

פרשת בראשית ה'תשס"ז

ספרי' – אוצר החסידים – ליובאוויטש

קובץ
שלשלת האור

שער
שלישי

היכל
תשיעי

דבר מלכות

מאמרי דא"ת, שיחות ואגרות קודש

מאת
כבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל שליט"א

שניאורסאהן
מליובאוויטש

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

סניף אה"ק כפר חב"ד

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות חמשים ושתיים לבריאה

ה'י' תהא שנת נפלאות בכל

צדי"ק שנה להולדת כ"ק אדמו"ר שליט"א

קה

זה המזמור אמר דוד כשהעלה הארון לעיר דוד והיה משורר אותו לפני הארון, וסיפר כל הניסים שעשה במצרים והיאך שלח לפניו יוסף ובא לבית האסורים והוציא אותם עד שבא למעלה גדולה לאסור שרי פרעה בלי רשות פרעה:

א הודו ליהוה קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו: ב שירו־לו זמרו־לו שִׁיחוּ
 בכל־נפְּלֹאתָיו: ג הִתְהַלְּלוּ בְּשֵׁם קִדְשׁוֹ יִשְׁמַח לֵב | מְבַקְשֵׁי יְהוָה: ד דִּרְשׁוּ יְהוָה וְעִזּוּ בְּקִשׁוֹ
 פְּנֵי תַמִּיד: ה זְכְרוּ נִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר־עָשָׂה מִפְּתוֹ וּמִשְׁפָּטֵי־פָּיו: ו זֶרַע אֲבָרָהֶם עֲבָדוּ בְּנֵי יַעֲקֹב
 בְּחִירָיו: ז הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו: ח זָכַר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צְוָה לְאַלְף
 דוֹר: ט אֲשֶׁר בָּרַת אֶת־אֲבָרָהֶם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִשְׁחָק: י וַיַּעֲמִידָהּ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית
 עוֹלָם: יא לֵאמֹר לֵךְ אֶתָּן אֶת־אָרֶץ־פְּנֵעַן הַחֵבֶל נַחֲלַתְכֶם: יב בַּהֲיוֹתָם מִתִּי מִסֵּפֶר כְּמַעֲט וְגָרִים
 בָּה: יג וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל־גּוֹי מִמַּמְלָכָה אֶל־עַם אֲחֵר: יד לֹא־הִנִּיחַ אָדָם לַעֲשֹׂקֶם וַיִּזְכַּח
 עֲלֵיהֶם מְלָכִים: טו אֶל־תִּגְעוּ בְּמִשִּׁיחֵי וְלִנְבִיאֵי אֶל־תִּרְעוּ: טז וַיִּקְרָא רַעֲב עַל־הָאָרֶץ
 כְּלִמְטַה־לֶּחֶם שָׁבֵר: יז שָׁלַח לְפָנֵיהֶם אִישׁ לְעֹבֵד נִמְכָּר יוֹסֵף: יח עָנָו כַּכֹּבֵל רָגְלוֹ כְּרוֹל בָּאָה
 נִפְשׁוֹ: יט עֲדִיעַת בְּאֲדָכְרוּ אִמְרַת יְהוָה צִרְפָּתָהּ: כ שָׁלַח מֶלֶךְ וַיִּתִּירָהּ מִשָּׁל עַמִּים
 וַיִּפְתַּחְהוּ: כא שָׁמוּ אֲדוֹן לְבֵיתוֹ וּמִשָּׁל בְּכָל־קִנְיָנוֹ: כב לְאִסֹּר שָׂרָיו בְּנִפְשׁוֹ וּזְקָנוֹ יַחֲפֵם:
 כג וַיָּבֵא יִשְׂרָאֵל מִצְרַיִם וַיַּעֲקֹב גַּר בְּאָרֶץ־חָם: כד וַיִּפֹּר אֶת־עַמּוֹ מֵאֵד וַיַּעֲצֵמָהּ מִצְרָיו:
 כה הִפְךָ לֶבֶם לְשֵׁנָא עַמּוֹ לְהִתְנַפֵּל בְּעַבְדָּיו: כו שָׁלַח מֹשֶׁה עֲבָדוֹ אֶהֱוֶן אֲשֶׁר בְּחָרְבוֹ:
 כז שָׁמוּ־בָם דְּבָרֵי אֹתוֹתָיו וּמִפְּתִים בְּאָרֶץ חָם: כח שָׁלַח חֹשֶׁךְ וַיַּחֲשֶׁךְ וְלֹא־מָרוּ אֶת־דְּבָרוֹ:
 כט הִפְךָ אֶת־מִימֵיהֶם לְדָם וַיִּמַּת אֶת־דָּגָתָם: ל שָׂרֵץ אֲרָצָם צִפְרֻדָּעִים בְּחֻדְרֵי מְלִכֵיהֶם:
 לא אָמַר וַיָּבֵא עָרֹב כְּבָשִׂים בְּכָל־גְּבוּלָם: לב גִּתֵּן גְּשָׁמֵיהֶם בְּרֹד אֵשׁ לַהֲבוֹת בְּאֲרָצָם: לג וַיִּךְ
 גִּפְנִם וַתֵּאֱנָתֶם וַיִּשְׁפֹּר עַץ גְּבוּלָם: לד אָמַר וַיָּבֵא אֲרֶבָה וַיִּלַּק וַאֲיִן מִסֵּפֶר: לה וַיֵּאֱכַל כָּל־עֹשֵׁב
 בְּאֲרָצָם וַיֵּאֱכַל פְּרֵי אֲדָמָתָם: לו וַיִּךְ כָּל־בְּכוֹר בְּאֲרָצָם רֵאשִׁית לְכָל־אוֹנֶם: לז וַיּוֹצִיאֵם בְּכֶסֶף
 וַזָּהָב וַאֲיִן בְּשֹׁבְטָיו כּוֹשֵׁל: לח שָׁמַח מִצְרַיִם בְּצֵאתָם פִּיר־נֶפֶל פְּחָדָם עֲלֵיהֶם: לט פָּרַשׁ עֲנָן
 לְמִסְךְ וְאֵשׁ לְהָאִיר לַיְלָה: מ שָׁאֵל וַיָּבֵא שָׁלוֹ וְלַחֵם שְׂמִים יִשְׁבִּיעֵם: מא פָּתַח צוּר וַיִּזְוֹבוּ
 מַיִם הִלְכוּ בְּצִיּוֹת נָהָר: מב כִּי־זָכַר אֶת־דְּבַר קִדְשׁוֹ אֶת־אֲבָרָהֶם עֲבָדוֹ: מג וַיּוֹצֵא עַמּוֹ בְּשִׁשּׁוֹן
 בְּרָנָה אֶת־בְּחִירָיו: מד וַיִּתֵּן לָהֶם אֲרִצּוֹת גּוֹיִם וַעֲמַל לְאֻמִּים יִירָשׁוּ: מה בְּעֶבֶר | יִשְׁמְרוּ חֻקֵּי
 וְתוֹרֹתָיו יִנְצְרוּ הַלְלוּיָהּ:

קו

זה המזמור קאי על הקודם, ואמר המשורר הודו לה' על שעשה לנו עוד ניסים מה שלא זכרנו מקדם כאשר מי ימלל גבורות ה' אם באנו לספר מי יוכל למלל הכל:
 א תְּלֹוֹיָהּ | הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֶסֶדְךָ: ב מִי יִמְלֵל גְּבוּרֹת יְהוָה יִשְׁמִיעַ כְּלִתְהַלְתּוֹ:
 ג אֲשֶׁר־י שְׁמִרֵי מִשְׁפַּט עֲשֵׂה צְדָקָה בְּכֹל־עֵת: ד זְכַרְנִי יְהוָה בְּרִצּוֹן עַמְּךָ פְּקֹדֵי בִישׁוּעָתְךָ:
 ה לְרֵאוֹת | בְּטוֹבֹת בְּחִירֶיךָ לְשִׁמְחָה בְּשִׂמְחַת גּוֹיְךָ לְהַתְהַלֵּל עִם־נַחֲלֹתֶיךָ: ו חֲמָאנוּ עִם־אֲבֹתֵינוּ הַעֲוִינוּ
 הַרְשָׁעְנוּ: ז אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרִים | לֹא־הִשְׁפִּילוּ נַפְלְאוֹתֶיךָ לֹא זָכְרוּ אֶת־רֵב חֶסֶדְךָ וַיִּמְרוּ עֲלֵיָם
 בַּיַּם־סוּף: ח וַיִּוְשִׁיעֵם לְמַעַן שְׁמוֹ לְהוֹדִיעַ אֶת־גְּבוּרָתוֹ: ט וַיַּגְעַר בַּיַּם־סוּף וַיַּחַרֵּב וַיִּוְלִיכֵם בְּתַהֲמוֹת
 כַּמְדָּבָר: י וַיִּוְשִׁיעֵם מִיַּד שׁוֹנֵא וַיִּגְאֵלֵם מִיַּד אוֹיֵב: יא וַיִּכְסּוּ־מִים צָרִיהֶם אַחַד מֵהֶם לֹא נֹתַר:
 יב וַיֵּאֱמִינוּ בְּדַבְּרֵי יִשְׁרָיִם תְּהַלְתּוֹ: יג מָה־רוּ שָׁכְחוּ מַעֲשֵׂיו לֹא־חָזְרוּ לַעֲצָתוֹ: יד וַיִּתְאוּוּ תַּאֲוָה בַּמְדָּבָר
 וַיִּנְסוּ־אֵל בִּישִׁימוֹן: טו וַיִּתֵּן לָהֶם שְׁאֵלָתָם וַיִּשְׁלַח רוּחַ בְּנַפְשָׁם: טז וַיִּקְנְאוּ לַמֶּשֶׁה בַּמַּחֲנֶה לְאַהֲרֹן
 קְדוֹשׁ יְהוָה: יז תִּפְתַּח־אָרֶץ וּתְבַלַּע דָּתָן וְאֶתְכֶם עַל־עַדַת אֲבִירָם: יח וּתְכַעַר־אֵשׁ בְּעַדְתָּם לְהַכֹּה
 תְּלַהֲט רִשְׁעִים: יט יַעֲשׂוּ־עַגֹל בַּחֶרֶב וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לְמַסְכָּה: כ וַיִּמְרוּ אֶת־כַּבֹּדְךָ בְּתַבְנִית שׁוֹר אֲכַל
 עֵשֶׂב: כא שָׁכְחוּ אֵל מוֹשִׁיעֵם עֲשֵׂה גְדֻלוֹת בְּמִצְרַיִם: כב נַפְלְאוֹת בָּאָרֶץ חָם נֹרְאוֹת עֲלֵי־סוּף:
 כג וַיֵּאמֶר לְהַשְׁמִידֵם לוֹלֵי מֹשֶׁה בַּחִירוֹ עַמֶּד בַּפָּרָץ לִפְנֵינוּ לְהַשִּׁיב חַמְתּוֹ מִהַשְׁחִית: כד וַיִּמְאָסוּ
 בָּאָרֶץ חֲמֻדָּה לֹא־הֵאֱמִינוּ לְדַבְּרוֹ: כה וַיִּרְגְּנוּ בְּאֹהֲלֵיהֶם לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה: כו וַיִּשְׂא יָדוֹ לָהֶם
 לְהַפִּיל אוֹתָם בַּמְדָּבָר: כז וּלְהַפִּיל זֶרַעַם בְּגוֹיִם וּלְזוֹרֹתָם בָּאֲרָצוֹת: כח וַיִּצְמְדוּ לְכַעַל פְּעוֹר וַיֵּאכְלוּ
 זִבְחֵי מַתִּים: כט וַיִּכְעִסוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם וּתִפְרָץ־בָּם מַגְפָּה: ל וַיַּעֲמֵד פִּינָחָס וַיִּפְלֵל וַתַּעֲצֵר הַמַּגְפָּה:
 לא וּתַחֲשֹׁב לוֹ לְצְדָקָה לְדָר וְדָר עַד־עוֹלָם: לב וַיִּקְצִיפוּ עַל־מִי מְרִיבָה וַיִּרַע לַמֶּשֶׁה בַּעֲבוּרָם:
 לג כִּי־הִמְרוּ אֶת־רוּחוֹ וַיִּבְטֵא בְּשַׁפְתּוֹ: לד לֹא־הִשְׁמִידוּ אֶת־הָעַמִּים אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם:
 לה וַיִּתְעַרְבוּ בְּגוֹיִם וַיִּלְמְדוּ מַעֲשֵׂיהֶם: לו וַיַּעֲבְדוּ אֶת־עֲצֻבֵיהֶם וַיְהִיו לָהֶם לְמוֹקֵשׁ: לז וַיִּזְבְּחוּ
 אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בָּנוֹתֵיהֶם לְשָׂדִים: לח וַיִּשְׁפְּכוּ דָם נָקִי דַם־בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם אֲשֶׁר זָבְחוּ לַעֲצֻבֵי כְנָעַן
 וּתְחַנְּף הָאָרֶץ בְּדַמַּיִם: לט וַיִּטְמְאוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם וַיִּזְנוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם: מ וַיַּחַר־אָף יְהוָה בְּעַמּוֹ וַיִּתְעַב
 אֶת־נַחֲלָתוֹ: מא וַיִּתְנַם בְּיַד־גּוֹיִם וַיִּמְשְׁלוּ בָהֶם שְׁנֵאֵיהֶם: מב וַיִּלְחָצוּם אוֹיְבֵיהֶם וַיִּפְנְעוּ תַּחַת יָדָם:
 מג פְּעָמַיִם רַכּוֹת יִצִּילֵם וְהִמָּה יִמְרוּ בַּעֲצָתָם וַיִּמְכּוּ בַּעֲוֹנָם: מד וַיִּרְא בְּצַר לָהֶם בְּשָׁמְעוֹ אֶת־רִנְתָּם:
 מה וַיִּזְכֹּר לָהֶם בְּרִיתוֹ וַיִּנְחַם כְּרֵב חֶסְדּוֹ: מו וַיִּתֵּן אוֹתָם לְרַחֲמַיִם לִפְנֵי כָל־שׁוֹבֵייהֶם: מז הוֹשִׁיעֵנו |
 יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קְדוֹשְׁךָ לְהַשְׁתַּבַּח בְּתַהֲלֹתֶיךָ: מח בְּרוּךְ־יְהוָה | אֱלֹהֵי

ישראל מן־העולם | ועד העולם ואמר כל־העם אמן הללויה:

מפתח כללי

- א) מזמורי תהלים ק"ה ק"ו..... ב
- ב) מאמר ד"ה בראשית ברא אלקים מוצאי שבת בראשית - בחדרו - היתשלי"ח..... ה
- ג) משיחות ש"פ בראשית, מבה"ח וער"ח מר"חשון ה'תשי"נ..... ח
- ד) חלק משיחות ש"פ בראשית, מבה"ח וער"ח מר"חשון ה'תשי"נ..... טו
- ה) לקוטי שיחות (בלה"ק) פרשת בראשית..... יז
- ו) שיעורי תניא לשבוע פרשת בראשית..... יט
- ז) לוח "היום יום" לשבוע פרשת בראשית..... כט
- ח) שיעורי רמב"ם – ג' פרקים ליום לשבוע פרשת בראשית..... לא
- ט) שיעורי רמב"ם – פרק אחד ליום לשבוע פרשת בראשית..... סא
- י) שיעורי רמב"ם – ספר המצוות לשבוע פרשת בראשית..... עא
- יא) לקוטי תורה מבואר - אתם נצבים פרק ה..... עג
- יב) שולחן ערוך אדמו"ר הזקן..... עה
- יג) אגרות קודש..... עב, עו
- יד) ספר הזכרונות (בלה"ק) – פרק קל"ה..... עז
- טו) חומש, רש"י ותרגום אונקלוס פרשת בראשית..... עט

בס"ד. מוצאי שבת בראשית – בחררו – ה'תשל"ח

בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ, וארז"ל¹ אמר ר' יצחק לא הי' צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם כו', ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים², שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו. ומבואר בזה בדרושי רבותינו נשיאינו³, דזה מה שהי' צריך להתחיל את התורה מהחודש הזה לכם הוא, כי ענין "החודש הזה" הוא יחוד סובב וממלא. כי חודש הוא בחינת מלכות, חודש אשתו⁴, בחינת ממכ"ע, ו"זה" הוא ענין גילוי [כמרז"ל⁵ מראה באצבעו ואומר זה], יסוד וז"א, יחוד סוכ"ע וממכ"ע. ופירוש "החודש הזה (לכם)" הוא שבבחי' ממכ"ע (חודש) יהי' בו גילוי סוכ"ע (הזה). והי' צריך להתחיל את התורה מהחודש הזה לכם, כי תכלית התורה ומצוותי' הו"ע יחוד סובב וממלא.

ב) והנה ענין המשכת הסובב שע"י תורה ומצוות בשרשו הראשון הוא המשכת אוא"ס שלפני הצמצום. וכדאיתא בעמק המלך בתחלתו⁶, דבריאת העולמות הי' ע"י צמצום הראשון שהי' באוא"ס ונשאר חלל ומקום פנוי, ומזה הוא שרש התהוות הכלים ומציאות העולמות (ענין מעשה בראשית). ומ"שי ויניחו בג"ע לעבדה ולשמרה [שקאי על העבודה דתומ"צ, לעבדה זה רמ"ח מ"ע ולשמרה זה שס"ה מל"ת⁸] הוא להמשיך תוספות אורות ע"י הקו מאוא"ס שלפני הצמצום, עד שלעתיד יהי' גילוי אוא"ס במקום החלל כמו שהי' קודם הצמצום. וזהו לא הי' צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם כו', כי סיפור מע"ב הכל הוא אחר הצמצום, ומכיון שענינה של התורה הוא המשכת אוא"ס שלמעלה מהצמצום, הוצרך להתחיל את התורה (לא במע"ב, כ"א) מהחודש הזה שהו"ע המשכת בחי' הסובב ("הזה"), שבשרשו הוא המשכת אוא"ס שלפני הצמצום.

ג) ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים. והיינו שהענין דכח מעשיו גו' לתת להם נחלת גוים הוא נעלה יותר גם מענין המשכת הסובב, בחי' אוא"ס שלפני הצמצום. דהנה תכלית הכוונה (דתומ"צ) הוא להמשיך בחי' אור חדש, היינו בחי' עצמות אוא"ס שלמעלה מהאור שהי' ממלא מקום החלל. והמשכת אור זה הוא דוקא ע"י עבודת הבירורים¹⁰. וזהו היתרון שבכח מעשיו גו' לתת להם נחלת גוים על החודש הזה, כי ענין החודש הזה הוא המשכת אור הסובב, שבשרשו הוא בחי'

בתחלתו (ס"ע ג ואילך), ד"ה יו"ט של ר"ה תשי" ס"ז. ובכ"מ. (7) בראשית ב, טו.

(8) אוה"ת בראשית (ח"ו ע' 2082 – בשם ארז"ל). וראה לקו"ת שה"ש (מח, ד). יל"ר בראשית. זח"א כו, א. תקו"ז תכ"א (סב, א). שם תנ"ה (פח, ב).

(9) המשך תרס"ו שם (ע' ד). ע' תקט. ד"ה יו"ט של ר"ה תשי" שם. ועוד.

(10) המשך תרס"ו ע' שלו ואילך. ס"ע שנד ואילך. ועוד.

(*) יצא לאור בקונטרס מוצאי ש"פ בראשית – ה'תשל"ח, "ר"ח מ"ח ה'תשל"ח".

(1) תנחומא (באָבער) יא. ועוד – הובא בפרש"י עה"ת.

(2) תהלים קיא, ו.

(3) אוה"ת בא ע' רסב.

(4) שם ע' רנה, רעח.

(5) תענית בסופה (ובפרש"י שם). פרש"י בשלח טו, ב.

(6) הובא באוה"ת שם. ובארוכה יותר בהמשך תרס"ו

האור שהי' ממלא מקום החלל, וע"י¹¹ עבודת הבירורים דעניני העולם שנפלו מז"מ, מלכי אדום שברצונו נתנה להם – כמרוז¹² בונה עולמות ומחריבן – ובנ"י מבררים ויורשים¹³ אותם ונעשו נחלת יעקב, ממשיכים בחי' אור חדש שלמעלה מהאור שהי' ממלא מקום החלל. וכמו שהוא בכלל העולם (עולמות ב"ע, דמשם יפרד) בא ג"כ בפרט הבירור דכיבוש ארצות שבעה גוים, שישראל מהפכים אותם לארץ ישראל.

ד) והנה מכיון דזה ש"ברצונו נתנה להם" (לזמן מסויים) הוא בכדי שיהי' אח"כ "ברצונו נטלה מהם ונתנה לנו", הרי פשוט, שבאם מחליטים בתוקף, אזי מבררים בנקל ביותר את ארצות שבעה גוים, וכל העולם כולו, שיהי' דירה לו ית'. וזה מה שנדמה שצריך לזה יגיעה ועמל, ועד שאומות העולם טוענים בנוגע לכל בירור¹⁴ לסטים אתם הוא מצד גודל ההעלם והסתר, מה שאין נרגש בעולם אשר "כל הארץ של הקב"ה היא" (ו"כ"י¹⁵ ממך הכל"¹⁶). אבל הרי תכלית הכוונה של ההעלם והסתר הוא בכדי שיהי' ובקשתם משם¹⁷, אַז אידן זאָלן זוכן און געפינען דעם אויבערשטן בכל עניני העולם, בהעלמות וההסתרים¹⁸ [וכמשל האב המסתיר את עצמו מבנו הקטן בכדי להראות את חכמת הבן שמבין שההסתר וההעלם אינו אלא בכדי שיבקשו וימצאו¹⁹], והבטיחה תורה שכאשר ובקשתם משם אז בודאי "ומצאת"²⁰, שכובשים את כל העולם ועושים ממנו דירה לו ית', עד אשר אז אהפוך אל עמים שפה ברורה וגו' לעבדו שכם אחד²¹. והיתה לה' המלוכה²².

ה) ויש לקשר זה גם עם ענין ד"ויעקב הלך לדרכו" (שבמוצאי שבת בראשית²³), דהגם שהולך לדרכו (גם) בעניני הרשות ובעובדין דחול במשך כל השנה, מ"מ אינו יירא מזה, כי אם, הולך לבטח דרכו, ובשמחה ובטוב לבב. וזהו גם מה שבמוצאי שבת [ובפרט במוצאי שבת בראשית, שאז מתחיל (בעיקר) הסדר דויעקב הלך לדרכו²⁴] אומרים²⁴ אל תירא עבדי יעקב²⁵, כי "במוצאי שבת מסתלקת הנשמה יתירה וצריך לחזור ולירד בבחי' יעקב עבדי בכל ששת ימי המעשה לברר בירורים בב"ע כו' לכך אומר אל תירא עבדי יעקב כו' מלירד שם, ובזה נותנים כח ועוז כו"²⁶. והטעם לזה (לענין אל תירא) הוא כי הוי' אלקיו עמו²⁷, שכאו"א מישראל (גם מי שהוא בבחי' יעקב), בכל מקום ובכל זמן ובכל

(11) להעיר גם מהמשך הנ"ל ס"ע שמ ואילך.

(12) קה"ר פ"ג, יא.

(13) המשך וככה תרל"ז פס"ח. ד"ה אם רוח המושל תרצה

פ"ו. ובכ"מ.

(14) ראה אוה"ת שבעה ערה 3. וראה לקו"ש ח"י ע' 3, 5.

(15) לשון הכתוב – דה"א כט, יד.

(16) ראה אוה"ת שבעה ערה 3.

(17) ואתחנן ד, כט. וראה לקו"ת ראה לב, ג.

(18) ומכיון שמצד ההעלמות וההסתרים, הבירור הוא "בבחי' התחדשות גמורה כחידוש יש מאין", לכן, עי"ז דוקא הוא עיקר

המשכת האור חדש (המשך תרס"ו ע' שנד-ה).

(19) לקו"ת סוכות פב, א. שער האמונה בהקדמה. המשך

תרס"ו ע' רמח ואילך (ולהעיר גם מהמשל המובא שם ס"ע שפ

ואילך).

(20) ואתחנן שם.

(21) צפני" ג, ט.

(22) עובדי" א, כא.

(23) כמבואר בהשיחה (סעיף ד' – נדפסה בלקו"ש ח"כ ע' 269).

(24) כ"ה בלקו"ת שבעה ערה 26. ולהעיר, שבכ"מ בדא"ח

מבוארים גם (נוסחאות 1) מנהגים שאין נוהגים בחב"ד.

(25) לשון הכתוב – ישעי' מד, ב. ירמי' ל, יו"ד. ועוד.

(26) לקו"ת בלק עב, ב.

(27) בלק כג, כא. ובלקו"ת שם (עא, סע"ד), שענין זה (דהוי'

אלקיו עמו) "הוא העזר מלמעלה" לבחי' יעקב. – ושייך

לתרועת מלך בו – עבודה דר"ה (לקו"ת ר"ה נד, ג. וראה גם

לקו"ת בלק עב, סע"ב).

ענין (גם בחו"ל ובימי החול ובעובדין דחול), הוי' אלקיו (הוא) עמו, ועד שנעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית²⁸, שהוא פועל חידוש בהבריאה (כמו הקב"ה כביכול). כי ע"י עבודתו בעבודת הבירורים לעשות את העולם דירה לו ית', הוא פועל חידוש בהבריאה [דזהו גם מה שבשבת בראשית קורין בתורה בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ, שע"ז נעשה בריאת השמים והארץ וכל צבאיהם מחדש ובאופן חדש], ועד שיהי' השמים החדשים והארץ החדשה גו'²⁹.

מבחי' עצמות א"ס שלמעלה מגילוי הקו ולמעלה מהאור שהי' ממלא מקום החלל.

(28) שבת קיט, רע"ב. וראה לקו"ש ח"ו ע' 22 הע' 73.
(29) ישעי' סו, כב. ובסה"מ תרע"ח ע' רפד: והוא ההמשכה

בס"ד. משיחות ש"פ בראשית, מבה"ח וער"ח מר-חשון (התוועדות א' וב'), ה'תש"נ.

תרגום מאידית

"אזוי ווי מ'שטעלט זיך שבת בראשית, אזוי גייט א גאנץ יאר", היינו שההנהגה דשבת בראשית נוגעת ופועלת על כל השנה כולה.

כפי¹² שמרומז גם במלה (שבת) בראשית - מלשון התחלה וראש - ההתחלה והראש של השנה. ובפרט שפ' בראשית היא גם הפרשה הראשונה - תורה - התחלת קריאת כל ה(פרשיות שב)תורה, אותם קוראים ועמם יש לחיות במשך כל השנה.

וגם התוכן של "בראשית" מבטא את התחלת (העבודה בעניני) העולם: ע"י הקריאה בתורה בפסוק בראשית - בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ¹³ - מתחדשת בריאת כל עניני העולם של השנה החדשה (שהרי אסתכל¹⁴ באורייתא וברא עלמא, כך בר נש עסיק באורייתא וקיים עלמא¹⁵).

בפשטות אפשר לומר, ששני הענינים בשבת בראשית (הסיום דחודש תשרי, והתחלת שנה חדשה) קשורים זה בזה ע"פ הידוע ש(חודש) תשרי ה"ז אותיות רשית¹⁶, הראש של כל השנה כולה, והמועדים של חודש תשרי הם מועדים כלליים שמהם נמשך על כל השנה¹⁷; שזה נפעל ע"י הממוצע של שבת בראשית - שהוא הסיום של חודש תשרי (רשית) וההתחלה של

א. נמצאים עתה בסיום וחותרם חודש תשרי, הזמן של "ויעקב הלך לדרכו"¹, כשכל יהודי עומד להיכנס לחיים היום-יומיים של השנה החדשה, אחרי כל הימים-טובים של חודש תשרי, המרובה במועדות², כדי להשלים את עבודתו ושליחותו הפרטית בעולם, איש תחת גפנו ותחת תאנתו³.

המעבר מחודש תשרי אל דרך-החיים הרגילה בשאר חדשי השנה, מודגש במיוחד בשבת בראשית⁴ - הכוללת בתוכה שני קצוות מנוגדים:

(א) הסיום וסך-הכל של חודש תשרי⁵ - בהיותה השבת האחרונה של החודש, כשנעשית העלי' ושלימות⁶ (ויכולו⁷) של סיום המועדים של חודש תשרי (שמיני עצרת ושמחת תורה, ה(עוצרים) מקבצים ומביאים בפנימיות את כל הימים-טובים של חודש תשרי⁸).

(ב) ההתחלה של העבודה הרגילה של השנה הבאה - בהיותה שבת מברכים חודש מר-חשון, החודש הראשון של "חולין", של השנה החדשה⁹ (שאינ בו ימים טובים¹⁰ וכו'), כשמתחיל עיקר העבודה של "ויעקב הלך לדרכו", לדרכו דוקא - בעניני העולם ועובדין דחול. וכהפתגם הידוע מרבתינו נשיאינו¹¹ -

(1) לשון הכתוב - ויצא לב, ב. וראה אגרות קודש אדמו"ר מהוריי"צ ח"א ע' קצד. שיחות: שמח"ת תרפ"ו (סה"מ תרפ"ו ע' 240). שבת בראשית תרצ"ו (ס' השיחות תרצ"ו-ת"ש ע' 43). יום שמח"ת תרצ"ו (שם ע' 205). יום שמח"ת תרצ"ט (שם ע' 313). ליל א' דחג השבועות תש"ח (סה"מ תש"ט ע' 173). וראה לקו"ש (חט"ו ע' 259 ואילך. ח"כ ע' 266 ואילך. 367 ואילך. 556. וש"נ), שיש כמה מדרגות ושלים בהעבודה ד"ויעקב הלך לדרכו". ובפרטיות: לאחר תק"ש בר"ה (ע"פ פירוש החסידות ב"שנה שרשה מתחלתה מתעשרת בסופה", שה"מתעשרת" היא לאחר תק"ש). בעשי"ת, במוצאי יוה"כ"פ (המשך וככה תרל"ז רפצ"ו). במוצאי שמח"ת, במוצאי שבת בראשית, בר"ח חשון, לאחר ר"ח חשון (כי ר"ח אינו יום המעשה), לאחר ז' חשון.

(2) ראה ב"י או"ח סתצ"ב (ד"ה ומ"ש). שו"ע אדה"ז שם ס"ב. הוספה לשו"ע אדה"ז (להר"ג מדובראוונע) או"ח סקלא"א ס"ה.

(3) לשון הכתוב - מלכים-א ה, ה.

(4) ראה שיחת מוצאי שבת בראשית תשל"ח (לקו"ש ח"כ ע' 276 ואילך).

(5) ובפרט בשנה זו - ששבת בראשית חל ביום האחרון של חודש תשרי - כ"ט תשרי (ואילו ל' תשרי הוא כבר א' דר"ח חשון).

(6) ראה מכתב כ"ק מו"ח אדמו"ר ממחרת יוה"כ"פ תרפ"ט. ששבת בראשית הוא "כעין השלמה ותוספות אור כי טוב" לשמע"צ ושמח"ת כו' (נדפס בסה"מ תשי"א ע' 48. הובא ונת' בלקו"ש ח"כ ע' 443

ואילך).

(7) בראשית ב, א. אוה"ת עה"פ (מב. ב ואילך. תקח, א ואילך).

(8) ראה רד"ה ביום השמע"צ תרנ"ט. רד"ה הנ"ל תש"מ (סה"מ מלוקט ח"א ע' 58ג). וש"נ.

(9) ראה לקו"ש ח"כ ע' 367 ואילך. ועוד.

(10) ראה קונטרס משיחות ש"פ לך לך תשמט.

(11) לקו"ש ח"ב ע' 449. ח"כ ע' 556. וש"נ. וראה שיחת י"ד תשרי ה'שי"ת (סה"מ תשי"א ע' 59) - בשם הבעש"ט: האור וחיות כו' שמאיר בשבת בראשית נמשך על כללות השנה. שכל ימי השנה, הן ימי החול, יום הכניסה לחרד, יום הבר מצוה ושאר ימי חיי האדם ומאורעותיו מקבלים כולם משבת בראשית. וראה גם שיחת יום שמח"ת תרצ"ז (ס' השיחות תרצ"ו-ת"ש ע' 203).

(12) ראה גם קונטרס משיחות שבת בראשית תשמ"ט ס"א.

(13) פרשתנו א, א.

(14) זח"ב קסא, סע"א-ב.

(15) ובפרט שכל הקורא ושונה בתורה הקב"ה קורא ושונה כנגדו, וע"י קריאת הקב"ה "בראשית ברא גו" - נתחדשה הבריאה בפועל ביותר (נוסף על ההתחדשות שלה בכל רגע מחדש).

(16) בעל הטורים עה"פ עקב יא, יכ. אוה"ת סוכות ע' א'תשנו. סה"מ תר"ל ע' רפז. תרנ"ו ע' רעז.

(17) סה"מ תקס"ו ע' שעט. אוה"ת סוכות שם. ברכה ע' א'תתסו. סה"מ תרנ"ד ע' לו. תרנ"ו ע' רעח. תש"ב ע' 49.

וצריך להבין: "בראשית ברא" קאי בפשטות הכתובים על בריאת השמים והארץ וכל פרטי הבריאה (כמבואר בהמשך הכתובים), וכפי שרש"י עצמו אומר, שפירושו השני ("בראשית" קאי על הבריאה) הוא כפשוטו, משא"כ הפירוש הראשון הוא "דרשני", וכיון שכן, מדוע מביא רש"י בכלל דרשה זו (כשענינו של פרש"י עה"ת הוא פשוטו של מקרא), ש"בראשית" לא קאי על בריאת העולם, אלא על כוונת הבריאה - "בשביל התורה כו' ובשביל ישראל" - שהם קדמו לבריאה²³ ובבחי' שלא בערך למעלה מהבריאה²⁴?! אפילו אם רש"י צריך (מאיזו סיבה) להביא את הדרשה, ה" צריך עכ"פ להקדים את הפירוש, "כפשוטו", ש"בראשית" קאי על "בריאת שמים וארץ"?!
 מעין זה מוצאים אנו גם בסיום הפרשה - "ונח מצא חן בעיני ה'": אע"פ שהקב"ה - בורא האדם ובורא העולם - הוא שלא בערך לכל הנבראים שהוא ברא, אומר הפסוק שבשר ודם (נח) "מצא חן בעיני ה'!"

מזה רואים (גם) את הקשר בין תחלת הפרשה לסוף הפרשה (נעוץ סופן בתחלתן ותחלתן בסופן²⁵) - שבכ"א משניהם נמצא בהדגשה כיצד ענין שלא בערך מתקשר עם הבריאה למטה: בתחלת הפרשה - הקשר של תורה וישראל עם "בראשית ברא גו" את השמים ואת הארץ"; ובסוף הפרשה - הקשר ונשיאת החן של נח עם הקב"ה.

ג. ויש לומר הביאור בזה:

אע"פ ש"בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ" (את השמים לרבות כל תולדותיהם ואת הארץ לרבות כל תולדותיהם²⁶) ובלשון הרמב"ם²⁷ "כל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמתת המצאו" - מוכן גם בשכל האדם²⁸ (אפילו של אינו יהודי²⁹ ועאכ"כ בשכל של "מאמינים בני מאמינים"³⁰)

הבריאה עצמה - "כח מעשיו הגיד לעמו". אבל ראה תו"ח פרשתנו ד"ה בראשית ה' פ"ד (ח, א), שבזה מבאר רש"י שטעם הפתיחה עם "בראשית" (שאם יאמרו אוה"ע לישראל כו'), הוא מפני שבריאת העולם היא בשביל התורה ובשביל ישראל. ששלמות עבודתם הוא בארץ ישראל. ועצ"ע.

25) ספר יצירה פ"א מ"ז.
 26) פרש"י פרשתנו א, יד.
 27) בריש ספרו יד החזקה.
 28) לאחרי שהקב"ה ברא וקבע את גדרי השכל דלמטה.
 29) שהאמונה שלו היא רק בממכ"ע (ראה סידור עם דא"ח רפד, ג. רפד, רע"ג. סהמ"צ להצ"צ כג, א. ועוד. וראה ספר הערכים חב"ד ערך אוה"ע ס"ב סק"ב (ע' רדע ואילך). וש"נ).
 30) שבת צז, א.

השנה "של חולין" החל (משבת מברכים) חודש חשון, כנ"ל.

אמנם צריך להבין: כיצד יש לשבת בראשית הכח לקשר ביום אחד ובאותו יום את שני החלקים ההפכיים של השנה - חודש תשרי, ושאר חדשי השנה - שהם אינם בערך זה לזה, מן הקצה אל הקצה, בדוגמת ההבדלה בין קודש לחול: ימי חודש תשרי ממולאים במצוות ובקדושה, מרובה (ורובו ככולו) במועדות, ומועדים עיקריים וכלליים, החל מהימים נוראים, ראש השנה (עש"ת ויראה) ויום כפור, ואח"כ חג הסוכות, שמיני-עצרת ושמחת-תורה, ובלשון המדרש¹⁸: החודש השביעי הוא "מושבע בכל, גתות בתוכו, ברכות בתוכו, כפור בתוכו כו"; לעומת החודשים שאחרי זה (החל מחודש חשון) הקשורים בעיקר עם העבודה היום-יומית בעולם, עובדין דחול (עד שבחודש חשון אין כלל מועדים) - שהם למטה שלא בערך מהמצב בחודש תשרי; ובשבת בראשית באים יחד שני הדברים¹⁹: הסיום וסך-הכל של תשרי, וגם התחלת העבודה בעולם - "בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ" - וכל צבאיהם, בריאת כל העולם מחדש.

ויש לומר, שהכח לזה (חיבור הפכים) בא מהפרשה בתורה אותה קורין בשבת בראשית - "בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ", עד לסיום הפרשה "ונח מצא חן בעיני ה'".

ב. עה"פ "בראשית ברא" מפרש רש"י: "אין המקרא הזה אומר אלא דרשני, כמ"ש רז"ל²⁰ בשביל התורה שנקראת²¹ ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראת²² ראשית תבואתו". אח"כ ממשיך רש"י: "ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו, בראשית בריאת שמים וארץ והארץ היתה תהו ובהו וחושך גו' (ואז הי') ויאמר אלקים יהי אור כו', שאין לך ראשית שבמקרא שאינו דבוק לתיבה שלאחריו".

18) ויק"ר פכ"ט. ח.
 19) וכ"ה בכללות גם בנוגע לחודש תשרי עצמו, שהוא למעלה משאר חדשי השנה, וביחד עם זה ה"ה רשית השנה (ועולה במנין חשבון חדשי השנה). אלא שזהו בהרגשה יתירה בשבת בראשית - שהוא ממוצע המחבר בין חודש תשרי ושאר חדשי השנה. וראה לקמן ס"ח.
 20) ב"ר פ"א, א. ויק"ר פל"ו, ד.
 21) משלי ח, כב.
 22) ירמ"י ב, ג.
 23) ב"ר פ"א, ד.

24) וכפי שרש"י עצמו מפרש בפירושו שלפנ"ז - "לא הי' צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל, ומה טעם פתח בבראשית כו". שמוזה מוכן שהתחלת התורה היא לא בענין תורה (ומצוות) וישראל, כ"א בענין

הוא למעלה מכל הענינים והתוארים, וגם משלילת המציאות ושליילת כל התוארים שלילת החיוב ושליילת השלילה³⁷ (כי גם שלילה מראה על שייכות³⁸), אלא שמאחר שאין לנו תואר אחר במה לקראו - אומרים "שלילת כל התוארים".

ד. מזה מובן גם בנוגע לטעם הבריאה - שכיון שהבריאה באה מהקב"ה לבדו, שלמעלה מכל הנמצאים וגדרי השכל שהוא בראם יש מאין (עד שהשכל עצמו מכריח כן, כנ"ל) - לכן מובן, שה"טעם" האמיתי של הקב"ה על בריאת העולם הוא למעלה מכל טעם והסברה וכוונה, ובלשון הידוע³⁹ - נתהווה הקב"ה להיות לו (יתברך⁴⁰) דירה בתחתונים, וכתורת אדה"ז⁴¹ שעל תאוה אין מקשים.

ה. מזה מובן, שמאחר שהתהוות הבריאה היא מעצמותו ית' (ולא מהארה והשפעה ממנו ח"ו), "כל נמצאים כו' לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו", ועצמותו ית' נתאוה להיות לו דירה בתחתונים - אז הגם שהעולם הוא שלא בערך להקב"ה, ה"ה יכול להתאחד עם הקב"ה עצמו.

וזה נפעל ע"י ישראל ותורה, שקדמו ולמעלה מעולם, עד שישראל ואורייתא וקוב"ה כולא חד⁴², וביחד עם זה - נמצאים הם בעולם ושם רואים את מעלתם (כדלקמן) - לפיכך קיבלו את הכח מהקב"ה לפעול ולגלות את היחוד של העולם עם הקב"ה - ה' אחד, עד כפי שהקב"ה למעלה מגדר אחד ויחיד שהעולם נעשה דירה לו ית' בתחתונים, לו לעצמותו ומהותו ית'⁴³.

וביאור הענין: כשם שהקב"ה הוא למעלה מכל מציאות, ויחד עם זה קישר את עצמו עם מציאות ("כל הנמצאים כו' לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו") - כך גם, כביכול, בנוגע לבנ"י ותורה:

הקב"ה בחר בבנ"י בבחירתו האמיתית - "אתה בחרתנו מכל העמים"⁴⁴ - שבחירה אמיתית אינה בגלל טעם ובלי כל נטי', שלכן ה"ז שייך דוקא אצל הקב"ה⁴⁵

שהקב"ה (בורא העולם) הוא שלא בערך לכל הנבראים והנמצאים ממנו, עד לכללות ענין וגדר המציאות (כפי שהמציאות היא אצל הנברא), ויתירה מזו - הקב"ה הוא שלא בערך אפילו לכח הבריאה שלו, ז.א. שלא בזה מתבטא העיקר של הקב"ה שהוא בורא העולם³¹, (כי באם לאו נשאלת השאלה (ע"פ שכל אדם): כיצד יש לו הכח לברוא מציאות אם הוא בערך לזה).

וכפי שמודגש בלשון הכתוב "בראשית בדא", כפי שמבאר הרמב"ן³² ש"אין אצלנו בלשון הקדש בהוצאת היש מאין אלא לשון ברא", שהפירוש הפשוט ב"יש מאין" הוא [לא רק מבחי' "אין" שהוא בערך להיש, רק שמאחר שהיש אין לו בו כל השגה ה"ז נקרא "אין" כהבנת הנברא, כ"א] "יש מאין" האמיתי, חידוש אמיתי, חידוש מאין ואפס המוחלט, וקודם התחדשות הבריאה בששת ימי בראשית, לא היתה כלל כל מציאות [וכך מתהווית המציאות בכל רגע ורגע מחדש, כתורת הבעש"ט³³ שהתהוות הבריאה היא בכל רגע ורגע מחדש, ו"אילו היו מסתלקות ממנה כרגע ח"ו האותיות מעשרה מאמרות שבהן נבראת הארץ בששת ימי בראשית היתה חוזרת לאין ואפס ממש (והוא מוסיף ומדגיש): כמו לפני ששת ימי בראשית ממש].

ובפרט ע"פ המבואר באגה"ק³⁴, שהתהוות יש מאין היא רק ע"י הקב"ה עצמו ("מהותו ועצמותו") "שמציאותו הוא מעצמותו ואינו עלול מאיזה עילה שקדמה לו ח"ו, ולכן הוא לבדו בכחו ויכלתו לברוא יש מאין ואפס המוחלט ממש בלי שום עילה וסיבה אחרת קודמת ליש הזה". וגם בכדי שהבריאה ("ברא") תצא לפועל ה' צריך להיות צמצום גדול (צמצום הראשון), שרק אח"כ ניתן מקום ל(עוד) מציאות³⁵, משא"כ לפני הצמצום ולפני כל הענינים, אפילו האורות וההשפעות הנעלים ביותר - ה' רק הקב"ה בעצמו, עצמות ומהות, כפי שהוא למעלה שלא בערך מכל הנמצאים ומכל גדר המציאות, ועוד לפני התואר "בורא" ו"אמיתת המצאו", כמדובר כמ"פ³⁶ שהקב"ה

לו. לפי שחוש המישוש אינו מתיחס ונופל אלא על עשי' גשמית הנתפסת בידים".

39) תנחומא נשא טז. ועוד. תניא רפ"ו.

40) כן היה מוסיף לפעמים רבות כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע - ראה לקר"ש ח"ט ע' 27 ואל"ך.

41) הובא באוה"ת בלק ע' תתקצז. המשך תרס"ו בתחלתו (ס"ע ז).

סה"מ תש"ב ע' 34.

42) ראה זח"ג עג, א.

43) ראה אוה"ת שם. המשך תרס"ו שם (ע' ג). ועוד.

44) תפלות העמידה דיו"ט.

45) ראה לקר"ש חכ"ג ע' 219. וש"נ.

31) בלשון הידוע: לא זה הוא עיקר האלקות מה שהעולמות מתהווים ממנו (לקר"ת שה"ש ח, א).

32) ריש פרשתנו עה"פ.

33) שעהייה"א פ"א.

34) ס"כ (קל, ריש ע"ב).

35) ראה ע"ח בתחלתו.

36) ראה קונטרס משיחות ש"פ נצו"י תשמ"ט. ימים הראשונים דשנת ה'תש"נ. ועוד.

37) המשך תרס"ו ע' קעח.

38) במכ"ש מהמבואר בתניא (שעהייה"א פ"ט) - "כאומר על איזו חכמה רמה ועמוקה שאי אפשר למששה בידים, שכל השומע יצחק

ועפ"ז מובן מדוע מקדים רש"י את הפירוש ("דרשני") "בשביל התורה כו' ובשביל ישראל" - כי לא רק שהפירוש אינו בסתירה למציאות העולם (הפירוש הפשוט ב"בראשית ברא"), אלא אדרבה - בזה מתבטאת שלימות העולם עצמה (עד שגם ב"את השמים ואת הארץ" נרגש בפשטות מעלה זו שהתורה ובנ"י הם "ראשית" בערך לשאר חלקי הבריאה)⁵².

ז. עפ"ז מובן גם הפסוק שבסיום פרשתנו - "ונח מצא חן בעיני ה'":

הטעם האמיתי לכך ש"נח מצא חן בעיני ה'" הוא - כי כך רצה הקב"ה בבחירתו האמיתית, למעלה מכל ענין של טעם וקושיא כו' (ע"ד מה שעל "תאוה" אין מקשים), ע"ד מה ש"אתה בחרתנו" כנ"ל [וכידוע שזכירת נח היא "מצד עצם מעלת נש"י"⁵³],

וכידוע⁵⁴ שענין ה"חן" הוא למעלה מטעם ודעת, ואי"ז קשור עם עבודת האדם⁵⁵, זכות האדם או מעלות האדם רק שהוא נושא חן בעיני הזולת.

אלא בגלל זה, נשתלשל אח"כ שגם בעולם ישנם טעמים ומעלות בנח לגבי שאר בני-אדם.

ח. ע"פ הנ"ל מובן גם ענינה של שבת בראשית:

תשרי אותיות רשית (המרובה במועדות ומלא במצוות וכו') לגבי שאר חדשי השנה (העבודה בעולם) - הוא בדוגמת תורה וישראל, שהם "ראשית" בערך להבריאה. וכשם שבתורה וישראל ישנם ב' דרגות ב"ראשית": ראשית בעצם (ראשית אצל הקב"ה), שלא בערך למעלה מהבריאה, ו"ראשית" בגדרי הבריאה בעצם - ע"ד גם בנוגע לחודש תשרי, שנוסף לזה שהוא למעלה לגמרי משאר חדשי השנה (כשעסוקים בעיקר בעבודה בעולם), יש בו גם ענין שהוא "ראשית" בערך לשאר חדשי השנה.

ויש לומר ששני הענינים (ב"ראשית") באים בשלימות הגילוי בשבת בראשית, שאז קוראים בתורה "בראשית ברא גו'" עד "ונח מצא חן בעיני ה'" - וזה

שהוא למעלה מכל גדר מציאות (מכל דבר שיכול להיות טעם ונטי', ע"ד הענין ד"נתאוה" שעליו אין מקשים, כנ"ל). ומזה מובן ש(הבחירה האמיתית של הקב"ה ב)בנ"י מביאים לידי ביטוי את אמיתותו של הקב"ה, כפי שהוא למעלה מכל הענינים.

כך גם בנוגע לתורה - חכמתו ורצונו של הקב"ה⁴⁶, המיוחדת עם הקב"ה, אורייתא וקוב"ה כולא חד⁴⁷.

יחד עם זה, שלח הקב"ה את בנ"י והתורה לסדר השתלשלות עד לעולם הזה התחתון, ומפני זה ש"אתה בחרתנו" (שלמעלה מגדר טעם ומעלה) משתלשל שגם במציאות העולם, בו ישנם גדרי השכל, טעמים והסברות וכו' - נראית מעלתם של בנ"י לגבי שאר העמים (עם חכם ונבון⁴⁸ בישנים רחמנים וגומלי חסדים⁴⁹, וכיו"ב), ומעלת (חכמת) התורה לגבי שאר חכמות העולם (היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים⁵⁰).

וזה נותן ליהודי את הכח - ע"י קיום הוראות התורה - לפעול שגם בעולם (בגדריו ומצד גדריו) תתגלה אחדותו ית', עד שנעשה דירה לו בתחתונים, לו לעצמותו.

ו. עפ"ז יובנו דברי רש"י ש"בראשית ברא" (בריאית העולם) היא "בשביל התורה שנקראת ראשית כו' ובשביל ישראל שנקראו ראשית":

כוונת הבריאה - תיכף בתחילתה - היא מפני שנתאוה הקב"ה להיות לו דירה בתחתונים. בכדי שיגלו שם ה' אחד. לכן תיכף בתחלת הבריאה נקבע במציאות וגדרי הבריאה, שהיא נבראה "בשביל התורה ובשביל ישראל", כך שגם בגדרי העולם נרגש איך שבנ"י ותורה הם "ראשית", ראשית בערך לשאר האומות, וראשית בערך לשאר החכמות⁵¹. וע"י העבודה של בנ"י בעולם - ה"ה פועלים דירה בתחתונים, דירה לעצמותו ית', עד שבעולם נרגש גם המעלה איך שתורה וישראל הם "ראשית" אצל הקב"ה - ראשית בעצם (לא כפי שהם בערך לאיזה דבר שני, אלא אך ורק משום ש"אתה בחרתנו").

(46) תניא פ"ד ואילך.

(47) זח"ג עג, א. תניא שם. פכ"ג. ועוד.

(48) ואתחנן ד, ו.

(49) יבמות עט, א.

(50) ואתחנן שם.

(51) ראה תורת חיים פרשתנו רד"ה בראשית הא' (א, א ואילך) והב' (ז, א ואילך). התייון בין ב' הפירושים ב"בראשית" - (א) "בחכמתא" (כברגום ירושלמי), בחכמת התורה. (ב) "בשביל התורה" - שחכמת ה' במעשה בראשית (חכמה תאה). נמשך מחכמת התורה (חכמה עילאה). "וגם זה נמשך בשביל עצמו דכח ח"ע דתורה ב"י הדברות לישראל כו', ושניהם עולין לענין א' דבבחי' החכמה דתורה ברא כדי שיהא גילוי אור דתורה עצמה כו'". כולל גם - גילוי (מעלת) חכמת

התורה בחכמת העולם. ועיי"ש (ז. ג ואילך) שמתווך זה גם עם הפירוש ב"בראשית" - "בדקמין" (תרגום אונקלוס), שגם כפי שעלה ברצונו ית' הקדמון לבריאת העולם, נמשך למטה ש"בראשית" הוא סמוך להתיבות שלאחר" (ענין הבריאה בפשטות).

(52) ראה תו"ח שם (ז, ג) שגם לפי פירוש השני בפרש"י ("בראשית בריית שמים וארץ גו' ויהי אור") נרמז שזהו "בשביל התורה כו' ובשביל ישראל", שזהו"ע ד"יהי אור" - אור דתורה ומצוות.

(53) המשך תער"ב ח"א פ"א (ע' תח).

(54) ראה אוה"ת לתהלים ע' תלה ואילך. ד"ה ועתה אם נא תש"ה. ועוד.

(55) ובפרט באופן ד"מצא חן" - בדרך מציאה (אבל מציאה שייכת קצת לעבודת האדם, כמאחז"ל "גיעתי ומצאתי").

בכל שבת שני ענינים: השלימות וסך-הכל דשבוע שעבר (עד לאופן של "ויכולו"), ומיני⁶⁰ מתברכין⁶¹ כולהו יומין של שבוע הבא.

ויש לומר שבכל שבת ושבת ישנם מעין שני הדרגות ב"ראשית" - שלא בערך לשאר ימי השבוע, ומזה ה"ז נמשך ב"ראשית" שבערך ימי השבוע. וכידוע שששת ימי השבוע (חול) הם כנגד הששה מדות, שבהם מתבטא עיקר העבודה, משא"כ שבת היא כנגד מלכות או כתר, הבא בתור ענין בפ"ע - עד שלא בערך - לששה מדות.

ובעבודה: שבת קשורה בכללות עם מוחין, וששת ימי השבוע - עם (בירור וזיכוך ה)מדות, כפי שזה גם בכללות סדר זמנים ובשית אלפי שנין דהוו עלמא מתבטא עיקר העבודה בבירור המדות, והמוחין ה"ה רק כפי המוכרח לצורך בירור המדות, משא"כ באלף השביעי, יום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים⁶² - תהי' גם עבודת המוחין מצ"ע (כמבואר בכ"מ⁶³, שבזמן הזה ישנו כיבוש שבע ארצות כנגד השבעה מדות, שבעיקרם ה"ה ששה מדות, ולע"ל יהי' גם הכיבוש של שלושה ארצות, קיני קניזי וקדמוני, כנגד הג' מוחין).

אבל היות שאצל צדיקים (ומעין זה אצל כל בני" - ועמך כולם צדיקים⁶⁴) "עולמך תראה בחיך"⁶⁵ א"כ גם בזמן הזה ישנו (מעין) עבודת המוחין מצ"ע - כך שישנה השלימות דכל עשר כחות הנפש, ה"צבור"⁶⁶ שבאדם⁶⁷.

י. אחד מהנפק"מ בעבודה בפועל מהאמור לעיל:

היות שבכחו של יהודי לפעול שבמציאות העולם (וגדרי העולם) יתגלה אלקות, עד לעצמותו ית' - מובן שעיקר עבודתו צריכה להיות לא באופן של שבירת העולם, לשלול ולשבור את העולם, כ"א אדרבה - בירור העולם⁶⁸ למצוא את הדרכים ע"פ הוראות התורה

מתבטא גם בזה, ששבת בראשית הוא הממוצע המחבר, הכולל את שני הענינים: הן הסיום של חודש תשרי (ראשית בעצם), והן שבת מברכים חשון "ראשית" השנה (העבודה בעניני העולם).

ולכן יש לשבת בראשית הכח לפעול בעבודה דכל השנה, לא רק בעניני קדושה, אלא כולל גם - עיקר העבודה של "ויעקב הלך לדרכו", בעובדין דחול - "אז ווי מ'שטעלט זיך שבת בראשית, אזוי גייס עס", כיון ששבת בראשית כוללת בתוכה גם את ה"ראשית" שלמעלה מעובדין דחול, וגם ה"ראשית" שבעיקר העבודה במשך השנה, שגם בעניני העולם נרגשת המעלה שזהו "ראשית" נע"ד המדובר לעיל, שלבני" ישנו הכח לפעול בעולם, כיון שהם ה"ראשית" גם בגדרי העולם].

וכמודגש גם בזה ששבת בראשית הוא יום השבת, שאז נעשית השלימות (ויכולו) של כל מעשה בראשית, ובנדו"ד - ששבת בראשית (כשנעשית העלי' והשלימות של שמע"צ ושמח"ת - הקליטה ופנימיות של כל חודש תשרי) מקבל את הכח של גילוי אחדותו ומלכותו ית' בכל חודש תשרי, החל מראש השנה כשנעשה "תמליכוני עליכם"⁶⁶ גילוי מלכותו ית' בעולם, עד לשלימות בזה ב"אתה הראת לדעת גו' אין עוד מלבדו"⁶⁷ בשמע"צ ושמח"ת⁶⁸ ומביא ומכניס זאת בשאר חדשי השנה, החל מ(שבת מברכים) חודש מרחשון, שאז מתחילה תקופת גשמים - הקשורה עם עובדין דחול, החורש והזורע וכו' - שתתגלה אחדותו ית' בכל העולם כולו, שיורגש ויראה ש"כל הנמצאים כו' לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו".

ט. ובפרטיות יותר - ה"ז נמשך משבת בראשית לכל ימי השנה ע"י שבתות כל השנה נפתגם אדה"ז⁶⁹, ש"ההארה של שבת בראשית מאירה בכל שבתות השנה":

כל אדם - תניא רפי"ד) ורשעים נעשו סו"ס צדיקים. שעבודתם הוא גם בהג' מוחין מצ"ע.

(67) כידוע הסיפור עם הרה"ק ר' יוסף יצחק בנו של אדמו"ר הצ"צ (זקנו של כ"ק מו"ח אדמו"ר) שפעם אמר שענין תפלה בציבור הוא "לצבור" את כל עשר כחות הנפש (לקו"ש ח"ב ע' 477 ואילך).

(68) וגם בדברים שאינם שייכים לבירור באופן חיובי - הרי שבירתן זוהי תקנתן. כמבואר במ"א (לקו"ש חט"ו ע' 72 ואילך) החילוק בין "עשרה דורות מאדם ועד נח כו' שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם המבול" (וימח את כל היקום) - שזה מורה על העבודה באופן דשבירתן זוהי תקנתן, ו"עשרה דורות מנח ועד אברהם כו' שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כולם" (אבות פ"ה מ"ב) - העבודה של בירור עניני העולם, והפיכת הרע לטוב (ע"י שמגלים בהם הניצוצי קדושה). ועוד יש לומר, שעשרה דורות הראשונים קאי על עניני האדם - שבהם לא שייך

(56) ר"ה טז, א. לד, ב.

(57) ואתחנן ד, לה.

(58) ראה קונטרס משיחות ליל יום שמח"ת ס"ו ואילך.

(59) שיחת שבת בראשית תשי"ה (ע' 65).

(60) זח"ב סג, ב. פח, א.

(61) מתברכין בפשטות - ברכה בכל עניני העבודה במשך השבוע, ומתברכין מלשון ברכה והמשכה (כמו המברך את הגפן).

(62) תמיד בסופה.

(63) ד"ה אל תצר את מואב - במאמרי אדהאמ"צ דברים ח"א בתחלתו. ועוד.

(64) ישע"י ס, כא.

(65) ברכות יז, א. וראה תניא פי"ד (כ. רע"א).

(66) ולהעיר ש"צבור" ר"ת צדיקים בינונים ורשעים, עם וא"ו המחבר. ויש לומר. שמכיון שלא ידח ממנו נדח, הרי גם בינונים (מדת

העולם - צריך הוא לכל לראש לנצל זאת לדברים טובים, ע"פ הוראות תורתנו הקדושה.

לדוגמא: בשעה שיש לו קופסה עם מכסה (ואינו נמצא בדרגא שאינו מוצא בזה כל הנאה), שאפשר להשתמש בה להחזקת אבנים טובות ומרגליות (ובכדי שלא יפלו החוצה צריך הוא מכסה וחוט המחבר) - ה"ה משתמש בזה לנתינת צדקה לקישוטי כלה וכיו"ב.

יא. ובנוגע לפועל:

כשלוקחים בחשבון שאיך שנעמידים בשבת בראשית כך זה נמשך כל השנה מבין כאו"א, אנשים נשים וטף, שזהו זמן מתאים במיוחד לסדר תכנית לעבודה של "ויעקב הלך לדרכו", "לפרק את החבילות" אותם אספו במשך חודש תשרי - כל אחד בעניניו בחיי היום-יום, איש תחת גפנו ותחת תאנתו, בביתו, בעבודה, בבית הספר וכיו"ב.

החל מקבלת החלטות טובות לחיזוק כל פעולותיו בתורה ומצוות במשך כל ימי השנה הבאה: לחזק ולהוסיף בשיעורי תורה, הן השיעורים הפרטיים, כל חד וחד לפום שיעורא דילי, והן השיעורים הכלליים השווים לכל נפש, כשיעורי חת"ת (תומש תהלים תניא); להוסיף בקיום המצוות בהידור, ובמיוחד - במצות הצדקה (ששקולה כנגד כל המצוות⁷³), כולל ע"י נתינת צדקה ל"קרן השנה" (קרן כללית שממנה מחלקים צדקה בכל יום במשך ימי השנה).

וכך גם - בעבודה של "כל מעשיך יהיו לשם שמים" ו"בכל דרכיך דעהו"⁷⁴ לנצל את הענינים הנמצאים בחלקו בעולם ל"כבודו" של הקב"ה, ע"י שעושים מהם תשמישי קדושה ותשמישי מצוה, עד למצוה ממש.

ועוד ועיקר: לקיים את החיוב המוטל על כל יהודי בדור זה - הפצת התורה והיהדות והפצת המעיינות חוצה - לחזק יהודים אחרים בעבודתם, ובפרט - לקרב ליהדות יהודים שלא זכו לקבל חינוך יהודי מתאים (שלא באשמתם ח"ו, כ"א מצד שנורא עלילה על בני אדם⁷⁵ וכיו"ב).

איך לנצל כל דבר שבעולם ל"כבודו" של הקב"ה, כיון שזוהי מציאותו האמיתית של העולם - "מאמיתת המצאו".

וכידוע הסיפור⁶⁹ שאצל אדה"ז היתה קופסת-טבק של כסף בלי מכסה. הסיבה לכך היתה, כיון שהמכסה הי' מבריק - ניצל זאת אדה"ז בתור ראי לכוין את התפלין של ראש.

בשעה⁷⁰ שדיברו על כך בנוכחות הצמח צדק, והתבטאו שאדה"ז שבר את מכסה הקופסה, אמר הצמח צדק שענינו של הסבא לא הי' לשבור: הוא לא שבר, לא את עצמו ולא את הזולת. אלא מסתמא הי' המכסה מחובר לקופסה עם חוט, והסבא הוציא את החוט המחבר.

כיון שהסיפור הגיע להרבה, לכל בני, מובן שישנה הוראה מזה לכאו"א: בכל הענינים הנמצאים ברשותו של יהודי - עליו לחפש ולהשתדל - (לא לשבור זאת, אלא) לנצל זאת לדבר של טוב וקדושה.

אפילו כשהדבר עצמו אינו תופס מקום אצלו, בדוגמא ומעין שאצל אדה"ז לא תפס מקום התענוג של הרחת טבק⁷¹ (אע"פ שענין הרחת טבק יש לו מקום ע"פ הלכה⁷²) - אין הוא שולל את הדבר (אין הוא מניח זאת הצידה, ועאכו"כ שאינו שובר זאת), אלא הוא מחפש דרכים לנצל זאת לדבר של קדושה שהוא בערכו (ע"ד שאדה"ז השתמש במכסה לדאוג שהתפלין שלראש שלו מונחים במקומם).

עאכו"כ בשעה שאדם אינו נמצא בדרגא כזו מעין אדה"ז, שגשמיות העולם (כולל הרחת טבק) אינה תופסת מקום אצלו כלל, אלא כפתגם הידוע "כל העולם שוה הרחת טבק", ז.א. שזה אמנם תופס מקום מעט (רק כ"הרחת טבק"), אבל בכל זאת ה"ז תפיסת מקום מסויימת (כ"הרחת טבק") - צריך הוא ודאי לנצל את הדברים שלו לדברי טוב וקדושה.

ובמכ"ש בשעה שאינו נמצא אף בדרגא זו, כפי שרואים בפועל, שאצל רוב אנשי העולם, שוה העולם יותר מאשר "הרחת טבק" ויש לו הנאה מכמה עניני

היתר לשאוף טבק בתשעה באב. ולהעיר משו"ע אדה"ז או"ח סתרי"ב ס"ז: "מותר להריח כל מיני ריח ביוה"כ לפי שהריח הוא דבר שאין הגוף נהנה ממנו כלל אלא הנשמה בלבד נהנית ממנו לפיכך לא נאסר ביוה"כ, ואדרכה טוב להריח כדי למלאות מנין מאה ברכות".

(73) ב"ב ט, א.

(74) אבות פ"ב מ"ב. משלי ג, ו. וראה רמב"ם הל' דעות ספ"ג. טושו"ע או"ח סרל"א.

(75) ראה תו"ח תולדות ד"ה ויתן לך פ"י ואילך. ועוד. קונטרס משיחת כ"ד תשרי שנה זו. ושי"נ.

אפילו הביורו בדרך שבירתן (זוהי תקנתן), והטעם שהם ברשותו של יהודי הוא לא מפני אשמתו ח"ו, כ"א מפני נורא עלילה על בני אדם. או מצד בלבול העולם וכיו"ב, ולכן היחס שלו לדברים אלו צ"ל - כאילו לא הי'. כיון שאינו שייך לביורו. גם לא באופן של שבירתן. ואכ"מ.

(69) ה' השיחות תש"ב ע' 90. לקו"ש ח"ג ע' 854.

(70) לקו"ש שם.

(71) ראה ס' השיחות שם - דברי אדה"ז: ישנו אבר אחד [החוטם] אצל האדם שאינו בעל תאוה, ורוצים גם אותו למלא בתאוה.

(72) ראה כף החיים או"ח סתקנ"ד אות ד (ושם סר"י אות לו) -

לכן מובן ההכרח לעסוק בעבודה זו. ובכדי להביא זאת לפועל בהצלחה יתירה - כדאי שכאו"א יעשה מזמן לזמן חשבון צדק: כמה יהודים קירבתי ליהדות בימים האחרונים?

נוסף לשאר השיעורים שלו בכל יום ויום, כולל שיעור מלשון לשער - מה עוד יכול אני לעשות כדי לזרו ביאת משיח צדקנו?!

ובזה ניתוסף חיזוק נוסף - כאשר מדברים בזה עם עוד יהודי, ועם הרבה יהודים, כמדובר כמ"פ התוקף שבא ע"י החלטה שמקבלים ברבים⁷⁸.

יב. ויהי רצון שע"י ההוספות במעשינו ועבודתינו - שזה יביא כבר לפועל, שמ"ונח מצא חן בעיני ה'", תהי' תיכף השלימות של "לך לך מארצך גו' אל הארץ אשר אראך" (הנקרא "שבוע שמח"⁷⁹) שיוצאים מהגלות (פדן "ארם"), והולכים "אל הארץ אשר אראך" - ארץ הקודש, בגאולה האמיתית והשלימה.

ונעשה חידוש בכל העולם כולו - "השמים החדשים והארץ החדשה"⁸⁰, ותורה חדשה מאתי תצא⁸¹, ובנ"י מתייצבים באופן חדש - כך שבכל העולם כולו רואים בגלוי איך ש"ישראל אורייתא וקוב"ה כולא חד".

וההדגשה המיוחדת בזה כעת - כי, כפי הנראה, זהו הביאור היחידי (ביאור אחר לא קיים) על כך שמשיח עדיין לא הגיע - כי מחכים שיגיעו לעוד יהודי שעדיין אינו יודע שמחכים לו, ולקחת אותו בידו (בדוגמת "ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל"⁷⁶ ע"י הקב"ה), בדרכי נועם ובדרכי שלום, מתוך אהבת ישראל - ולהחזירו למהותו האמיתית בחיים - תורה ומצוות, שהם חיינו ואורך ימינו.

ועבודה זו שייכת לכל יהודי, אנשים נשים וטף - כפי שרואים שלמלה לבבית, אפילו של ילד קטן, יכולה להיות השפעה חזקה על יהודי שלע"ע הוא זר לענינים אלו, ואפילו אם אין זה משפיע מיד - ה"ז משפיע ודאי לאחר זמן, אחרי שהשומע מתעמק בזה, ומסבירים לו זאת וכו'.

ובפרט כשמדברים אתו דברים היוצאים מן הלב, ואומרים לו שתומ"צ הם באמת לא דבר זר ח"ו וח"ו, אלא זוהי ירושתו שלו, ויתירה מזו - מציאותו שלו האמיתית, היותו יהודי שיש לו חלק אלוקה ממעל מממש⁷⁷.

ועוד ועיקר, שבו הדבר תלוי שכל בנ"י האחרים, כולל גדולי ישראל, וכל הנשמות שבכל הדורות, ו"שכינתא בגלותא" - יצאו מהגלות!

(79) ס' השיחות תש"ב ע' 30.

(80) ישע"י סו, כב.

(81) שם נא, ד. ויק"ר פי"ג, ג.

(76) ישע"י כו, יב.

(77) תניא רפ"ב.

(78) ראה ד"ה החלצו תרנ"ט פ"י.

בס"ד. חלק משיחת ש"פ בראשית, מבה"ח וער"ח מר-חשון ה'תשנ"ג.

– ע"ד "מכירת המצוות" –

ויש לומר, שענין זה מתבטא גם בהמנהג ד"מכירת המצוות":

הסדר ב"מכירת המצוות" - שהקונים מתחרים ביניהם מי יתן סכום גדול יותר עבור מצוה זו, והזוכה באותה מצוה, הוא, זה שנותן מממונו סכום הכי גדול לצרכי בית-הכנסת ובית-המדרש.

ועפ"ז יש לבאר הטעם ד"מכירת המצוות" ("מכירה" דייקא, שעיקרה לה"קונים") בשבת בראשית - כדי להדגיש שהיציאה לעולם, לעסוק במשא ומתן שע"ז ירויה ממון, היא, בשביל "לקנות מצוות", היינו, שיוכל להרבות בנתינת כסף וזהב עבור צרכי בית-הכנסת ובית-המדרש, וע"ז תומשך אצלו כוונה זו במשך כל השנה כולה, שהתעסקותו בעניני העולם תהי' חדורה בהכוונה העיקרית - להרבות בנתינת כסף וזהב עבור צרכי בית-הכנסת ובית-המדרש (וכיו"ב בשאר עניני צדקה), ובכללות - שהתעסקותו בעניני העולם היא בשביל עניני קדושה, תורה ומצוות, שזהו התוכן דבית-הכנסת ובית-המדרש, שמגדלין בו תפלה ומגדלין בו תורה⁹, וכן צדקה וגמ"ח, הכוללים כל עניני העבודה.

ג. ובפרטיות יותר - בנוגע למעלה המיוחדת שהשתתפות בהחזקת וצרכי בית-הכנסת ובית-המדרש: בית-הכנסת ובית-המדרש נקרא "מקדש מעט"¹⁰ - ע"ד ובדוגמת בית המקדש.

ומזה מובן, שנתנת ממון עבור בית-הכנסת ובית-המדרש היא ע"ד ובדוגמת נדבת המשכן והמקדש, "זהב וכסף גו"¹¹ (כל הי"ג או ט"ו דברים¹² שהתנדבו בני"י עבור המשכן), ועוד ועיקר - הכנה קרובה לבנין ביהמ"ק השלישי, אשר, עם היותו "בניא דקב"ה"¹³, "מקדש אדני-כוננו ידיך"¹⁴, ה"ה "מעשה צדיקים"¹⁵ ("ועמך כולם צדיקים"¹⁶), כיון שבא ומתגלה

א. ידוע המנהג בכו"כ קהילות בישראל שבשבת בראשית "מוכרים" המצוות השייכים לבית-הכנסת - עליות לתורה, הגבהת וגלילת הס"ת, פתיחת הארון, וכן הזכויות ד"נר למאור" ו"יין לקידוש ולהבדלה"¹, וכיו"ב.

וטעם המנהג - בפשטות - כיון שבשבת בראשית מתחיל מחדש הסדר דקריאת פרשיות התורה על כל השנה כולה, שבכל שבת קורין פרשה אחת בתורה, עד להשלמת התורה כולה בשמח"ת הבעל"ט², ולכן ה"ז הזמן המתאים למכור ה"מצוות" השייכים לקריאת התורה (ועד"ז שאר ה"מצוות" השייכים לבית-הכנסת ובית-המדרש) על כל השנה כולה.

ובפרט ע"פ הפתגם הידוע³ "ווי מ'שטעלט זיך שבת בראשית אזוי גייט דעם גאַנצן יאָר", היינו, ששבת בראשית הו"ע כללי על כל השנה כולה.

ב. ויש להוסיף בביאור השייכות דמנהג זה לשבת בראשית:

שבת בראשית קשור גם עם חידוש מציאות העולם⁴ - "בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ"⁵, היינו, שניתן בו הכח להעבודה בעולם במשך כל השנה כולה, לפעול שיהי' ניכר בהעולם ש"בראשית ברא אלקים", "בשביל התורה ובשביל ישראל"⁶.

וכמודגש גם בכך שבשבת בראשית הוא לעולם גם שבת מברכים חודש מר-חשון כי, בחודש מר-חשון (לאחר סיום חודש תשרי ה"מרובה במועדות"⁷) מתחילה עיקר העבודה בעולם⁸, ולכן, המשכת הברכה לחודש זה היא משבת בראשית, כדי להדגיש שהעבודה בעולם צריכה להיות חדורה בהענין ד"בראשית ברא אלקים", כנ"ל.

(8) כמרומו גם בשמו של החודש - "מר-חשון", מלשון "מר מדלי", טפת גשמים, ע"ש התחלת ירידת הגשמים שעל ידם תהי' הצמיחה בשדה - שבזה מודגשת השייכות לעבודה בעולם בכל ל"ט מלאכות ד"הזורע החורש כו".

(9) מגילה כז, רע"א.

(10) יחזקאל יא, טז. וראה מגילה כט, א.

(11) תרומה כה, ג.

(12) ראה לקו"ש חכ"א ע' 153 ובהערות שם. וש"נ.

(13) ראה זהר ח"א כח, א. ח"ג רכא, א.

(14) בשלח טו, יז.

(15) כתובות ה, סע"א.

(16) ישעי' ס, כא.

(1) להעיר מהנוסח ד"מי שברך" שאומרים בכל שבת: "ומי שנותנים נר למאור ויין לקידוש ולהבדלה כו".

(2) כ"המנהג הפשוט בכל ישראל שמשלימין את התורה בשנה אחת, מתחילין בשבת שאחר חג הסוכות וקורין בסדר בראשית כו' וקוראין והולכין על הסדר הזה עד שמשלימין את התורה בחג הסוכות" (רמב"ם הל' תפלה רפ"ג).

(3) ראה קונטרס משיחות ש"פ בראשית דאשתקד בתחלתו. וש"נ.

(4) ע"י החידוש בתורה (שמתחילין התורה מחדש) - כמאמר (זח"ב קסא, רע"ב) "קב"ה אסתכל באורייתא וברא עלמא . . בר נש

אשתדל באורייתא ומקיים עלמא".

(5) ריש פרשתנו.

(6) פרש"י עה"פ.

(7) שו"ע אדה"ז או"ח סתצ"ב ס"ב.

וכרגיל - תהי' מכירת המצוות ע"י ה"גבאי", ובחבישת "שטריימל", להדגיש המעלה והחשיבות של המינוי ל"גבאות", במכש"כ וק"ו מהא ש"אפילו ריש גרנותא מן שמיא מנו ל"י²⁵, ועאכו"כ המינוי ל"גבאי" בביהכנ"ס וביהמ"ד (ובפרט בביהכנ"ס וביהמ"ד של נשיא דורנו), וכידוע ש"גבאי" ר"ת "אנא בכח גדולת ימינך", שמקבל "כח" מ"גדולת ימינך", ולכן, יש בכחו של ה"גבאי" לעורר את הקהל שיתנו מממונם עבור צרכי ביהכנ"ס וביהמ"ד.

ומהאופנים שעל ידם מעוררים את הקהל - ההכרזה ברבים, ע"פ ההוראה "מצוה לפרסם עושי מצוה"²⁶, שע"ז ניתוסף גם העילוי ד"קנאת סופרים"²⁷, שכאו"א ישתדל להוסיף ולהרבות בנתינת כסף וזהב לביהכנ"ס וביהמ"ד עוד יותר ממה שהחליט לפנ"ז, וכל המרבה הרי זה משובח.

ו. ויה"ר - והוא העיקר - שעוד לפני "מכירת המצוות" יבוא כבר משיח צדקנו, ותיכף ומיד יקויים היעוד "עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל (ועאכו"כ ביהכנ"ס וביהמ"ד של נשיא דורנו) שיקבעו בארץ ישראל"²⁸,

- ביחד עם ה"גבאים" וכל המתפללים, האנשים והנשים והטף, "בנערינו ובזקנינו גו' בבנינו ובבנותינו"²⁹, ו"כספם וזהבם אתם"³⁰, הן ברוחניות (אהבה ויראה³¹, שכוללים כל עניני התומ"צ³²) והן בגשמיות כפשוטו, כולל גם הבתים הפרטיים שנעשו בתי תורה תפלה וגמ"ח ע"ד ובדוגמת "מקדש מעט" - וההמשך ד"מכירת המצוות" ד"מקדש מעט" יהי' בה"מקדש" העיקרי - בית המקדש השלישי (שיבנה במהרה בימינו ממש, עוד לפני ר"ח מר-חשון), ובתכלית השלימות, ככל עניני המצוות שיהיו "כמצות רצונך"³³, וכאמור, תיכף ומיד ממש.

[לאחרי מכירת המצוות - התחיל כ"ק אדמו"ר שליט"א לנגן ניגון הקפות לאביו רלו"צ ז"ל].

ע"י "מעשינו ועבודתנו"¹⁷, ובמיוחד בעניני העבודה השייכים לבית המקדש, החל מהחזקת "מקדש מעט". זוהי ההכנה ליציאה לעבודה בעניני העולם במשך כל השנה כולה - שתהי' חדורה בהכוונה העיקרית לעשות לו ית' דירה בתחתונים¹⁸, ע"ד ובדוגמת השראת השכינה במשכן ומקדש, שממנו אורה יוצאת לכל העולם¹⁹.

ד. עפ"ז יש לבאר טעם נוסף בהמנהג דמכירת המצוות בשבת בראשית, שהוא גם שבת מברכים מר-חשון - בקשר ובשייכות לבנין ביהמ"ק השלישי: בנין ביהמ"ק השלישי שייך במיוחד לחודש מר-חשון (שמתברך משבת בראשית²⁰) - כמבואר במדרז"ל²¹ שבית ראשון נשלם בחודש מר-חשון ולא נתחנך עד לתשרי שלאחריו ("משנעשה הבית בירח בול נעשה נעול י"ב חודש כו"), ולכן "עתיד הקב"ה לשלם לו", שחנכת ביהמ"ק השלישי תהי' בחודש מר-חשון²².

ויש לומר, שענין זה מרומז גם בהמנהג דמכירת המצוות בשבת מברכים חודש מר-חשון - כיון שהחזקת בית-הכנסת ובית-המדרש (שחלקה החשוב בא ע"י "מכירת המצוות") היא הכנה קרובה לבנין וחנכת ביהמ"ק השלישי בחודש מר-חשון.

ה. והמעשה הוא העיקר²³:

כנהוג בכל שנה - ימכרו עתה המצוות דבית-הכנסת ובית-המדרש זה, אשר, להיותו ביהכנ"ס וביהמ"ד של כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו, שבו למד והתפלל ועסק בצדקה וגמ"ח, וממנו הפיץ כל עניני תורה ומצוותי, עד להפצת המעיינות חוצה, בכל העולם כולו, במשך עשר שנותיו האחרונות בחיים חיותו בעלמא דיין, ו"קדושה לא זזה ממקומה"²⁴, ואדרבה, הולך וניתוסף ביתר שאת וביתר עוז עד היום הזה - מובן, שכל האמור לעיל הוא בהדגשה יתירה בנוגע ל"מכירת המצוות" דביהכנ"ס וביהמ"ד זה.

(17) ראה תניא רפ"ז.

(18) ראה תנחומא נשא טז. ועוד. תניא רפ"ז. ובכ"מ.

(19) ראה ירושלמי ברכות פ"ד ה"ה. ועוד.

(20) נוסף לכך ששבת בראשית הו"ע כללי על כל השנה, כפתגם כ"ק מו"ח אדמו"ר בשם אביו, כ"ק אדנ"ע - ולהעיר, ששמו הראשון "שלום- מדגיש הענין ש"כל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם", כמ"ש הרמב"ם בסוף הל' חנוכה, שבוה נרמו הקשר והשייכות לחנוכת ביהמ"ק, כדלקמן בפנים.

(21) יל"ש מ"א רמז קפד.

(22) ופשוט, שאין צורך להמחין עד חודש מרחשון, אלא, ע"ד פתגם כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו בפירושו "לשנה הבאה בירושלים", שהגאולה היא תיכף ומיד, ובמילא נהי' לשנה הבאה בירושלים (סה"ש תש"ה ריש ע' 83), ועד"ז בנדו"ד, שבנין ביהמ"ק השלישי יבנה תיכף ומיד, ובמילא יהי' בנוי בחודש מרחשון.

(23) אבות פ"א מ"ז.

(24) ראה ע"ח ש"ד פ"ג. שלי"ד פ"ג. שלי"ה פ"א. אגה"ק ביאור לסי' זך.

(25) ברכות נח, סע"א. וש"נ.

(26) שו"ת הרשב"א ח"א סתקפ"א. מג"א או"ח סקנ"ד סקכ"ג.

רמ"א יו"ד סרמ"ט ס"ג.

(27) ב"ב כא, סע"א. כב, רע"א. וראה אוה"ת ויצא ריח, ב ואילך.

(28) מגילה כט, א.

(29) בא יו"ד, ט.

(30) ישע"י ס, ט.

(31) ראה תו"א ר"פ יושב. ובכ"מ.

(32) ראה תניא פ"ד. ובכ"מ.

(33) ראה תו"ח ר"פ ויחי. המשך וככה תרל"ז פי"ז ואילך. ועוד.

לקוטי שיחות בראשית כרך ג'

מתורגם ללשון הקודש

ענינים קלים אלו קשה לו לקיימם. הטעם לזה הוא, כאמור, שהיצר הרע מתאמץ ומערים קשיים בפני אותם דברים שחשובים עתה לאדם ביותר.

יש אפילו שענינים שקיומם קשה לו אינם אלא מדרבנן או שהם מנהג בלבד, ואילו הדברים שקל לו לקיימם הם מן התורה, אלא שבנוגע לנשמתו, דוקא המצוות דרבנן או המנהגים נוגעים לו יותר (באותה שעה), כפירוש החסידות⁵ על מאמר⁶ "אבוך במאי הוה זהיר טפיי", שכל נשמה יש לה מצוות מסוימות הקשורות במיוחד עם שליחותה למטה בגוף, ומצוות אלו עליה לשמור בהידור רב, יותר מכל שאר המצוות שבהם הוא שווה לכל ישראל ולכן מערים יצה"ר קשיים שונים על מצוות אלו ביודעו שהם נוגעים ביותר.

זהו גם אחד מהביאורים של מאמר רז"ל⁷ "כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו" - כי ככל שהאדם גדול יותר, מצוותיו נוגעות לו ביותר, ולכן היצה"ר מתאמץ כנגד זה ביותר. (טעם נוסף בזה, הוא: כדי שתהיה בחירה חפשית, הכרח הוא שכוחות היפך הקדושה יהיו באותה מידה ומשקל של כוחות הקדושה, ולכן "כל הגדול מחבירו", יש לו יותר כוחות של קדושה, אזי גם "יצרו גדול הימנו", שגם ליצרו הרע יש יותר כוחות).

ומטעם זה לא יכול היה אדם הראשון לשלוט על עצמו ואכל מעץ הדעת. שכן היה "יציר כפיו של הקב"ה", ו"כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו", בפרט שהציווי שלא לאכול מעץ הדעת היה נוגע ביותר - כפי שיש ללמוד מכך שחטא זה גרם נפילה גדולה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות שנגרמה עקב חטא זה - ולכן היצר הרע - שנתלבש אז בהנחש⁸ - נטפל לאדם הראשון בכל כוחותיו בחטא זה וגירה אותו לאכול מעץ הדעת.

ג. אמרו רז"ל, שכשנתן הקב"ה את התורה ציווה למשה רבנו⁹: "כה תאמר לבית יעקב" וכפירוש רז"ל¹⁰: "אלו הנשים", שידבר אודות קבלת התורה אל הנשים תחילה. זאת כדי למנוע את התקלה שאירעה בחטא עץ הדעת שבו שמע הציווי מפי הקב"ה רק אדם הראשון לבדו ולא חוה, וזה נתן מקום לקלקול. אף שעל חוה נאמר:

א. פרשת בראשית, שקוראים בסוף חודש תשרי, שהוא תחילת השנה, יש בה הוראות לכל השנה.

אחד הענינים המסופרים בפרשה זו, הוא על המצוה הראשונה של הקב"ה: ציווי הקב"ה לאדם הראשון שלא יאכל מעץ הדעת.

כפי שמוכן מהמדרש¹, הרי שהציווי לאדם הראשון היה רק על יום הראשון לבריאתו. ומפירטי הענינים שהיו ביום השישי לבריאה, יום בריאת האדם, נמצא שהציווי לאדם הראשון שלא יאכל מעץ הדעת היה לשלש שעות בלבד: ציווי הקב"ה היה "בשעה התשיעית"². ושלש שעות לאחר מכן כשנגמר היום ונכנסה השבת, הותר האיסור. אעפ"כ לא יכל אדם הראשון לעמוד בכך ועבר על הציווי.

נשאלת השאלה: אדם הראשון הרי היה "יציר כפיו של הקב"ה" ושמע את הציווי מהקב"ה עצמו - כיצד איפוא לא היה יכול לפעול בעצמו לעצור ולהשמע לקיים ציווי זה ולא לאכול מעץ הדעת בשלוש שעות אלו? גם אם יש בודאי הרבה סודות התורה בענין חטא עץ הדעת, אבל הרי "אין מקרא יוצא פשוטו"³, ואיך זה שאדם הראשון נכשל.

ב. והביאור בזה:

כל מגמתו וכוונתו של יצר הרע היא, שהאדם יעשה את ההיפך מרצון הקב"ה. ובכל טענותיו, להאדם שיעבור עבירה או שלא יקיים מצוה בנימוק שזה כרוך בקשיים ושהוא נסיון גדול, מתכוון הוא לדבר אחד בלבד, שהאדם יעבור על רצון הקב"ה.

ולכן, ככל שהמצוה חשובה יותר (אם מצד האדם, אם מצד המקום, אם מצד הזמן)⁴, כך גדולים יותר מאמצי היצר הרע שלא להגיע אליה. ואף שבאמת האדם יכול לקיים המצוה די בקלות, הרי כיון שקיום המצוה נוגע ביותר בא יצה"ר בכל מיני טענות וסברות בכדי לא להניח לאדם לקיים את רצון העליון.

כל אחד חש בכך מפעם לפעם גם בקרבו: יש דברים בקיום התומ"צ, שעל פי השכל קל היה יותר לקיימם מאשר ענינים אחרים, אף על פי כן יש בו הרגשה שדוקא

ושון פורים ה'ש"ח.

(6) שבת ק"ח, ב.

(7) סוכה נב, א.

(8) זהר בראשית לה, ב. פדר"א פי"ג.

(9) שמות יט, ג.

(10) מכילתא הובא בפרש"י שם.

(1) ראה ב"ר פכ"א, ז. ש"ך עה"ת. לקו"ת ר"פ קדושים.

(2) סנהדרין לה, ב.

(3) שבת סג, א.

(4) ראה סנהדרין צו, א: אתרא וקושטא שמי' כו'. לקו"ד י"ט כסלו תרצ"ג.

אות ה' (ע' 29).

(5) אגרת הקדש ס"ט ז, קונטרס י"ב תמוז ה'תש"ח, ספר השיחות שיחת

(מוהרש"ב) נ"ע¹⁵: כשם שהנחת תפילין בכל יום היא מצוה דאורייתא לכל יהודי, ללא הבדל בין גדול בתורה, בין איש פשוט, כך חוב גמור ע"י כל אחד מישראל להקדיש בכל יום חצי שעה לחשוב על חינוך ילדיו, ולעשות כל שבכוהו ויותר מכפי כוחו, להשתדל להשפיע על הבנים שילכו בדרך אשר מדריכים אותם בה.

ואזי יהיה קיום גם ל"ותגד לבני ישראל", שאז האשה לא רק שלא תהיה "כנגדו", להפריע לבעלה, אלא אדרבה, היא תהיה לו ל"עזר"¹⁶, ועד שתבוא לעזרתו בכוח מעלתה המיוחדת של "בינה יתרה ניתנה באשה יותר מבאיש"¹⁷, ותשפיע על כל הבית שיהא ראוי ל"ושכנתי בתוכם".

זהו גם הלשון בברכת נשואין "כשמחך יצריך בגן עדן מקדם". ולכאורה מה מוסיפה תיבת "מקדם"? הרי ידוע לכל שהיותם של אדם וחוה בגן עדן היה פעם, לפני שנים רבות! אלא ש"מקדם" היא בזמן היותם בגן עדן, בתחילה לפני החטא.

זו היא הברכה לזוג הצעיר, שחיייהם יהיו כמו שהיה אצל אדם וחוה קודם החטא. שלא יהיה "כנגדו" רק אדרבה "עזר", ושהבית יתנהל באופן של "ושכנתי בתוכם" - "כשמחך יצריך בגן עדן מקדם".

(משיחות יום שמו"ח תשכ"ג)

"ויבן את הצלע", שהקב"ה עצמו בנה אותה וגם שזה היה מ"אחת מצלעותיו" של אדם הראשון שהיה "יציר כפיו של הקב"ה" מכל מקום, כיון שהיא לא שמעה הציווי מהקב"ה בעצמו, מסוגלת היתה חוה להוסיף לציורי את התיבות "ולא תגעו בו", שגרמו לחטא עץ הדעת¹¹. אילו היתה גם חוה מצווה, היתה פועלת גם על אדם הראשון שלא יכשל בחטא ללא הבט על כל הקשיים שהערים בפניה היצר הרע, כמו שנראה ממאמר רז"ל במתן תורה, כנ"ל¹².

ד. כאמור לעיל, שסיפורי התורה (מלשון הוראה)¹³ בפרשת בראשית הן הוראות כלליות לכל השנה, הרי גם הנאמר לעיל הוא הוראה כיצד צריך להתנהל בית יהודי.

כל בית בישראל צריך להיות באופן של "מקדש מעט", שהקב"ה יוכל לומר על בית זה "ושכנתי בתוכם". וכיון שהנהגת הבית תלויה בעקרת הבית, יש לפעול במיוחד עליה - ולא באופן של "גזירה גזרתי" רק בדרכי נועם ודרכי שלום¹⁴ - שיהא לה להט ותענוג בעניני יהדות, וכך תשמור את כל ביתה וגם את בעלה, ממכשולים. וכמבואר לעיל שאילו היתה חוה שומעת בעצמה את הציווי מהקב"ה, לא רק שלא היתה מביאה לידי מכשול, כי אם אדרבה, היתה מונעת גם את אדם מפיתוי הנחש.

לפיכך צריך הדבר הראשון להיות ה"כה תאמר לבית יעקב" - להתמסר אל בני הבית, וכידוע פתגם הרבי

(15) "היום יום", כ"ב טבת.

(16) ראה יבמות סג, א.

(17) נדה מה, ב.

(11) ב"ר פ"ט, ד.

(12) ראה ג"כ סנהדרין קי, רע"א.

(13) זהר ח"ג נג, ב.

(14) ראה גיטין ו, סע"ב.

יום ראשון כ"ג תשרי

יעסקו בהלכות שבת, כי "הלכתא רבתא לשבתא", - שבת היא הלכה גדולה, ישנן הרבה הלכות שיש לדעתן בנוגע לשבת, ובקל יכול האדם לפשל בה חס ושלום, אפילו באסור ברת וסקילה, מחסרון ידיעה, - של הדינים, ו"שגגת תלמוד עולה ודון" חס ושלום, -

כשעושים איסור מבלי לדעת שזה איסור, ואי הידיעה הוא מפני שלא למד - נחשב הדבר כאילו עשה זאת במזיד חס ושלום, כפי שהמשנה אומרת באבות.⁶ הרי שאפילו באיסורים של כרת וסקילה יכולים להיכשל חס ושלום כשלא יודעים הלכות שבת, ואין צריך לומר באסורי דברי סופרים, שרבו כמו רבו למעלה, ובפרט באסורי מקצה דשכיחי טובא, - המתארכים לעתים קרובות מאד, וחסומים דברי סופרים - דמדרבנן, יותר מדברי תורה, כמו שאמרו רז"ל, שקל העובר על דברי חכמים אפילו באסור קל של דברי חס, - שהחכמים אסרוהו, כמו האוכל קדם תפלת ערבית וכהאי גוונא - וכדומה, חוב מיתה בעובר על חמורות

שבתורה?⁷ - על כל פנים נוגע הדבר מאד ללמוד ולדעת הלכות ודיני שבת, אשר לכן ילמדו הלכות שבת בעלות המנחה של שבת, וכל יחיד אל יפרש עצמו מן הצבור - בשעה שהציבור לומד הלימודים האמורים ב"עין יעקב", שולחן ערוך וכדומה, אפילו ללמד ענין אחר, - גם כן אל יפרוש היחיד מן הציבור, כי אם - יצטרף בדבר שהצבור עסקין בו, ואין צריך לומר שלא יצא החוצה - בשעה שהציבור לומד אם לא יהיו עשרה מבלעדו, ועליו - על מי שיוצא החוצה, אני - רבנו הזקן, קורא תפוסק⁸: "וענין ה' - אלה שעוזבים תורתו של ה', יכלו בו", כמו שאמרו

על כן, - לכן, אהובי אחי ורעי, אל נא תרעו הרעה הגדולה הזאת, - לעשות, לפני התפלה או אחרי התפלה, מושב לצים רחמנא ליצלן, ותנו כבוד לה' אלהיכם בטרם יהשך, דתינו בין מנחה למעריב כל ימות החול, ללמד בעשרה פנימיות התורה,

אגרת הקדש

שהיא אגדה שבספר "עין יעקב", שרב סודות התורה גנוזין בה, ומכפרת עונותיו של אדם, כמבאר בכתבי הארז"ל,⁹ והפגלות שבה - סודות התורה, הרי אמר, גנוזין באגדה שב"עין יעקב", והדברים הגלויים אודותם לומדים בחלק הנגלה של האגדה, הן דברי ה' שילך בהם האדם, וישית עצות בנפשו במלי דשמיא ובמילי דעלמא וכידוע לכל חכמי לב וגם ללמוד מעט בשו"ע או"ח הלכות הצריכות לכל אדם וע"ז ארו"ל כל השונה הלכות בכל יום כו' שהן הלכות ברורות ופסוקות הלכה למעשה כמבואר בפרש"י ז"ל שם ובשבת קדש בעלות המנחה יעסקו בהל' שבת כי הלכתא רבתא לשבתא ובקל יכול האדם ליכשל בה ח"ו אפילו באיסור כרת וסקילה מחסרון ידיעה ושגגת תלמוד עולה ודון ח"ו ואצ"ל באיסורי דברי סופרים שרבו כמו רבו למעלה ובפרט באיסורי מוקצה דשכיחי טובא וחמורים ד"ס יותר מד"ת כמ"ש רז"ל שכל העובר על דברי חכמים אפילו באיסור קל של דבריהם כמו האוכל קודם תפלת ערבית וכה"ג חייב מיתה כעובר על חמורות שבתורה וכל יחיד אל יפרוש עצמו מן הציבור אפילו ללמוד ענין אחר כ"א בדבר שהציבור עסקין בו ואצ"ל שלא יצא החוצה אם לא יהיו עשרה מבלעדו ועליו אני קורא הפסוק ועוזבי ה' יכלו בו' כמשארו"ל על כל

ברורות ופסוקות הלכה למעשה, - לדעת איך לעשות בפועל, כמבאר בפרוש רש"י ז"ל שם.¹⁰ - שב"הלכות" מתכוונת הגמרא להלכות ברורות, בלי השקלא וטריא והמחלוקת שבדבר, כפי פרש"י מפרש במגילה לפני המאמר "כל השונה הלכות", אלא בנוגע להספד על "שונה הלכות" שלמד את ההלכות עצמן בלי השקלא וטריא וכו', ובנדה על מאמר זה עצמו מפרש רש"י, שאלו הן משניות, ברייתות והלכה למשה מסיני, שגם הן בלי השקלא וטריא של הגמרא, ועל דרך זה בנוגע לשולחן ערוך הכוונה להלכות פסוקות ברורות הנוגעות למעשה. ובשבת קדש בעלות המנחה -

1. ע"פ לי' הכתוב - ירמי' יג, טז. 2. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "י"ל הא דאינו מתחיל בנוגע לתפלה הא', שחרית - כי אז הרי דין מפורש הוא בשו"ע (ספ"ט ס"ד) דאסור לעסוק בצרכיו קודם התפלה, וכן שלאחר" צ"ל ת"ת דרביים, מביהכניס לביהמ"ד (סקנה" ס"א)". 3. ראה הלכות ת"ת לאדמו"ר הזקן פ"ב ה"ב ובנסמן שם (בהוצאת קה"ת). הקדמת הרמב"ן לשיר השירים. 4. מגילה כח, ב. נדה עג, א. 5. ראה ט"ז יו"ד סרמ"ו סק"ב. 6. פרק ד' משנה י"ב. 7. ירושלמי ברכות פ"א ה"ד. 8. ברכות ד, ב. 9. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "לכאורה מאי קמיל - טובא קמיל שלא כהדעות דלהפלה וגוונא כוונתו. וראה שו"ע אדה"ז סס"ג ס"ה. שד"ח כללים ע' 386. פאת השדה ח, טו - בארוכה. אנציק' תלמודית יד ע' תקצט ואילך". 10. ישע"י א, כח.

לומדים תורה ביחד הם הרי ממשיכים כאמור לעיל, הבחינה הגבוהה של קדושה והשראת השכינה – לכן זה שיוצא החוצה

ובגלל כך לא נשאר "ציבור"

בשעת הלימוד, הוא על דרך

מי שהולך מדבר שבקדושה

ועל ידו מופרע הדבר

שבקדושה. **וְכָל הַפּוֹרֵשׁ**

מִן הַצִּיבּוֹר כו", – אינו

זוכה לראות בנחמת

הציבור¹², **וְשׂוֹמֵעַ לִי** –

אומר רבנו הזקן, **וְשִׁפּוֹן**

פֶּטַח, וּבִימְיוֹ וּבִימֵינוּ תִּשְׁעַ יְהוּדָה, וִירוּשָׁלַיִם תִּשְׁכֵּן לְבִמְחָה¹³,

אֲמַן בְּן יְהִי רְצוֹן:

אגרת הקדש

דבר שבקדושה. כי אין קדושה כקדושת התורה דאורייתא וקוב"ה כולא חד. וכל הפורש מן הציבור כו' ושומע לי ישכון בטח ובימיו ובימינו תושע יהודה וירושלים תשכון לבטח אמן בן יהי רצון:

ר"ל¹¹ על כל דבר שבקדושה, כי אין קדושה כקדושת התורה, **ד'אורייתא וקדשא־פרייהוּא כּוּלָּא חַד**. – התורה והקדוש ברוך

הוא הם כולם דבר אחד,

שלכן, למרות שרבותינו ז"ל

אמרו זאת רק לגבי דבר

שבקדושה, שבהם הענין של

עשרה מישראל (מנין) הוא

תנאי שבלעדו אי אפשר

לומר אותו דבר שבקדושה,

מה שאין כן בלימוד תורה

הרי אין זה תנאי שמן

ההכרח שיהיו עשרה, זה רק עילוי כשעשרה מישראל הם ביחד –

בכל זאת, כיוון שאין קדושה כקדושת התורה, וכשעשרה מישראל

יום שני כ"ד תשרי

כך הדבר בנמשל, בענין התפלה, שמלך מלכי המלכים צווה לקבוע זמני התפלה בהם הוא מתגלה לכל דורשי שמו על ידי התבוננתם בגדולתו של הקדוש ברוך הוא.

וגם כאן הרי זה כאילו צווה המלך להכריז בכל רחבי ממלכתו, שכן זמני התפלה הם עת רצון גם למעלה וגם למטה, כפי שרבנו הזקן אומר בפרק י"ב בחלק הראשון של ספר ה"תניא", ששעת התפלה היא זמן של "מוחין דגדלות" למעלה ולמטה היא "שעת הכושר" לכל אדם – הרי זו קריאה בכל רחבי מלכותו של הקדוש ברוך הוא. ועל האדם רק להכין עצמו שיוכל "לקבל" התגלות זו – על ידי התבוננתו בגדולת הקדוש ברוך הוא בשעת התפלה, וכפי שרבנו הזקן פירש בתורה קצרה את המאמר¹⁴ "אם כיוון לבי יצא", אם פתח חלון בלבו, "כיוון" מלשון "יכוין פתיחין ליי" הכתוב בתפלתו של דניאל¹⁵ שהכוונה היא שחלונות היו פתוחים אצלו – כך כאן הכוונה ב"אם כיוון לבר" היא, שפתח חלון בלבו שיוכל להאיר דרכו בלבו ההתגלות המאירה במוח על ידי ההתבוננת בגדולת ה'.

וכאשר מישוה מדבר אז בעניניו הוא, ויהיו אלה גם דברים הנחוצים לו, הוא מראה – כאמור לעיל – שאין הוא רוצה לראות התגלות המלך שישנה בשעת התפלה, ויתירה מזו, זהו בזיונו של המלך ולפני עיני כל.

לכן מסיים רבנו הזקן בגזירת גזירה שלא לדבר שום "שיחה בטילה" מהשעה שהחזן מתחיל בתפלה עד לסוף הקדיש האחרון שאחרי התפלה.

ומי שיעבור על כך במזיד ישב על הקרקע ויבקש משלשה אנשים להתיר לו הנידוי שלמעלה. אך, זה רק בשעה שהוא עושה זאת במזיד, לא כאשר שכח או שהתפרצו מפיו כמה מלים, שאז לא חל עליו מלכתחילה ענין הנידוי, ורבנו הזקן מסיים ב"הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם".

באגרת הקדושה הקודמת, סימן כ"ג, הסביר רבנו הזקן ההפלאה הגדולה, בהשראת השכינה, כשעשרה מישראל לומדים תורה ביחד או עושים מצוה רבים, ולכן (אמר) "רע בעיני המעשה" שיכול לקרות, שגם אלה אשר "נגשים אל ה' הגשה זו תפלה", שעוסקים בעבודת התפלה, ובכל זאת לפני או אחרי התפלה נעשה מושב לצים מפני שלא לומדים תורה, ולכן תבע לעשות קביעות רבים ללמוד "עין יעקב" ושולחן ערוך הלכה למעשה בין מנחה למעריב.

לאחר האגרת האמורה, באה האגרת הקדושה סימן כ"ד, בה תובע רבנו הזקן בצורה חריפה מדוע ישנם כאלה שמדברים בשעת התפלה. ואין הכוונה לדברים בטלים, אלא אפילו כשמדברים בתוכן של "סיפור בצרכיו", הוא מדבר אודות דברים הנצרכים לו, ואם היה מדבר בהם בזמן אחר (שלא בשעת התפלה) לא היה בזה משום חטא, שכן, הוא צריך לדבר אודות דברים אלה: אך אם הוא מדבר אותם בשעת התפלה, אומר רבנו הזקן, שהוא מראה בכך שאין הוא רוצה להתבונן ולראות ההתגלות האלקית שהקדוש ברוך הוא מתגלה בשעת התפלה.

רבנו הזקן מביא דוגמה לכך, כמו למשל במלך למטה שבודך כלל כבודו וגדולתו מוחבאים בחדרי חדרים, ורבים מחכים ימים ושנים שיעלה בידם לראות אותו, וכשעלה ברצון המלך לצוות להכריז בכל רחבי ממלכתו שיתאספו בזמן מסוים, והוא יראה להם כבוד מלכותו ויקר תפארת גדולתו, הרי מי שעומד אז מן הצד ואינו מתעניין לראות את המלך – עד כמה מטופש הוא נראה בעיני הכל, וגם יש בכך משום בזיון למלך, שאין המלך חשוב בעיניו לשאוף נחת ותענוג מההסתכלות בכבודו ובתפארת גדולתו, וחשוב לו יותר לספר ולדבר אז בענינים הנחוצים לו.

יתירה מזו, הוא מתחייב בנפשו למלך בהראותו עלבונו ובזיונו כלפי המלך בעיני כל.

11. ברכות ח, א. ירושלמי מגילה פ"ד ה"ד. 12. מסכת שמחות ב, י. אבל שם מדרכי ציבור. ועייין רמב"ם הלכות אבל פ"א ה"י. 13. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "השייכות כאן - אולי - ע"פ תענית (יא, א) הדמצער עצמו עם הציבור רואה בנחמת הציבור. ולהעיר מברכות ל, רע"א". 14. ברכות יג, א. 15. דניאל ו, יא.

התפלה הסדורה בפי כל, ומתגלה לכל אחד לפי שכלו - והבנתו, ושרש נשמתו, כדכתיב: - כמו שכתוב²²: "לפי שכלו יהלל איש" - "יהלל בתיב; - בלי ואי"ו - שמשמעותה, שבהתאם לשכלו ולהבנתו בגדולת הקדוש ברוך הוא, מהלל האדם את

הקדוש ברוך הוא בשעת התפלה, ומלכותא דרקיע בעין מלכותא דארעא²³, - מלכות השמים דומה למלכות על הארץ, להנהגת המלכות למטה, שדרך המלך להיות "חביון עזו"²⁴ בחדרי חדרים, וכמה שומרים על הפתחים, (עד) אשר כמה וכמה מצפים ימים ושנים לראות עזו וכבודו, וכשעלה רצונו להתגלות לכל, והעביר קול בכל מלכותו להקהל ולעמוד לפניו, להראותם כבוד מלכותו ויקר תפארת גדלתו, מי שעומד לפני ואינו חושש לראותו ומתעסק בצרכיו - כמה גדע וסכל ופתי הוא, ונמשל בבהמות נדמה בעיני כל הבריות, וגם הוא ביוון המלך - בהראותו לפניו שאינו - שהמלך אינו ספון - חשוב בעיניו לקבל נחת ושעשועים מהביט אל כבודו ויפיו, יותר מעסק צרכיו. וגם הוא מתחייב בנפשו למלך, על הראותו קלונו וביוזנו את המלך לעין כל רואה, ועל זה נאמר²⁵: "וכסילים מרים קלון", כלומר: אף שהוא

כסיל - לא יהיה "מרים קלון", שיהיה נראה תקלון לעין כל. - ועל הראותו קלונו של המלך לעיני כל, הוא הרי לא רק מבוזה את המלך אלא מתחייב בנפשו למלך. ועל כן - ולכן, קבעו חז"ל בתפלה: - שעליה להיות כאלו עומד לפני המלך²⁶. - שבאמת

כד אהובי אחי, אל נא תרעו, רעים האהובים ליוצרים ושנואים ליוצרים, - צריכים הרי לעשות מה שהאדוב (הבורא) רוצה, ולא מה שהשונא (היצר הרע) רוצה, ואל יעשה אדם עצמו רשע שעה אחת - השעה היחידה והמיוחדת של תפלה, לפני

המקום, - לפני הקדוש ברוך הוא, אשר - הקדוש ברוך הוא, בחר בה מכל היום, להקהל ולעמוד לפניו, להקביל ולעמוד²⁷ לפניו בשעה זו, - של תפלה, שהיא עת רצון לפניו, להתגלות לבוא אל ה"מקדש מעט", - "בית המקדש" הקטן, כפי שנקרא בית הכנסת בו יהודים מתפללים²⁸, לשכינת כבודו, השוכן אתם בתוך ממואתם²⁹, - שגם במצב של גלות ושל טומאה - שוכנת בכל זאת השכינה עם בני ישראל, הרי בשעת הרצון של תפלה, בא כביכול הקדוש ברוך הוא לבקר את השכינה השוכנת אתם, ולהמציא לדורשיו ומבקשיו ומחליו. - ובעת רצון זו שהיא שעת התפלה, הרי והמספר בצרכיו - מראה בעצמו שאינו חפץ להתבונן ולראות בגלוי כבוד מלכותו, ונעשה מרבקה טמאה - נעשה בטל כמו מרכבה לכסיל העליון, - לקליפה, הנקראת "כסיל העליון", שנאמר עליו³⁰: "לא יחפץ כסיל בתבונה כו", כמו שכתבו הוזהר³¹ והאר"י³² ול"י³³, דהיינו שאינו חפץ להתבונן ולראות ביקר תפארת גדולתו של מלך מה"מ הקב"ה הנגלות למעלה בשעה זו וגם למטה אל החפצים להביט אל כבודו וגדלו המתעטף ומתלבש בתוך תיבות התפלה הסדורה בפי כל ומתגלה לכל אחד לפי שכלו ושורש נשמתו כדכתיב לפי שכלו יהולל איש יהלל כתיב ומלכותא דרקיע בעין מלכותא דארעא שדרך המלך להיות חביון עזו בחדרי חדרים וכמה שומרים על הפתחים (עד) אשר כמה וכמה מצפים ימים ושנים לראות עזו וכבודו וכשעלה רצונו להתגלות לכל והעביר קול בכל מלכותו להקהל ולעמוד לפניו להראותם כבוד מלכותו ויקר תפארת גדולתו מי שעומד לפניו ואינו חושש לראותו ומתעסק בצרכיו כמה גרוע וסכל ופתי הוא ונמשל בבהמות נדמה בעיני כל הבריות וגם הוא ביוון המלך בהראותו לפניו שאינו ספון בעיניו לקבל נחת ושעשועים מהביט אל כבודו ויפיו יותר מעסק צרכיו וגם הוא מתחייב בנפשו למלך על הראות קלונו וביוזנו את המלך לעין כל רואה וע"ז נאמר וכסילים מרים קלון כלומר אף שהוא כסיל לא יהי מרים קלון שיהי נראה הקלון לעין כל. וע"כ קבעו חז"ל בתפלה כאלו עומד לפני

מלכי המלכים הקדושים ברוך הוא. - ששעת התפלה היא הרי עת רצון למעלה, וגם - זה נתגלה למטה אל החפצים - ברצון פנימי, להביט אל כבודו וגדלו, המתעטף ומתלבש בתוך תיבות

16. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "להעיר ממחז"ל אין עמידה אלא תפלה (ברכות ו, ב) 17. מגילה כט, א. 18. אחרי טז, טז. וראה תניא פמ"ה. 19. משלי יח, ב. 20. ראה זח"א קעט, א. 21. ראה רמ"ז לזח"א שם. 22. משלי יב, יח. 23. ברכות נח, א. 24. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "להעיר מלקו"ת (דרושי יוה"כ פ - סד"ה שבת שבתון) בי' דרגת חביון עזו למע' שמזה מוכן למטה, כביכול". 25. משלי ג, לה. 26. ברכות לג, א.

הקדיש האחרון, שְׁחֵרִית עֲרֵבִית וּמְנַחָה³⁰ וכו'. וְהַעֹבֵר עַל זֶה בְּזוֹן - יֵשֵׁב עַל הָאָרֶץ וּיִבְקֹשׁ מִגּוֹ אַנְשִׁים שִׁיתִירוּ לוֹ נְדוּי שְׁלֹמֶעֱלָה, - שְׂמַגִּיעַ לְמִי שֶׁעוֹבֵר עַל גְּזֵירַת שְׂגוּרָה, וְיֵשֵׁב - יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה, שְׂלֵא לְדַבֵּר יוֹתֵר בְּשַׁעַת הַתְּפִלָּה, וְרָפָא לוֹ, וְלֹא חָל עָלָיו שׁוֹם נְדוּי לְמַפְרַע בַּל עֲקָר,

שׁוֹם נְדוּי לְמַפְרַע בַּל עֲקָר,

- לֹא זֹו בְּלִבְד שִׁירְפָא

מְהַנִּידוּי עַל לְהַבָּא, אֵלֵא

תְּשׁוּבָה זֹו גּוֹרְמַת

שְׂמֻלְכַתְחִילָה לֹא הִיָּה עֲלָיו

שׁוֹם נְדוּי, כִּי מִתְחַלְתָּו לֹא

חָל - הַנִּידוּי, כִּי אִם עַל

הַמּוֹרְדִים וְהַפּוֹשְׁעִים,

שְׂאִינָם חוֹשְׁשִׁים כָּלֵל

לְבָקֶשׁ בְּפִרְה מִן הַשָּׁמַיִם

וּמִן הַבְּרִיּוֹת עַל הָעוֹן

פְּלִילִי הַזֶּה. וְגַם דּוֹקָא

בְּשִׂמְדָבְרִים בְּזוֹן בְּשִׂמְדָא

נֶפֶשׁ, וְלֹא עַל תְּשׁוּבָה אוֹ

שְׁנִירְקוּ מִפּוּי בְּמַה תְּבוֹת

בְּלֵא מִתְּבִינָו, שְׂאִינָו צִירְךָ

הַתְּרָה כָּלֵל, - שִׁיתִירוּ לוֹ

אֵת הַנִּידוּי, וּמִי שִׁדְבֵר

בְּמוֹד וַיֹּאמֶר שְׂדִיָּה זֶה שְׂלֵא

בְּמַתְכוּיִן וְכו'. - עֲלָיו הוּא

אוֹמֵר: "וּבִוְחָן לְבוֹת

וּכְלִיּוֹת אֱלֹקִים צְדִיק"²⁹, "הַטִּיבָה ה' לְמוֹכִים - לֵאלֹהֵי שְׁעוֹשִׁים

טוֹב וְשׁוֹמְרִים עֲצֻמָּם מִלְּדַבֵּר כִּלְל, וְלִישְׁרִים בְּלִבוֹתָם"³² - שְׂלֵא

חֲשַׁבְו בְּלִבָּם לְדַבֵּר, אֵלֵא נִזְרְקוּ מִפִּיהֶם כְּמַה תִּיבוֹת שְׂלֵא בְּמַתְכוּיִן -

גַּם לְהֵם יַעֲשֶׂה ד' טוֹב.

הוא הרי עומד לפני מלך מלכי המלכים, מדוע, איפוא, אומרים "כאילו" עומד לפני המלך? אלא, הכוונה היא: על כל פנים יהיה מראה בעצמו כאלו עומד בו' - לפני המלך, כך יראה עצמו לעין כל רואה בעיני בשר אל מעשיו ודיבוריו, - שכל אחד יראה שמעשיו ודיבוריו הם כפי שהם צריכים להיות כשהוא עומד לפני המלך, אף שאין לו מחשבה לכסיל וע"ז הענין נתקן כל התפלות למתבונן בהם היטב ומי שאינו מראה כן מתחייב בנפשו ועליו אמרו בזהר הק' דאנהיג קלנא בתקונא עילאה ואחזי פרודא ולית ליה חולקא באלהא דישאל ר"ל ע"כ שליחותיהו דרז"ל קא עבידנא לגזירה שוה לכל נפש שלא לשוח שיחה בטלה משיתחיל הש"ץ להתפלל התפלה עד גמר קדיש בתרא שחרית ערבית ומנחה וכו'. והעובר ע"ז בזון ישב על הארץ ויבקש מג' אנשים שיתירו לו נדויו שלמעלה ושב רפא לו ולא חל עליו שום נדויו למפרע כל עיקר כי מתחלתו לא חל כ"א על המורדים והפושעים שאינם חוששים כלל לבקש כפרה מן השמים ומן הבריות על העון פלילי הזה. וגם דוקא כשמדברים בזון בשאט נפש ולא על השוכח או שנוזקו מפיו כמה תיבות בלא מתכוין שא"צ התרה כלל ובוזח לכות וכליות אלקים צדיק. הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם:

אגרת הקדש

המלך עב"פ יהי' מראה בעצמו כאלו עומד בו' לעין כל רואה בעיני בשר אל מעשיו ודיבוריו אף שאין לו מחשבה לכסיל וע"ז הענין נתקן כל התפלות למתבונן בהם היטב ומי שאינו מראה כן מתחייב בנפשו ועליו אמרו בזהר הק' דאנהיג קלנא בתקונא עילאה ואחזי פרודא ולית ליה חולקא באלהא דישאל ר"ל ע"כ שליחותיהו דרז"ל קא עבידנא לגזירה שוה לכל נפש שלא לשוח שיחה בטלה משיתחיל הש"ץ להתפלל התפלה עד גמר קדיש בתרא שחרית ערבית ומנחה וכו'. והעובר ע"ז בזון ישב על הארץ ויבקש מג' אנשים שיתירו לו נדויו שלמעלה ושב רפא לו ולא חל עליו שום נדויו למפרע כל עיקר כי מתחלתו לא חל כ"א על המורדים והפושעים שאינם חוששים כלל לבקש כפרה מן השמים ומן הבריות על העון פלילי הזה. וגם דוקא כשמדברים בזון בשאט נפש ולא על השוכח או שנוזקו מפיו כמה תיבות בלא מתכוין שא"צ התרה כלל ובוזח לכות וכליות אלקים צדיק. הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם:

באלקי ישראל, על בן - לכן, אומר רבנו הזקן, שליחותיהו דרז"ל קא עבידנא, - מקיים אני שליחותם של רבותינו ז"ל, לגזר גזירה²⁹ שוה לכל נפש, שלא לשוח שיחה בטלה משיתחיל השליח צבור - החזן, להתפלל התפלה עד גמר קדיש בתרא, - עד סוף

יום שלישי כ"ה תשרי

ענין זה בא רבנו הזקן להסביר באגרת זו, בהקדמת ביאור מאמר רבותינו ז"ל "כל הכועס כאלו עובד עבודה זרה" - שעל יהודי לדעת שכל דבר הוא מהקדוש ברוך הוא, וכשהלז הכה אותו או דיבר דיבורים העלולים להביאו לידי כעס, התלבשה בזה הארה מהשכינה המחיה כל נברא כולל גם אותו אדם, בשעת מעשה, כשהכה אותו או כשדיבר אותם דיבורים.

וכפי שהוא מביא ראייה על כך כמה שאמר דוד המלך כששמעי בן גרא קילל אותו: "ה' אמר לו קלל", שלמרות שאין אנו מוצאים שהקדוש ברוך הוא יאמר זאת לשמעני, אך הרי כיוון שרוח פיו יתברך החיה בשעת מעשה את שמעני ונתן לו הכוח לדבר אותם דיבורים, הוא קורא לכך "ה' אמר לו קלל", וכפי שרבנו הזקן מסביר בפרוטרוט ענין התלבשות הארת השכינה גם בקליפות וכו'.

מה שאין רבנו הזקן מביא מאמרו של הבעל שם טוב והקושיא האמורה שהקשו עליו - אפשר אולי לומר, על דרך מה שאנו מוצאים בסיפורי מאסרו של רבנו הזקן, שמסר נפשו בפועל ממש שלא להיות נפרד חס ושלוה מתנועה של הבעל שם טוב, אף לא לשעה קלה ואף לא למראית עין³³, כך גם בעניינינו, שרבנו הזקן נוהר גם שלא להזכיר ענין של קושיא על תורת הבעל שם טוב, אלא הוא מסביר את הענין, ובמילא מתורצת הקושיא שהקשו על כך.

תוכנה של אגרת הקדש, סימן כ"ה, הוא ביאור על תורה של הבעל שם טוב, שנרפסה בספר "צוואת הריב"ש" (סימן ק"ב בהוצאת קה"ת משנת תשל"ה), בה מדובר איך כל דבר הוא התפשטות מהקדוש ברוך הוא באמצעות המדות אהבה ויראה, אלא שיכול להיות שהאהבה או היראה הן בגלות וכו'.

בהמשך כתוב שם, שכך הדבר גם כשהוא שומע מישוה מדבר בשעה שהוא מתפלל, יחשוב לעצמו "לשם מה הביא אותי" הקדוש ברוך הוא כאן שהלז ידבר בשעת תפילתי, הרי זה הכל בהשגחה פרטית", אלא, הדיבור הוא השכינה והיא (השכינה) "שרתה" (כך כתוב שם הלשון, אך כפי שסיביר רבנו הזקן (באגרת זו) הלשון המתאימה היא לא "שרתה" כי אם "נתלבשה") בפיו של אותו אדם, כדי שאתחזק בעבודת התפלה, ובפרט (כתוב שם להלן) אם המדבר הוא גוי או קטן, הרי יוצא שהשכינה צמצמה עצמה בכיכול בסוג אדם כזה, צריך הדבר בודאי להביא אותו לזירוז יתר בעבודתו. כפי הנראה, התנכלו מנגדי תורת החסידות למאמר זה של הבעל שם טוב האומר שהשכינה שרתה בגוי המדבר בשעה שיהודי מתפלל - הדבר היה קשה בעיניהם, לומר ענין של השראה (או אפילו התלבשות) של שכינה בגוי וכו'.

27. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "לברר בשאר הדפוסים הצ"ל 'נתקנו'". 28. ח"א קלא, ב. 29. עיין סמ"ק סוף סימן יא. 30. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "נ"ל בדא"פ לתרץ הסדר: שחרית ערבית (ואפילו) מנחה, היינו, אפילו בתפלת מנחה שבאה בהמשך לתפלת שחרית (שלכן אצ"ל ק"ש עוה"פ), ג"כ כל כך חמורה הפסק שיחה (ואף שמפסיק בפשטות בין ק"ש דשחרית ששייכת גם למנחה - למנחה)". 31. ל' הכתוב - תהלים ז, י. 32. ל' הכתוב - תהלים קכה, ד. 33. "התמים" חוברת ב' ע' נו.

היה רוצה לבחור בבחירתו להרע להלז, הרי את הנזק היה הלו מקבל בין כה וכה, שכן: **וְהִרְבָּה שְׁלוּחִים לְמִקּוֹם**. – לבצע גזירה שנגזרה. כל הענין המדובר כאן, הוא על דרך המכילתא (שמביא רש"י) על הפסוק⁴¹: "והאלקים אנה לידו", שזהו מה שכתוב⁴²:

"מרשעים יצא רשע", שלמרות שנגזר על הניזק לקבל אותו נזק – מסבב הקדוש ברוך הוא שאותו אדם מסויים יהיה המזיק שיוזק לניזק. אך, שם מדובר בשוגג, מה שאין כן כשהדבר הוא במזיד, כשהמזיק עושה זאת בבחירתו, ואם הוא לא היה עושה זאת, הרי (כפי שהגמרא אומרת במסכת תענית⁴³) הרבה שלוחים למקום לבצע על ידם את הגזירה. על כל פנים, מוכח מהאמור, שאין לניזק להיות בכעס על האדם שהזיק לו וכדומה, שכן לא הוא היה הסיבה על מה שאירע לו, הסיבה היא גור הדין מן

השמים, להלן יאמר רבנו הזקן יתירה מזו, שלא זו בלבד כשכבר היה גור הדין, דבר הנותן את האפשרות הכללית שהלז יוכל להרע לו – אלא אפילו הרעיון להרע לזולת והכוח שיש לו בשעת מעשה לעשות זאת, הרי הכוח לרעיון זה בא מהקדוש ברוך הוא (אלא מוכן הדבר שאותו אדם שהוא בעל בחירה, היה יכול לדחות מחשבה זו ולא לעשות אותו מעשה), אך כעסו הוא הרי לא מפני שמרגיז אותו שהלז בחר בבחירתו להרע לו, אלא מרגיז אותו למה הוא הזיק לו, וזאת מפני שחסרה לו האמונה שהסיבה להזיקו היא גור מן השמים ולא בחירתו הרעה של הלז. ובלשון רבנו הזקן: **וְלֹא עוֹד**, – מה שהגזירה מן השמים נתנה את הרשות והאפשרות הכללית שהוא ייזק, **אֵלָא אִפְלוּ בְּשַׁעָה זֶה מִמֶּשׁ שְׂמִיכָהוּ אוּ מְקַלְלוּ** – הרי באותו זמן ממש, **מִתְלַבֵּשׁ בּוֹ** – במזיק, **בְּחַ ה' וְרוּחַ פִּי וְתִפְרֵךְ תְּמַחִיחוּ וּמְקַיְמוּ, וְכִמּוֹ שְׂכָתוֹב⁴⁴: "כִּי ה' אָמַר לוֹ קַלְלִי"**, – דוד אומר זאת, שהקדוש ברוך הוא אמר לשמעני בן גרא לקלל את דוד, **וְהִיבֵן אָמַר** – הקדוש ברוך הוא **לְשַׁמְעִי?** – היכן מוצאים אנו שהקדוש ברוך הוא יאמר לשמעני לקלל את דוד? **אֵלָא שְׂמַחְשִׁבָה זֶה שְׂנַפְלָה לְשַׁמְעִי בְּלִבּוֹ וּמַחוּ** – לקלל את דוד, **וְיָרְדָה מֵאֵת ה'**, – הקדוש ברוך הוא סיבב הסיבות שתעלה בלבו ובמוחו של שמעי מחשבה זו, **וְרוּחַ פִּי** – של הקדוש ברוך הוא, **תְּמַחִיחֵהוּ כָּל צְבָאָם** – כלשון

כֹּה לְהִבִּין אִמְרֵי בִינָה, – בהבנה של תורה, על דרך הלשון במשלי³⁴, ועל דרך מאמר הגמרא³⁵: "אל"ף"ב"ת – אלה בִינָה", מפרש רש"י: למוד תורה, **מֵה שְׂכָתוֹב בְּסִפְרֵי הַנְּקָרָא "צִוּוֹת רִיב"ש"**, – צוואתו של רבי ישראל בעל שם טוב) – כך

אגרת הקדש

כה להבין אמרי בינה מ"ש בספר הנק'

צוואת ריב"ש הגם שבאמת

אינה צוואתו ולא ציוה כלל לפני פטירתו רק הם לקוטי אמרותיו המהורות שלקמו לקוטי בתר לקוטי הוא אמת לאמיתו. והוא בהקדים מארו"ל כל הכועס כאילו עובד עבו"ם וכו'. והמעם מוכן ליודעי בינה לפי שבעת כעסו נסתלקה ממנו האמונה כי אילו היה מאמין שמאת ה' היתה זאת לו לא היה בכעס כלל ואף שכן אדם שהוא בעל בחירה מקללו או מכהו או מזיק ממנו ומתחייב בדיני אדם ובדיני שמים על רוע בחירתו אעפ"כ על הניזק כבר נגזר מן השמים והרבה שלוחים למקום ולא עוד אלא אפילו בשעה זו ממש שמכהו או מקללו מתלבש בו כה ה' ורוח פיו ית' המחיהו ומקיימו וכמ"ש כי ה' אמר לו קלל והיכן אמר לשמעני אלא שמחשבה זו שנפלה לשמעני בלבו ומחו ירדה מאת ה' ורוח פיו המח' כל צבאם

נקרא הספר, **הַגֵּם שְׂכָאֲמַת אִינָה צִוּוֹתוֹ בְּלָל³⁶**, וְ – הבעל שם טוב, **לֹא צָוָה בְּלָל לְפָנֵי פְטִירְתּוֹ, רַק –** הענינים שבספר, **הֵם לְקוּטֵי אִמְרוֹתָיו הַתְּהוֹרוֹת –** על דרך "טהורה היא" הנאמר לגבי הנשמה, המציין מדרגת הנשמה שב"אצילות"; "טהורה" מלשון "כעצם השמים לטהר"³⁷, **שְׁלֵקְמוּ לְקוּטֵי פְתֵר לְקוּטֵי**, – כלומר, שלא אחד ליקט את הדברים, אלא היו כמה וכמה שלקטו אימרות מתורת הבעל שם טוב. "לקוטי בתר לקוטי" הוא לשון במסכת תענית³⁸, **וְלֹא יָרְעוּ לְבִנּוֹ הַלְשׁוֹן עַל מְתַקְנָתוֹ**, – שתבטא במדויק תוכן הענין, כפי שיסביר להלן, שהבעל שם טוב היה אומר תורתו בשפת אידיש, ואילו התורות שבספר "צוואת הריב"ש" לשונן לשון הקודש, **אִךְ הַמְבִינֵן הוּא אֲמַת לְאֲמַתּוֹ**. – וזאת מתחיל רבנו הזקן להסביר המאמר המובא ב"צוואת הריב"ש" סימן ק"כ: **וְהוּא**, – המאמר יוסבר, **בְּהַקְדָּים מְאֹמַר רַו"ל³⁹: "כָּל הַכּוֹעֵם בְּאֵלוֹ עוֹבֵד עֲבוֹ"ם וְכוּ"**, **וְהַמְעַם** – מדוע הכועס הוא כאילו עובד עבודה זרה, **מוֹכֵן לְיוֹדְעֵי בִינָה⁴⁰**, **לְפִי שְׂבַעַת כְּעֵסוֹ נִסְתַּלְקָה מִמֶּנּוּ הָאֲמוּנָה**; – בהקדוש ברוך הוא והשגחתו, שהיא השגחה פרטית על כל נברא ונברא, **כִּי אֵלֹ הִיָּה מְאֵמִין שְׂמַאת ה' הִיָּתָה זֹאת לוֹ** – הדיבורים או המעשים שהביאו אותו לידי כעס – שהם באו מהקדוש ברוך הוא, **לֹא הִיָּה כְּכַעַם בְּלָל**. – על מי שדיבר אותם דיבורים או עשה אותם מעשים. **וְאִף שְׂבִין אָדָם שֶׁהוּא בְּעַל בְּחִירָה מְקַלְלוֹ אוּ מְכַהוֹ אוּ מְזִיק מְמוֹנּוֹ, וּמִתְחַיֵּב בְּדִינֵי אָדָם וּבְדִינֵי שָׁמַיִם עַל רֵעַ בְּחִירְתּוֹ** – שבחר לעשות מעשים רעים אלה, לקללו או להכותו וכו', אי אפשר הרי, לכאורה, לומר שהוא לא אשם, מפני שהוא שליח בלבד של הקדוש ברוך הוא והשגחתו; וראיה לדבר, שהרי הוא מחוייב בדיני אדם ובדיני שמים? **אִף-עַל-פִּי-בֵּן, עַל הַנֶּזֶק כְּכָר נְגִזָר מִן הַשָּׁמַיִם**, – שיינוק באותו נזק, ואם אותו אדם לא היה עושה זאת מפני שלא

34. א. ב. 35. שבת קד, א. 36. בתניא לפנינו ליתא לתיבת "כלל", וניתוספה ע"פ הגהת כ"ק אדמו"ר הצ"צ, הובאה ב"לוח התיקון" שבסוף ספר התניא הוצאת קה"ת. 37. משפטים כד, ו. 38. ו. ב. 39. זח"א כז, ב. ח"ג קעט, א. רמב"ם הל' דעות פ"ב ה"ג בשם "הכמים הראשונים". ובכ"מ. 40. ביאור הקשר דתואר "יודעי בינה" דוקא – ראה לקוטי לוי יצחק לתניא כאן. 41. משפטים כא, יג. 42. שמואל א' כד, יד. 43. יח, ב. 44. שמואל ב' טז, י.

יש שרוצים לפרש, שזה מפני שיכול להיות שכונת רבנו הזקן היא על פסוק אחר בקהלת⁴⁷: "ובאשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה", שמשמעותו "מי יכול לומר להקדוש ברוך הוא מה אתה עושה?"; אך כיוון שהרי דוחק לומר שבדברו אודות הפסוק המסתתים

ב"ומי יאמר", יביא רבנו הזקן פסוק אחר (בקהלת), אפשר אולי לומר, שהמלה "לו" שמביא רבנו הזקן הוא לא מהפסוק אלא הוא מפרש ש"מי יאמר מדוע עשית כן" אין הכוונה לשמעי בן גרא (כפי שיש מפרשים כך) אלא הכוונה היא "לו" לה' ש"יאמר לו קלל": "מי יכול לומר להקדוש ברוך הוא מדוע עשית כך לצוות לשמעי קלל את דוד".

הפסוק⁴⁵: "וברוח פיו כל צבאם", הִחִיָּה רוּחוֹ שֶׁל שְׁמַעִי בַשְּׁעָה שְׁדִבְרֵי דְבָרִים אֵלּוֹ לְדוֹד; כִּי אֵלּוֹ נִסְתַּלַּק רֹוחַ פִּיּוֹ וְתִבְרַךְ נֶגַע אֶחָד מֵרוּחוֹ שֶׁל שְׁמַעִי - לֹא יָכוֹל לְדַבֵּר מֵאוֹמָה (וְזֶהוּ ה' אָמַר לוֹ) - בְּעֵת הַהִיא מִמֶּשׁ - כְּשִׁדְיַבְר אֹתָם דִּיבּוּרִים, קִלְלִי

את דוד, - בכך שבשעת מעשה החיה אותו ונתן לו הכוח לדבר אותם דיבורים, "ומי יאמר לו וגו'". - מדוע עשית כן, על המלה "לו" מציין הרבי שליט"א ב"הערות ותיקונים בדרך אפשר" (שנדפס בסוף "תניא") שלכאורה מלה זו ("לו") מיותרת, שהרי בפסוק כאן⁴⁶ כתוב: "ומי יאמר מדוע עשית כן, בלי המלה "לו". - מזה שהרבי שליט"א אומר ש"לכאורה" המלה "לו" מיותרת,

אגרת הקדש

החיה רוחו של שמעי בשעה שדיבר דברים אלו לדוד כי אילו נסתלק רוח פיו ית' רגע אחד מרוחו של שמעי לא יכול לדבר מאומה (וזהו כי ה' אמר לו בעת ההיא ממש קלל את דוד ומי יאמר לו וגו')

יום רביעי כ"ו תשרי

הקדוש ברוך הוא להשגיח תמיד על הנבראים, וְיָטַח מְרָאוֹת עֵינֵיהֶם, - עיניהם דבוקות מלארות, הַהִבְדִּיל הַגְּדוֹל שְׁבִינֵי מַעֲשֵׂה אָנוּשׁ וְתַחְבּוּלוֹתָיו, שֶׁהוּא יֵשׁ מֵיֵשׁ - מדבר שכבר קיים יוצר האדם "יש" שני, כמו למשל מחתיכת כסף, שהחומר שלו כבר ישנו, יוצר האדם כלי, הרי שאת

אגרת הקדש

וכנודע מ"ש הבעש"ט ז"ל ע"פ לעולם ה' דברך נצב בשמים שצירוף אותיות שנבראו בהן השמים שהוא מאמר יהי רקיע לעולם כו' הן נצבות ועומדות מלוכשות בשמים לעולם להחיותם ולקיימם ולא כהפלוסופים שכופרים בהשגחה פרטית ומדמין בדמונם הכוזב את מעשה ה' עושה שמים וארץ למעשה אנוש ותחבולותיו כי כאשר יצא לצורף כלי שוב אין הכלי צריך לידי הצורף שאף שידיו מסולקות הימנו הוא קיים מעצמו וטח מראות עיניהם ההבדל הגדול שבין מעשה אנוש ותחבולותיו שהוא יש מיש רק שמשנה הצורה והתמונה למעשה קל"ש שמים וארץ שהוא יש מאין והוא פלא גדול יותר מקריעת ים סוף עד"מ אשר הולך ה' ברוח קדים עזה

וְכַנּוּדַע מַה שְׁכַתָּב הַכְּעַל־שְׁמַיִם וְלֹא עַל פְּסוּקֵם⁴⁸: "לְעוֹלָם ה' דְּבָרְךָ נָצַב בַּשָּׁמַיִם", - הסביר הבעל שם טוב פסוק זה באריכות ובביאור והפיץ את הנקודה המובאת במדרש תהלים (כמובא לעיל - "שער היחוד והאמונה" פרק א'), שְׁצֻרָה אֹתֵיזוֹת שֶׁנִּבְרָאוּ בְּהֵן הַשָּׁמַיִם, שֶׁהוּא מֵאֵמַר: "יְהִי רְקִיעַ כּוֹ" - בתוך המים⁴⁹, שממאמר זה נבראו השמים, הֵן - אותיותיו של מאמר זה, נְצֻבוֹת וְעוֹמְדוֹת מְלֻכְשוֹת בַּשָּׁמַיִם לְעוֹלָם לְהַחִיּוֹתָם וּלְקַיְימָם. - וכפי שמוסבר בפרוטרוט ב"שער היחוד והאמונה" פרק א' ופרק ב' - שכן הדבר בכל הנבראים, וְלֹא בְּהַפְּלוֹסוֹפִים שְׁכּוֹפְרִים בְּהַשְׁגָּחַת פְּרִמִּית, - בהשגחתו הפרטית של הקדוש ברוך

שיכולים לכופפו בכל צורה שהיא, הרי שהאדם לא חידש בכך שום דבר, לכן אין הכלי, לאחר יצירתו, זקוק לידי האדם שיצר אותו, - אין הפלוסופים רואים את ההבדל בין מעשה אדם אלה, לְמַעֲשֵׂה שָׁמַיִם וְאַרְצָה, שֶׁהוּא יֵשׁ מֵאֵין. - לפני בריאת שמים וארץ, לא היה קיים שום דבר, ועם בריאותם, נתהווה "יש", דבר שהוא חדש לגמרי שלא היה קיים לפני זה כלל, ואז, כשנוצר דבר חדש (יסביר רבנו הזקן להלן) מן ההכרח שהכוח שיצר את הדבר החדש, יהיה בו ויחדש אותו תמיד, שאילולא כך היה הדבר החדש מתבטל. על כל פנים, הרי בריאת שמים וארץ היא "יש מאין", וְהוּא פְּלֵא גְדוֹל יוֹתֵר מִקְרִיעַת יַם־סוּף עַל דְּרָךְ מִשָּׁל, אֲשֶׁר הוֹלִידָה ה' - את היים, בְּרוּחַ קָדִים עֲזָה פֶּלִיאָה - הכוח האלקי שבקע את היים

הוא על כל נברא ונוצר, והם סוברים שלמרות שהעולם נברא מהקדוש ברוך הוא ואינו קדמון, אך אין הקדוש ברוך הוא משגיח על הנבראים, שכן, וּמְדַמֵּין בְּדַמְיוֹנָם הַכּוֹזֵב אֶת מַעֲשֵׂה ה', "עֵשֶׂה שָׁמַיִם וְאַרְצָה", לְמַעֲשֵׂה אָנוּשׁ וְתַחְבּוּלוֹתָיו; - למעשים שאדם עושה מגולם (מחתיכת זהב או כסף וכדומה) כלי, ולתחבולותיו שמערבב חומרים שונים ועושה מהם כלי, כִּי כֹאֲשֶׁר יֵצֵא לְצוּרָף כְּלִי - שׁוֹב אֵין הַכְּלִי צָרִיךְ לְיַד הַצּוּרָף, שֶׁאֵף שִׁדְיּוֹ - של הנפח, מְסֻלְקוֹת הַיִּמְנוֹ - מהכלי, הוּא - הכלי, קִיָּם מֵעַצְמוֹ. - בלי עזרתו של הנפח; כך הדבר, חושבים הם, בבריאת שמים וארץ, שאחרי שהקדוש ברוך הוא ברא אותם, אין הם זקוקים יותר חס ושלום להקדוש ברוך הוא, ולכן הם כופרים בהשגחה פרטית - שעל

45. תהלים לג, ו. 46. ש"ב שם. 47. ת, ד. 48. תהלים קיט, פט. 49. בראשית א, ו.

אחד ל"יש" אחר (מטבע הזרימה לטבע הציביות כחומה), ובכל זאת זה פלא גדול, "חידוש", שאנו מבינים שעל הכוח המחודש – הכוח שפעל חידוש זה – לפעול תמיד בחידוש, אחרת יתבטל החידוש מיד, הרי כל שכן וקל וחומר, יסביר להלן רבנו הזקן, שבחידוש של "יש מאין", כפי שהדבר

ביצירת כל הנבראים – בודאי שמן ההכרח שעל הכוח המחודש – הכוח האלקי שיצר את הדבר – לפעול תמיד את החידוש, שהדבר יהיה "יש", ולא לחזור מיד כבתחילה ל"אין". הרי שגם בהתאם להשוואה המדומה שמדמים הפילוסופים מעשה שמים וארץ למעשה אדם שבכוחו ליצור רק "יש מיש" – הרי גם ב"יש מיש" – באופן

שצריך להיות חידוש, שינוי מ"יש" אחד ל"יש" אחר (כמו מטבע המים לזרום במורד לטבע של להיות עומדים כחומה) מן ההכרח שעל הכוח המחודש לפעול תמיד, הרי זה מחייב, שהכוח האלקי שיצר את הנברא מן ההכרח שיהיה תמיד בנברא. הרי שנוסף על השקר שבהשוואתם מעשה שמים וארץ למעשה אנוש ותחבולותיו, הם טועים גם בכך שהם חושבים שאין זה מן ההכרח שהכוח המחודש יעמוד תמיד בדבר המחודש, ואם כאן, שהחידוש הוא רק בשינוי "יש" אחד ל"יש" שני – מן ההכרח שהכוח המחודש יעמוד ויפעל תמיד בדבר המחודש – וְכָל שֶׁבֶן וְקָל וְהֶמֶר בְּבְרִיאת יֵשׁ מֵאֵין, שְׁהִיא לְמַעַלָּה מֵהַטֵּבַע, וְהַפְּלֵא וְפִלְא יוֹתֵר מִקְרִיעַת יֵם־סוּף, הֲרִי עַל אַחַת בְּמָה וְכִמְהָ שֶׁבְּהֶסְתַּלְקוֹת חֵם וְשִׁלּוּם בַּח הַבּוֹרָא יֵשׁ מֵאֵין מִן הַנִּבְרָא - יֵשׁוּב הַנִּבְרָא לְאֵין וְאִפְסָ מִמֶּשׁ, אֶלָּא צְרִיךְ לְהִיּוֹת בַּח הַפּוֹעֵל - הכוח היוצר ופועל את הנברא, בְּנַפְעֵל - בנברא, תְּמִיד, לְהַחְיֹתוֹ וְלִקְיָמוֹ, וְכִחְיֵנָה זֹאת⁵¹ - של כוח הבורא העומד תמיד בנברא להחיותו ולקיימו, הוא "דְּבַר ה'" וְרוּחַ פִּיּוֹ" שֶׁבְּעֶשְׂרֵה מֵאֲמֹרוֹת שֶׁבְּהֵן נִבְרָא הָעוֹלָם, - "דבר ה'" שבעשרה מאמרות היוצר את הנברא, עומד תמיד בנברא, שמעשרה המאמרות באים צירופי אותיות הדיבור המרכיבות את "דבר ה'" היוצר כל נברא, כפי שהוא אומר ב"שער היחוד והאמונה" בפרק א', שגם הנבראים שאינם נזכרים בעשרה המאמרות נמשך להם חיות מעשרה המאמרות על ידי צירופי האותיות השונים ועל ידי חילופים ותמורות של האותיות (שאות אחת מחליפה או שניה וכו'). וְאֶפְלוֹ אֲרִיץ הַלּוֹז הַנְּשָׁמִית וְכִחְיֵנָה דוֹמָם שְׁפָה - שעפר⁵² יש בו הרי גם כוח הצומח להצמיח צמחים, וצמיחה היא הרי ענין שנראה בו חיות לצמוח מקטן לגדול, ואילו הדומם שבעפר, שלא נראה בו שום ענין של חיות, אפילו לא חיות של צמיחה מקטן לגדול חִיּוֹתָן וְקִיּוּמָן הוּא "דְּבַר ה'" מִי מֵאֲמֹרוֹת הַמְּלַבֵּשׁ בְּהֵן וְקִיּוּמָן

התלבש ברוח מזרחית עזה, וְיִקְעוּ הַמַּיִם⁵⁰, - ונצבו כחומה, וְאֵלּוֹ פֶּסֶק הָרוּחַ כְּרָגַע - הָיוּ הַמַּיִם הַזּוֹרְרִים וְנִגְרִים בְּמוֹרָד בְּדִרְבָּם וְטִבְעָם, וְלֹא קָמוּ כְּחֹמָה, - ב"שער היחוד והאמונה" הוא מוסיף שזה "בלי ספק", כלומר, שאין שום מקום לחשוב שהמים היו

נשאים ניצבים כחומה אחרי שהרוח היתה פוסקת לרגע, אלא הם היו בודאי חוזרים לטבעם לזרום במורד, אִף שֶׁטִּבְעַע זֶה בְּמַיִם - להיות ניגרים במורד, הוּא גַם כֵּן נִבְרָא וּמְחִדָּשׁ יֵשׁ מֵאֵין, - שבמקום שלפני זה היה "אין", לא היה טבע כזה, נוצר "יש", נוצר טבע כזה. כלומר, בהתאם לפירושו של הרבי שליט"א, טבע זה במים, שהם זורמים במורד

ואינם ניצבים במקום כחומה, טבע זה עצמו הוא נברא "יש מאין" במים. כלומר, נוסף על שהמים עצמם נבראו "יש מאין" – נברא בתוך המים הטבע להיות זורמים ולא לעמוד במקום כחומה; הרי, כשבאה הרוח העזה והשפיעה במים להיות ניצבים כחומה, מה היה על הרוח לפעול במים? – לא היה על הרוח ליצור דבר חדש, "יש" מ"אין", אלא היה עליה לשנות "יש" אחד ל"יש" שני, לשנות את טבע המים מלהיות זורמים ומתנועעים, ל"יש" אחר של טבע, להיות ניצבים כחומה, ובכל זאת, כיוון שיש בכך משום חידוש במים להיות ניצבים כחומה – מן ההכרח שאותו כוח שפעל את החידוש, הרוח שעשתה את המים ניצבים, ייצר את החידוש כל רגע, ומשך פוסק כוח זה – מתבטל החידוש, הרי זה מוכיח שגם בחידוש של "יש מיש" מן ההכרח שעל הכוח המחודש להיות ולפעול תמיד את החידוש. אלא, על כך שהטבע במים להיות ניגרים במורד הוא נברא "יש מאין" – מביא רבנו הזקן ראייה להלן, שאין זה ענין עצמי במים, שנאמר שאם ישנו נברא (דבר שנברא), שזהו מים, מן ההכרח שיזרום במילא במורד, כמו למשל שנאמר שמה שנברא "תופס מקום" הוא ענין עצמי בנברא, ואין זה צריך להיבראות במיוחד "יש מאין", אלא עם יצירת הנברא הוא במילא באופן שהוא "תופס מקום"; אך זרימת המים איננה כך – שכן, ישנם הרי נבראים שהטבע שלהם אינו כך, הטבע שלהם הוא אחר לגמרי, הם עומדים, כמו למשל חומת אבנים שעומדת – ואינה זקוקה לדבר מן החוץ שיחזיק אותה, ובלשון רבנו הזקן: שְׁהָרִי חוּמַת אֲבָנִים נִצְבָּת מְעַצְמָה בְּלִי רוּחַ, רַק שֶׁטִּבְעַע הַמַּיִם אֵינּוּ כֵּן. - ואם יש בטבע המים שלא להיות עומדים אלא להיות זורמים במורד, הרי טבע זה הוא דבר נוצר "יש מאין" בתוך המים. מה, איפוא, היה על הכוח האלקי שהתלבש ברוח, לפעול? – הוא לא היה צריך לפעול "יש מאין", ליצור דבר חדש לגמרי שלא היה לפני זה בנבראים, היה עליו רק לשנות "יש"

50. בשלח יד, כא. 51. בתניא לפנינו: "זה", אבל ב"לוח התיקון" תיקן כ"ק אדמו"ר שליט"א (כמו בתדשא הארץ). לי נראה הפי' כאן - בניגוד (דברך ה' נצב) בשמים שקדמו, ול"עולמות עליונים ותחתונים" (שהיוה"א פ"א עיי"ש). וא"צ לחילוק דכה הצומח כו'. והרי מפרש תומ"י "בדומם כאבנים ועפר כו'".

אגרת הקדש

רוחניית. – והוא "דבר ה" שברא אותו ומחיה ומקיים אותו להיות דומם ולא לשוב להיות "איך" כפי שהאבן או

בהן ומקיימן להיות דומם ויש מאין ולא יחזרו לאין ואפס ממש כשהיו וז"ש האריז"ל שגם בדומם כאבנים ועפר ומים יש בהם בחי' נפש וחיות רוחניית.

העפר או המים היו לפני שנתהוו. להלן מסביר רבנו הזקן, ש"דבר ה" המהווה כל הנבראים – הוא ה"שכינה":

שְׁפָתַי הָאֲרִי וְלִי⁵³, שְׁגֵם בְּדוֹמָם, בְּאֲבָנִים וְעֵפֶר וּמִים, – שלא נראה בהם לכאורה שום חיות, יֵשׁ בָּהֶם בְּחַיִּית נֶפֶשׁ וְחַיִּית

יום חמישי כ"ז תשרי

נפח נשמה זו בבחינת "אצילות", וּכְמוֹ נְשָׁמוֹת הָאֲבוֹת וְהַנְּבִיאִים וְכִיּוֹצֵא בָהֶן – ורבנו הזקן מפרש במה מתבטא מעלתם של הנביאים – (שהיו מְרַבְּבָה לַה' מִמֶּשֶׁכֶּ⁵⁶, וּבְטַלְמִים מִמֶּשֶׁ בְּמִצִּיאוֹת אֱלֹהֵי, – אל הקדוש ברוך הוא, כְּמֵאֲמַר רַ' לִי⁵⁷: שְׂכִינָה מְדַבֶּרֶת מִתּוֹךְ גְּרוֹנוֹ שֶׁל מֹשֶׁה. – כלומר, ביטולו של משה היה גדול

כל כך, שנבואתו אינה נחשבת כאילו הוא המדבר מזה שהקדוש ברוך הוא מצווה עליו לדבר, אלא שמלכתחילה מדבר הקדוש ברוך הוא עצמו באמצעות גרונו של משה, וְכֵן כָּל הַנְּבִיאִים וּבְעֲלֵי רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, הֵיחָ קוֹל וְדַבּוֹר הָעֲלִיּוֹן מִתְלַבֵּשׁ בְּקוֹלָם וְדַבְּרָם מִמֶּשֶׁ, כְּמוֹ שְׁפָתַי הָאֲרִי וְלִי⁵⁸). ו"מלכות דְּבִרְאָה", הוא "דְּבַר ה" הַמְּחִיָּה וּמְחִיָּה הַנְּשָׁמוֹת וְהַמְּלָאכִים שֶׁבְּעוֹלָם הַבְּרִיאָה, שְׁאִין מַעֲלָתָם – ומדריגתם, כְּמַעֲלָת – ומדריגת הָאֲצִילוֹת וְכוּ'. – ש"מלכות" של עולם ה"יצירה" היא ה"דבר ה"

המהווה ומחיה את הנוצרים של עולם ה"יצירה", ו"מלכות דְּעִשְׂיָה", – בחינת ה"מלכות" של עולם ה"עשייה", הוא "דְּבַר ה" הַמְּחִיָּה וּמְחִיָּה אֶת עוֹלָם הַהַיְוָה כְּכֵלָל, עַד יִסּוֹד הָעֵפֶר, וְ – כן הַמִּים אֲשֶׁר מִתְחַת לָאָרֶץ⁵⁸ – בהתאם לאמור, שהתהוות כל הנבראים אשר על פני האדמה היא מבחינת ה"שכינה", מההתגלות של הקדוש ברוך הוא, דרושה הסברה נוספת, כיצד נבראים אותם ענינים בעולם שהם מ"קליפות" שכ"נגד" האור האלקי – ורבנו הזקן מסביר:

וְהֵנָּה, נֹדַע לְיֹדְעֵי חֵן, – ליודעי חכמה נסתרה (תורת הקבלה), כִּי "דְּבַר ה" – המהווה ומחיה את הנבראים, בחינת זו באלקות נִקְרָא בְּשֵׁם "שְׂכִינָה" בְּלִשׁוֹן רַ' לִי⁵⁹, – בש"ס ומדרשים וכדומה, וְ – היא נקראת "אֵמָּה תִּתְאָה" – ה"אמא התחתונה", ו"מְטְרוֹנִיתָא" –

מלכה, בְּלִשׁוֹן הַזֹּהַר, וּבְכַפְרָט – בזהר, בְּרִישׁ – בתחילת פְּרִשְׁת וְאֲרָא, – דף כב, ב. – שם מובא משל על הבחינה בה הקדוש ברוך הוא מדבר, מבת מלך, "מטרוניתא", לְפִי שֶׁ – "דבר ה", שׁוֹכֵן וּמִתְלַבֵּשׁ בְּנִבְרָאִים לְחַיִּיתָם, – ולכן הוא נקרא "שכינה", מלשון "שוכן", ו"אימא תתאה" ו"מטרוניתא", המתייחסים לבחינה שהיא "אמא" ו"מלכה" המחיה את ילדיה ואת החוסים בקרבה, וּבְלִשׁוֹן הַמְּקַבְּלִים נִקְרָא בְּשֵׁם "מַלְכוּת", עַל שֵׁם "דְּבַר מֶלֶךְ שְׁלֹטוֹן"⁶⁰, כִּי הַמֶּלֶךְ מְנַהֵג מַלְכוּתוֹ בְּדַבּוּר, וְעוֹד מְעַמֵּם אֲחֵרִים יוֹדְעֵי חֵן. – חכמה נסתרה (תורת

הקבלה). וּמוֹדְעַת זֹאת, – וידוע הדבר, כִּי – בבחינת "מלכות", דבר ה', ישנן דרגות רבות, שכן, יֵשׁ בְּחַיִּית וּמְדַרְגֵת "מַלְכוּת דְּאֲצִילוֹת", – ספירת ה"מלכות" של עולם ה"אצילות", וּבְחַיִּית "מַלְכוּת דְּבִרְאָה" – ספירת ה"מלכות" של עולם ה"בריאה", וְכוּ'. – הרי שבבחינת "דבר ה" ישנן דרגות רבות, וּפְרוּשׁ "מַלְכוּת דְּאֲצִילוֹת", הוא "דְּבַר ה" הַמְּחִיָּה וּמְחִיָּה נְשָׁמוֹת הַגְּדוּלוֹת שֶׁהֵן מִבְּחִינַת אֲצִילוֹת, כְּמוֹ נְשָׁמוֹת אֲדָם הָרִאשׁוֹן, שְׁנֵאֲמַר בּוֹ⁶¹: "וַיִּפַּח בְּאַפָּיו כּוֹ", – נשמת חיים" – כלומר שהקדוש ברוך הוא

53. ע"ח שער ל"ט פרק ג. וראה ג"כ שם שער נ'. 54. קהלת ח, ד. 55. בראשית ב, ז. 56. ב"ר רפמ"ו. ובכ"מ. 57. ראה זח"ג רלד, א. ועוד. 58. לשון הכתוב - יתרו כ, ד.

יום שישי כ"ח תשרי

(אלא שבארצות האמות - בחוץ לארץ, החיות - מ"דבר ה" המחיה שם את העולם, הוא על ידי התלבשות שרים החיצונים המקנים על ע' אמות. דהינו, שיו"ד ניצוץ מ"דבר ה", הנקרא בשם "מלכות דעשיה", - שמ"דבר ה" עצמו בא ניצוץ בלבד, ומאיר על השרים -

אגרת הקדש

(אלא שבארצות העו"ג החיות הוא על ידי התלבשות שרים החיצוני' הממוני' על ע' אומות דהיינו שיו"ד ניצוץ מדבר ה' הנקרא בשם מלכות דעשיה ומאיר על השרים של מעלה בבחי' מקיף מלמעלה אך אינו מתלבש בהם ממש אלא נמשך להם מן מהארה זו שמאיר עליהם מלמעלה בבחי' מקיף ומהשרים נשפע חיות לעו"ג ולבהמות חיות ועופות שבארצותיהם ולארץ הגשמית ולשמים הגשמיים שהם הגלגלים (אלא ששמים וארץ ובהמות וחיות ועופות מהורים נשפעי' מקליפת נוגה והטמאים ונפשות העו"ג משאר קליפות). והנה שמים וארץ וכל אשר בהם בארצות עו"ג כולם כלא ממש חשיבי לגבי השרים שהם חיותם וקיומם. והשרים כלא ממש חשיבי לגבי החיות הנמשך להם מהניצוץ מדבר ה' המאיר עליהם מלמעלה ואעפ"כ החיות הנמשך לתוכם מהארה זו הוא בבחי' גלות בתוכם שלכן נקראי' בשם אלקי' אחרים וקרו ליה אלהא דאלהיא שגם הם הן בחי' אלקות ולכן העו"ג הנשפעים מהם הם עע"ז ממש עד עת קץ שיבולע המות והסמ"א ואז אהפוך אל עמים כו' לקרוא כולם בשם ה' ונקרא גם כן בשם גלות השכינה מאחר שחיות זה אשר בבחי' גלות בתוכם הוא מהארה הנמשכת להם מהניצוץ מדבר ה' הנקרא בשם שכינה (וגלות זה נמשך מחטא עה"ד ואילך והוא בחי' אחוריים לבד דקדושה אך כשגלו ישראל לבין האומות ואחיות ישראל ושרשם הוא בבחי' פנים העליונים הנה זו היא גלות שלימה וע"ז ארו"ל גלו לאדום שכינה עמהם)::

הן פחינת אלקות. - בהרגשתם ובישותם. ולכן - כיוון שהחיות של אומות העולם (וכל אשר ברשותם) היא מההארה האלקית המאירה בשרים העליונים, במילא הם אכן מקבלים חיותם מהם, ולכן הגוים הנשפעים מהם - מהשרים העליונים, הם עובדי עבודה זרה ממש, עד עת קץ, - של הגאולה העתידה, שיבולע המות והסמ"א אחרא, - הקליפות, ו"אז אהפך אל עמים כו' לקרא כלם בשם ה'". - רבנו הזקן חזר כאן למה שהסביר שהניצוץ האלקי המחיה את השרים העליונים, ודרכם את העובדים עבודה זרה, הוא בגלות, ואומר: ויהחיותם של עובדי עבודה זרה על ידי החיות האלקית, נקרא גם כן בשם "גלות השכינה", מאחר שחיות זה אשר בפחינת "גלות" בתוכם, - כפי שהוסבר לעיל, הוא מהארה הנמשכת להם מהניצוץ מ"דבר ה" הנקרא בשם "שכינה" - כאמור לעיל ש"דבר ה" נקרא "שכינה" בלשון רבותינו ז"ל. ברם, מתעוררת השאלה: אם כך, הרי שענין הגלות היה תמיד, מאז בריאת העולם עם כל הדברים הטמאים שבו - מסביר רבנו הזקן בחצאי עיגול: (וגלות זה -

הנגרמת בגין חיותן של הקליפות על ידי ניצוץ מ"דבר ה", נמשך מחטא עין הדעת ואילך, - כידוע, שעל ידי חטא עץ הדעת נמשכה חיות לקליפות שלא היתה להם לפני החטא, אך - והוא פחינת אחוריים לבד דקדושה. - כלומר, הניצוץ הנמשך אז לשרים הוא מבחינת "אחוריים" בלבד, מהצד התחתון והחיצוני של קדושה ואלקות, אך כשגלו ישראל לבין האמות, ואחיות ישראל ושרשם הוא בפחינת פנים העליונים - הפנימיות של הקדוש ברוך הוא, הנה זו היא גלות שלמה, - שכן, גם הפנימיות של אלקות נמשכה בשרים של האומות; כמוסבר בפרטרוט לעיל ב"אגרת התשובה" פרק ו', עיין שם, ועל זה אמרו ר"ל⁶²: "גלו לאדום - שכינה עמהם"):

המלאכים, של מעלה בפחינת מקיף מלמעלה, - והוא מפרש שוב אך אינו מתלבש בהם ממש, אלא נמשך להם מן מהארה זו שמאיר עליהם מלמעלה בפחינת מקיף. ומתשרים - מהמלאכים, נשפע חיות לאמות, ולבהמות חיות ועופות שבארצותיהם, - בחוץ לארץ; כלומר, בתחילה נשפעת החיות באומות עצמן, מ"מ המדבר", ולאחר מכן בבהמות וכדומה, מין החי, ו"למין הדומם, לארץ הגשמית, ולשמים הגשמיים שהם הגלגלים" (אלא - קיים הבדל בין הנבראים עצמם, ששמים וארץ ובהמות וחיות ועופות מהורים - נשפעים - מקבלים שפעם וחיותם מקליפת נגה, ו"בעלי החיים הטמאים ונפשות האמות - מקבלים חיותם משאר קליפות). - כמוסבר באריכות בחלק א' של ספר ה"תניא" פרק ו', ההבדל בין "קליפת נוגה" המעורבת טוב ורע, לבין שאר "ג' קליפות הטמאות" שכולן רע. והנה, שמים וארץ וכל אשר בהם בארצות האמות - כלם כלא ממש חשיבי - נחשבים ככלום, לגבי השרים - המלאכים, שהם חיותם וקיומם, והשרים כלא ממש חשיבי - נחשבים ככלום ממש, לגבי החיות הנמשך להם מהניצוץ מ"דבר ה" המאיר עליהם מלמעלה. - באופן של "מקיף", ואף על-פי כן, החיות הנמשך לתוכם - במלאכים ובשרים העליונים, מהארה זו הוא בפחינת גלות בתוכם, שלכן נקראים - השרים של הגוים, בשם "אלקים אחרים", וקרו ליה: "אלהא דאלהיא"⁶⁰, - והם קוראים להקדוש ברוך הוא האלוקה של האלקיות (כלומר שגם הם נחשבים, לעצמם, כ"אלקים", שגם הם,

59. ראה רמב"ם הל' יסוה"ת פ"ג. 60. מנחות קי, א. ובחדא"ג מהרש"א שם. 61. צפני' ג, ט. 62. מגילה כט, ב. מכילתא בא יב, מא. ובכ"מ.

שבת קודש כ"ט תשרי

אגרת הקדש

והנה, אף כי "ה' אֶחָד וְשֵׁמוֹ אֶחָד"⁶³, דְּתִינּוּ – שִׁמּוֹ הוּא דְבוּרוֹ וְ"רוּחַ פִּי" הַמְכֻנָּה בְּיָד הַקְדוֹשׁ⁶⁴ בְּשֵׁם "שֵׁמוֹ" הוּא יָחִיד וְיִמְיָד - אֶף-עַל-פִּי בְּ, הַהֲאָרָה וְהַמְשָׁכָת הַחַיּוֹת הַנְּמַשְׁכָּת מִ"רוּחַ פִּי" וְתִבְרָךְ מִתְחַלֶּקֶת לְד' מַדְרָגוֹת שׁוֹנוֹת, שֶׁהֵן ד' עוֹלָמוֹת: אֲצִילוֹת, בְּרִיאָה, יְצִירָה עֲשִׂיָה, וְהַשְׁנִי - בֵּין אַרְבַּע הַמַּדְרִיגוֹת, הוּא מְחַמַּת צְמֻצוּמִים וּמְסַכִּים (רַבִּים), לְצֻמְצֵם הָאוֹר וְהַחַיּוֹת וְלַהֲסַתִּירוֹ, שְׁלֵא יֵהָא מְאִיר כָּל כָּךְ בְּעוֹלָם תְּבַרְיָאָה כְּמוֹ - שֶׁהוּא מְאִיר בְּעוֹלָם הָאֲצִילוֹת, וּבְעוֹלָם הַיְצִירָה הוּא - הוּא וְהַחַיּוֹת מוֹסְתֵרִים עַל יְדֵי צְמֻצוּמִים וּמְסַכִּים יוֹתֵר

והנה אף כי ה' אחד ושמו אחד דהיינו דבורו ורוח פיו המכונה בזה"ק בשם שמו הוא יחיד ומיוחד אעפ"כ ההארה והמשכת החיות הנמשכת מרוח פיו יתברך מתחלקת לד' מדרגות שונות שהן ד' עולמות אבי"ע והשינוי הוא מחמת צמצומים ומסכים (רבים) לצמצם האור והחיות ולהסתירו שלא יהא מאיר כ"כ בעולם הבריאה כמו בעולם האצילות ובעולם היצי' הוא ע"י צמצומים ומסכים יותר וכו' אבל אין שום שינוי ח"ו בעצמות השכינה שהיא דבר ה' ורוח פיו וגם בבחי' ההארה והמשכת החיות הנה ההארה שבאצילות בוקעת המסך ומתלבשת בבריאה וכן מבריאה ליצירה ומיצירה לעשיה ולכן אור א"ס ב"ה שבאצילות הוא ג"כ בעשיה ובעוה"ז החומרי ע"י התלבשותו במלכות דבי"ע כמבואר הכל בכתבי האר"י ז"ל:

וכו'. - ויותר מכך בעולם ה"עשייה"; אָבֵל - למרות כל האמור, אין שום שינוי חס ושלום - על ידי הצמצומים והמסכים, בעצמות השכינה, שהיא "דבר ה'" ו"רוח פיו". וגם בכתבנית ההארה והמשכת החיות, - הנמשכת מ"דבר ה'" הנה ההארה שבאצילות בוקעת המסך ומתלבשת בבריאה, וכן מבריאה ליצירה ומיצירה לעשיה, ולכן אור א"ס סוף ברוך הוא שבאצילות הוא גם כן בעשיה - ויתירה מזו ובעולם הנה החמרי, על ידי התלבשותו - של "אור אין סוף", במלכות דבריאה יצירה עשיה, כמבאר הכל בכתבי האר"י ז"ל⁶⁵:

63. זכרי' יד, ט. 64. ראה תקו"ז תכ"ב (סו, ב). 65. ראה ע"ח שמ"ב פ"ד. ובכ"מ.

יום ששי **כג תשרי, שמחת תורה** [בחור"ל] ה'תש"ד

אין קוראים בתורה בלילה. נ"כ בשחרית. אין נוהגים לפרוש טלית על ראשי העולים לחתן תורה או לחתן בראשית. גם העולה לתורה אומר חזק חו"נ.

שיעורים. חומש: ברכה, ששי ושביעי עם פירש"י.
תהלים: קח"קב.
תניא: כד. אהוביי . . . קלח' לעין כל.

בשמחת תורה תק"מ אמר רבינו הזקן: עץ חיים היא למחזיקים בה – אלו בעלי השגה הלומדים תורה. ותומכי' מאושר – אלו בעלי עבודה העוסקים בתורה. מאושר – גליקלאך, כדאיתא בזהר (ח"ג נג. ב) אל תקרי מאושר אלא מראשו, דע"י עבודתם ממשיכים מראשו, היינו מפנימיות הא"ס ב"ה, וכמעלת הרגל המקיים את הראש דוקא.

יום

ראשון

שבת **כד תשרי, אסרו חג** [בחור"ל] ה'תש"ד

מברכים ר"ח מ"ח. אמירת כל התהלים בהשכמה. יום התועדות.
הפטורה: כה אמר - ויאדיר.

שיעורים. חומש: בראשית, כל הסדרה עם פירש"י.
תהלים: קיג"קית.
תניא: וע"כ קבעו . . . בלבותם.

ההתועדות – פארבריינגען – ברבים בכלל, ובשבת או במוצאי שבת בפרט, היא אחת היסודות בדרכי החסידים והחסידות, ופתח ומבוא למצוה היסודית דאהבת ישראל.

רובא דרובא, הנה בכל התועדות הרי ראשי המדברים תובעים מאת המסובים שיטיבו הנהגותיהם ודרכיהם, שיקבעו עתים ללמוד דא"ח ושישמרו הקביעות, ואשר הלמוד יהי' על מנת ללמוד ולקיים. – והנה כללות ענין ואופן התוכחה מבואר היטב בד"ה ואם רוח המושל (קונטרס למ"ד) אשר ראוי לכל אחד ואחד מאנ"ש ללמדו היטב אדעתא דנפשי' [כדבר ה"נוגע" לעצמו] – אמנם הוכחה זו בעת ההתועדות היא רק על דברים וענינים שאין בהם משום הלבנת פנים ולא כלום, כמו שהי' מאז ומקדם, אשר איש את רעהו הוכיחו באהבה ובחיבה גדולה.

יום

שני

יום ראשון **כה תשרי** ה'תש"ד

שיעורים. חומש: נח, פרשה ראשונה עם פירש"י.
תהלים: קיט, אשרי... מצותך מאד.
תניא: כה. להבין... לדבר מאומה.

עשרה נגונים – מהם תנועות בלבד – מיוחסים לרבינו הזקן שהוא בעצמו חברם. המיוחסים לרבינו האמצעי, היינו שנתחברו בזמנו והיו מנגנים אותם לפניו, אבל לא שהוא מחברם. והיתה אצלו קבוצת אברכים מנגנים – וידועה בשם "דעם מיטעלען רבי'ס קאפעלע" ["מקהלתו של הרבי האמצעי"] – ונחלקה לשתי פלוגות: בעלי שיר – בפה, ובעלי זמרה – בכלים שונים.

יום

שלישי

יום שני **כו תשרי** ה'תש"ד

שיעורים. חומש: נח, שני עם פירש"י.
תהלים: קיט, מה... לא שכחתי.
תניא: וזהו כי... קלט" רוחניית.

הענין ע"פ לעולם ה' דברך נצב בשמים מביא רבינו הזקן (שער היחווה"א פ"א, אגה"ק כ"ה) בשם הבעש"ט, הגם שיש ענין זה במדרש תהלים, וכמש"נ גם בלקו"ת בד"ה כי ביום הזה יכפר,

יום

רביעי

וכוונה מיוחדת בזה, כי ביום שני ה' המאמר יהי רקיע – שהוא הנצב בשמים – וזה יהי' לזכרון עולם, כי ביום שני ח"י אלול נולד הבעש"ט.

יום שלישי   כז תשרי   ה'תש"ד

שיעורים. חומש: נח, שלישי עם פירש"י.

תהלים: קכ"קלד.

תניא: והנה נודע . . . "278" לארץ.

יום

חמישי

התורה והמצות מקיפות את חיי האדם מיום גיחו מבטן אמו עד עת פקודתו, ומעמידות אותו בקרן אורה בשכל בריא ובקנין מדות נעלות והנהגות ישרות לא רק בין אדם למקום אלא גם בין אדם לחברו, כי המתנהג ע"פ התורה והוראות חז"ל הוא חי חיים מאושרים בגשם וברוח.

יום רביעי   כח תשרי   ה'תש"ד

שיעורים. חומש: נח, רביעי עם פירש"י.

תהלים: קלה"קלט.

תניא: (אלא שבארצות . . . עמהם).

יום

שישי

אם בחוקותי תלכו גו' ונתתי גשמיכם בעתם . . לימוד התורה וקיום המצות הם טבעת הקדושין שבהם קידש הקב"ה את ישראל להתחייב לזון אותם ולפרנסם.

יום חמישי   כט תשרי   ה'תש"ד

שיעורים. חומש: נח, חמישי עם פירש"י.

תהלים: קמ"קמד.

תניא: והנה . . . האר"י ז"ל.

שבת

קודש

מברכים ברכת הקשת, ולא כיש מפקפקים בזה.

איינער פון די מעזיבוזשער בעלי בתים האָט געהאַט א מחלוקת מיט נאָך א בעל הבית, און זייענדיג אַמאָל בא דעם בעש"ט אין שוהל האָט ער געשריען, אַז ער וואָלט זיין בר פלוגתא קורע כדג זיין.

דער בעש"ט האָט געהייסען די תלמידים געבען איינע די אנדערע די הענט, און זיך שטעלען לעבען אים מיט צוגעמאַכטע אויגען. דער בעש"ט האָט ארויפגעלייגט זיין הייליגע הענט אויף די אקסלען פון די צוויי תלמידים, וועלכע זיינען געשטאַנען לעבען אים, פלוצלונג האָבען די תלמידים אָנגעהויבען שרייען פון גרויס שרעק: זיי האָבען געזעהן ווי דער בעל הבית איז קורע כדג זיין בר פלוגתא.

דאָס באַווייזט קלאָהר, אז פון יעדער כח איז פאראן א פועל דבר: אָדער אין א לבוש חומרי, אָדער א רוחני וואָס מי קאָן אים אָנעמען נאָר מיט העכערע און איידעלערע געפילען.

תרגום חפשי

אחד מהבעלי-בתים של העיר מעזיבוז' היתה לו מריבה עם עוד בעל-בית, ובהיותו פעם אצל הבעל שם טוב בבית-הכנסת, הוא צעק שהיה "קורע את יריבו כדג".

הבעל שם טוב צוה את תלמידיו לתת אחד לשני ידיים, ולהתייצב לידו בעינים עצומות. הבעל שם טוב הניח ידיו הקדושות על כתפי שני התלמידים שעמדו בסמוך אליו. לפתע נודעקו התלמידים מתוך אימה גדולה: הם ראו כיצד בעל-הבית קורע את יריבו כדג!

זה מוכיח בבירור, שמכל כח נמצא פועל דבר: או בלבוש חומרי, או רוחני, שאפשר לתופסו רק בחושים נעלים ועדינים יותר.

שיעורי רמב"ם שלשה פרקים ליום - ב"ג תשרי-כ"ט תשרי ה'תשס"ז

יום ראשון

הלכות חנכה פרק ג

א. בבית שני, כשמלכו יון - גזרו גזרות על ישראל, ובטלו דתם, ולא הניחו אותם לעסק בתורה ובמצוות, ופשטו ידם בממזנם ובכנותיהם; ונכנסו להיכל, ופרצו בו פרצות, וטמאו הטהרות. וצר להם לישראל מאד מפניהם, ולחצונו לחץ גדול, עד שרחם עליהם אלהי אבותינו, והושיעם מידם. ונגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום, והושיעו ישראל מידם, והעמידו מלך מן הכהנים, וחרגה מלכות לישראל יתר על מאתים שנים - עד החרבן השני.

ב. וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום, בחמשה ועשרים בחדש פסלו ה'ה. ונכנסו להיכל, ולא מצאו שמן טהור אלא פך אחד; ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד, והדליקו ממנו גרות המערכה שמונה ימים - עד שכתשו זיתים, והוציאו שמן טהור.

ג. ומפני זה התקינו החכמים שבאותו הדור, שיהיו שמונת הימים האלו שתחלתם מליל חמשה ועשרים בכסלו, ימי שמחה והלל; ומדליקין בהם הגרות בערב על פתחי הבתים, בכל לילה ולילה משמונת הלילות. וימים אלו, הן הנקראין 'חנכה'. והן אסורין בספד ותענית כימי הפורים, והדלקת הגרות בהם מצוה מדברי סופרים בקריאת המגלה.

ד. כל שחב בקריאת המגלה, חב בהדלקת גר חנכה. והמדליק אותה בלילה הראשון, מברך שלש ברכות: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וצונו להדליק גר של חנכה'; 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה'; 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, שהחנינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה'. וכל הרואה אותה, מברך שתיים - 'שעשה נסים לאבותינו', ו'שהחנינו'. ובשאר הלילות, המדליק מברך שתיים, והרואה מברך אחת - שאין מברכין 'שהחנינו', אלא בלילה הראשון.

ה. בכל יום ויום משמונת הימים האלו, גומרין את ההלל; ומברך לפניו: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וצונו לגמר את ההלל' - בין יחיד, בין צבור. אף על פי שקריאת ההלל מצוה מדברי סופרים, מברך עליה 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו', כדרך שמברך על המגלה ועל הערוב - שכל ודאי של דבריהם, מברכין עליו. אבל דבר שהוא מדבריהם ועקר עשייתם לו מפני הספק, כגון מעשר דמאי [פירות עם הארץ שספק אם עשרם] - אין מברכים עליו; ולמה מברכים על יום טוב שני, והם לא תקנוהו אלא מפני הספק? כדי שלא יזלזלו בו.

ו. ולא הלל של חנכה בלבד הוא שמדברי סופרים, אלא קריאת ההלל לעולם מדברי סופרים, בכל הימים שגומרין

בהם את ההלל. ושמונה עשר יום בשנה, מצוה לגמר בהם את ההלל; ואלו הם: שמונת ימי החג [הסוכות], ושמונת ימי חנכה, וראשון של פסח, ויום עצרת [שבועות]. אבל ראש השנה ויום הכפורים, אין בהם הלל, לפי שהם ימי תשובה ויראה ופחד, לא ימי שמחה יתרה; ולא תקנו הלל בפורים, שקריאת המגלה היא ההלל.

ז. מקומות שעושים ימים טובים שני ימים - גומרים את ההלל באחד ועשרים יום: בתשעת ימי החג, ושמונת ימי חנכה, ושני ימים של פסח, ושני ימים של עצרת. אבל בראשי חודשים - קריאת ההלל מנהג, ואינו מצוה; ומנהג זה, בצבור. לפיכך קוראים בדלוג, ואין מברכים עליו, שאין מברכים על המנהג. ויחיד לא יקרא כלל; ואם התחיל, לשלים [יסיים] בדלוג כדרך שקוראים הצבור. וכן בשאר ימי הפסח, קוראים בדלוג כראשי חודשים.

ח. ביצד מדלגין? מתחילין מתחלת ההלל, עד "חלמיש למעינו מים"; ודולג ואומר: "ה' זכרנו וכו'", עד "הללויה"; ומדלג ואומר: "מה אשיב לה'", עד "הללויה"; ומדלג ואומר: "מן המצר קראתי יי", עד סוף ההלל. וזה הוא המנהג הפשוט; ויש מדלגים דלוג אחר.

ט. כל היום פשר לקריאת ההלל. והקורא את ההלל למפרע [שלא כסדר הכתובים], לא יצא. קרא ושהה, וזכור וקרא - אף על פי ששהה כדי לגמר את כלו, יצא. ימים שגומרים בהם את ההלל, יש [מותר] לו להפסיק בין פרק לפרק; אבל באמצע הפרק, לא יפסיק. וימים שקורא בהם בדלוג, אפלו באמצע הפרק, פוסק.

י. כל יום שגומרין בו את ההלל, מברך לפניו; ומקום שנהגו לברך אחריו, מברך. ביצד מברך? 'הללויה ה' כל מעשיך, וחסדיך וצדיקים עושי רצונך, וכל עמך בית ישראל, ברנה יודו לשמך' - כי אתה ה', לך טוב להודות ולשמך נעים לומר, ומעולם ועד עולם אתה הוא האל. ברוך אתה ה', המלך המשבח המפאר, חי וקיים, תמיד ימלך לעולם ועד.

יא. יש מקומות שנהגו לכפל מ"אודך כי עניתני" עד סוף ההלל, כופלין כל דבר ודבר שתי פעמים. ומקום שנהגו לכפל, יכפל; ומקום שנהגו שלא לכפל, אין כופלין.

יב. מנהג קריאת ההלל בימי חכמים הראשונים, כך היה: אחר שמברך הגדול שמקרא את ההלל, מתחיל ואומר: "הללויה", וכל העם עונין: "הללויה"; וחוזר ואומר: "הללו עבדי ה'", וכל העם עונין: "הללויה"; וחוזר ואומר: "הללו את שם ה'", וכל העם עונין: "הללויה"; וחוזר ואומר: "יהי שם ה' מברך מעתה ועד עולם", וכל העם עונין: "הללויה". וכן על כל דבר ודבר, עד שנמצאו עונין בכל ההלל "הללויה" מאה ושלוש ועשרים פעמים; סימן להם - שנותיו של אהרן.

דולקת אחר שפלתה רגל מן השוק - אם רצה לכבוטה או לסלקה, עושה.

ו. כל השמנים וכל הפתילות, כשרות לגר חנכה, ואף על פי שאין השמנים נמשכים אחר הפתילה, ואין האור נתלית יפה באותן הפתילות. ואפלו בלילי שבת שבתוף ימי חנכה, מתר להדליק השמנים והפתילות שאסור להדליק בהן גר שבת; לפי שאסור להשתמש לאור חנכה, בין בשבת בין בחל, ואפלו לבדק מעות או למנותן לאורה - אסור.

ז. גר חנכה, מצוה להניחו על פתח ביתו מבחוץ, בטפח הסמוך לפתח, על שמאל הנכנס לבית - כדי שתהיה מזוזה ממין, וגר חנכה משמאל; ואם היה דר בעליה, מניחו בחלון הסמוכה לרשות הרבים. וגר חנכה שהניחו למעלה מעשרים אמה - לא עשה כלום, לפי שאינו נכר. ח. בימי הספנה [מהגויים], מניח גר חנכה בתוף ביתו מבפנים; ואפלו הניחו על שלחנו, דיו. וצריך להיות בתוף הבית גר אחר להשתמש לאורו. ואם הייתה שם מדורה, אינו צריך גר אחר. ואם אדם חשוב הוא שאין דרכו להשתמש למדורה, צריך גר אחר.

ט. גר חנכה שהדליקו חרש, שוטה, וקטן, או גוי - לא עשה כלום; עד שידליקנו מי שהוא חייב בהדלקה. הדליקו מבפנים, והוציאו דלוק והניחו על פתח ביתו - לא עשה כלום; עד שידליקנו במקומו. אחז הנר ועמד, לא עשה כלום; שהרואה אומר: 'לצרכו הוא עומד'. עששית [פנס מנור] שהיתה דולקת כל היום כלו - למוצאי שבת מכבה, ומברך, ומדליקה; שהדלקה היא המצוה, ולא ההנחה. ומתר להדליק גר חנכה מגר חנכה אחר.

י. חצר שיש לה שני פתחים בשתי רוחות [צדדים], צריכה שני גרות, שלא יאמרו העוברים ברוח זו: 'לא הניחו גר חנכה'; אבל אם היו ברוח אחת, מדליק באחד מהם.

יא. אורח שמדליקים עליו בתוף ביתו, אינו צריך להדליק עליו במקום שנתארם בו; אין לו בית להדליק עליו בו - צריך להדליק במקום שנתארם בו, ומשתתף עמהם בשמן. ואם היה לו בית בפני עצמו - אף על פי שמדליקים עליו בתוף ביתו - צריך להדליק בבית שהוא בו, מפני העוברים.

יב. מצות גר חנכה, מצוה חביבה היא עד מאד; וצריך אדם להזהר בה - כדי להודיע הנס, ולהוסיף בשבת האל והודיה לו על הנסים שעשה. אפלו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה - שואל, או מוכר כסותו; ולוקח שמן וגרות, ומדליק.

יג. הרי שאין לו אלא פריטה אחת, ולפניו קדוש היום והדלקת גר חנכה - מקדים שמן להדליק גר חנכה, על הנין לקדוש היום; הואיל ושניהם מדברי סופרים, מוטב להקדים גר חנכה שיש בו זכרון הנס.

יד. היה לפניו גר ביתו וגר חנכה, או גר ביתו וקדוש היום - גר ביתו קודם, משום שלום ביתו; שהרי השם

יג. וכן כשהקורא מגיע לראש כל פרק ופרק, הם חוזרין ואומרים מה שאמר. ביצד? כשהוא אומר: "בצאת ישראל ממצרים", כל העם חוזרין ואומרים: "בצאת ישראל ממצרים"; והקורא אומר: "בית יעקב מעם לויעז", וכל העם עונים: "הללויה"; עד שיאמר: "אזהבתי פי ישמע ה' את קולי תחנוני", וכל העם חוזרין ואומרים: "אזהבתי פי ישמע ה' את קולי תחנוני". וכן כשיאמר הקורא: "הללו את ה' כל גוים", כל העם חוזרין ואומרים: "הללו את ה' כל גוים".

יד. הקורא אומר: "אנא ה' הושיעה נא", והם עונים אחריו: "אנא ה' הושיעה נא" - אף על פי שאינו ראש פרק. הוא אומר: "אנא ה' הצליחה נא", והם עונים: "אנא ה' הצליחה נא"; הוא אומר: "ברוך הבא", וכל העם אומרים: "בשם ה'". ואם היה המקרא את ההלל קטן, או עבד, או אשה - עונה אחריהם מה שהם אומרים, מלה מלה בכל ההלל.

טו. זה הוא המנהג הראשון, ובו ראוי לילך; אבל בזמנים אלו, ראיתי בכל המקומות, מנהגות משנות בקריאתו ובענינת העם, ואין אחד מהם דומה לאחר.

הלכות חנכה פרק ד

א. כמה גרות הוא מדליק בחנכה? מצוה שיהיה כל בית ובית מדליק גר אחד, בין שהיו אנשי הבית מרבין, בין שלא היה בו אלא אדם אחד. והמהדר את המצוה, מדליק גרות כמנין אנשי הבית, גר לכל אחד ואחד, בין אנשים בין נשים. והמהדר יותר על זה ועושה מצוה מן המבחר, מדליק גר לכל אחד ואחד בלילה הראשון, ומוסיף והולך בכל לילה ולילה גר אחד.

ב. ביצד? הרי שהיו אנשי הבית עשרה - בלילה הראשון, מדליק עשרה גרות; ובליל שני, עשרים; ובליל שלישי, שלשים; עד שנמצא מדליק בליל שמיני, שמונים.

ג. מנהג פשוט בכל ערינו בספרד, שהיה כל אנשי הבית מדליקין [יחד] גר אחד בלילה הראשון, ומוסיפין והולכין גר בכל לילה ולילה, עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונה גרות - בין שהיו אנשי הבית מרבים, בין שהיה אדם אחד.

ד. גר שיש לו שני פיות, עולה לשני בני אדם. מלא קערה שמן והקיפה פתילות - אם כפה עליה כלי [כדי למנוע חיבור בין הפתילות], כל פתילה ופתילה נחשבת כגר אחד; לא כפה עליה כלי - נעשית כמדורה, ואפלו כגר אחד אינה נחשבת.

ה. אין מדליקין גרות חנכה קדם שתשקע החמה, אלא עם שקיעתה - לא מאחרין, ולא מקדימין. שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק. וכמה הוא זמן זה? כמו חצי שעה או יותר. עבר זמן זה, אינו מדליק. וצריך לתן שמן בפרו, כדי שתהיה דולקת והולכת עד שתכלה רגל מן השוק. הדליקה וכבחה, אינו זקוק להדליק פעם אחרת. נשארה

התורה נאסרה הקדשה, שנאמר: "לא תהיה קדשה מבנות ישראל"; לפיכך כל הבועל אשה לשם זנות בלא קדושתן - לוקה מן התורה, מפני שבעל קדשה.

ה. כל שאסר ביאתו בתורה וחיב על ביאתו כרת, והן האמורות בפרשת אחרי מות, הן הנקראין עריות; וכל אחת מהן נקראת ערוה, כגון אם ואחות וכת וכיוצא בהן. ויש נשים אחרות שאסורות מפי הקבלה (במסורת), ואסורן מדברי סופרים; והן נקראות שניות, מפני שהן שניות לעריות, וכל אחת מהן נקראת שניה. ועשרים אשה הן, ואלו הן: (א) אם אמו, וזו אין לה הפסק, אלא אפלו אם אם אם אמו עד מעלה מעלה, אסורה; (ב) ואם אבי אמו בלבד; (ג) ואם אביו, וזו אין לה הפסק, אלא אפלו אם אם אם אבי עד למעלה, אסורה; (ד) ואם אבי אבי בלבד; (ה) ואשת אבי אביו, וזו אין לה הפסק, אפלו אשת יצקב אבינו אסורה על אחד ממנו; (ו) ואשת אבי אמו בלבד; (ז) ואשת אחי האב, מן האם; (ח) ואשת אחי האם, בין מן האם בין מן האב; (ט) וכלת בנו, וזו אין לה הפסק, אפלו כלת בן בן בנו עד סוף העולם אסורה, עד שתהיה אשת אחד ממנו שניה על יצקב אבינו; (י) וכלת בתו בלבד; (יא) וכת בת בנו בלבד; (יב) וכת בן בנו בלבד; (יג) וכת בת בתו בלבד; (יד) וכת בן בתו בלבד; (טו) וכת בן בן אשתו בלבד; (טז) וכת בת בת אשתו בלבד; (יז) ואם אם אבי אשתו בלבד; (יח) ואם אב אם אשתו בלבד; (יט) ואם אם אם אשתו בלבד; (כ) ואם אב אבי אשתו בלבד. נמצאו השניות שאין להן הפסק ארבע - אם האם עד למעלה, ואם האב עד למעלה, ואשת אבי האב עד למעלה, ואשת אבי האב עד למעלה, ואשת בן בנו עד למטה.

ז. כל שאסר ביאתו בתורה ולא חיב עליו כרת, הן הנקראים אסורי לאוין; ועוד נקראין אסורי קדשה. ותשעה הן, ואלו הן: אלמנה לכהן גדול; גרושה, או זונה, או חללה [שנולדה מנישואי כהונה אסורים] - בין לכהן גדול, בין לכהן הדיוט; וממזרת לבן ישראל, וכת ישראל לממזר; וכת ישראל לעמוני ומואבי; וכת ישראל לפצוע דבא [נפצעו ביציו] וזרות שפכה [נכרת גידו]; וגרושתו אחר שנשאת לאחר; ויבמה שנשאת לזר ועדין רשות היבם עליה [שלא חלץ לה]. החלוצה הרי היא כגרושה, והיא אסורה לכהן מדברי סופרים. והנתינים [הגבעונים] הרי הם כממזרים, אחד זכרים ואחד נקבות; ואסורין מדברי סופרים. ובהלכות אסורי ביאה יתבאר לה מה הם הנתינים.

ח. ויש שאסור ביאתו בעשה, ואינן מחיבי לאוין. ושלשה הם: מצרי ואדומי [שנתגיירו] דור ראשון ודור שני, אחד זכרים ואחד נקבות; ובעולה לכהן גדול; לפי שלא נאמר באלו "לא יבוא" או "לא יקח", אלא מקלל שנאמר: "דור שלישי יבוא להם", אמה למד שדור ראשון ושני לא יבוא; ומקלל שנאמר: "והוא אשה בכתוליה יקח", אמה למד שאינה בתולה לא יקח. ולאו הבא מקלל עשה, הרי הוא כעשה.

נמחק לעשות שלום בין איש לאשתו. גדול השלום, שכל התורה נתנה לעשות שלום בעולם, שנאמר: "דררכיה דרכי נעם, וכל נתיבותיה שלום".

ברוך רחמנא דסייען. נגמר ספר שלישי, בעזרת שדי. ומגן פרקים של ספר זה, שבעה ותשעים: הלכות שבת, שלשים פרקים; הלכות עירובין, שמונה פרקים; הלכות שביתת עשור, שלשה פרקים; הלכות שביתת יום טוב, שמונה פרקים; הלכות חמץ ומצה, שמונה פרקים; הלכות שופר וספה ולולב, שמונה פרקים; הלכות שקלים, ארבעה פרקים; הלכות קדוש החדש, תשעה עשר פרקים; הלכות תעניות, חמשה פרקים; הלכות מגילה וחנוכה, ארבעה פרקים.

בשם ה' אל עולם.

תורת חכם מקור חיים, לסור ממקשי מות.

ספר רביעי והוא ספר נשים

הלכותיו חמש, וזה הוא סדורן: הלכות אישות, הלכות גרושין, הלכות יבום וחליצה, הלכות נערה בתולה, הלכות שוטה.

הלכות אישות

יש בכללן ארבע מצוות - שתי מצוות עשה, ושתי מצוות לא תעשה. וזה הוא פרטן: (א) לשא אשה בכתבה וקדושין; (ב) שלא תבעל אשה בלא כתבה וקדושין; (ג) שלא ימנע שאר פסות ועונה; (ד) לפרות ולרבות ממנה. ובאור מצוות אלו בפרקים אלו.

הלכות אישות פרק א

א. קדם מתן תורה היה אדם פוגע [פוגש] אשה בשוק, אם רצה הוא והיא לשא אותה - מכניסה לביתו ובוועלה בינו לבין עצמו, ותהיה לו לאשה. בין שנתנה תורה, נצטוו ישראל שאם ירצה האיש לשא אשה - יקנה אותה תחלה בפני עדים, ואחר כך תהיה לו לאשה, שנאמר: "כי יקח איש אשה, ויבא אליה".

ב. ולקוחין אלו מצוות עשה של תורה הם. ובאחד משלשה דברים האשה נקנית - בכסף, או בשטר, או בכיאה; וישלשתן מן התורה. ולקוחין אלו הן הנקראין קדושין או ארוסין בכל מקום. ואשה שנקנית באחד משלשה דברים אלו, היא הנקראת מקדשת או מארסת.

ג. וכיון שנקנית האשה ונעשית מקדשת, אף על פי שלא נבעלה ולא נכנסה לבית בעלה, הרי היא אשת איש; והבא עליה חוץ מבעלה, חיב מיתת בית דין; ואם רצה לגרש, צריכה גט.

ד. קדם מתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק, אם רצה הוא והיא - נותן לה שכרה, ובוועל אותה על אם הדרך והולך לו; וזו היא הנקראת קדשה [מזומנת לכל]. משנתנה

יום שני

הלכות אישות פרק ב

א. הפת, מיום לדתה עד שתהיה בת שתיים עשרה שנה גמורות - היא הנקראת קטנה, ונקראת תינקת; ואפלו הביאה כמה שערות בתוך זמן הזה, אינן אלא כשומא [יבלת. ואין להתחשב בה]. אבל אם הביאה שתי שערות למטה בגוף במקומות הידועות להקצאת שער, והיא מבת שתיים עשרה שנה ויום אחד ומעלה - נקראת נערה.

ב. והקצאת שתי שערות בזמן הזה נקרא סימן התחתון. ומאחר שתביא סימן התחתון, תקרא נערה עד ששה חדשים גמורים. ומתחלת יום תשלום [סיום] הששה חדשים ומעלה תקרא בוגרת; ואין בין נערות לבגרות אלא ששה חדשים בלבד.

ג. הגיעה לשתיים עשרה שנה ויום אחד ולא הביאה שתי שערות - אף על פי שנראו בה [הסימנים המפורטים בה"ו, שהם] סימני אילונית [עקרה כאייל] - עדין קטנה היא עד עשרים שנה. וכשתביא שתי שערות, אפלו בשנת עשרים - תהיה נערה ששה חדשים, ואחר כך תקרא בוגרת.

ד. היתה בת עשרים שנה פחות שלשים יום ולא הביאה שתי שערות ונראו בה סימני אילונית - הרי היא אילונית; ואם לא נראו בה כל סימני אילונית, עדין קטנה היא, עד שתביא שתי שערות ותהיה נערה, או עד שתהיה בת חמש ושלשים שנה ויום אחד.

ה. הגיעה לזמן הזה [למעל גיל 35 שהוא רוב שנות אדם] ולא הביאה שתי שערות - הרי זו נקראת אילונית, אף על פי שלא נראה בה סימן מסימני אילונית. נמצאת למד שהאילונית אין לה ימי נערות, אלא מקטנותה תצא לבגרות.

ו. ואלו הן סימני אילונית: כל שאין לה דדין ומתקשה [כואבת] בשעת תשמיש, ואין לה שפולי מעים פגשים, וקולה עבה, ואינה נפרת בין איש לאשה. והנערה, והבוגרת, והאילונית - כל אחת משלשתן, נקראת גדולה.

ז. ויש בבת סימנין מלמעלה, והן הנקראין סימן העליון, ואלו הן: משתחזיר ידה לאחוריה ויעשה קמט במקום הדד; ומשישחיר ראש הדד; ומשיתן אדם ידו על עקץ הדד והוא שוקע ושוהה לחזו; ומשיפצל ראש חטם הדד ויעשה בראשו כדור קטן. ורבתי פרשו, משיפצל החטם עצמו. וכן משיטו הדדין; ומשיתקשקשו [יתנועעו] הדדין; ומשתקוף העטרה, והוא מקום הכשר התפוח שלמעלה מן הערנה לצמת הבטן; ומשיתמעץ בשר זה ולא יהיה קשה.

ח. כל אלו הסימנין, שמונה. נראה בבת סימן מכל אלו או פלן, והיא בת שתיים עשרה שנה או פחות - אין משגיחין בו, והרי היא בקטנותה. נעשית בת שתיים עשרה שנה ויום אחד, ונראה בה סימן התחתון - אין משגיחין באחד מכל אלו. ואם לא נראה התחתון, ונראה בה אחד מאלו - הרי היא ספק בין קטנה לנערה, ודנים בה להחמיר. ואם נראו פלן - הרי זו גדולה ודאית, שאי אפשר שיבואו פלן, אלא וכבר בא סימן התחתון ונשר.

ט. הפת שילדה אחר שתיים עשרה שנה - אף על פי שלא הביאה סימן, לא עליון ולא תחתון - הרי זו גדולה. בנים, הרי הן כסימנין.

י. הכן - משיולד עד שיהיה בן שלש עשרה שנה נקרא קטן, ונקרא תינוק; ואפלו הביא כמה שערות בתוך זמן זה, אינו סימן אלא שומא. הביא שתי שערות למטה במקומות הידועים להקצאת שער, והוא מבין שלש עשרה שנה ויום אחד ומעלה - נקרא גדול, ונקרא איש.

יא. הגיע לזמן הזה ולא הביא שתי שערות - אף על פי שנראו בו סימני סריס [עקר] הרי הוא קטן, עד שיהיה בן עשרים שנה פחות שלשים יום. הגיע לזמן הזה ולא הביא שתי שערות למטה, ולא הביא שתי שערות בזמן - אם נראה בו אחד מסימני סריס הרי זה סריס, ודינו דין הגדול לכל דבר. ואם לא נראה בו סימן מסימני סריס, עדין קטן הוא, עד שיביא שתי שערות למטה במקום הראוי להן, או עד שיהיה בן חמש ושלשים שנה ויום אחד.

יב. הגיע לזמן הזה ולא הביא - הרי זה סריס, אף על פי שלא נראה בו אחד מסימני סריס. הגיע לשנת עשרים פחות שלשים יום, ולא הביא שתי שערות למטה, והביא שתי שערות בזמן - אף על פי שנולד לו אחד מסימני סריס, אינו סריס אלא הרי הוא בקטנותו, עד שיוולדו לו כל סימני סריס, או עד שיהיה בן חמש ושלשים שנה ויום אחד.

יג. ואלו הם סימני סריס: כל שאין לו זקן, ושערו לקוי [ר], ובשרו מחליק [ללא שיעור], ואין מימי רגליו מעלים רתיחה [קצף], וכשמטיל מים אינו עושה כפה [קשת], ושכבת זרעו דקה [צלול כמים], ואין מימי רגליו מחמיצין [מסריחים בשהייה בכלי], ורוחץ בימות הגשמים ואין בשרו מעלה הבל [אדים], וקולו לקוי [דק] ואינו נפר בין איש לאשה.

יד. וסריס זה הוא הנקרא סריס חמה [ומלידה. מהרגע שראה שמש] בכל מקום. אבל הבן שתכתו [בכלי] או נתקו [ביד] או מעכו גידו או ביציו, כמו שהגויים עושין - הוא הנקרא סריס אדם; וכשיהיה בן שלש עשרה שנה ויום אחד נקרא גדול, שאין זה מביא סימן לעולם.

טו. בן שלש עשרה שנה ויום אחד שלא הביא סימן למטה, ונראו בו כל הסימנין שלמעלה - הרי זה ספק בין קטן לגדול; ואם לא נבדק מלמטה - בין שנראו בו סימני בגרות מלמעלה, הרי זה בתוקת גדול.

טז. שתי שערות האמורות בכן ובבת ובכל מקום - שערון [גודלון] כדי לכף ראשן לעקרון [שרשון]. ומשיצמחו ויהיו יכולות להנטל כפי הזוג [מספריים], עד שגיעו לכף ראשן לעקרון - דנין בהן להחמיר בכל מקום. לפיכך בבת ובבת נחשב אותם גדולים להחמיר, הואיל וצמחו כדי להנטל כפי הזוג; ונחשב אותם קטנים להחמיר, הואיל ולא הגיעו לכף ראשן לעקרון.

יז. שתי שערות אלו צריכות שיהיו במקום הערנה. ובית הערנה פלו מקום סימנין, בין למעלה בין למטה, בין על

פרקים אלו, עשרים שמות, ואלו הן: קדושין, ערוה, שניה, אסורי לאוין, אסורי עשה, קטנה, נערה, בוגרת, אילונית, גדולה, סימן התחתון, סימן העליון, קטן, סריס חמה, סריס אדם, גדול, אנדרוגינוס, טמטום, חרשין, פקחין.

כח. שים כל השמות האלו לעמדת תמיד, ואל לזוה מענין כל עניניהם, כדי שלא נהיה צריכין לבאר ענין כל שם מהן בכל מקום שזכר אותן.

הלכות אישות פרק ג

א. כיצד האשה מתקדשת? אם בכסף הוא מקדש - אין פחות מפרוטה כסף, או שוה פרוטה; ואמר לה: 'הרי את מקדשת לי', או 'הרי את מארסת לי', או 'הרי את לי לאשה', 'בזה', ונתנו לה בפני עדים. והאיש הוא שאמר דברים שמשמען שקנה אותה לו לאשה, והוא שיתן לה הכסף.

ב. נתנה היא ואמרה לו: 'הרי אני מקדשת לך', 'הרי אני לך לאשה', ובכל לשון הקנאה - אינה מקדשת; וכן אם נתנה היא לו ואמר הוא - אינה מקדשת. נתן הוא ואמרה היא - הרי זו מקדשת בספק.

ג. ואם קדש בשטר - כותב על הנרי או על החרס או על העלה ועל כל דבר שירצה: 'הרי את מקדשת לי', או 'הרי את מארסת לי', וכל פיוצא בדברים אלו, ונתנו לה בפני עדים.

ד. וצריך שיכתב אותו לשם האשה המתקדשת, כגט; ואינו כותבו אלא מדעתה. כתבו שלא לשמה, או לשמה ושלא מדעתה - אף על פי שנתנו לה מדעתה בפני עדים, אינה מקדשת.

ה. ואם קדש בביאה - ואמר לה: 'הרי את מקדשת לי', או 'הרי את מארסת לי', וכל פיוצא בזה, או 'הרי את לי לאשה', 'בבעילה זו', ומתניח עמה בפני עדים ובוועלה. והמקדש בביאה דעתו על גמר ביאה, וכשיגמר ביאתו תהיה מקדשת. ובין שבא עליה כדרכה, בין שבא עליה שלא כדרכה - הרי זו מקדשת.

ו. הדברים שיאמר האיש כשיקדש, צריך שיהיה ענינם שהוא קונה אשה, לא שיהיה ענינם שהקנה עצמו לה. כיצד? הרי שאמר לה או כתב בשטר שנתנו לה: 'הריני בעלך', 'הריני ארוסך', 'הריני אישך', וכל פיוצא בזה - אין שם קדושין כלל. אמר לה או כתב לה: 'הרי את אשתי', או 'ארוסתי', 'הרי את קנויה לי', 'הרי את שלי', 'הרי את בראשיתי', או 'הרי את זקוקה לי', או 'הרי את לקוחתי', או 'הרי את חרופתי' [מלשון הכתוב "נחרפת לאיש" וכל פיוצא בזה - הרי זו מקדשת.

ז. אמר לה או כתב לה: 'הרי את מיחדת לי', 'הרי את מיצרת לי', 'הרי את עזרתי', 'הרי את נגדי' [מלשון "עזר כנגדו"], 'הרי את צלעתי', 'הרי את סגורתי', 'הרי את תחתי' [מלשון "ויסגור בשר תחתנה"], 'הרי את אסורתי', 'הרי את תפוסתי' - הרי זו מקדשת בספק. והוא שיהיה

איברי הנרע עצמן. וצריכות להיות במקום אחד [שניהם למעלה או למטה], ושיהיה בעקרון [שרשון] גמות. ואפלו שתייהן בגמה אחת, הרי אלו סימן. נמצאו שתי גמות זו בצד זו ואין בהן שער - הרי אלו סימן. חזקה אין גמה בלא שער, ושערות היו בהן ונשרו.

יח. הבת שהביאה שתי שערות בתוך שנת שתיים עשרה, והבן שהביא בתוך שלש עשרה, שהן שומא כמו שבארנו - אף על פי שהשערות במקומן עומדות אחר שלש עשרה לזכר ואחר שתיים עשרה לנקבה - אינן סימן.

יט. במה דברים אמורים? בשנדקו בתוך הזמן ונודע שהן שומא. אבל אם לא נדקו אלא אחר זמן ונמצאו שם שתי שערות - הרי הן בחזקת סימנין, ואין אומרים שומא קדם זמן צמחו כדי שיהיו שומא.

כ. כשבדקין הבת, בין בתוך הזמן שהוא כל שנת שתיים עשרה, בין קדם זמן זה, בין לאחריו - בודקין על פי נשים כשרות ונאמנות. ואפלו אשה אחת בודקת, ושומעין ממנה אם הביאה אם לא הביאה.

כא. כל השנים האמורות בהן ובבת ובערכין [וערך פלוני עליי] - הערך משתנה לפי הגיל [ובכל מקום, אינן לא שני הלבנה, ולא שני החמה - אלא שנים של סדר העבור, שהן פשוטות [של י"ב חודש] ומעברות [י"ג חודש], כמו שבית דין קובעין אותן, כמו שבארנו בהלכות קדוש החדש; וכאותן השנים מונין לכל דברי הדת.

כב. אין סומכין על הנשים במנין השנים [גיל הבן או הבת], ולא על הקרובים, אלא על פי שני עדים כשרים להעיד.

כג. האב שאמר בני זה בן תשע שנים ויום אחד, בתי זו בת שלש שנים ויום אחד - נאמן לקרובן [אם חטאו בשוגג], אבל לא למכות [מלקות מדרבנן] ולא לענשין [מלקות ומיתת ב"ד]. בני זה בן שלש עשרה שנה ויום אחד, בתי זו בת שתיים עשרה שנה ויום אחד - נאמן לנדרים [שנדריהם קיימין] ולערכין ולתקמים [אם החרים הבן נכסיו לבדק הבית] ולהקדשות, אבל לא למכות ולא לענשין.

כד. מי שיש לו אברי זכרות, ואברי נקבות - הוא הנקרא אנדרוגינוס; והוא ספק אם זכר אם נקבה, ואין לו סימן שידוע בו אם הוא זכר ודאי או נקבה ודאית לעולם.

כה. ומי שאין לו לא זכרות ולא נקבות אלא אטום [סתום] - הוא הנקרא טמטום, וגם הוא ספק. ואם נקרע הטמטום ונמצא זכר, הרי הוא כזכר ודאי; ואם נמצא נקבה, הרי הוא נקבה. וטמטום ואנדרוגינוס שהיו בן שתיים עשרה שנה ויום אחד, הרי הן בחזקת גדולים; והם שגדבר בהן בכל מקום.

כו. חרש וחרשת האמורים בכל מקום - הן האלמים שאין שומעין ולא מדברים, שהם שלמין; אבל מי שמדבר ואינו שומע, או שומע ואינו מדבר - הרי הוא בכל אדם. ואיש ואשה שהן שלמים בדעתן, ואינן לא חרשין ולא שוטיין - נקראין פקח ופקחת.

כז. נמצאו כל השמות [מושגים] שבארנו ענינם בשני

[הבוגרת] עושה שליח לקבל קדושיה, בין מאיש פלוני, בין מאיש משאר האנשים; וכן האב עושה שליח לקבל קדושי בתו, כשהיא בראשונה; ואומר אדם לבתו הקטנה, צאי וקבלי קדושיך.

טו. כל העושה שליח לקבל הקדושין, צריך לעשותו בפני שני עדים. אבל האיש שעושה שליח לקדש לו אשה, אינו צריך לעשותו בעדים, שאין מקום לעדים בשליחות האיש אלא להודיע אמתת הדבר; לפיכך אם הודו השליח והמשלח, אינן צריכין עדים, כמו שליח הגט, וכמו שליח שהרשהו [בעל התבואה] להפריש לו תרומה וכיוצא בהן - בכל שלוחו של אדם כמותו, ואינו צריך עדים.

טז. השליח נעשה עד; לפיכך אם עשה שנים שלוחין לקדש לו אשה, והלכו וקדשו אותה - הן הן שלוחיו, והן הן עדי הקדושין, ואינן צריכין לקדשה לו בפני שנים אחרים.

יז. הכל כשרין לשליחות, חוץ מחרש שוטה וקטן - לפי שאינן בני דעת, והגוי - לפי שאינו בן ברית, ונאמר: "בן תרימו גם אתם", לרבות השליח - ומה אתם בני ברית אף שלוחכם בן ברית, להוציא את הגוי. אבל העבד [הכנעני] - אף על פי שהוא נעשה שליח לדבר שבממון - הרי הוא פסול בשליחות הקדושין והגטין, לפי שאינו בתורת גטין וקדושין [אינו חלים עליו].

יח. שליח האיש שקדש - אומר לה: 'הרי את מקדשת לפלוני בכסף זה', או 'בשטר זה'. ואם שליח האשה הוא שמקבל הקדושין - אומר לו: 'הרי פלונית ששילחה אותך מקדשת לי', והוא אומר לו: 'קדשתיה לך', או 'ארסתיך לך', או 'נתתיך לך לאשה', וכל פיוצא בזה. וכן המקדש על ידי האב - אומר לו: 'הרי בתך פלונית מקדשת לי', והוא אומר לו: 'קדשתיה לך'. ואם אמר האב או השליח 'הן' - דיו. ואם היו עסקין בענין ונתן לאב או לשליח ולא פירש ולא אמר דבר - דיו. ואם קדש בשטר - אינו פוטר אלא מדעת האב או מדעת השליח. וכן בכל הדברים פלן של קדושין, כדין האיש עם האשה, פן דין שליח עם שליח או עם האב.

יט. מצוה שיקדש אדם אשתו בעצמו יותר מעל ידי שלוחו; וכן מצוה על האשה שתקדש עצמה בידה יותר מעל ידי שליח. ואף על פי שיש רשות לאב לקדש בתו כשהיא קטנה וכשהיא נערה לכל מי שירצה, אין ראוי לעשות פן; אלא מצות חכמים שלא יקדש אדם את בתו כשהיא קטנה, עד שתגדיל ותאמר בפלוני אני רוצה. וכן האיש אין ראוי לו שיקדש קטנה; ולא יקדש אשה עד שיראנה ותהיה כשרה בעיניו, שמא לא תמצא חן בעיניו, ונמצא מגרשה, או שוכב עמה והוא שונאה.

כ. המקדש בכיאה, הרי אלו קדושי תורה. וכן בשטר, מתקדשת בו מן התורה; כשם שגומר ומגרש, שנאמר: "וכתב לה ספר כריתות", כף גומר ומכניס. וכן הכסף מן התורה, ופרושו מדברי סופרים [חכמים למדו זאת מהתורה], שנאמר: "כי יקח איש אשה", ואמרו חכמים:

מדבר עמה על עסקי קדושין, אבל אם אינו מדבר עמה תחלה על עסקי קדושין [על כוונתם להינשא], אין חוששין למלות אלו.

ח. ויש לאיש לקדש את האשה בכל לשון שהיא מקרת בה, ויהיה משמע הדברים באותה הלשון שקנינה, כמו שבארנו. היה מדבר עם האשה על עסקי הקדושין ורצה, ועמד וקדש ולא פירש ולא אמר לה כלום אלא נתן בידה או בעל - הואיל והם עסקין בענין, דיו, ואינו צריך לפירוש. וכן עדי הקדושין והגרושין, אינו צריך לומר להם 'אתם עדי', אלא כיון שקדש בפניהם או גרש, הרי זו מקדשת או מגרשת.

ט. האומר לאשה: 'התקדשי לחצי', הרי זו מקדשת. הא למה זה דומה? לאומר לה 'תהי אשתי את ואחרת', שנמצא שאין לה אלא חצי איש. אבל אם אמר לה: 'חציך מקדש לי', אינה מקדשת, שאין אשה אחת ראויה לשנים. וכן האומר: 'הרי את מקדשת לי ולזה', אינה מקדשת.

י. אמר לה: 'הרי חציך מקדש לי בפרוטה וחציך מקדש לי בפרוטה', או שאמר לה 'הרי חציך מקדש לי בחצי פרוטה וחציך האחר בחצי פרוטה' - הרי זו מקדשת. אמר לה: 'חציך מקדש לי בפרוטה היום וחציך בפרוטה למחר', 'שני חציך בפרוטה', 'שתי בנותיך לשני בני בפרוטה', 'בתך מקדשת לי ופרתך מכונה לי בפרוטה', או 'בתך וקרנך לי בפרוטה' - בכל אלו מקדשת בספק.

יא. האב מקדש את בתו שלא לדעתה כל זמן שהיא קטנה, וכשהיא נערה רשותה בידו, שנאמר: "את בתי נתתי לאיש הזה", וקדושיה [כסף הקידושין] לאביה. וכן הוא זכאי במציאתה, ובמעשה ידיה, ובכתבתה. ואם נתגרשה או נתאלמנה מן הארוסין, הוא זכאי בכל, עד שתבגור. לפיכך מקבל האב קדושי בתו מיום שתולד עד שתבגור. ואפלו היתה חרשת או שוטה וקדשה האב - הרי היא אשת איש גמורה. ואם היתה בת שלש שנים ויום אחד, מתקדשת בכיאה מדעת אביה; פחות מכאן - אם קדשה אביה בכיאה, אינה מקדשת.

יב. בגנה הבת - אין לאביה בה רשות, והרי היא כשאר כל הנשים, שאין מתקדשות אלא לדעתן. וכן אם השיאה אביה ונתאלמנה או נתגרשה בחיי אביה - הרי היא בראשונה עצמה, ואף על פי שעדין היא קטנה. כיון שנשאת, אין לאביה בה רשות.

יג. נתקדשה קדם שתבגור שלא לדעת אביה - אינה מקדשת, אפלו נתרצה האב אחר שנתקדשה; ואפלו נתאלמנה או נתגרשה מאותם הקדושין, אינה אסורה על הפהן. ובין היא, ובין אביה יכולין לעכב. בין שנתקדשה בפניו, בין שנתקדשה שלא בפניו - אינה מקדשת.

יד. היתה הבת ספק בוגרת - בין שקדשה אביה שלא לדעתה, בין שקדשה היא עצמה שלא לדעת אביה - הרי זו מקדשת בספק; לפיכך צריכה גט מספק. יש לאיש לעשות שליח לקדש לו אשה, בין אשה פלונית [מסוימת], בין אשה משאר הנשים [איזו שהיא]; וכן האשה הגדולה

מקדשת בספק. אמר לה: 'התקדשי לי בכפר זה', אמרה לו: 'תגהו לעני', אפלו היה עני הסמוך עליה - אינה מקדשת. 'תגהו לכלב' - אינה מקדשת; ואם היה כלב שלה - מקדשת; היה רץ אחריה לנשכה, ואמרה לו: 'תגהו לכלב זה' - הרי זו ספק מקדשת.

ה. היה מוכר פרות או פלים וכיוצא בהן, באת אשה ועמדה ואמרה לו: 'תן לי מעט מאלו', ואמר לה: 'אם אתן לך, תהי מקדשת לי?' אמרה 'כן', ונתן לה - הרי זו מקדשת; אבל אם אמרה לו: 'תן לי מהן', או 'השלף לי', או דברים שענינם: 'לא תשחק עמי בדברים אלו אלא תן בלבד', ונתן - אינה מקדשת. וכן אם היה שותה ביין, ואמרה לו: 'תן לי כוס אחד', ואמר לה: 'אם אתן לך, הרי את מקדשת לי בו', ואמרה לו: 'השקני השקות', או 'תן', 'השקה', 'השלף' - אינה מקדשת, שאין הדברים מראין אלא 'השקני בלבד ולא תשחק עמי בדבר אחר'.

ו. המקדש בעד אחד - אין חוששין לקדושו (ואין כאן אפילו ספק קידושין), ואף על פי ששניהן מודין; קל וחומר למקדש בלא עדים. המקדש בפסולי עדות של תורה, אינה מקדשת. בפסולי עדות של דברי סופרים, או בעדים שהן ספק פסולי תורה - אם רצה לכנס, חוזר ומקדש בכשרים; ואם לא רצה לכנס, צריכה ממנו גט מדברי סופרים. ואפלו כפרה האשה והכחישה את העדים, ואמרה 'לא קדשתני' - כופין אותה לקח הגט. וכן דין כל קדושי ספק - אם רצה לכנס, חוזר ומקדש ודאי; ואם לא רצה, צריכה ממנו גט מספק.

ז. קטן שקדש, אין קדושו קדושין. אבל גדול שקדש את הקטנה היתומה, או קטנה שיצאה מרשות אב [שנישאת ונתגרשה או נתאלמנה] - אם היתה פחותה מבת שש, אף על פי שהיא נבונת לחש [נבונה ושומרת סוד] ביותר ומכרת ומבחינת, אין כאן שם קדושין, ואינה צריכה למאן; ואם היתה מבת עשר ומעלה, אף על פי שהיא סקלה ביותר, הואיל ונתקדשה לדעתה, הרי זו מקדשת למאן [די לה במיאון בבעלה לבטל הנישואין]. היתה מבת שש עד סוף עשר, בודקין את פיה דעתה - אם מבחינת ומכרת עסקי הנשואין והקדושין, צריכה למאן; ואם לאו, אינה מתקדשת למאן ואינה צריכה למאן.

ח. כיצד מתקדשת למאן? שאם נתקדשה ולא רצת לישב עם בעלה, צריכה למאן בפני שנים, ולומר: 'איני רוצה בפלוני בעלי', ויוצאה בלא גט, כמו שיתבאר בהלכות גרושין; וזו היא הנקראת ממאנת. ולמה יוצאה בלא גט? מפני שאין קדושיה קדושין מן התורה, אלא קדושי קטנה זו מדברי סופרים, והן תלויות; שאם לשה עם בעלה עד שגדלה - גמרו קדושיה, ונעשית אשת איש גמורה, ואינו צריך לחזור ולקדשה אחר שגדלה; ואם לא רצת לישב - צריכה למאן, ותיצא בלא גט.

ט. חרש שנשא פקחת, וכן חרשת שנשאת לפקח - אין קדושיהן קדושין גמורין מן התורה, אלא מדברי סופרים. לפיכך אם בא פקח וקדש אשת חרש הפקחת - הרי זו

לקוחים יהיו בכסף, שנאמר: 'נתתי כסף השדה, קח ממני'.

כא. אף על פי שעקר הדברים כף הוא, נהגו כל ישראל לקדש בכסף או בשוה כסף; וכן אם רצה לקדש בשטר, מקדש. אבל אין מקדשין בביאה לכתחלה; והמקדש בביאה, מפין אותו מכת מרדות [מלקות מדרבנן], כדי שלא יהיו ישראל פרוצין בדבר זה, אף על פי שקדושו קדושין גמורין.

כב. וכן המקדש בלא שדוף, או המקדש בשוק - אף על פי שקדושו קדושין גמורין, מפין אותו מכת מרדות, כדי שלא יהא דבר זה הרגל לזנות, ויזמה לקדשה [מופקרת] שהיתה קדם מתן תורה.

כג. כל המקדש אשה - בין על ידי עצמו, בין על ידי שליח - צריך לברך קדם הקדושין, הוא או שלוחו, ואחר כך מקדש, בדרך שמברכין קדם כל המצוות. ואם קדש ולא ברך - לא יברך אחר הקדושין, שזו ברכה לבטלה, מה שנעשה כבר נעשה.

כד. כיצד מברך? 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו, והבדילנו מן העריות, ואסר לנו את הארוסות, והתיר לנו את הנשואות על ידי חפה וקדושין, ברוך אתה ה', מקדש ישראל'. זו היא ברפת ארוסין. ונהגו העם להסדיר ברכה זו על כוס של יין או של שכר. אם יש שם יין - מברך על היין תחלה, ואחר כך מברך ברפת ארוסין, ואחר כך מקדש. ואם אין שם לא יין ולא שכר - מברך אותה בפני עצמה.

הלכות אישות פרק ד

א. אין האשה מתקדשת אלא לרצונה, והמקדש אשה בעל כרחיה - אינה מקדשת; אבל האיש שאנסוהו עד שיקדש על כרחו - הרי זו מקדשת. ויש לאיש לקדש נשים רבות פאחת, והוא שיהיה בכסף - אם קדש בכסף - פרוטה לכל אחת ואחת; ויש לאחת מהן או לאחר לקבל הקדושין על ידי כלן מדעתן.

ב. המקדש את האשה, ונתן קדושיה מדעתה ביד חברתה, ואמר לחברתה כשנתן הקדושין בידה: 'את נמי [ואת גט], או 'וכן גם את', וכיוצא בזה - הרי שתייהן מקדשות. אבל אם נתן בידה ואמר לה: 'את' - הרי זו שקבלה הקדושין ספק מקדשת, שמא לא נתפנו אלא לראות מה בלבה, וכאלו אמר לה: 'את מה תאמרי בדבר זה?' ולפיכך קבלה היא הקדושין, שהרי זה עדין שואלה לראות מה בלבה, ומפני זה היא ספק מקדשת.

ג. 'התקדשי לי בדינר זה', ונטלתו וזרקתו לפניו, או לים, או לאור [אש], או לדבר האבד - אינה מקדשת. אמרה לו: 'תגהו לאבא', או 'לאביך', או 'לאיש פלוני', ונתן - אינה מקדשת; ואם אמרה: 'תגהו לו שקבלנו לי', ונתן - הרי זו מקדשת.

ד. אמרה: 'הניחיה על הסלע' - אינה מקדשת; ואם היה סלע שלה - מקדשת. היה הסלע של שניהם - הרי זו

באכל או בכלי וכיוצא בו ששונה פחות מפרוטה - הרי זו מקדשת בספק, וצריכה גט מספק; שמא דבר זה שונה פרוטה במקום אחר. הא למדת, שכל המקדש בשונה כסף - אם היה שונה פרוטה באותה המדינה, הרי אלו קדושי ודאי; ואם אינו שונה פרוטה, הרי אלו קדושי ספק. וראה לי, שאם קדש בתבשיל או בירק שאינו מתקיים [לזמן רב] וכיוצא בהן - אם לא היה שונה פרוטה באותו המקום, אינה מקדשת כלל; שהרי דבר זה אינו מגיע למקום אחר עד שיפסד ויאבד, ולא יהיה שונה כלום. ודבר של טעם הוא זה, וראוי לסמוך עליו.

כ. המקדש אשה בפחות מפרוטה, או שקדש שתי נשים בפרוטה - אף על פי ששלח סבלונות [מתנות] לאחר מאן, אינה מקדשת; וכן קטן שקדש - אף על פי ששלח סבלונות אחר שהגדיל, אינה מקדשת; שמחמת קדושתן הראשונים שלחן, שהיו קדושתן פסולין.

כא. המקדש את האשה בכסף או בשטר, אינו צריך שימתן הקדושתן לתוך ידה, אלא בינו שרצת לזרק לה קדושיה, וירקן - בין לתוך ידה, בין לתוך חיקה, או לתוך חצרה, או לתוך שדה שלה - הרי זו מקדשת. היתה עומדת ברשות הבעל - צריך שימתן לתוך ידה או לתוך חיקה. היתה עומדת ברשות שהיא של שניהן, וזרק לה קדושיה מדעתה, ולא הגיעו לידה או לחיקה - הרי זו מקדשת קדושי ספק. ואפלו אמרה לו: 'הנח קדושי על מקום זה', ואותו המקום של שניהם - הרי אלו קדושי ספק.

כב. היו עומדים ברשות הרבים, או ברשות שאינה של שניהן, וזרק לה קדושיה - קרוב לו, אינה מקדשת; קרוב לה, הרי זו מקדשת. מחצה למחצה, או שהיו ספק קרוב לה ספק קרוב לו, ואבדו קדם שניעו לידה - הרי זו מקדשת בספק. כיצד הוא קרוב לה וקרוב לו? כל שהוא יכול לשמר אותן והיא אינה יכולה לשמר אותן - זה הוא קרוב לו; היא יכולה לשמר אותן והוא אינו יכול לשמר - זה הוא קרוב לה. שניהם יכולין לשמר אותן, או שניהם אינן יכולין לשמר אותן - זה הוא מחצה למחצה.

יום שלישי

הלכות אישות פרק ה

א. המקדש בדבר שהוא אסור בהנאה - כגון חמץ בפסח או בשר בחלב, וכיוצא בהן משאר אסורי הנאה - אינה מקדשת; ואפלו היה אסור בהנאה מדבריהם [מדרבנן], כגון חמץ בשעה ששית מיום ארבעה עשר [בניסן] - אינה מקדשת.

ב. עבר ומכר דבר האסור בהנאה, וקדש בדמיו - הרי זו מקדשת; חוץ מעבודה זרה - שאם קדש בדמיה, אינה מקדשת, מפני שדמי עבודה זרה אסורין בהנאה כמותה. המקדש בפרש [צואת] עגל עבודה זרה, אינה מקדשת, שהכל מעבודה זרה אסור בהנאה, שנאמר: "ולא ידבק בידך מאומה מן החמר". אכל המקדש בפרש שור הנסקל

מקדשת לשני קדושתין גמורין, ונותן גט, והיא מתרת לבעלה החרש. אבל השוטה שקדש פקחת, או פקח שקדש שוטה - אין כאן קדושתין כלל, לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים.

י. סריס [עקר] שקדש, בין סריס חמה [מלידה] בין סריס [בידיו] אדם, וכן אילונית [עקרה] שנתקדשה - הרי אלו קדושתין גמורין.

יא. טמטום ואנדרוגינוס [ספקי זכר או נקבה] שקדשו אשה, או שקדשן איש - הרי אלו קדושי ספק, וצריכין גט מספק.

יב. המקדש אחת מן העריות [שחייב עליהן כרת] - לא עשה כלום, שאין קדושתין תופסין בערוה, חוץ מן הנדה, שהמקדש את הנדה, הרי זו מקדשת קדושתין גמורין. ואין ראוי לעשות כן.

יג. אשת איש שפשטה ידה וקבלה קדושתין מאחר בפני בעלה, הרי זו מקדשת לשני, שהאשה שאמרה לבעלה בפניו גרשמתי, נאמנת, חזקה שאינה מעזה פניה בפני בעלה. אבל אם קדשה אחר שלא בפני בעלה, אין קדושתין תופסין בה עד שתביא ראיה שנתגרשה קדם שתקבל הקדושתין; כל [במצב שהוא] - שלא בפניו, מעזה.

יד. המקדש אחת מן השניות [ערויות מדרבנן], או מאסורי לאוין, או מאסורי עשה, וכן הזבם שקדש צרת יבמה [אשתו השניה של אחיו] - הרי זו מקדשת קדושתין גמורין; חוץ מיבמה שנתקדשה לזר [לפני שנחלצה], שהיא מקדשת בספק - נסתפק לחכמים אם הקדושתין תופסין ביבמה, כשאר חבי לאוין, או אין קדושתין תופסין בה, בערוה. ואף על פי שאסור לו לכנס אחת מכל אלו, הרי זה מגרש בגט.

טו. המקדש גויה או שפחה - אינן קדושתין, אלא הרי היא אחר קדושתין כמה שהיתה קדם הקדושתין; וכן גוי ועבד שקדשו בת ישראל, אין קדושתיהן קדושתין. ושראל משמד שקדש בת ישראל - אף על פי שהוא עובד עבודה זרה ברצונו, הרי אלו קדושתין גמורין, וצריכה ממנו גט.

טז. המקדש אשה שחציה שפחה וחציה בת חורין - אינה מקדשת קדושתין גמורין עד שתשתחרר; וכיון שנשתחררה, גמרו קדושיה כקדושי קטנה שגדלה, ואינו צריך לקדשה קדושתין אחרים. בא אחר וקדשה אחר שנשתחררה, הרי זו ספק קדושתין לשניהם.

יז. ואילו היא שפחה חרופה [חצי שפחה] האמורה בתורה? [שהבא עליה מתחייב באשם - ב] מי שחציה שפחה וחציה בת חורין שקדשה עבד עברי [שאז חלים הקידושים]. ומי שחציו עבד וחציו בן חורין שקדש בת חורין - הרי זה ספק קדושתין.

יח. שכור שקדש - קדושתו קדושתין, ואף על פי שנשתפר הרבה. ואם הגיע לשכרותו [לדוגמת שכרות] של לוט [שאינו יודע מה עושה -], אין קדושתו קדושתין; ומתישבין בדבר זה [ויש לבדוק היטב את מצבו].

יט. המקדש בפחות מפרוטה, אינה מקדשת. קדשה

יא. וכן אם נתן לה פקדון ואמר לה: 'פנסי [קבלני] פקדון זה', וחרז ואמר: 'הרי את מקדשת לי בו' - אם אמר לה קדם שתטלנו, ונטלתו ושתקה - הרי זו מקדשת; ואם אחר שנטלתו בתורת פקדון אמר לה 'הרי את מקדשת בו' ושתקה - אין זה כלום, שכל שתיקה שלאחר מתן מעות אינה מועלת; אבל אם אמרה 'הן' אחר שנטלה, הרי זו מקדשת.

יב. החזיר לה חוב שהיה לה אצלו, ואמר לה 'הרי את מקדשת בו' קדם שתטלנו, ונטלתו ושתקה - אם היה ביניהן שדוכין, הרי זו מקדשת; ואם לא שדף - אינה מקדשת, עד שתאמר 'הן'. ואם אמר לה אחר שנטלה החוב שלה 'הרי את מקדשת בו', ואפלו אמרה 'הן', אינה מקדשת; שהרי לא הגיע לדה ממנו כלום, אלא שלה נטלה, וכבר נפרע חובו משעה שנטלה, ואינה יכולה לחזור ולתבעו בחוב פעם אחרת.

יג. המקדש במלנה - אפלו היתה בשטר, אינה מקדשת. כיצד? כגון שהיה לו אצלה חוב דינר, ואמר לה: 'הרי את מקדשת לי בדינר שיש לי בידך' - אינה מקדשת, מפני שהמלנה להוצאה [לשימוש] נתנה, ואין כאן דבר קנים להנות בו מעתה, שפכר הוציאה [- כאילו הוציאה] אותו דינר ועברה הנאתו.

יד. היה לו אצלה מלנה על המשכון, וקדשה באותה המלנה והחזיר לה את המשכון - הרי זו מקדשת, שהרי היא נהנית במשכון מעתה, והרי הגיעה הנזה לדה.

טו. המקדש בהנית מלנה, הרי זו מקדשת. כיצד? כגון שהלנה אותה עתה מאתים וזו, ואמר לה: 'הרי את מקדשת לי בהנית זמן שארויח לך [שאדחה הפרעון] במלנה זו, שתהיה בידך כך וכך יום, ואיני תובעה ממך עד זמן פלוני' - הרי זו מקדשת, שהרי יש לה הנזה מעתה להשתמש במלנה זו עד סוף זמן שקבע; ואסור לעשות כן, מפני שהיא כרביית [דומה לרביית]. ופרשו רבותי בהנית מלנה דברים שאין ראוי לשמען [לסבור כמותם].

טז. אמר לה: 'הרי את מקדשת לי בפרוטה זו ובחוב שיש לי אצלך' - הרי זו מקדשת; וכן אם אמר לה: 'במלנה שיש לי אצלך ובפרוטה זו' - הרי זו מקדשת. **יז.** היה לו חוב ביד אחרים, ואמר לה: 'הרי את מקדשת לי בחוב שיש לי ביד זה' במעמד שלשתן [הלווה, המקדש והמתקדשת] - הרי זו מקדשת.

יח. קדשה בפקדון שיש לו בידה, או בשאלה שהשאלה [כגון שהשאל לה כליים] - אם היה הפקדון והשאלה או שיה פרוטה מהן קנים ברשותה, הרי זו מקדשת.

יט. אמר לה: 'הרי את מקדשת לי בשכר שאדבר עליך לשלטון' [למשל], ודבר עליה, והניחה השלטון ולא תבעה [למשפט] - אינה מקדשת אלא אם נתן לה פרוטה משלו; שההנזה הבאה לה מדבריו הרי היא כמלנה, והמקדש במלנה אינה מקדשת.

כ. 'הרי את מקדשת לי במלאכה זו שאעשה עמך', ועשה עמה - אינה מקדשת אלא אם כן נתן לה פרוטה משלו;

[שור שהרג אדם], הרי זו מקדשת - אף על פי ששור הנסקל אסור בהנזה, פרשו אינו אסור בהנזה, שאינו דבר חשוב לגבי השור.

ג. המקדש בפרות שביעית, או באפר פרה אדמה, או במים שמלאן לעשותן מי נדה - הרי זו מקדשת. המקדש בהקדש של בדיק הבית [ביהמ"ק] בשוגג - הרי זו מקדשת, והוא ישלם קרן וחמש להקדש ויביא אשמו, כדין כל מועל בשגגה; ואם קדש בו במזיד, אינה מקדשת.

ד. קדשה במעשר שני, בין בשוגג בין במזיד - אינה מקדשת, לפי שאין לו לעשות בו שאר חפציו עד שיתחלל [יפדה], שנאמר במעשר: "לה' הוא".

ה. המקדש בחלקו מקדשי קדשים, או מקדשים קלים - אינה מקדשת, מפני שלא התרו אלא לאכילה בלבד. אבל כהן שקדש בתרומה גדולה, ובתרומת מעשר, ובכפורים, וכן לוי שקדש במעשר ראשון, וישאל שקדש במעשר עני - הרי זו מקדשת.

ו. מתנות [תרומות ומעשרות] שלא הורמו, הרי הן כמו שהורמו. לפיכך ישאל שנפלו לו [בירושה] טבילים [תבואה שלא הורפה] מבית אבי אמו כהן, והפריש מהם תרומה ומעשרות - הרי הן כתרומות ומעשרות שנפלו לו בירשה מאבי אמו, ואם קדש בהן אשה, הרי זו מקדשת, שאף על פי שאינם ראויין לו לאכילה, יש לו למכרן למי שהן ראויין לו. אבל ישאל שקדש בתרומה שהפריש מגרנו [תבואתו], אינה מקדשת, שהרי אין לו [אינו יכול] למכרה, ואין לו בה אלא טובת הנזה, לפי שנותנה לכל כהן שירצה; וטובת הנזה אינה ממון.

ז. המקדש את האשה בגזל, או בגנבה, או בחמס [קניו בעל כרחו] - אם נתיאשו הבעלים ונודע [לעדי הקידושין] שקנה אותו דבר ביאוש, הרי זו מקדשת; ואם לאו, אינה מקדשת.

ח. הנכנס לבית חברו, ולקח לו כלי או אכל וכיוצא בהן וקדש בו אשה, ובא בעל הבית - אף על פי שאמר לו: 'למה לא נתת לה דבר זה, שהוא טוב ממה שנתת לה?' - אינה מקדשת; שלא אמר לו דבר זה אלא כדי שלא להתבייש עמו, והואיל וקדש במקומו חברו שלא מדעת חברו, הרי זה גזל ואינה מקדשת. ואם קדשה בדבר שאין בעל הבית מקפיד עליו, כגון תמרה או אגוז - הרי זו מקדשת מספק.

ט. היתה סחורה בינו ובין חברו [בשותפות], וחלקה שלא מדעת חברו, וקדש בחלקו - הואיל וצריכה שומת בית דין [של שלושה], אינה מקדשת; שאין זה נוטל לעצמו מה שירצה, ויניח [לשותפו] מה שירצה.

י. גזל את האשה או גנב ממנה או תמסה, וחרז וקדשה בגזל ובגנבה ובתמס שלה, ואמר לה: 'הרי את מקדשת לי בו' - אם קדם ביניהן שדוכין [הסכמה להינשא], ונטלה ושתקה - הרי זו מקדשת; ואם לא שדף אותה מעולם - אף על פי ששתקה כשנתן לה דברים אלו בתורת קדושין, אינה מקדשת; ואם אמרה 'הן', הרי זו מקדשת.

כח. אמר לה: 'הרי את מקדשת לי באלו' - אם יש בכלן שנה פרוטה, מקדשת: אף על פי שהיא אוכלת ראשונה ראשונה, שלה היא אוכלת.

כט. האומר לאשה: 'הרי את מקדשת לי בכוס זה' - אם היה מלא מים, הרי זו מקדשת בו ויבמה שבתוכו; ואם היה מלא יין - הרי זו מקדשת בו, ולא במה שבתוכו. ואם היה מלא שמן - הרי זו מקדשת במה שבתוכו, ולא בו; לפיכך אם לא היה בשמן שנה פרוטה, הרי זו מקדשת בספק, ואם היה בשמן שנה פרוטה, הרי זו מקדשת ודאי, ואין משגיחין [בדוקים] על כוס [אם שווה פרוטה].

הלכות אישות פרק ו

א. המקדש על תנאי - אם נתקיים התנאי, מקדשת; ואם לא נתקיים, אינה מקדשת; בין שהיה התנאי מן האיש, בין שהיה מן האשה. וכל תנאי שבעולם - בין בקדושין, בין בגרושין, בין במקח וממכר, בין בשאר דיני ממונ - צריך להיות בתנאי ארבעה דברים.

ב. ואלו הם הארבעה דברים של כל תנאי - שיהיה התנאי כפול, ושיהיה הן שלו קודם ללאו, ושיהיה התנאי קודם למעשה, ושיהיה התנאי דבר שאפשר לקימו [כדלהלן]. ואם חסר התנאי אחד מהן - הרי התנאי בטל, וכאלו אין שם תנאי כלל, אלא תהיה זו מקדשת או מגרשת ויתקיים המקח או המתנה מיד, וכאלו לא התנה כלל, הואיל וחסר התנאי אחד מן הארבעה.

ג. כיצד? האומר לאשה: 'אם תתני לי מאתים וזו הרי את מקדשת לי בדינר זה, ואם לא תתני לי לא תהי מקדשת', ואחר שהתנה תנאי זה נתן לה הדינר - הרי התנאי קיים, והרי זו מקדשת על תנאי; ואם נתנה לו מאתים וזו, תהיה מקדשת, ואם לא נתנה לו, אינה מקדשת.

ד. אבל אם אמר לה: 'הרי את מקדשת לי בדינר זה', ונתן הדינר בידה, והשלים התנאי ואמר: 'אם תתני לי מאתים וזו תהי מקדשת, ואם לא תתני לי לא תהי מקדשת' - הרי התנאי בטל, מפני שהקדים המעשה ונתן בידה ואחר כך התנה, ואף על פי שהכל בתוך כדי דבור; והרי זו מקדשת מיד, ואינה צריכה לתן לו כלום.

ה. וכן אם אמר לה: 'אם תתני לי מאתים וזו, הרי את מקדשת לי בדינר זה', ואחר כך נתן הדינר לידה - הרי התנאי בטל, מפני שלא כפל תנאו, שהרי לא אמר לה: 'ואם לא תתני, לא תהי מקדשת'; והרי זו מקדשת מיד, ואינה צריכה לתן לו כלום.

ו. וכן אם אמר לה: 'אם לא תתני לי מאתים וזו לא תהי מקדשת לי, ואם תתני לי מאתים וזו הרי את מקדשת לי בדינר זה', ואחר כך נתן הדינר לידה - הרי התנאי בטל, מפני שהקדים לאו ["אם לא תתני"] להן ["אם תתני"]; והרי זו מקדשת מיד, ואינה צריכה לתן.

ז. וכן אם אמר לה: 'אם תעלי לרקיע או תרדי לתהום הרי את מקדשת לי בדינר זה, ואם לא תעלי לרקיע ולא

לפי שהשכירות יזכה בה הפועל מתחלה ועד סוף - כל זמן שיעשה מקצת מן המלאכה, זוכה במקצת מן השכר - ונמצא השכר כלו מלנה אצלה, והמקדש במלנה אינה מקדשת.

כא. האשה שאמרה: 'תן דינר לפלוני מתנה ואתקדש אני לך', ונתן ואמר לה: 'הרי את מקדשת לי בהנאת מתנה זו שנתתי על פיך' - הרי זו מקדשת; אף על פי שלא הגיע לה כלום, הרי נהנית ברצונה שנעשה, ונהנה פלוני בגללה. וכן אם אמרה לו: 'תן דינר לפלוני מתנה ואתקדש לו', ונתן לו, וקדשה אותו פלוני ואמר לה: 'הרי את מקדשת לי בהנאת מתנה זו שקבלתי ברצונך' - הרי זו מקדשת.

כב. אמר לה: 'הא לך דינר זה מתנה והתקדשי לפלוני', וקדשה אותו פלוני ואמר לה: 'הרי את מקדשת לי בהנאה זו הנאה לך בגללי' - הרי זו מקדשת, אף על פי שלא נתן לה המקדש כלום. אמרה לו: 'הא לך דינר זה מתנה ואתקדש לך', ולקחו ואמר לה: 'הרי את מקדשת לי בהנאה זו שקבלתי ממך' - אם אדם חשוב הוא, הרי זו מקדשת, שהנאה יש לה בהיותו נהנה ממנה, ובהנאה זו תקנה עצמה לו.

כג. האומר לאשה: 'התקדשי לי בדינר, והרי זה המשכון בידיך עד שאאתן הדינר' - אינה מקדשת; לא הדינר הגיע לידה, ולא המשכון נתן להיותו שלה. היה בידי משכון על חוב שיש לו אצל אחרים, וקדש בו אשה - אף על פי שאינו שלו, הרי זו מקדשת, לפי שבעל חוב יש לו מקצת קנין בגופו של משכון.

כד. האומר לאשה: 'הרי את מקדשת לי בדינר זה על מנת שתחזיריהו לי' - אינה מקדשת, בין החזירה בין לא החזירה; שאם לא החזירתה לא נתקיים התנאי; ואם החזירתה, הרי לא נהנית ולא הגיע לידה כלום.

כה. נתן לה אגדה של הדס וכיוצא בה ואמר לה: 'הרי את מקדשת לי בזו', וקבלה אותה, ואמרו: 'נהלא אין בה שנה פרוטה', ואמר: 'תתקדש בארבעה זוזים הממחבאים בתוף האגדה' - אם אמרה 'הן', הרי זו מקדשת. ואם שתקה - אינה מקדשת במעות אלו, שהשתיקה שלאחר מתן מעות לידה אינה מועלת; ותהיה מקדשת בספק מפני האגדה, שמא תשנה פרוטה במקום אחר.

כו. האומר לאשה: 'התקדשי לי בתמרה זו, התקדשי לי בזו, התקדשי לי בזו' - אם יש באחת מהן שנה פרוטה, הרי זו מקדשת; ואם לאו - אינה מקדשת אלא מספק, שמא תשנה תמרה אחת פרוטה במדינה אחרת.

כז. אמר לה: 'התקדשי לי בזו ובזו ובזו' - אם יש בכלם שנה פרוטה, מקדשת; ואם לאו, אינה מקדשת אלא מספק. היתה אוכלת ראשונה ראשונה [אכלה הראשונה קודם שתיים דבורו] - אם יש באחרונה שנה פרוטה, מקדשת; ואם לאו, אינה מקדשת אלא מספק; שאותן תמרים שאכלה, הרי הן כמלנה, והמקדש במלנה אינה מקדשת, ונמצא שאין הקדושין אלא בתמרה אחרונה.

לכפל תנאו אלא בגטין וקדושין בלבד, אבל בדיני ממון אינו צריך לכפל. ואין ראוי לסמוך על דבר זה, שפפילת התנאי עם שאר הארבעה דברים, מתנאי בני גז ובני ראובן למדו אותן חכמים, "אם יעברו בני גז וגו', ואם לא יעברו", ותנאי זה לא היה בגטין ולא בקדושין. וכזה הורו גדולי הגאונים הראשונים, וכן ראוי לעשות.

טו. המקדש על תנאי - כשיתקיים התנאי תהיה מקדשת משעה שנתקיים התנאי, לא משעה שנתקדשה. כיצד? האומר לאשה: 'אם אתן לך מאתים וזו בשנה זו הרי את מקדשת לי בדינך זה, ואם לא אתן לך לא תהי מקדשת, ונתן הדינך לידה בניסן, ונתן לה המאתים וזו שהתנה עמה בתשרי - הרי זו מקדשת מתשרי; לפיכך אם קדשה שני קדם שיתקום התנאי של ראשון - הרי זו מקדשת לשני. וכן הדין בגטין ובממונות, בשעה שיתקיים התנאי הוא שיהיה גט, או יתקיים המקח או המתנה.

טז. במה דברים אמורים? בשהיה שם תנאי, ולא אמר מעכשיו; אבל אם אמר לה: 'הרי את מקדשת לי מעכשיו בדינך זה אם אתן לך מאתים וזו', ולאחר זמן נתן לה המאתים - הרי זו מקדשת למפרע משעת הקדושין, אף על פי שלא נעשה התנאי אלא לאחר זמן מרובה; לפיכך אם קדשה אחר קדם שיעשה התנאי - אינה מקדשת. וכן הדין בגטין ובממונות.

יז. כל האומר 'מעכשיו', אינו צריך לכפל תנאו ולא להקדים התנאי למעשה, אלא אף על פי שהקדים המעשה תנאו קים; אבל צריך להתנות בדבר שאפשר לקימו, ואם התנה בדבר שאי אפשר לקימו - הרי זה כמפליג בדברים [ואינו מתכוון ברצינות], ואין שם תנאי. וכל האומר 'על מנת' - הרי זה כאומר 'מעכשיו', ואינו צריך לכפל התנאי ולא להקדימו למעשה.

יח. כיצד? האומר לאשה: 'הרי את מקדשת לי על מנת שתתני לי מאתים וזו', 'הרי זה גטך על מנת שתתני לי מאתים וזו', 'הרי חצר זו נתונה לך במתנה על מנת שתתן לי מאתים וזו' - הרי תנאו קים, ונתקדשה האשה, או נתגרשה, וזכה זה בחצר, והם יתנו המאתים וזו, ואם לא יתנו - לא תהיה זו מקדשת, ולא תתגרש זו, ולא יזכה זה בחצר, ואף על פי שלא כפל תנאו, ואף על פי שהקדים המעשה לתנאי ונתן הקדושין או הגט לידה והחזיק זה בחצר ואחר כך השלים תנאו; שהרי כשיתקיים התנאי - יזכה זה בחצר, ונתקדש זה ותתגרש זו, משעה ראשונה שבה נעשה המעשה, כאלו לא היה שם תנאי כלל.

הלכות אישות פ"ק ז

א. האומר לאשה: 'הרי את מקדשת לי על מנת שירצה אבי' [שיאמר "הו"] - רצה האב [אמר "הו"], מקדשת; לא רצה, או ששתק, או שמת קדם שישמע הדבר - אינה מקדשת. 'על מנת שלא ימחה אבי' - שמע ומחה, אינה מקדשת; לא מחה, או שמת - הרי זו מקדשת. מת הבן ואחר כך שמע האב - מלמדין את האב שיאמר 'איני

תרדי לתהום לא תהי מקדשת', ואחר כך נתן הדינך לידה - הרי התנאי בטל, והרי היא מקדשת מיד; שהדבר ידוע שאי אפשר לה לקים תנאי זה, ואין זה אלא כמפליגה [מגזימה] בדברים דרך שחוק והתול.

ח. הרי שהתנה בדבר שאפשר לעשותו, אלא שהתורה אסרה אותו - כגון שאמר לאשה: 'אם תאכלי חלב ודם הרי את מקדשת לי בדינך זה, ואם לא תאכלי לא תהי מקדשת', 'אם תאכלי בשר חזיר הרי זה גטך, ואם לא תאכלי לא יהא גט', ואחר שהתנה נתן הדינך או הגט בידה - הרי התנאי קים; ואם עברה ואכלה, תהיה מקדשת או מגרשת, ואם לא אכלה, אינה מקדשת ואינה מגרשת. ואין אומרים בזה 'הרי התנה על מה שכתוב בתורה', שהרי בידה שלא תאכל, ולא תתקדש ולא תתגרש.

ט. ובמה אמרו 'כל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל חוץ מדבר שבממון'? כגון שקדש או גרש או נתן או מכר על תנאי שהוא רוצה בתנאו שיזכה עצמו בדבר שלא זכתה לו תורה ומנעה ממנו, או יפטר עצמו בתנאו מדבר שחייבה אותו בו תורה, שאומרים לו: 'תנאך בטל, וכבר נתקיימו מעשיך, ואין אתה נפטר מדבר שחייבה אותך בו התורה, ולא תזכה בדבר שמנעה אותך ממנו'.

י. כיצד? כגון שקדש אשה על תנאי שאין לה עליו שאר [מזונות] כסות ועונה [תשמיש] - שאומרים לו: 'כסות ושאר - תנאך קים בדין, מפני שהוא תנאי שבממון. אבל בעונה - תנאך בטל, שהתורה חייבה אותך בעונה. והרי זו מקדשת, ואתה חייב בעונתה, ואין בידך לפטר עצמך בתנאך. וכן כל פיוצא בזה. וכן המקדש יפת תאר [גויה] שבויית מלחמה על תנאי שיתעמר בה [שתהא שפחת] - הרי זו מקדשת, ואין לו להתעמר בה, שהרי התורה מנעה אותו מלהשתעבד בה אחר שנבעלה, ולא מפני תנאו יזכה בדבר שמנעה תורה, אלא תנאו בטל. וכן כל פיוצא בזה.

יא. התנה על האשה בשעת קדושין, או בשעת גרושין, שתבעל לאביה ולאחיה או לבנה וכיוצא בזה - הרי זה כמי שהתנה עליה שתעלה לרקיע או שתרד לתהום, ותנאו בטל; שאין בידה שיעברו אחרים ויבואו על הערוה, ונמצא שהתנה בדבר שאינו בידה לקימו. וכן כל פיוצא בזה.

יב. אבל אם התנה עליה שיתן לי פלוני חצרו, או שישא בתו לבני וכיוצא בזה - תנאו קים; שהרי אפשר בידה לקימו, ותתן לפלוני ממון הרבה עד שיתן לו חצרו ועד שישא בתו לבנו, שהרי אין כאן עברה. וכן כל פיוצא בזה.

יג. שים אלו הדברים של תנאים לנגד עיניך תמיד, וכל מקום שאתה שומע 'המקדש על תנאי כך וכך', או הנותן גט על תנאי כך וכך, או המוכר, או הנותן על תנאי - תדע שהתנאי יש בו ארבעה דברים אלו שבארנו, כדי שלא נהיה צריכין לפרש אותן בכל מקום ומקום; ואם חסר אחד מהן, אין כאן תנאי.

יד. יש מקצת גאונים אחרונים שאמרו: 'אין אדם צריך

הפוסלין בנשים, או נמצא עליה אחד משלשה נדרים - הרי זו מקדשת מספק. קדשה על מנת שאין עליה נדרים והיו עליה נדרים, והלכה אצל חכם והתיר לה - הרי זו מקדשת.

ט. קדשה על מנת שאין בה מומין והיו בה מומין, והלכה אצל רופא ורפא אותה - אינה מקדשת. אבל אם התנה האיש שאין עליו נדרים, ושאין בו מומין, והיו עליו נדרים, והיו בו מומין, והלך אצל חכם והתירו, אצל רופא ורפאו - הרי זו מקדשת; שאין לאיש גנאי במומין שפכר נרפאו, ואין האשה מקפדת על זאת.

י. האומר לאשה: 'הרי את מקדשת לי בזה על מנת שאאתן לך מאתים וזו מפאן ועד שלשים יום' - אם נתן לה בתוך שלשים יום, מקדשת; ואם עברו השלשים ולא נתן, אינה מקדשת. 'הרי את מקדשת לי בזוים אלו לאחר שלשים יום' - אף על פי שנתאכלו המעות (השתמשה בהם) בתוך שלשים יום, הרי זו מקדשת לאחר השלשים יום; ואם חזר בו בתוך השלשים, או חזרה היא - אינה מקדשת.

יא. בא שני וקדשה בתוך השלשים יום, הרי זו מקדשת לשני לעולם, לפי שבשעה שקדשה השני לא היתה מקדשת, ותפסו בה קדושי שני ונעשית אשת איש, ולאחר השלשים יום, כשיבואו קדושי ראשון, ימצאו אותה אשת איש, ונמצא הראשון כמי שקדש אשת איש שאין הקדושין תופסין בה.

יב. האומר לאשה: 'הרי את מקדשת לי מעכשיו לאחר שלשים יום בדינך זה', ובא אחר וקדשה בתוך השלשים - הרי זו מקדשת מספק לשניהם; לפיכך שניהם נותנין גט, בין בתוך השלשים יום בין לאחר השלשים יום. 'הרי את מקדשת לי מעכשיו לאחר שלשים יום', ובא אחר ואמר לה: 'הרי את מקדשת לי מעכשיו לאחר עשרים יום', ובא אחר ואמר לה: 'הרי את מקדשת לי מעכשיו לאחר עשרה ימים', אפלו הן מאה על הסדר הזה - קדושי כלן תופסין בה; וצריכה גט מפל אחד ואחד, מפני שהיא מקדשת לכלן בספק.

יג. האומר לאשה: 'הרי את מקדשת לי חוץ מפלוני', כלומר שלא תאסר עליו, אלא תהיה אשת איש על כל העולם ולפלוני כפנויה - הרי זו ספק מקדשת. אבל אם אמר לה: 'הרי את מקדשת לי על מנת שתהיי מתרת לפלוני' - הרי זו מקדשת, ותהיה אסורה על אותו פלוני כשאר העם, מפני שהתנה בדבר שאי אפשר לקמן.

יד. הנותן שתי פרוטות לאשה ואמר לה: 'הרי את מקדשת לי היום באחת, ובאחת לאחר שאגרושך' - הרי זו מקדשת, וכשיגרוש אותה תהיה מקדשת עד שיגרוש אותה פעם שניה מן קדושי פרוטה שניה. אבל האומר לאשה: 'הרי את מקדשת לי בזה לאחר שאתגיר', 'לאחר שתתגיר', 'לאחר שאשפתגיר' [מהיותו עבד כנעני], 'לאחר שתשתגיר' [מהיותה שפחה כנענית], 'לאחר שגמיר' [מהיותה שפחה כנענית] - אלו אינה

רוצה, כדי שלא יהא שם קדושין, ולא תפל לפני יום. ב. האומר לאשה: 'הרי את מקדשת לי בזה על מנת שיש לי מאתים וזו', או 'בית כור עפר' [שטח שניתן לזרוע בו כור] - אם יש שם עדים שיש לו, הרי זו מקדשת; ואם אין לו, הרי זו מקדשת מספק; שמא יש לו, והוא אומר אין לי כדי לקלקלה ולהכשילה באיסור אשת איש.

ג. 'הרי את מקדשת לי בזה על מנת שיש לי מאתים וזו', או 'בית כור עפר במקום פלוני' - אם יש לו באותו המקום, הרי זו מקדשת; ואם אין לו באותו המקום שאמר, הרי זו מקדשת מספק - שמא יש לו שם, והוא מתכוון לקלקלה.

ד. 'הרי את מקדשת לי בזה על מנת שאראך מאתים וזו', או 'בית כור עפר' - הרי זו מקדשת, ונראנה; הראה הזוים בנד אחרים, או שהראה בית כור עפר בשדה אחרים - אינה מקדשת, עד שיראנה משלו. לקח המעות במלוה או בשתפות, או ששכר השדה או לקחה באריסות [לעבוד בה תמורת חלק מהיבול] - אינה מקדשת, עד שיראנה משלו; שמשמע 'שארךך', שאראך שעמי לעצמי דבר זה שאמרתי לך.

ה. היתה לו בית כור עפר, והיה בו נקעים [חפירות] עמקים עשרה טפחים, או סלעים גבוהים עשרה טפחים - אם היו הנקעים מלאים מים - הרי הן כסלעים ואין נמדדין עמו, מפני שאינן ראויין לזריעה; ואם אינן מלאין מים - נמדדין עמו, מפני שהן ראויין לזריעה.

ו. האומר לאשה: 'הרי את מקדשת לי בזה על מנת שאין עליך נדרים', ונמצאו עליה אחד משלשה נדרים אלו - שלא תאכל בשר, או שלא תשתה יין, או שלא תתקטט במיני [בגדי] צבעונין - אינה מקדשת; נמצא עליה נדר חוץ מאלו - אף על פי שהיא אומרת: 'מקפיד אני אפלו על זה', הרי זו מקדשת. ואם אמר לה: 'על מנת שאין עליך כל נדר' - אפלו נמצאת שנגדך שלא תאכל חרובין, אינה מקדשת.

ז. 'הרי את מקדשת לי בזה על מנת שאין בך מומין', ונמצא בה אחד מן המומין הפוסלין בנשים - אינה מקדשת; נמצא בה מום אחר חוץ מאותן המומין - אף על פי שאמר: 'מקפיד אני אפלו על זה', הרי זו מקדשת. ומה הן המומין הפוסלין בנשים? כל המומין הפוסלין בכהנים [לעבודה במקדש], פוסלין בנשים; ובהלכות ביאת המקדש, יתבאר כל מומי הכהנים. ויותר עליהן בנשים - ריח הרע [מהגורע], וזעה, וריח הפה, וקול עבה, ודדין גסין מחברותיה טפח, וטפח בין דד לדד, ונשיכת כלב ונעשה המקום צלקת, ושומא [יבלת] שעל הפדחת [מצח], אפלו היתה קטנה ביותר, ואפלו קרובה משער ראשה ואף על פי שאין בה שער, וזו היא השומא שיתרה באשה על הכהנים. אבל אם היתה שומא שיש בה שער בשאר הפנים, או שומא גדולה כבאסר [מטבע איטלקי קטן] אף על פי שאין בה שער - הרי זה מום בין בכהנים בין בנשים. ח. המקדש אשה סתם ונמצא בה אחד מן המומין

על פי שְׁחֲזָרוּ בַתּוֹף כְּדִי דְבוּר נְבוּטוּחַ מִיַּדִּי שֶׁל זְמַן אֲמִירַת
 מִשְׁפָּט] - אֵין חֲזָרְתָם כְּלוּם, וְהָרִי הִיא מְקַדְּשֶׁת.

כג. הַמְקַדְּשׁ עַל תְּנַאי וְחִזּוֹר אַחַר כְּמָה יָמִים וּבִטְלַת הַתְּנַאי,
 אֵף עַל פִּי שְׁבִטְלוּ בֵּינוּ לְבִינָה שְׁלֹא בִּפְנֵי עֲדִים - בְּטַל
 הַתְּנַאי, וְהָרִי הִיא מְקַדְּשֶׁת סֶתֶם. וְכֵן אִם הָיָה הַתְּנַאי מִן
 הָאִשָּׁה, וּבִטְלָה אוֹתוֹ אַחַר כֵּן בִּינָה לְבִינּוֹ - בְּטַל הַתְּנַאי.
 לְפִיכֵף הַמְקַדְּשׁ עַל תְּנַאי וְכִנְסוּ סֶתֶם [נִשְׂאָה לֵלֵא הַזְכֵּרַת
 הַתְּנַאי] אוֹ בְּעַל סֶתֶם - הָרִי זֶה צְרִיכָה גֵט אֵף עַל פִּי שְׁלֹא
 נִתְקַיֵּם הַתְּנַאי, שְׁמָא בְּטַל הַתְּנַאי כְּשֶׁבְעַל אוֹ כְּשֶׁכִּנְסוּ. וְכֵן
 הַמְקַדְּשׁ בְּפָחוֹת מִפְּרוּטָה, אוֹ בְּמִלְוָה [שְׁחִיבֵית לוֹ], וְחִזּוֹר
 וּבְעַל סֶתֶם בִּפְנֵי עֲדִים - צְרִיכָה גֵט, שְׁעַל בְּעִילָה זֶה סִמָּךְ
 [לְקֹדֶשֶׁת בַּהּ], לֹא עַל אוֹתָן הַקְּדוּשִׁין הַפְּסוּלִין; חֲזָקָה הִיא
 שְׂאִין אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל הַכְּשָׁרִים עוֹשֶׂה בְּעִילָתוֹ בְּעִילַת זְנוּת,
 וְהָרִי כִּדּוֹ עֵתָה לְעִשׂוֹתָהּ בְּעִילַת מִצְוָה.

יום רביעי

הַלְכוֹת אִישׁוֹת פָּרֶק ח

א. הָאוֹמֵר לְאִשָּׁה: 'הִתְקַדְּשִׁי לִי בְּכֹס זֶה שֶׁל יַיִן' וְנִמְצָא
 שֶׁל דְּבַשׁ, 'שֶׁל דְּבַשׁ' וְנִמְצָא שֶׁל יַיִן, 'בְּדִינָךְ זֶה שֶׁל כֶּסֶף'
 וְנִמְצָא שֶׁל זָהָב, 'שֶׁל זָהָב' וְנִמְצָא שֶׁל כֶּסֶף, 'עַל מְנַת שְׂאֵנִי
 כֹּהֵן' וְנִמְצָא לוֹי, 'לוֹי' וְנִמְצָא כֹּהֵן, 'נְתִיב' [גְּבֻעוּנִי] וְנִמְצָא
 מִמִּזְרָה, 'מִמִּזְרָה' וְנִמְצָא נְתִיב, 'כֵּן עִיר' וְנִמְצָא כֵּן כְּרֶךְ [עִיר
 גְּדוּלָה], 'כֵּן כְּרֶךְ' וְנִמְצָא כֵּן עִיר, 'עַל מְנַת שְׂאֵנִי עֲשִׂיר'
 וְנִמְצָא עֲנִי, 'עֲנִי' וְנִמְצָא עֲשִׂיר, 'עַל מְנַת שְׁבִיטִי קְרוֹב
 לְמִרְחֹץ' וְנִמְצָא רְחוֹק, 'רְחוֹק' וְנִמְצָא קְרוֹב, 'עַל מְנַת שֵׁשׁ
 לִי בַת' אוֹ 'שִׁפְחָה גּוֹדְלֵת' [קוֹלֵעַת שִׁיעוּר] אוֹ 'אֹפֶה' וְאֵין
 לוֹ, עַל מְנַת שְׂאִין לוֹ וְיֵשׁ לוֹ, 'עַל מְנַת שֵׁשׁ לִי אִשָּׁה
 וּבָנִים' וְאֵין לוֹ, עַל מְנַת שְׂאִין לוֹ וְיֵשׁ לוֹ - בְּכָל אֵלוֹ
 וְהַדּוּמִין לָהֶן, אֵינָה מְקַדְּשֶׁת; וְכֵן הִיא שֶׁהִטְעִיתוּ.

ב. וּבְכֻלָּם - אֵף עַל פִּי שְׂאֵמְרָה: 'בְּלִבִּי הָיָה לְהִתְקַדְּשׁ לוֹ
 אֵף עַל פִּי שֶׁהִטְעִנִי וְאֵין הַדְּבָר כְּמוֹ שְׂאֵמֵר', וְכֵן אִם אָמַר
 הוּא: 'בְּלִבִּי הָיָה לְקַדְּשָׁה אֵף עַל פִּי שֶׁהִטְעִנִי' - אֵינָה
 מְקַדְּשֶׁת; דְּכָרִים שְׂכַלְבֵּל אֵינִם דְּכָרִים.

ג. 'הָרִי אֶת מְקַדְּשֶׁת לִי עַל מְנַת שְׂאֵנִי בִּסְסָם' [מוֹכֵר בְּשָׂמִים]
 וְנִמְצָא בִּסְסָם וּבְרָסִי [מַעֲבֵד עוֹרוֹת], 'עַל מְנַת שְׂאֵנִי כֵּן עִיר'
 וְנִמְצָא כֵּן עִיר וְכֵן כְּרֶךְ, 'עַל מְנַת שְׂשָׁמִי יוֹסֵף' וְנִמְצָא שְׂמוֹ
 יוֹסֵף וְשִׁמְעוֹן - הָרִי זֶה מְקַדְּשֶׁת; אֲבָל אִם אָמַר לָהּ: 'עַל
 מְנַת שְׂאִין שְׂמִי אֶלֵא יוֹסֵף' וְנִמְצָא שְׂמוֹ יוֹסֵף וְשִׁמְעוֹן,
 'שְׂאֵנִי אֶלֵא בִּסְסָם' וְנִמְצָא בִּסְסָם וּבְרָסִי, 'שְׂאֵנִי אֶלֵא כֵּן עִיר'
 וְנִמְצָא כֵּן עִיר וְכֵן כְּרֶךְ - אֵין זֶה מְקַדְּשֶׁת.

ד. הָאוֹמֵר לְאִשָּׁה: 'הָרִי אֶת מְקַדְּשֶׁת לִי בְּזָה עַל מְנַת
 שְׂאֵנִי יוֹדֵעַ לְקָרוֹת' - צְרִיף שִׁיקְרָא תְּהוֹרָה וְיִתְרָגַם אוֹתָהּ
 תְּרָגוּם אוֹיְנָלוֹס הַגֵּר; 'עַל מְנַת שְׂאֵנִי קְרָאָה' - צְרִיף לְהִיּוֹת
 יוֹדֵעַ לְקָרוֹת תּוֹרָה נְבִיאִים וְכִתוּבִים בְּדִקְדוּקָה יָפָה. 'עַל מְנַת
 שְׂאֵנִי יוֹדֵעַ לְשָׁנוֹת' - צְרִיף לְהִיּוֹת יוֹדֵעַ לְקָרוֹת הַמְּשֻׁנָּה;
 'עַל מְנַת שְׂאֵנִי תִנְאָה' - צְרִיף לְהִיּוֹת יוֹדֵעַ לְקָרוֹת הַמְּשֻׁנָּה
 וְסִפְרָא וְסִפְרֵי וְתוֹסֵפְתָא שֶׁל רַבִּי חֲזָא.

ה. 'עַל מְנַת שְׂאֵנִי תִלְמִיד' - אֵין אוֹמְרִין כֵּן עֲזָאֵי וְכֵן

מְקַדְּשֶׁת, לְפִי שְׂאֵנִי יָכוֹל עֵתָה לְקַדְּשָׁה.

טו. הָאוֹמֵר לִיבְמָה: 'הָרִי אֶת מְקַדְּשֶׁת לִי בְּזָה לְאַחַר
 שִׁחְלֹץ לִיף יבְּמִיד' - הָרִי זֶה מְקַדְּשֶׁת מִסְּפֵק, הוֹאִיל וְאֵלוֹ
 קְדָשָׁה עֵתָה, הִיוּ קְדוּשִׁין תּוֹפְסִין בָּהּ מִסְּפֵק.

טז. הָאוֹמֵר לְחֲבָרוֹ: 'אִם יִלְדָה אֶשְׁתְּךָ נִקְבָה הָרִי הִיא
 מְקַדְּשֶׁת לִי בְּזָה' - לֹא אָמַר כְּלוּם. וְאִם הָיְתָה אֶשֶׁת חֲבָרוֹ
 מְעַבְרַת וְהִפְרָה הַעֲבָר - הָרִי זֶה מְקַדְּשֶׁת. וְיִרְאָה לִי, שְׂצָרִיף
 לְחִזּוֹר וּלְקַדֵּשׁ אוֹתָהּ מֵאֲבִיָּה אַחַר שֶׁתֵּלַד, כְּדִי שִׁכְנִיס אוֹתָהּ
 בְּקְדוּשִׁין שְׂאִין בְּהֵן דְּפִי [פַּגַּם].

יז. הָאוֹמֵר לְאִשָּׁה: 'הָרִי אֶת מְקַדְּשֶׁת לִי בְּמָאָה דִּינָר',
 וְנָתַן לָהּ אֶפְלוֹ דִּינָר אַחַד - הָרִי זֶה מְקַדְּשֶׁת מִשְׁלֻקְחָה
 הַדִּינָר, וְהוּא יִשְׁלִים לָהּ אֶת הַשְּׂאָר; שְׁנָה כְּמִי שְׂאֵמֵר לָהּ:
 'הָרִי אֶת מְקַדְּשֶׁת לִי בְּדִינָר זֶה עַל מְנַת שְׂאֵשְׁלִים לִיף מָאָה
 דִּינָר', שֶׁהִיא מְקַדְּשֶׁת לוֹ מִעֲכָשׁוֹ. בְּמָה דְּכָרִים אָמּוּרִים?
 בְּשְׂאֵמֵר לָהּ בְּמָאָה דִּינָר סֶתֶם. אֲבָל אִם פָּרַשׁ וְאָמַר לָהּ:
 'הָרִי אֶת מְקַדְּשֶׁת לִי בְּמָאָה דִּינָר אֵלוֹ, וְהִתְחִיל לְמְנוֹת
 לְתוֹף יָדָה - אֵינָה מְקַדְּשֶׁת עַד שִׁשְׁשִׁים; וְאֶפְלוֹ בְּדִינָר
 הָאֲחֵרוֹן שְׁנִיחֵן יְכוּלִים לְחִזּוֹר זֶה בְּזָה. וְכֵן אִם נִמְצָא מְנָה
 חֶסֶר דִּינָר, אוֹ נִמְצָא מֵהֶם דִּינָר נִחֲשֶׁת [וְלֹא מִכֶּסֶף] - אֵינָה
 מְקַדְּשֶׁת. נִמְצָא בְּהֶם דִּינָר רַע [חֶסֶר בְּמִשְׁקָלוֹ] - אִם יָכוֹלָה
 לְהוֹצִיאָו עַל יַדִּי הַדְּחָק, יִחְלִיפְנוּ; וְאִם לֹא, אֵינָה מְקַדְּשֶׁת.
יח. אָמַר לָהּ: 'הָרִי אֶת מְקַדְּשֶׁת לִי בְּכָגָדִים אֵלוֹ שֶׁהֵן
 שׁוּין חֲמִשִּׁים דִּינָר', וְהִיוּ שֶׁל מְשִׁי וְכִיּוּצָא בְּהֵן שֶׁהָאִשָּׁה
 מִתְּאָהָה לָהֶן - אִם הִיוּ שׁוּין חֲמִשִּׁים, הָרִי זֶה מְקַדְּשֶׁת מִשְׁעַת
 לְקִיחָה; וְאֵינֵן צְרִיכִין שׁוּמָא בְּשׁוֹק וְאַחַר כֵּן תִּהְיֶה
 מְקַדְּשֶׁת, כְּדִי שֶׁתִּסְמָךְ דַּעְתָּה, אֶלֵא הוֹאִיל וְהֵן שׁוּין
 כְּשְׂאֵמֵר לָהּ, הָרִי זֶה מְקַדְּשֶׁת מִשְׁעָה רֵאשׁוּנָה. וְאִם אֵינִם
 שׁוּין, אֵינָה מְקַדְּשֶׁת.

יט. אִישׁ וְאִשָּׁה שֶׁהִיוּ עֹסְקִין בְּדָבָרֵי אֲרוּסִין, הוּא אוֹמֵר:
 'בְּמָאָה דִּינָר אֶקְדֵּשׁ אוֹתְךָ', וְהִיא אוֹמְרַת: 'אֵינִי מִתְקַדְּשֶׁת
 לְךָ אֶלֵא בְּמֵאֲתִים זִוּוּ, וְהִלֵּךְ זֶה לְבִיתוֹ וְזוֹ לְבֵיתָהּ, וְאַחַר
 כֵּף תִּבְעוּ זֶה אֶת זֶה [הַסְכִּימוּ לְחַדֵּשׁ אֶת הַקֶּשֶׁר] וְקִדְּשׁוּ סֶתֶם
 [בְּמַעוֹת צְרוּרוֹת, מְבִלִי לְדַעַת כְּמָה יֵשׁ בְּצוּרוֹ] - אִם הָאִישׁ
 תִּבַּע אֶת הָאִשָּׁה, יַעֲשׂוּ דְבָרֵי הָאִשָּׁה; וְאִם הָאִשָּׁה תִּבְעָה
 אֶת הָאִישׁ, יַעֲשׂוּ דְבָרֵי הָאִישׁ.

כ. הָעוֹשֶׂה שְׁלִיחַ לְקַדֵּשׁ לוֹ אִשָּׁה, וְהִלֵּךְ הַשְּׁלִיחַ וְקִדְּשָׁה
 עַל תְּנַאי - אֵינָה מְקַדְּשֶׁת; וְכֵן אִם אָמַר לוֹ לְקַדְּשָׁה עַל
 תְּנַאי, וְהִלֵּךְ וְקִדְּשָׁה סֶתֶם, אוֹ עַל תְּנַאי אַחַר, אוֹ שֶׁשָּׁנָה אֶת
 הַתְּנַאי - אֵינָה מְקַדְּשֶׁת.

כא. אָמַר לוֹ: 'קְדָשָׁה לִי בְּמִקּוֹם פְּלוּנִי', וְהִלֵּךְ וְקִדְּשָׁה
 בְּמִקּוֹם אַחַר - אֵינָה מְקַדְּשֶׁת; 'קְדָשָׁה לִי וְהָרִי הִיא בְּמִקּוֹם
 פְּלוּנִי', וְהִלֵּךְ וְקִדְּשָׁה בְּמִקּוֹם אַחַר - הָרִי זֶה מְקַדְּשֶׁת, מִפְּנֵי
 שְׁמִרְאָה מְקוּם הוּא לוֹ וְצִיּוּן לוֹ הִיכּוֹן הִיא נִמְצָאת. וְכֵן הִיא
 שְׂאֵמְרָה לְשְׁלוּחָה: 'קַבֵּל לִי קְדוּשִׁי בְּמִקּוֹם פְּלוּנִי', וְקַבֵּל
 לָהּ בְּמִקּוֹם אַחַר - אֵינָה מְקַדְּשֶׁת; 'הָרִי הִבְעַל בְּמִקּוֹם
 פְּלוּנִי', וְקַבֵּל לָהּ בְּמִקּוֹם אַחַר - הָרִי זֶה מְקַדְּשֶׁת, מִפְּנֵי
 שְׁמִרְאָה מְקוּם הִיא לוֹ.

כב. הַמְקַדְּשׁ אֶת הָאִשָּׁה וְחִזּוֹר בּוֹ מִיָּד הוּא אוֹ הִיא, אֵף

צריכות גט וְאִסּוּרוֹת עָלָיו. וְכֵן הָאִשָּׁה שֶׁעֲשֵׂתָה שְׁלִיחַ לְקִדְשָׁהּ, וְהִלְכָה וְקִדְשָׁהּ הִיא עֲצָמָה לְאַחֵר, וְאִין יָדוּעַ אִיזָה מִהֶם קָדָם - שְׁנִיָּהּ נֹתְנִין לָהּ גֵט; וְאִם רָצוּ, אֶחָד נֹתֵן גֵּט וְאֶחָד כּוֹנֵם.

ה. בַּמָּה דְּבָרִים אֲמֹרִים? בְּרַחֲקִין; אֲבָל אִם קִדְשָׁה שְׁלִיחַ לְאָב וְקִדְשָׁהּ הִיא עֲצָמָה לְבֵן, אוּ לְאֶחָיו, וְכִיּוֹצֵא בָּהֶן - שְׁנִיָּהּ נֹתְנִין גֵּט, וְהִיא אֶסְוֶרָה לְשְׁנֵיהֶן.

ו. הָאוֹמֵר לְשְׁלוּחוֹ: 'צֵא וְקִדַּשׁ לִי אִשָּׁה', וּמֵת הַשְּׁלִיחַ, וְאִינוּ יוֹדֵעַ אִם קִדַּשׁ לוֹ אִשָּׁה אוּ לֹא קִדַּשׁ - הָרִי זֶה בְּחֻזְקַת שְׁקִדָּשׁ, שְׁחֻזְקַת הַשְּׁלִיחַ לְעֲשׂוֹת שְׁלִיחוּתוֹ, וְהוֹאִיל וְאִין יָדוּעַ אִיזָו אִשָּׁה קִדַּשׁ לוֹ, הָרִי זֶה אֶסּוּר בְּכָל אִשָּׁה שְׁיִישׁ לָהּ קְרוֹבוֹת שֶׁהֵן עֲרוּהָ עָלָיו, כְּגוֹן אִשָּׁה שְׁיִישׁ לָהּ בֵּת אוּ אִם אוּ אַחוֹת וְכִיּוֹצֵא בָּהֶן; שְׂאִם תֵּאֵמַר יִשָּׂא זֶה - שְׂמָא אִמָּה קִדַּשׁ לוֹ שְׁלוּחוֹ, אוּ אַחוֹתָהּ, אוּ בֵּתָהּ. וּמֵתָר בְּאִשָּׁה שְׂאִין לָהּ קְרוֹבוֹת כְּגוֹן אֵלוֹ. הִיתָה לָהּ קְרוֹבָה, אַחוֹת אוּ אִם וְכִיּוֹצֵא בָּהֶן, וְהִיתָה הַקְּרוֹבָה אִשָּׁת אִישׁ בְּשַׁעָה שֶׁעָשָׂהוּ שְׁלִיחַ, אִף עַל פִּי שְׁנִתְגַּרְשָׁה קָדָם שְׂיִמּוּת הַשְּׁלִיחַ - הָרִי זֶה מֵתָר בָּהּ; וְאִין אוֹמְרִים שְׂמָא קִדַּשׁ הַשְּׁלִיחַ אֶת הַקְּרוֹבָתָה אַחֵר שְׁנִתְגַּרְשָׁה, מִפְּנֵי שְׁלֹא הִיתָה רְאוּיָה בְּשַׁעָה שֶׁעָשָׂה הַשְּׁלִיחַ, וְאִין אֲדָם עוֹשֶׂה לוֹ שְׁלִיחַ לְקִדַּשׁ לוֹ אִלָּא אִשָּׁה שְׂיִכּוּל הוּא לְקִדְשָׁהּ בְּשַׁעַת הַשְּׁלִיחוּת.

ז. מִי שְׁהָיוּ לוֹ חֲמִשָּׁה בָּנִים, וְעָשׂוּ בְּלָן אֶת אֲבִיהֶם שְׁלִיחַ לְקִדַּשׁ לָהֶם נָשִׁים, וְאָמַר אֲבִי הַבָּנִים לְאִישׁ שְׁהָיוּ לוֹ חֲמִשׁ בָּנוֹת: 'אֲחַת מִבְּנוֹתֶיךָ מְקַדְּשֶׁת לְאֶחָד מִבְּנֵי', וְקָבַל הָאָב הַקְּדוּשִׁין - כָּל אַחַת מֵהֶן צְרִיכָה חֲמִשָּׁה גִטִּין מִכָּל הָאֲחִין, הוֹאִיל וְכֵלְן נִתְּנוּ רְשׁוּת לְאָב לְקִדַּשׁ לָהֶן; מֵת אֶחָד מֵהֶן, כָּל אַחַת מֵהֶן צְרִיכָה אַרְבָּעָה גִטִּין, וְחִלְצָהּ מֵאֶחָד מֵהֶם. ח. הָאָב שֶׁהִיתָה לוֹ בֵּת קְטָנָה, אוּ נַעֲרָה שֶׁהִיא בְּרִשׁוּתוֹ, וּבֵת בּוֹגֶרֶת, וְנִתְּנָה לוֹ הַבּוֹגֶרֶת רְשׁוּת לְקִדְשָׁהּ, וְקִדַּשׁ בֵּתוֹ סֵתֵם לְאֶחָד - אִין הַבּוֹגֶרֶת בְּכָלֵל עַד שְׂיִפְרַשׁ וְיֵאמַר 'בֵּתִי הַבּוֹגֶרֶת שֶׁעָשִׂתָ אוֹתִי שְׁלִיחַ'; לְפִיכָף אִין הַבּוֹגֶרֶת מְקַדְּשֶׁת, וְאֶחָתָהּ מְקַדְּשֶׁת.

ט. מִי שְׁיִישׁ לוֹ שְׁתֵּי כִּפְתִי (קַבּוּצוֹת) בְּנוֹת מִשְׁתֵּי נָשִׁים, וְכֵלְן בְּרִשׁוּתוֹ (שְׁלֹא בַגְרוּן), וְקִדַּשׁ אַחַת מֵהֶן, וּבְשַׁעַת הַקְּדוּשִׁין אָמַר לְבַעַל: 'קִדְּשִׁי לָךְ אֶת בֵּתִי הַגְּדוּלָה' - אִף עַל פִּי שְׁיִישׁ לּוֹמֵר, שְׂמָא גְדוּלָה שְׁבַגְדוּלוֹת (מֵאֲשַׁתּוֹ הַרְאִשׁוֹנָה) קִדַּשׁ לוֹ, אוּ גְדוּלָה שְׁבַקְטָנוֹת (מֵאֲשַׁתּוֹ הַשְּׁנִיָּה), אוּ קְטָנָה שְׁבַגְדוּלוֹת שֶׁהִיא גְדוּלָה מִן הַגְּדוּלָה שְׁבַקְטָנוֹת, וְהִיא - הָרִי בְּלָן מִתְּרוֹת, חוּץ מִן הַגְּדוּלָה שְׁבַגְדוּלוֹת, וְהִיא עַל פִּי לְבָדָה הַמְקַדְּשֶׁת. וְכֵן אִם קִדַּשׁ בֵּתוֹ הַקְּטָנָה - אִף עַל פִּי שְׁיִישׁ לּוֹמֵר, שְׂמָא קְטָנָה שְׁבַקְטָנוֹת, אוּ קְטָנָה שְׁבַגְדוּלוֹת, אוּ גְדוּלָה שְׁבַקְטָנוֹת שֶׁהִיא קְטָנָה מִן הַקְּטָנָה שְׁבַגְדוּלוֹת - הָרִי בְּלָן מִתְּרוֹת, חוּץ מִן הַקְּטָנָה שְׁבַקְטָנוֹת, וְהִיא לְבָדָה הַמְקַדְּשֶׁת; שְׂמִשְׁמַע 'בֵּתִי הַגְּדוּלָה', שְׂאִין בְּכַנּוּתֵיהֶן גְּדוּלָה מִמֶּנָּה; וּמִשְׁמַע 'הַקְּטָנָה', שְׂאִין בָּהֶן קְטָנָה מִמֶּנָּה.

י. נֶאֱמַן הָאָב לּוֹמֵר עַל בֵּתוֹ קָדָם שְׂתַכְּבַר שֶׁהִיא מְקַדְּשֶׁת, וְאִסְוֶרָה עַל הַכָּל.

יא. הָאָב שְׂאָמַר: 'קִדְּשִׁי אֶת בֵּתִי וְאִינִי יוֹדֵעַ לְמִי

זוֹמָא [כַּגְדוּלֵי תוֹרָה], אִלָּא כָּל שְׂשׂוֹאֲלִין אוֹתוֹ דְּבַר אֶחָד בְּתַלְמוּדוֹ וְאוֹמְרוֹ, וְאֶפְלוּ בְּהִלְכוֹת הַחֵג שְׂמִלְמְדִין אוֹתָן בְּרַבִּים מְדַבְּרִים הַקְּלִים סְמוּךְ לְחֵג כְּדִי שְׂיִהְיוּ כָּל הָעַם בְּקִיָּאִין בָּהֶן. 'עַל מִנַּת שְׂאִנֵּי חֲכָם' - אִין אוֹמְרִין כְּרַבִּי עֲקִיבָה וְחַבְרִיו, אִלָּא כָּל שְׂשׂוֹאֲלִין אוֹתוֹ דְּבַר חֲכָמָה [טַבְרַח] בְּכָל מְקוֹם [בַּתוֹרָה] וְאוֹמֵר. 'עַל מִנַּת שְׂאִנֵּי גְבוּר' - אִין אוֹמְרִין כְּאַבְגָּר בֶּן נָר וְכִיּוֹאֲב, אִלָּא כָּל שְׂחַבְרִיו מְתִירָאִים מִמֶּנּוּ מִפְּנֵי גְבוּרָתוֹ. 'עַל מִנַּת שְׂאִנֵּי עֲשִׂיר' - אִין אוֹמְרִין כְּרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, אִלָּא כָּל שְׂבַנֵּי עִירוֹ מְכַבְּדִין אוֹתוֹ מִפְּנֵי עֲשָׂרוֹ. 'עַל מִנַּת שְׂאִנֵּי צְדִיק' - אֶפְלוּ רִשְׁעֵי גְמוּר, הָרִי זֶה מְקַדְּשֶׁת מִסְּפֵק, שְׂמָא הִרְהַר בְּתִשׁוּבָה בְּדַעְתּוֹ. 'עַל מִנַּת שֶׁהוּא רִשְׁעֵי' - אֶפְלוּ צְדִיק גְמוּר, הָרִי זֶה מְקַדְּשֶׁת מִסְּפֵק, שְׂמָא הִרְהַר בְּעַבְדוּתָהּ זָרָה בְּדַעְתּוֹ; שְׁעוֹן עַבְדוּתָהּ זָרָה גְדוּל הוּא, וּמִשְׂיִהְרַהַר לְעַבְד בְּלָבוּ נַעֲשָׂה רִשְׁעֵי, שְׂנֶאֱמַר: "פֶּן יִפְתָּה לְכַבְּכֶם", וְכַתוּב: "לְמַעַן תִּפְשֶׁת אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּלַבָּם".

ו. הַמְקַדַּשׁ אֶת הָאִשָּׁה וְאָמַר: 'הֵייתִי סְבוּר שֶׁהִיא כֹּהֲנֶת וְהָרִי הִיא לְוָיָה', 'לְוָיָה וְהָרִי הִיא כֹּהֲנֶת', 'עֲנִיָּה וְהָרִי הִיא עֲשִׂירָה', 'עֲשִׂירָה וְהָרִי הִיא עֲנִיָּה' - הָרִי זֶה מְקַדְּשֶׁת, מִפְּנֵי שְׁלֹא הִטְעָנוּ; וְכֵן הִיא שְׂאָמְרָה: 'סְבוּרָה הֵייתִי שֶׁהוּא כֹּהֵן וְהָרִי הוּא לְוִי', 'לְוִי וְהָרִי הוּא כֹּהֵן', 'עֲשִׂיר וְהָרִי הוּא עֲנִי', 'עֲנִי וְהָרִי הוּא עֲשִׂיר' - הָרִי זֶה מְקַדְּשֶׁת, מִפְּנֵי שְׁלֹא הִטְעָה אוֹתָהּ.

הַלְכוֹת אִישׁוֹת פֶּרֶק ט

א. הַמְקַדַּשׁ שְׁתֵּי נָשִׁים שְׂאֶסּוּר לְשֵׂא שְׁתֵּיהֶן מִשׁוּם עֲרוּהָ [וְקִידּוּשׁ] - כְּאַחַת - אִינֵן מְקַדְּשׁוֹת. כִּיצַד? כְּגוֹן שְׂקִדְשָׁה אִשָּׁה וּבֵתָהּ, אוּ שְׁתֵּי אַחֲיוֹת כְּאַחַת - אִין אַחַת מֵהֶן מְקַדְּשֶׁת.

ב. קִדַּשׁ נָשִׁים רַבּוֹת כְּאַחַת וְאָמַר: 'הָרִי בְּלָכֵן מְקַדְּשׁוֹת לִי', וְהָיוּ בָּהֶן שְׁתֵּי אַחֲיוֹת, אוּ אִשָּׁה וּבֵתָהּ, וְכִיּוֹצֵא בָּהֶן - אִין אַחַת מִכָּל מְקַדְּשֶׁת; וְאִם אָמַר לָהֶן: 'הִרְאוּנִי מִן הָאֲחִיוֹת, לְבִיָּאָה מְקַדְּשֶׁת לִי' - הָרִי בְּלָן מְקַדְּשׁוֹת, חוּץ מִן הָאֲחִיוֹת, אוּ אִשָּׁה וּבֵתָהּ, וְכִיּוֹצֵא בָּהֶן. וְכֵן אִם אָמַר לָהֶן: 'הָרִי בְּלָכֶם מְקַדְּשׁוֹת לִי', וְהִיתָה בָּהֶן שְׂפָחָה, אוּ גוּזָה, אוּ אִשָּׁה אַחַת עֲרוּהָ, כְּגוֹן אִשָּׁת אִישׁ אוּ בֵּתוֹ אוּ אַחוֹתוֹ וְכִיּוֹצֵא בָּהֶן - אִין אַחַת מִכָּל מְקַדְּשֶׁת; וְאִם אָמַר: 'הִרְאוּנִי מִכֶּם לְבִיָּאָה מְקַדְּשֶׁת' - הָרִי בְּלָן מְקַדְּשׁוֹת לוֹ, חוּץ מֵאִשָּׁה שְׂאִין הַקְּדוּשִׁין תּוֹפְסִין בָּהּ.

ג. אָמַר לְשְׁתֵּי אַחֲיוֹת: 'הָרִי אַחַת מִכֶּם מְקַדְּשֶׁת לִי בְּזוֹה', וְנִתְּן לָהֶן פְּרוּטָה, אוּ שְׂקַבְלָתָהּ אַחַת עַל יָד [בַּשְּׁבִיל] חַבְרָתָהּ, וְכֵן הָאוֹמֵר לְאָב: 'אַחַת מִבְּנוֹתֶיךָ מְקַדְּשֶׁת לִי', וְקָבַל הָאָב קְדוּשִׁיָּהּ - בְּלָן צְרִיכוֹת גֵּט מִמֶּנּוּ, וְאֶסּוּר לוֹ לְבוֹא עַל אַחַת מֵהֶן; מִפְּנֵי שְׂהַקְּדוּשִׁין תּוֹפְסִין בָּהֶן וְאִף עַל פִּי שְׂאִי אֶפְשָׁר לְבוֹא עַל אַחַת מֵהֶן.

ד. הַעוֹשֶׂה שְׁלִיחַ לְקִדַּשׁ לוֹ אִשָּׁה פְּלוּגִייתָ, וְהִלְךָ לְקִדְשָׁהּ לוֹ, וְקִדַּשׁ הַמְשַׁלַּח בְּעֲצָמוֹ לְאִמָּה [אֶת אִמָּה] אוּ לְבֵתָהּ אוּ לְאַחוֹתָהּ, וְאִין יָדוּעַ אִיזָו מֵהֶן נִתְקַדְּשָׁה רִאשׁוֹנָה - שְׁתֵּיהֶן

כ. האשה שעשת שליח לקדשה, והלך וקדשה, ובעת הליכתו בטלה השליחות וחזרה בה, ואין ידוע אם קדם שקבל לה הקדושין חזרה או אחר הקדושין - הרי זו מקדשת מספק; וכן האיש שעשה שליח וחזר בו.

כא. המקדש אחת מחמש נשים ואינו יודע איזו מהן קדש, וכל אחת ואחת אומרת 'אותי קדש' - אסור בקרובות כלן; ונותן גט לכל אחת ואחת, ומניח כתובה אחת ביניהן ומסתלק. ואם קדש בביאה, קנסו אותו חכמים שיפן כתבה לכל אחת ואחת. והדבר ידוע שהכתבה שכתב לאחת מהן אבדה, וכל אחת ואחת אומרת 'אני היא שקדשתי וכתבת לי כתבה ואבדה כתבתי'.

כב. האשה שיצא עליה קול שהיא מקדשת לפלוני - הרי זו בחזקת מקדשת, אף על פי שאין שם ראיה ברורה; וכל קול שלא החזיק בבית דין, אין חוששין לו. וכיצד הוא הקול שתחזק זו בו שהיא מקדשת? כגון שבאו שנים והעידו שראו הגרות דולקים ומטות מצעות, וכני אדם נכנסין ויוצאין, ונשים שמחות לה ואומרות: 'נתקדשה פלונית היום, נתקדשה פלונית היום'. שמעו אותן אומרות: 'פלונית תתקדש היום' - אין חוששין לה, שמא נודמנו לקדש ולא נתקדשה; עד שישמעו שנתקדשה. וכן אם באו שנים ואמרו: 'ראינו כמו שמחת ארוסין ושמענו הברה [המולה], ושמענו מפלוני ששמע מפלוני שנתקדשה פלונית בפני פלוני ופלוני, והלכו להם העדים למדינה אחרת, או מתו' - הרי זה קול שמחזיק אותה מקדשת.

כג. במה דברים אמורים? שלא היתה שם אמתלה [טעם השובר את הקול]; אבל אם היתה שם אמתלה, ושמעו האמתלה ושמעו שנתקדשה - לא החזקה מקדשת. כיצד היא האמתלה? פלונית נתקדשה על תנאי, או קדושי ספק - לא החזקה; אלא שואלין אותה, וסומכין על דבריה, הואיל ואין שם ראיה ברורה ולא קול חזק.

כד. יצא עליה קול שנתקדשה לפלוני, ולאחר זמן אפרו אמתלה - אם מראין הדברים לבית דין שהוא בן - סומכין על האמתלה, ולא תחזק מקדשת; ואם לאו - הואיל ולא נשמעה האמתלה בעת שנשמעו הקדושין, אין חוששין לאמתלה.

כה. מעשה באחת שיצא עליה קול שנתקדשה לבנו של פלוני, ולאחר זמן שאלו את אביו ואמר: 'על תנאי כך נתקדשה לו, ולא נתקדם התנאי'; ולא סמכו חכמים על דבריו, אלא אמרו: 'הרי זו ספק מקדשת, וכאלו אין שם אמתלה'.

כו. יצא עליה קול שהיא מקדשת לפלוני, ובא שני וקדשה בפנינו - בודקין על קדושי ראשון, שהם בקול: אם באו עדים בראיה ברורה שהיא מקדשת לראשון, אין קדושי שני כלום; ואם לאו - מגרש ראשון שקדושי בקול, ונושא השני שקדושי ודאי. ואם גרש השני, לא יכנס הראשון, שמא יאמרו החזיר גרושתו מן הארוסין אחר שנתארסה לאחר.

קדשתי' - הרי זו אסורה לעולם על כל אדם, עד שיאמר: 'נודע לי שלפלוני קדשתי'; ותהיה צריכה ממנו גט בלבד, ואף על פי שנודע לו אחר שבגרה.

יב. אומר האב: 'איני יודע למי קדשתי', ובא אבד ואמר: 'אני הוא שקדשתי' - נאמן אף לכנס, ואינו צריך קדושין אחרים.

יג. באו שנים, זה אומר 'אני קדשתי', וזה אומר 'אני קדשתי' - שניהם נותנין גט; ואם רצו, אחד נותן גט ואחד כונס. כנסה, ואחר כך בא אחר ואמר: 'אני הוא שקדשתי' - אינו נאמן, ואינו אוסרה על בעלה.

יד. האשה שאמרה: 'נתקדשתי ואיני יודעת למי נתקדשתי', ובא אחד ואמר: 'אני הוא שקדשתי' - נאמן לתן גט, ותהיה מתרת לכל אדם חוץ ממנו; אבל אינו נאמן לכנס, שמא יצרו תקפו והיא תגיל לו [תחפה עליו] כדי להתירה.

טו. האומר לאשה 'קדשתיך', והיא אומרת 'לא קדשתי' - הוא אסור בקרובותיה, והיא מתרת בקרוביו. היא אומרת 'קדשתי', והוא אומר 'לא קדשתיך' - הוא מתר בקרובותיה, והיא אסורה בקרוביו. 'קדשתיך', והיא אומרת 'לא קדשתי אלא בתי' - הוא אסור בקרובות גדולה [האם], וגדולה מתרת בקרוביו; ומתה בקרובות הבת, והבת מתרת בקרוביו. 'קדשתי את בתך', והיא אומרת 'לא קדשתי אלא אותי' - הוא אסור בקרובות הבת, והבת מתרת בקרוביו; ומתה בקרובות האם, והאם אסורה בקרוביו.

טז. וכל אלו שטוענין [לתפוסות] הקדושין [בין הוא בין היא], בשטען הטוען שהיו שם קדושין בפני עדים והלכו למדינה אחרת או מתו; אבל אם הודו שהיו הקדושין בלא עדים - אין כאן קדושין, כמו שבארנו. וכל מקום שתאמר אשה לאיש 'קדשתי', והוא אומר 'לא קדשתי' - מבקשים ממנו שיכתב לה גט כדי להתירה לשאר העם, שאין לו בזה הפסד; ואם נתן לה גט מעצמו, כופין אותו לתן כתבה.

יז. העושה לו שליח לקדש לו אשה, והלך וקדשה, וקדשה לעצמו - הרי זו מקדשת לשליח; ואסור לעשות כן. וכל העושה דבר זה וכיוצא בו בשאר דברי מקח וממכר, נקרא רשע.

יח. העושה שליח לקדש לו אשה, והלך וקדשה, השליח אומר 'לעצמי קדשתי', והאשה אומרת 'לאיש ששלחו נתקדשתי' - אם לא עשה [מינה] השליח בעדים, הרי השליח אסור בקרובותיה, והיא מתרת בקרוביו; והאשה אסורה בקרובי המשלח, והמשלח מתר בקרובותיה. ואם החזק השליח בעדים [מינה אותו בפני עדים], הרי זו מקדשת לראשון.

יט. אמרה: 'איני יודעת למי נתקדשתי, אם לשולח או לשלוח' - אם לא החזק השליח בעדים, הרי זו מקדשת לשני; ואם החזק שהוא לשולח, שניהם כותבין גט. ואם רצו, אחד נותן גט ואחד כונס.

ג. וְצִרְיָה לְכַרְךָ בְּרַפְתַּת חֲתָנִים בְּבֵית הַחֵתָן קָדָם הַנְּשׂוּאִין, וְהָן שֵׁשׁ בְּרִכּוֹת, וְאָלוּ הֵן: 'בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהִפֵּל בְּרָא לְכַבּוּדוֹ'. 'בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, יוֹצֵר הָאָדָם'. 'בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ, בְּצֶלֶם דְּמוּת תְּבַנְיָתוֹ, וְהִתְקַן לוֹ מִמֶּנּוּ בְּנֵן עַדִּי עַד, בְּרוּךְ אַתָּה ה' יוֹצֵר הָאָדָם'. 'שׁוֹשׁ תְּשִׁישׁ וְתִגַּל עֲקָרָה, בְּקַבּוּץ בְּנֵיהָ לְתוֹכָהּ בְּשִׂמְחָה, בְּרוּךְ אַתָּה ה' מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבִנְיָהּ'. שְׂמַח תְּשַׂמַּח רַעִים אֲהוּבִים, כְּשִׂמְחָךְ יְצִירְךָ מִקֶּדֶם בְּגֵן עֵדֶן, בְּרוּךְ אַתָּה ה' מְשַׂמֵּחַ עַמּוֹ וּבּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם'. 'בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר בְּרָא שְׁשׁוֹן וְשִׂמְחָה, חֵתָן וְכֵלָה, גֵּלָה וְרָנָה אֲהֵבָה וְאַחֲוָה שְׁלוֹם וְרַעוּת, מֵהֵרָה ה' אֱלֹהֵינוּ יִשְׁמַע מֵעֲרֵי יְהוּדָה וּמְחֻצוֹת יְרוּשָׁלַיִם קוֹל שְׁשׁוֹן קוֹל שִׂמְחָה קוֹל חֵתָן וְקוֹל כֵּלָה, קוֹל מְצַהֲלוֹת חֲתָנִים מִמְּשַׂתָּה וּנְעָרִים מִגְּיַנְתָּם, בְּרוּךְ אַתָּה ה' מְשַׂמֵּחַ חֵתָן עִם הַכֵּלָה'.

ד. וְאִם יִהְיֶה שָׁם יֵין - מֵבִיא כּוֹס שֶׁל יֵין, וּמְבַרֵךְ עַל הַיֵּין תְּחִלָּה, וּמְסַדֵּר אֶת כֶּלֶן עַל הַכּוֹס, וְנִמְצָא מְבַרֵךְ שֶׁבַע בְּרִכּוֹת. וְיֵשׁ מִקוֹמוֹת שֶׁנֶּהְגּוּ לְהֵבִיא הַדָּס עִם הַיֵּין, וּמְבַרֵךְ עַל הַדָּס [בוֹרֵא מִיַּיִן בְּשִׁמּוֹת] אַחֵר הַיֵּין, וְאַחֵר כֶּף מְבַרֵךְ הַשֵּׁשׁ.

ה. וְאִין מְבַרְכִין בְּרַפְתַּת חֲתָנִים אֲלָא בְּעֶשְׂרֵה גְדוּלִים וּבְגֵי חוּרִין; וְחֵתָן מִן הַמִּנְיָן.

ו. הַמְּאַרְס אֶת הָאִשָּׁה, וּבֵרֵךְ בְּרַפְתַּת חֲתָנִים, וְלֹא נִתְיַחַד עִמָּה בְּבֵיתוֹ - עֲדִין אַרוּסָה הִיא; שְׂאִין בְּרַפְתַּת חֲתָנִים עוֹשֶׂה הַנְּשׂוּאִין, אֲלָא כְּנִיסָה לְחַפָּה. אַרְס וְכֹס לְחַפָּה וְלֹא בֵרֵךְ בְּרַפְתַּת חֲתָנִים - הֵרִי זֶה נְשׂוּאָה גְמוּרָה, וְחוּזֵר וּמְבַרֵךְ אֲפִלוּ אַחֵר כְּפֵה יָמִים. וְלֹא תִנְשָׂא נִדָּה עַד שִׂתְּטַהֵר, וְאִין מְבַרְכִין לָהּ בְּרַפְתַּת חֲתָנִים עַד שִׂתְּטַהֵר. וְאִם עָבַר וְנָשָׂא וּבֵרֵךְ, אֵינוּ חוּזֵר וּמְבַרֵךְ.

ז. וְצִרְיָה לְכַתֵּב כְּתָבָה קָדָם כְּנִיסָה לְחַפָּה, וְאַחֵר כֶּף יִהְיֶה מִתֵּר בְּאִשְׁתּוֹ; וְהִחֲתָן נוֹתֵן שֶׁכֶר הַסּוֹפֵר. וְכִמְהָ הוּא כּוֹתֵב לָהּ? אִם הִיְתָה בְּתוּלָה, אִין כּוֹתְבִין לָהּ פְּחוֹת מִמֵּאֲתַים דִּינָר; וְאִם הִיְתָה בְּעוּלָה, אִין כּוֹתְבִין לָהּ פְּחוֹת מִמֵּאָה דִּינָר. וְזֶה הוּא הַנִּקְרָא 'עֶקֶר כְּתָבָה'. וְאִם רָצָה לְהוֹסִיף לָהּ, אֲפִלוּ כִּפּוּר זָהָב - מוֹסִיף. וְדִין הַתּוֹסֵפֶת וְדִין הָעֶקֶר אֶחָד הוּא לְרַב הַדְּבָרִים; לְפִיכֶף כֶּל מְקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ כְּתָבָה סֵתָם, הוּא הָעֶקֶר וְהַתּוֹסֵפֶת כְּאֶחָד. וְחֻכְמִים הֵם שֶׁתְּקַנּוּ כְּתָבָה לְאִשָּׁה, כְּדִי שְׂלֵא תִהְיֶה קֵלָה בְּעֵינָיו לְהוֹצִיאָהּ.

ח. דִּינָרִים אֵלוּ - לֹא תְקַנּוּ אוֹתָם מִן הַכֶּסֶף הַשְּׁהוּר אֲלָא מִמְּטָבַע שֶׁהִיָּה בְּאוֹתָן הַיָּמִים, שֶׁהִיָּה שֶׁבַעָה חֲלָקִים נִחְשָׁת וְחֲלָק אֶחָד כֶּסֶף, עַד שֶׁהִיָּה כֶּסֶלַע [שהוא ד' דינרים] חֲצִי זוּז כֶּסֶף; וְנִמְצָאוּ מֵאֲתַים דִּינָר שֶׁל בְּתוּלָה, חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים דִּינָר שֶׁל כֶּסֶף, וּמֵאָה שֶׁל בְּעוּלָה, שְׁנַיִם עֶשֶׂר דִּינָר וּמְחַצָּה. וּמִשְׁקַל כֶּל דִּינָר - שֵׁשׁ וְתִשְׁעִים שְׁעוּרוֹת, כְּמוֹ שֶׁבְּאַרְנוּ בְּתַחֲלַת צִירוּבִין. וְהַדִּינָר - הוּא הַנִּקְרָא 'זוּז' כֶּל כֶּל מְקוֹם, בֵּין שִׁיְהִיָּה מִן הַכֶּסֶף הַשְּׁהוּר, בֵּין שִׁיְהִיָּה מִמְּטָבַע אוֹתָן הַיָּמִים.

ט. אִין פּוֹחֲתִין לְבְּתוּלָה מִמֵּאֲתַים, וְלְבְּעוּלָה מִמֵּאָה; וְכֶל

כַּז. יֵצֵא עֲלֶיהָ קוֹל שֶׁהִיא מְקַדְּשֶׁת לְפָלוּנִי, וְיֵצֵא עֲלֶיהָ קוֹל אַחֵר כְּמוֹתוֹ שֶׁהִיא מְקַדְּשֶׁת לְאַחֵר - אֶחָד כּוֹתֵב גַּט וְאֶחָד כּוֹנֵס, בֵּין רֵאשׁוֹן בֵּין אַחֲרוֹן.

כח. מְקוֹם שֶׁנֶּהְגּוּ לְשַׁלַּח סְכֵלוֹנוֹת [מִתְנַוֹת] לְאַרוּסָה אַחֵר שֶׁתִּתְאַרֵס, וּבָאוּ עֲדִים שֶׁרָאוּ סְכֵלוֹנוֹת הוֹבִילוּ לָהּ - חוֹשְׁשִׁין לָהּ שֶׁמָּא נִתְקַדְּשָׁה וְצִרְיָה גַּט מִסְּפֵק, אִף עַל פִּי שֶׁרַב אֲנָשֵׁי הָעִיר אִין מְשַׁלְּחִין אֲלָא קָדָם הָאָרוּסִין. וּמְקוֹם שֶׁנֶּהְגּוּ כֶּלֶן לְשַׁלַּח הַסְכֵלוֹנוֹת תְּחִלָּה וְאַחֵר כֶּף מְקַדְּשִׁין, וְרָאוּ סְכֵלוֹנוֹת - אִין חוֹשְׁשִׁין לָהּ.

כט. הַחֲזוֹק שֶׁטֵּר כְּתָבָתָה [עַל יַדִּי שְׂרָאוֹ אוֹתוֹ] - אִם דָּרָךְ מְקַצֵּת אֲנָשֵׁי הַמְּקוֹם שֶׁמְקַדְּשִׁין וְאַחֵר כֶּף כּוֹתְבִין, חוֹשְׁשִׁין לָהּ; וְאִף עַל פִּי שְׂאִין שֶׁם סוֹפֵר, אִין אוֹמְרִין שֶׁמָּא מְפָנִי הַסּוֹפֵר שֶׁמְצָא הַקָּדִים וְכַתֵּב. וְאִם דָּרָךְ כֶּל אֲנָשֵׁי הַמְּקוֹם שֶׁכּוֹתְבִין הַכְּתָבָה קָדָם הַקְּדוּשִׁין, אִין חוֹשְׁשִׁין לָהּ.

ל. שְׁנַיִם אוֹמְרִים רְאִינוּהָ שֶׁנִּתְקַדְּשָׁה בְיוֹם פְּלוּנִי, וְשְׁנַיִם אוֹמְרִים 'לֹא רְאִינוּהָ' - אִף עַל פִּי שֶׁכֶּלֶם שׁוֹכְנִים בְּחֶצֶר אַחַת, הֵרִי זֶה מְקַדְּשֶׁת; שְׂאִין 'לֹא רְאִינוּהָ' רְאִיָּה, שֶׁדָּרָךְ הָעַם לְקַדֵּשׁ בְּצַנְעָה.

לא. אָמַר עַד אֶחָד 'מְקַדְּשֶׁת הִיא', וְהִיא אוֹמְרַת 'לֹא נִתְקַדְּשִׁית' - הֵרִי זֶה מִתְּרַת. אֶחָד אוֹמֵר 'מְקַדְּשִׁית', וְאַחֵד אוֹמֵר 'אֵינָה מְקַדְּשִׁית' - לֹא תִנְשָׂא, וְאִם נִשְׂאָת לֹא תִצָּא, שֶׁהִרִי הִיא אוֹמְרַת: 'לֹא נִתְקַדְּשִׁית'. אֶמְרָה 'מְקַדְּשִׁית אָנִי', וְלֹא אַחֵר זְמַן עֲמִידָה וְקִדְּשָׁה עֲצָמָה - אִם נִתְּנָה אֲמַתְלָה לְדְבָרִיָּה [הַסֵּבֵר לְמַה שֶׁאִמְרָה מְקוֹדֶשֶׁת אִנִּי] וְאֶמְרָה: 'מְפָנִי כֶּף וְכֶף אֲמַרְתִּי בְּתַחֲלָה שְׂאִנִּי מְקַדְּשִׁית', וְרָאִינוּ בְּדְבָרִיָּה מִמֶּשׁ - הֵרִי זֶה מִתְּרַת לְשָׁנִי. וְאִם לֹא נִתְּנָה אֲמַתְלָה לְדְבָרִיָּה, אוֹ שֶׁנִּתְּנָה וְאִין כֶּה מִמֶּשׁ - הֵרִי זֶה אֲסוּרָה, וְקִדּוּשֵׁי שְׁנֵי קִדּוּשֵׁי סֵפֶק, לְפִיכֶף נוֹתֵן לָהּ גַּט, וְתִהְיֶה אֲסוּרָה עֲלָיו וְעַל הַכֵּל עַד שִׁיבּוֹא אַרוּסָה. וְכֵן הָאִשָּׁה שֶׁבָּאת וְאֶמְרָה 'אִשְׁתִּי אִישׁ אָנִי', וְחֻזְרָה וְאֶמְרָה 'פְּנוּיָה אָנִי' - אִם נִתְּנָה אֲמַתְלָה לְדְבָרִיָּה וְיֵשׁ בְּדְבָרִיָּה מִמֶּשׁ - הֵרִי זֶה נִאֲמָנָה.

הַלְכוֹת אִישׁוֹת פֶּרֶק י

א. הָאָרוּסָה אֲסוּרָה לְבַעֲלָהּ מִדְּבָרֵי סוֹפְרִים כֶּל זְמַן שֶׁהִיא בְּבֵית אָבִיהָ; וְהֵבֵא עַל אַרוּסָתוֹ בְּבֵית חָמִיו, מִפִּין אוֹתוֹ מִכַּת מְרֻדוֹת [מִלְקוֹת מְדַרְבְּנוּ]. וְאֲפִלוּ קִדְּשָׁה בְּבִיאָה, אֲסוּר לֹא לְבוֹא עֲלֶיהָ בִּיאָה שְׁנֵי בְּבֵית אָבִיהָ, עַד שֶׁיָּבִיא אוֹתָהּ לְתוֹךְ בֵּיתוֹ וְיִתְיַחַד עִמָּה וְיִפְרִישְׁנָה לוֹ; וְיַחֲזֵר זֶה הוּא הַנִּקְרָא כְּנִיסָה לְחַפָּה, וְהוּא הַנִּקְרָא 'נְשׂוּאִין' בְּכֵל מְקוֹם. וְהֵבֵא עַל אַרוּסָתוֹ לְשֵׁם נְשׂוּאִין אַחֵר שֶׁקִּדְּשָׁה - מִשְׁעֲרָה כֶּה קִנְיָאָה, וְנִעֲשִׂית נְשׂוּאָה, וְהֵרִי הִיא אִשְׁתּוֹ לְכֵל דְּבָר. ב. פִּינֵן שֶׁנִּכְנְסָה הָאָרוּסָה לְחַפָּה - הֵרִי זֶה מִתֵּר לְבוֹא עֲלֶיהָ בְּכֵל עֵת שִׁירְצָה, וְהֵרִי הִיא אִשְׁתּוֹ גְּמוּרָה לְכֵל דְּבָר. וּמִשְׁתַּכְּנֵס לְחַפָּה - נִקְרָאת נְשׂוּאָה, אִף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִבְעֵלָה, וְהוּא שֶׁתִּהְיֶה רְאוּיָה לְבַעֲלָהּ; אֲבָל אִם הִיְתָה נִדָּה, אִף עַל פִּי שֶׁנִּכְנְסָה לְחַפָּה וְנִתְיַחַד עִמָּה - לֹא גְמוּרָה הַנְּשׂוּאִין, וְהֵרִי הִיא פְּאָרוּסָה עֲדִין.

שיהיה שמח עמה חמישי וערב שבת ובשבת, ויצא למלאכתו ביום הראשון.

טז. המאָרס בתו קטנה ותבעה הפעל לנשואין - בין היא בין אביה יכולין לעכב שלא תנשא עד שתגדיל ותעשה נערה. ואם רצו וכנסה, כונס; ואין ראוי לעשות כן.

יז. ארסה ושהה כמה שנים ותבעה לנשואין והרי היא נערה - נותנין לה שנים עשר חדש מיום התביעה לפרנס את עצמה [בבגדים ותכשיטים] ולתקן מה שהיא צריכה לו, ואחר כך תנשא. תבעה אחר שבגרה, נותנין לה שנים עשר חדש מיום הבגור; וכן אם קדשה ביום הבגור, נותנין לה שנים עשר חדש מיום הקדושין, שהוא יום הבגור. קדשה אחר שבגרה - אם עברו עליה שנים עשר חדש בבגרותה ואחר כך נתקדשה, אין נותנין לה אלא שלשים יום מיום שתבעה; וכן המאָרס את הבעולה, נותנין לה שלשים יום מיום התביעה.

יח. כשם שנותנין זמן לאשה משתבעה הפעל לפרנס את עצמה ואחר כך תנשא, כך נותנין זמן לאיש לפרנס את עצמו [להכין צרכי הסעודה והחופה] משתבעה אותו האשה. וכמה נותנין לו? כמו שנותנין לה: אם שנים עשר חדש, שנים עשר חדש; ואם שלשים יום, שלשים יום.

יט. הגיע זמן שנתנו לאיש ולא נשא - נתחייב במזונותיה אף על פי שלא פנס; ואם הגיע הזמן באחד בשבת או בערב שבת - אינו מעלה לה מזונות לאותו היום, מפני שאינו יכול לכנס. וכן אם חלה הוא או היא, או שפרשה נדה כשהגיע הזמן - אינו מעלה לה מזונות, שהרי אינה ראויה להנשא עד שתטהר או תכריא, וכן הוא אינו יכול לשא אשה עד שיכריא.

יום חמישי

הלכות אישות פָּרָק יא

א. הנושא בתולה שנתאלמנה או נתגרשה או נחלצה [ע"י אחי בעלה שמת] - אם מן הארוסין נתאלמנה או נתגרשה או נחלצה, כתבתה מאתים; ואם מן הנשואין, כתבתה מאה, שמשנשאת הרי היא כבעולה. וכן הנושא בתולה משחררת [מהיותה שפחה כנענית] או גיורת או שבויה [בידי גויים] - אם נשתחררה השפחה ונתגירה הגויה ונפדית השבויה, והן פחותות משל שנים ויום אחד - כתבתן מאתים; ואם היו בנות שלש שנים ויום אחד ומעלה, כתבתן מאה.

ב. ומפני מה תקנו חכמים לאלו כתבה מאה ואף על פי שהן בתולות? הואיל וחזקת הנשואה שתבעל, וחזקת השפחה והנכרית והשבויה שתבעל, תקנו להן מאה בין נבעלו בין לא נבעלו, והרי הן כבעולות לכל דבר.

ג. מכת עץ [קיבלה מכה ונפלו בתוליה] כתבתה מאה; אפלו נשא על מנת שהיא בתולה שלמה ונמצאת מכת עץ - כתבתה מאה. קטנה בת שלש שנים ולמטה שנבעלה, אפלו בא עליה אדם גדול - כתבתה מאתים; סופה שתחזר בתולה כשאר הבתולות. וכן גדולה שבא

הפוחת, בעילתו בעילת זנות. אחד הכותב את הכתבה בשטר, ואחד שהעידו עליו עדים [שהתחייב דמי כתובה] וקנו ממנו [התחייב בקנין סודר] שהוא חייב לה מאה או מאתים - הרי זה מתר; וכן אם נתן לה משלטלין כנגד כתבתה - הרי זה מתר לבעל, עד שיהיה לו פנאי לכתב.

י. הכונס את האשה ולא כתב לה כתבה, או שכתב ואבד שטר הכתבה, או שמחלה כתבתה לבעלה, או שמכרה לו כתבתה - חוזר וכותב לה כתבה עקר, אם רצה לקנאה; לפי שאסור לו לאדם לשהות עם אשתו אפלו שעה אחת בלא כתבה. אבל המוכרת כתבתה לאחרים בטובת הגיה במחיר זול, אינו צריך לכתב לה כתבה אחרת; שלא תקנו כתבה אלא כדי שלא תהיה קלה בעיניו להוציאה, ואם הוציאה זה משלם כתבה ללוקח, כדרך שהיה משלם לה אם לא מכרה.

יא. המאָרס את האשה וכתב לה כתבה ולא נכנסה לחפה - צדין ארוסה היא, ואינה נשואה; שאין הכתבה עושה נשואין. ואם מת או גרשה, גובה עקר כתבתה מבני חורין [מנכסים שברשותו, שלא נמכרו]; ואינה גובה תוספת כלל, הואיל ולא נכנסה. אבל אם ארס ולא כתב כתבה, ומת או גרשה והיא ארוסה - אין לה כלום, ואפלו העקר; שלא תקנו לה עקר כתבתה עד שתנשא או עד שיכתב. והמאָרס את בתו וכתב לה המאָרס כתבה, ומת או גרשה כשהיא נערה - כתבתה לאביה, כמו שבארנו.

יב. וכן תקנו חכמים, שכל הנושא בתולה, יהיה שמח עמה שבעת ימים - אינו עוסק במלאכתו, ולא נושא ונותן בשוק, אלא אוכל ושותה ושמת, בין שהיה בחור [רווק] בין שהיה אלמן; ואם היתה בעולה, אין פחות משלשה ימים; שתקנת חכמים היא לכנות ישראל, שיהיה שמח עם הבתולה שבעה ימים, ועם הבעולה שלשה ימים, בין בחור בין אלמן.

יג. יש לו [מותר] לאדם לשא נשים רבות כאחת ביום אחד, ומכרך ברפת חתנים לכל כאחד. אבל לשמחה, צריך לשמח עם כל אחת ואחת שמחה הראויה לה - אם בתולה, שבעה, ואם בעולה, שלשה; ואין מערבין שמחה בשמחה.

יד. מתר לאדם לשא בכל יום חול, אפלו בתשעה באב, בין ביום, בין בלילה. אבל אין נושאים לא בערב שבת ולא באחד בשבת - גזרה שמא יבוא לידי חלול שבת בתקון הסעודה, שהחתן טרוד בסעודתו; ואין צריך לומר, שאסור לשא בשבת. ואפלו בחלו של מועד אין נושאים נשים, כמו שבארנו - לפי שאין מערבין שמחה בשמחה, שנאמר: "מלא שבע זאת, ונתנה לך גם את זאת". ושאר הימים, מתר לשא בכל יום שירצה - והוא שיטרח בסעודת נשואין שלשה ימים קדם יום הנשואין.

טו. מקום שאין בית דין יושבין בו אלא בשני ובחמישי בלבד, בתולה נשאת ביום רביעי, שאם היתה לו טענת בתולים [שלא מצאה בתולה], ישפם לבית דין; ומנהג חכמים הוא, שהנושא את הבעולה ישאנה בחמישי, כדי

וכתבתה מאתים כמו שהיתה; ואם טען ואמר: 'שָׁמָא עַד שְׁלָא אַרְסְתִּיךָ נְאָנְסַתָּ וּמְקַחִי מִקַּח טְעוּת, או אַחַר שְׁאֲרִסְתִּיךָ נִבְעַלְתָּ בְּרִצּוֹנְךָ' - הָרִי זֶה מְחָרִים סָתָם עַל מִי שְׁטוּעֵן שְׁקָר כְּדִי לְחַיְבֵנִי מִמּוֹן שְׂאִינִי חֵיב בּוּ.

יב. טען ואמר: 'לא מצאתיה בתולה', והיא אומרת: 'לא בא עלי ועדין בתולה אני' - בודקין אותה, או חוזר ובוועל בפני עדים. אמרה: 'בא עלי ובתולה מצאני ככל הבתולות, ושקר הוא טוען' - שואלין אותו ואומרין לו: 'מה היה הדבר עד שאמרת אינה בתולה?' אם אמר מפני שלא מצאתי דם - בודקין במשפחה שָׁמָא אֵין לָהֶם דָּם כָּלֵל, לא דם נדה ולא דם בתולים; אם נמצאו פֶּלֶן כֶּן, הָרִי זֶה בְּחֻזְקָתָהּ. לא נמצאו בנות משפחה פֶּן - בודקין אותה, שָׁמָא חֲלִי גְדוֹל יֵשׁ בָּהּ שִׁיבֵשׁ לְחִלּוּחֵי הָאֵיבָרִים, או שָׁמָא הִיָּתָה מְתַעֲנָה בְּרַעֲב. ומרטיבין [רוחצים] אותה ומאכילין אותה ומשקין אותה עד שתבריא, ותבעל שניה, ונראה אם תוציא דם או לאו. ואם אין שם לא חולי ולא רעב ולא פיוצא בו - הָרִי זֶה טְעַנְתָּ בְּתוּלִים; וְאָף עַל פִּי שְׁמִצָּא דַחַק בְּעַת הַתְּשֻׁמִּישׁ, הוֹאִיל וְלֹא יֵצֵא דָם, אֵין פָּאן בְּתוּלִים - שְׁכָל בְּתוּלָה יֵשׁ לָהּ דָם, בֵּין קְטֹנָה בֵּין נַעֲרָה בֵּין בּוֹגְרָת, אֲלֹא מִפְּנֵי הַחֹלִי כִּמּוֹ שְׁאֲמַרְנּוּ. ואם אמר 'מפני שלא מצאתי דחק, אלא פתח פתוח [בעולה] מצאתי' - שואלין על שנותיה: שָׁמָא בּוֹגְרָת הִיא, שָׁרֵב הַבּוֹגְרוֹת אֵין לָהֶן דַּחַק שְׁמַרְגִּישִׁין בּוּ הַרְבֵּה, שְׁהָרִי גְדֻלָּה וְנִתְרַפּוּ אֵיבָרֶיהָ וְכָלוּ בְּתוּלֶיהָ. ואם לא בגרה עדין, אומרים לו: 'שָׁמָא הִיָּתָה או בעלת בנות, ולפיכך לא הרגשת בדחק; אם אמר 'לא כי אלא ודאי פתח פתוח היה' - הָרִי זֶה טְעַנְתָּ בְּתוּלִים לְכָל בְּתוּלָה שְׁלֹא בִגְרָה, בֵּין קְטֹנָה בֵּין נַעֲרָה, בֵּין בְּרִיאָה בֵּין חוֹלָה; שְׁכָל בְּתוּלָה נַעֲרָה, פְּתוּחָה סָתוּם הוּא; וְאָף עַל פִּי שְׁמִצָּא הַדָּם, הוֹאִיל וּמִצָּא פְּתַח פְּתוּחִים, אֵין פָּאן בְּתוּלִים.

יג. יש גאונים שהורו, שהבוגרת אין לה טענת דמים, ויש לה טענת פתח פתוח. ואין דרך התלמוד מראה דבר זה, וטעות היתה בנסחאות שלהן; וכבר בדקתי על ספרים רבים וקדמונים, ומצאתי שהדבר כמו שאמרנו, שאין לבוגרת אלא טענת דמים בלבד.

יד. חכמים הם שתקנו עקר כתבה לאשה; והם התקינו ואמרו שכל הטוען טענת בתולים והאשה מכחשת אותו - נאמן, ועליה להביא ראיה, לא על האיש; שחזקה היא שאין אדם טורח בסעודה [בנישואין] ומפסידה [ע"י שמשקר שהיא לא בתולה] והופך שמחתו אבל.

טו. ועד מתי יש לו לטען טענת בתולים? אם נסתרה [נתייחדה עמו] - מיד; ואם לא נסתרה - אפלו לאחר שלשים יום.

טז. הורו כל הגאונים, שזה שאמרו חכמים שהוא נאמן אם הכחישתו, להפסידה עקר כתבה, אבל התוספת יש לה, אלא אם פן נודע בראיה ברורה שהיתה בעולה, או שהודת [הודתה] לו שהיא בעולה קדם שתתאָרס והטעתו. לפיכך יש לו להשביעה בקניטת חפץ [תפיסת חפץ קדוש],

עליה קטן מִכֵּן תִּשַׁע שָׁנִים וְלִמְשָׁה - כְּתַבְתָּהּ מֵאֵתִים, כְּאֵלוֹ לֹא נִבְעַלָה כָּלֵל; שְׂבִיאת בֶּן תִּשַׁע שָׁנִים יוֹם אֶחָד בִּיאָה, פְּחוֹת מִזֶּה אֵין בִּיאָתוֹ בִּיאָה.

ד. בתולה שהיא בוגרת, או סומא, או אילונית [עקרה] - כְּתַבְתָּן מֵאֵתִים; אֲבָל הַחֲרֻשֶׁת וְהַשׁוֹטָה, לֹא תִקְנוּ לָהֶן חֲכָמִים כְּתַבָּה. הַשׁוֹטָה, לֹא תִקְנוּ לָהּ נִשׁוּאִין כָּלֵל; וְהַחֲרֻשֶׁת, אִף עַל פִּי שֵׁישׁ לָהּ נִשׁוּאִין מִדְּבָרֶיהֶם [מדרבנן], לֹא תִקְנוּ לָהּ כְּתַבָּה, כְּדִי שְׁלֹא יִמְנְעוּ וְלֹא יִשְׂאוּ אוֹתָהּ. וְכַשֵּׁם שְׂאִין לָהּ כְּתַבָּה, כִּף אֵין לָהּ מִזִּנּוּת, וְלֹא תִנְאִי מִתְּנָאֵי כְּתַבָּה; וְאִם כְּנִסָּה [נשאה כשהיא] חֲרֻשֶׁת וְנִתְפַקְחָה - יֵשׁ לָהּ כְּתַבָּה וְתִנְאִי כְּתַבָּה, וְכַתְּבָתָה מֵאָה.

ה. נשא חרשת או שוטה וכתב להן מאה מנה - כְּתַבְתָּן קִימָת, מִפְּנֵי שְׂרָצָה לְהַזִּיק נַכְסָיו.

ו. חרש או שוטה שנשא נשים פקחות - אף על פי שנתפקח החרש ונשתפה השוטה, אין לנשיהן עליהן כלום [שום תביעה]; רצו לקימן אחר שהבריא, יש להן כתבה מאה. ואם בית דין הן שהשיאו את החרש, וכתבו לה כתבה על נכסיו - נוטלת כל מה שכתבו לה בית דין; אבל השוטה, אין בית דין משיאין אותו - במקום שאין תקנת חכמים עומדת, לא תקנו לו נשואין. וכן קטן - לא תקנו לו חכמים נשואין, הואיל וסופו לבוא לידי נשואין גמורין. ומפני מה תקנו נשואין לקטנה ואף על פי שהיא באה לידי נשואין גמורין? כְּדִי שְׁלֹא יִנְהַגּוּ בָּהּ מִנְהַג הַפְּקָר [זנות]. ואין משיאין את הקטן עד שבודקין אותו ויגדע שהביא סימנין.

ז. קטן, אפלו בן תשע שנים יום אחד, שנשא אשה - אין לה כתבה; ואם הגדיל וקימה [נשאר להיות בעלה] אחר שהגדיל, יש לה עקר כתבה מנה. וכן גר שנתגריר הוא ואשתו - כְּתַבְתָּהּ מִנָּה, שְׁעַל מְנַת כֶּן קִימָה.

ח. כל בתולה שכתבתה מאתים, יש לה טענת בתולים; וכל שכתבתה מנה, או שלא תקנו לה חכמים כתבה - אין לה טענת בתולים. והמתניח עם ארוסתו קדם נשואין, אין לו טענת בתולים.

ט. ומה היא טענת בתולים? זה שנשא בתולה שחזקה שהיא בתולה, וטוען ואומר 'לא מצאתיה בתולה'. ושני סימנין הן לכתולים - האחד, דמים ששותרתין ממנה בסוף ביאה ראשונה; והשני, הדחק שיימצא בה בביאה ראשונה בשעת התשמיש.

י. הנושא בתולה שכתבתה מאתים, וטען ואמר לא מצאתיה בתולה - שואלין אותה: אם אמרה 'אמת הוא, לא מצאני בתולה, מפני שנפילתי והפני עץ או קרקע והלכו בתולי' - הָרִי זֶה נְאָמְנָת, וְחֻזְרֵי כְּתַבְתָּהּ לְמָנָה. אִף עַל פִּי שֶׁהוּא טוּעֵן וְאוֹמֵר 'שָׁמָא אִישׁ בָּא עֲלַיךְ וְאֵין לָךְ כָּלוּם' - אֵין מְשַׁגְּיחִין בְּטְעַנְתּוֹ; וְיֵשׁ לוֹ לְהַחֲרִים סָתָם [להטיל חרם סתמי] שְׁלֹא בָּא עֲלֶיהָ אִישׁ, שְׂאֵין הַדָּבָר לוֹ וְדָאֵי.

יא. אמרה היא: 'אמת אמר שלא מצאני בתולה, ואיש בא עלי באנס אחר שנתארסתי לו' - הָרִי זֶה נְאָמְנָת,

בטל ותיב בעונתה - שהרי התנה על מה שכתוב בתורה, ואינו תנאי ממוין.

ח. התנה עמה לפחות מעקר כתבה, או שכתב לה מאתים או מאה עקר כתבה וכתבה לו שנתקבלה מהן כף וכף והיא לא נתקבלה [אלא מחלה לו] - תנאו בטל; שכל הפוחת לכתולה ממאתים ולא למנה ממנה, הרי זו בעילת ונות.

ט. התנת עמו אחר שנשאה שלא יירשנה - תנאה בטל. ואף על פי שירשת הבעל מדברי סופרים, עשו חזוק לדבריהם כשל תורה, וכל תנאי שבירשה בטל ואף על פי שהוא ממוין, שנאמר בה: "לחקת משפט לדורתכם". ובשאר הדברים תנאו קים, כגון שהתנה עמה שאין לה שאר וכסות, על מנת שלא יאכל פרות נכסיה; וכל פיוצא בזה, תנאו קים.

י. כמה מזונות פוסקין לאשה? פוסקין לה לחם שתי סעודות בכל יום, סעודה בינונית של כל אדם באותה העיר שאינו לא חולה ולא גרגרן [רעבתן]; ומאותו מאכל של אנשי אותה העיר, אם חטים חטים, ואם שעורים שעורים, וכן ארז או דחן, או משאר מינין שנהגו בהן. ופוסקין לה פפררת [תיבול] לאכל בה את הפת, כגון קטניות או ירקות וכיוצא בהן; ושמן לאכילה, ושמן להדלקת הנר, ופרות; ומעט יין לשתות, אם היה מנהג המקום שישתו הנשים יין. ופוסקין לה שלש סעודות בשבת, ובשאר או דגים כמנהג המקום. ונותן לה בכל שבת ושבת מעה פסף [מטבע ששוויו אחד מו' דינר] לצרכיה, כגון לכבוס או למרחץ וכיוצא בהן.

יא. כמה דברים אמורים? בעניי שבירשאל. אבל אם היה עשיר, הכל לפי עשרו; אפלו היה ממונו ראוי לו שיעשה לה כמה תכשילי בשר בכל יום, כופין אותו ופוסקין לה מזונות כפי ממונו. ואם היה עני ביותר ואינו יכול לתן לה לחם שהיא צריכה לו - כופין אותו להוציא, ותהיה כתבתה חוב עליו עד שתמצא ידו ויתן.

יב. בעל שרצה לתן לאשתו מזונותיה הראויות לה, ותהיה אוכלת ושותה לעצמה והוא אוכל ושותה לעצמו - הרשות בידו; ובלבד שיאכל עמה מלילי שבת ללילי שבת.

יג. האשה שפסקו לה מזונות והותירו [נותרו], המותר לבעל. היה בעלה כהן - אינו נותן לה כל מזונותיה תרומה, מפני שטרח גדול הוא לה לשמרן מדבר המטמאן לאכלן בטרה; אלא נותן לה מתצה חלין ומחצה תרומה. יד. כשם שאדם חייב במזונות אשתו, כך הוא חייב במזונות בניה ובנותיו הקטנים עד שיהיו בני שש שנים. מכאן ואילך, מאכילן עד שיגדלו בתקנת חכמים; ואם לא רצה - גוצרין בו ומקלימין אותו ופוצרין [מפצירים] בו. אם לא רצה - מכריזין עליו בצבור ואומרים: 'פלוגי אכזרי הוא ואינו רוצה לזון בניה, והרי הוא פחות מעוף טמא שהוא זן את אפרוחיו'. ואין כופין אותו לזונם אחר שש. טו. כמה דברים אמורים? באיש שאינו אמוד [מוחזק

כדין כל הנשבעין ונוטלין] נקבוצה תובעים שנוטלין ממון רק בשבועה, ואחר כך תגבה התוספת. ואין לה היא להשביעו שלא מצאה בתולה ואחר כך תפסיד עקר כתבה, שחזקה היא שאין אדם טורח בסעודה ומפסידה; ויש לה להחרים סתם על מי שטוען עליה שקר.

זו. הרי שרצה לקימה אחר שהפסידה עקר כתבתה - חוזר וכותב לה מאה, לפי שאסור לו לאדם לשהות עם אשתו שעה אחת בלא כתבה, כמו שבארנו.

הלכות אישות פרק יב

א. כשנושא אדם אשה, בין בתולה בין בעולה, בין גדולה בין קטנה, אחת בת ישראל ואחת הגוורת או המשחררת [שפחה כנענית לשעבר] - יתחייב לה בעשרה דברים, וזוהי בארבעה דברים.

ב. והעשרה, שלשה מהן התורה, ואלו הן: "שארה כסותה ועונתה". "שארה", אלו מזונותיה; "כסותה", פמשמעה; "עונתה", לבוא עליה כדרך כל הארץ. והשבעה מדברי סופרים, וכלן תנאי [תקנות] בית דין הם. האחד מהן, עקר כתבה; והשאר הן הנקראין תנאי כתבה, ואלו הן: לרפאתה אם חלתה, ולפדותה אם נשפית, ולקברה כשתמות, ולהיות נזוגת מנכסיו ויושבת בביתו אחר מותו כל זמן אלמנותה, ולהיות בנותיה ממנו נזונות אחרי מותו עד שיתארסו, ולהיות בניה הנזכרים ממנו יורשין כתבתה יותר על חלקם בירשה שעם אחיהם מאשה אחרת.

ג. והארבעה שזכה בהן כלם מדברי סופרים, ואלו הן: להיות מעשה ידיה שלו, ולהיות מציאתה שלו, ושיהיה אוכל פרות כל נכסיה בחייה, ואם מתה בחייו יירשנה; והוא קודם לכל אדם בירשתה.

ד. ועוד תקנו חכמים, שיהיו מעשה ידי האשה כנגד [תמורת] מזונותיה, ופדיונה כנגד [תמורת] אכילת פרות נכסיה, וקבורתה כנגד [תמורת] ירשתו לכתבתה. לפיכך אם אמרה האשה 'איני נזוגת [מתפרנסת ממנו] ואיני עושה' [איני מביאה לו רווחי עבודתי] - שומעין לה, ואין כופין אותה; אבל אם אמר הבעל 'איני נזוג ואיני נוטל כלום ממעשה ידיך' - אין שומעין לו, שמא לא יספיקו לה מעשה ידיה במזונותיה. ומפני זה יחשבו המזונות כתנאי הכתבה.

ה. כל הדברים האלו, אף על פי שלא נכתבו בשטר כתבה, ואפלו לא כתבו כתבה עדין, אלא נשא סתם - בין שנשא, זכה הבעל בארבעה דברים שלו, וזכת האשה בעשרה דברים שלה, ואינן צריכין לפרש.

ו. התנה הבעל שלא יתחייב באחד מן הדברים שהוא חייב בהן, או שהתנת האשה שלא יזכה הבעל באחד מן הדברים שהוא זוכה בהן - התנאי קים, חוץ משלשה דברים שאין התנאי מועיל בהן, וכל המתנה עליהן תנאו בטל, ואלו הן: עונתה, ועקר כתבתה, וירשתה.

ז. כיצד? התנה עם האשה שאין לה עליו עונה, תנאו

כב. מכרה משלטלין ואמרה 'במזונות מכרתי', והוא טוען ואומר 'מזונות הנחתי' - נשבעת שבועת הסת [מדרבנן] שלא הניח. הרי שלא תבעה ולא לותה ולא מכרה, אלא דחקה עצמה ביום ובלילה, ועשת ואכלה - אין לה כלום.

כג. המדיר את אשתו מלהנות לו, בין שפרש עד זמן פלוני, בין שלא פרש אלא סתם - ממתינין לו שלשים יום: אם תמו ימי נדרו, או שלא תמו והתיר נדרו - הרי מוטב; ואם לאו - יוציא ויתן כתובה. ובאותן השלשים יום תהיה היא עושה ואוכלת, ויהיה אחד מחבריו מפרנס אותה דברים שהיא צריכה להן יתר על מעשה ידיה, אם אין מעשה ידיה מספיקין לכל.

כד. המדיר את אשתו שלא תטעם אחד מפירות - ממתינין לו שלשים יום; יתר על כן, יוציא ויתן כתובה; אפלו הדירה שלא תטעם מאכל רע, אפלו הדירה ממין שלא אכלה אותו מיקמה - יוציא אחר שלשים יום ויתן כתובה. נדרה היא שלא תאכל אחד מפירות, וקיים לה הוא את נדרה, או שנדרה בנזיר [נזירות] ולא הפר לה - אם רצה שתשב תחתיו ולא תאכל פרות או תהיה נזירה - תשב; ואם אמר: 'איני רוצה באשה נודרת' - יוציא ויתן כתובה, שהרי היה בידו להפר והוא קיים לה ברצונו.

הלכות אישות פ"ק יג

א. כמה הפסות שהוא חייב לתן לה? בגדים של חמשים, וזו משנה לשנה, ממטבע אותן הימים, שנמצאו החמשים, ששה דינרין ורביע דינר כסף. נותנין לה חמשים בימות הגשמים, ולובשת בלאותיהן [בגדים שנתיישנו] בימות החמה. והשחקים, והם מותר הפסות [בגדים שנשחקו] - הרי הן שלה, כדי שתתקפה בהן בימי נדחה. ונותנין לה חגור למתניה וכפח לראשה ומנעל, ממועד למועד [מרגל לרגל].

ב. כמה דברים אמורים? באותן הימים ובארץ ישראל. אבל בשאר זמנים ושאר המקומות, אין הדמים עקר - יש מקומות שהיה שם הבגדים ביקר הרבה, או בזול הרבה; אלא העקר שסומכין עליו, שמתחבין אותו לתן לה בגדים הראויין לה לימות הגשמים ולימות החמה, בפחות [הזול ביותר] שלובשת כל אשה בעלת בית באותה המדינה.

ג. ובכלל הפסות שהוא חייב לה - כלי בית ומדור [דירה] שיושבת בו. ומה הן כלי הבית? מטה מצעת, ומפץ [מצע גס] או מחצלת לישב עליה, וכלי אכילה ושתייה, כגון קדרה וקערה וכוס ובקבוק וכיוצא בהן. והמדור ששוכר לה - בית של ארבע אמות על ארבע אמות; ותהיה רחבה [חצר] חוצה לו כדי להשתמש בה, ויהיה לו בית הפסא חוץ ממנו.

ד. וכן מחבין אותו לתן לה תכשיטיה, כגון בגדי צבעונין להקיף על ראשה ופדחתה [מצחה], ופופו [איפור העין] ושק [אודם ללחיים] וכיוצא בהן - כדי שלא תתגנה עליו.

כבעל ממוון ואין ידוע אם ראוי לתן צדקה או אינו ראוי; אבל אם היה אמור שיש לו ממוון הראוי לתן ממנו צדקה המספקת להן - מוציאים ממנו בעל פרוח משום צדקה, וננין אותן עד שיגדילו.

טז. מי שהלך למדינה אחרת, ובאה אשתו לבית דין לתבע מזונות - שלשה חדשים הראשונים מיום הליכתו אין פוסקין לה בהן מזונות, תזקה היא שאין אדם מניח ביתו ויגן. מכאן ואילך פוסקין לה מזונות; ואם היה לו נכסים - בית דין יורדין לנכסיו ומוכרין למזונותיה. ואין מחשבין עמה על מעשה ידיה [אם הם מספיקים לה] עד שיבוא בעלה; אם מצא שעשת, הרי זה שלו. וכן אם לא עמדה בדין אלא מכרה לעצמה למזונות - מכרה קנים; ואינה צריכה הכרזה [מכירה פומבית לכל המרבה] ולא שבועה [שאינו בידה משל בעלה] עד שיבוא בעלה ויטען, או עד שתבוא לגבות כתבתה אחר מותו, מגלגלין [מוסיפין] עליה [בשבועתה] שלא מכרה אלא למזונות שהיא צריכה להן.

יז. וכשם שבית דין מוכרין למזון האשה שהלך בעלה, כך מוכרין למזון בניו ובנותיו שהן בני שש שנים או פחות; אבל יתר על שש, אין זנין אותן מנכסיו שלא בפניו אף על פי שהוא אמור. וכן מי שנשפתה - בית דין יורדין לנכסיו ומוכרין, וננין אשתו ובניו ובנותיו שהן בני שש או פחות ומפרנסין אותן.

יח. יש מן הגאונים שהורה, שאין פוסקין מזונות לאשה שהלך בעלה או שמת בעלה, עד שיהיה שטר כתבה יוצא מתחת ידה; ואם לא תוציא שטר כתבה, אין לה מזונות; שמה נטלה כתבתה מבעלה, או מחלה כתבתה לו, שאין לה מזונות, כמו שיתבאר. ויש מי שהורה שפוסקין לה בחזקת שלא נטלה ולא מחלה, ואין מצריכין אותה להביא כתבה. ולזה דעתי נוטה במי שהלך בעלה, הואיל ויש לה מזונות מן התורה. אבל אם מת בעלה - אין לה מזונות עד שתביא כתבה, מפני שהיא אוכלת בתקנת חכמים 56, ועוד מפני שזונות מנכסי יורשין, ולעולם טוענין לירוש.

יט. הלך בעלה, ולותה ואכלה - כשיבוא חייב לשלם. עמד אחד מדעת עצמו וזנה משלו - אם יבוא הבעל אינו חייב לשלם לו, אלא הרי זה אבד את מעותיו, מפני שלא צוהו לזונה, והיא לא לותה ממנו.

כ. הבעל שאמר לאשתו בשעה שהלך: 'טלי מעשה ידיך במזונותיך' - אין לה מזונות, שאלו לא רצת בדרך זה ולא סמכה דעתה, היה לה לתבעו או לומר לו 'אין מעשה ידי מספיקין לי'.

כא. הרי שעמדה בדין ופסקו לה מזונות ומכרו בית דין ונתנו לה, או שמכרה לעצמה, ובא הבעל וטען ואמר: 'הנחתי לה מזונות' - הרי זו נשבעת בנקיטת חפץ [באחיות חפץ קדוש] שלא הניח לה. לא תבעה ולא מכרה אלא שהת עד שבא, הוא אמר 'הנחתי', והיא אומרת 'לא הנחתי, אלא לויתי מזה ונתפרנסתי' - נשבע שבועת הסת [שבועה מדרבנן] שהניח לה, ונפטר; וישאר החוב עליה.

יב. המדיר את אשתו שלא תלך לבית אביה - בזמן שהן עמה בעיר, חדש אחד ממתינין לו; שנים, יוציא ויתן כתובה. ובזמן שהן בעיר אחרת, רגל אחד ממתינין לו; שנים, יוציא ויתן כתובה.

יג. המדיר את אשתו שלא תלך לבית האביל ולבית המשטה - או יתיר נדרו, או יוציא ויתן כתובה: שזה כמי שאסרה בבית הסהר ונעל בפניה. ואם היה טוען 'מפני כני אדם פרוצין שיש באותו בית האביל או בבית המשטה', והחזקו שם פרוצין - שומעין לו.

יד. האומר לאשתו: 'אין רצוני שיבואו לביתי אביך ואמך אחיך ואחיותיך' - שומעין לו, ותהיה היא הולכת להם כשיארע להן דבר; ותלך לבית אביה פעם בחדש, ובכל רגל ורגל. ולא יפנסו הן לה, אלא אם ארע לה דבר גדול כגון חלי או לדה - שאין כופין את האדם שיפנסו אחרים לרשותו. וכן היא שאמרה: 'אין רצוני שתקנס אצלי אמך ואחותך, ואיני שונאת עמהן בחצר אחת, מפני שמרעין לי ומצרין לי' - שומעין לה; שאין כופין את האדם שיבאו אחרים עמו ברשותו.

טו. האישי שאמר: 'איני דר במדור זה, מפני שבני אדם רעים או פרוצים או גויים בשכונתי ואני מתירא מהם' - שומעים לו, אף על פי שלא החזקו בפרוצות; שכך צוה חכמים: 'הרחק משכבן רע'. ואפלו היה המדור שלה - מוציאה ממנו, ושוכן בין בני אדם כשרים. וכן היא שאמרה כן, אף על פי שהיא אומרת: 'אני איני מקפיד עליהן' - שומעין לה, מפני שהיא אומרת: 'אין רצוני שיצא עלי שם רע בשכונות אלו'.

טז. כל הישוב - ארצות ארצות הוא, כגון: ארץ פנען, וארץ מצרים, וארץ תימן, וארץ כוש, וארץ שנער, וכיוצא בהן; וכל ארץ וארץ - מדינות וכפרים. וערי ישראל לעגן נשואין - שלש ארצות היו: יהודה, ועבר הירדן, והגליל. **יז.** איש שהיה בארץ מן הארצות, ונשא אשה בארץ אחרת - כופין אותה ויוצאה עמו לארצו, או תצא בלא כתובה, שעל מנת כן נשאה, ואף על פי שלא פרוש. אבל הנושא אשה באחת מן הארצות, והוא מאנשי אותה הארץ - אינו יכול להוציאה לארץ אחרת; אבל מוציאה ממדינה למדינה [מעיר לעיר], או מקפר לכפר באותה הארץ. ואינו יכול להוציאה ממדינה לכפר, ולא מקפר למדינה, שיש דברים שישבת המדינה טובה להן, ויש דברים שישבת הכפרים טובה להן.

יח. וכשמוציאה ממדינה למדינה, או מקפר לכפר באותה הארץ - אינו מוציאה ממנה יפה לנהו רע ולא מרע ליפה, מפני שהיא צריכה להשפיל [לטפל] ולבדק עצמה יפה בנהו היפה, כדי שלא תהיה בו קלה ובעורה. וכן לא יוציאה ממקום שרבו ישראל למקום שרבו גויים; ובכל מקום, מוציאין ממקום שרבו גויים למקום שרבו ישראל. **יט.** במה דברים אמורים? מחוצה לארץ לחוצה לארץ, או מארץ ישראל לארץ ישראל. אבל מחוצה לארץ לארץ ישראל - כופין לעלות, אפלו ממנה היפה לנהו רע; ואפלו

ה. במה דברים אמורים? בעני שבין ישראל. אבל בעשיר, הכל לפי עשורו - אפלו היה ראוי לקנות לה כלי משי ורקמה וכלי זהב, כופין אותו ונותן. וכן המדור, לפי עשורו. והתכשיט וכלי הבית, הכל לפי עשורו. ואם קצרה ידו לתן לה אפלו בעני שבין ישראל, כופין אותו להוציא; ותהיה הכתובה עליו חוב עד שיצטער.

ו. ולא האשה בלבד, אלא בניו ובנותיו הקטנים בני שש או פחות - תיב לתן להן כסות המספקת להן, וכלי תשמיש ומדור לשפן בו; ואינו נותן להן כפי עשורו, אלא כפי צרכן בלבד. זה הכלל: כל מי שיש עליו מזונות [שהוא חייב לזוננו], בין בחייו בין אחר מותו - יש לו כסות וכלי בית ומדור; וכל שבית דין מוכרין למזונותיו - כך מוכרין לכסותו וכלי ביתו ומדורו.

ז. האשה שהלך בעלה, ופסקו לה בית דין מזונות וכסות וכלי בית ושכר מדור - אין פוסקין לה תכשיט, שהרי אין לה בעל שתתקשט לו; אבל מי שגששתה בעלה או נתקשר - פוסקין לה תכשיט. ודין הבעל עם אשתו בטענת הכסות והפלים ושכר המדור כדינים בטענת המזונות: אם אמר הוא 'נתתי' והיא אומרת 'לא נתתי' - דין אחד לכל.

ח. המדיר את אשתו שלא תתקשט באחד מכל המינין - בעניות [אשה עניה], שנה אחת יקנים [יחיה איתה בנדרו]; יתר על כן - או יתיר נדרו, או יוציא ויתן כתובה. ובעשירות, שלשים יום יקנים; יתר על כן - או יתיר נדרו, או יוציא ויתן כתובה.

ט. הדירה שלא תלך למרחץ - בכפרים [ערים גדולות], שבת אחת [שבוע]; ובכפרים, שתי שבתות. שלא תנעל מנעל - בכפרים, שלשה ימים; ובכפרים, מעת לעת. יתר על זה - או יתיר נדרו, או יוציא ויתן כתובה.

י. הדירה שלא תשאל וישאל מכלי הבית שדרך כל השכונות לשאל אותן ולהשאילן, כגון נפה וכברה רחים ותנור וכיוצא בהם - יתיר נדרו, או יוציא ויתן כתובה, מפני שמשיאה [מוציאה לה] שם רע בשכונותיה. וכן היא שנדרה שלא תשאל וישאל נפה וכברה ורחים ותנור וכיוצא בהן, וישאל תארג בגדים נאים לבנה במקום שדרך לארג אותן לבנים - תצא שלא בכתובה, מפני שמשיאתו שם רע בשכונותיו שהוא פילי [קמצן].

יא. מקומות שדרךן שלא תצא אשה בשוק בכפח שעל ראשה בלבד עד שהיה לה רדיד [צעיר] החופה את כל גופה כמו טלית - נותן לה בכלל הכסות רדיד הפחות [הזול] בכל הרדידין; ואם היה עשיר - נותן לפי עשורו, כדי שתצא בו לבית האביל או לבית המשטה; לפי שכל אשה יש לה לצאת ולילך לבית אביה לבקרו, ולבית האביל ולבית המשטה לגמל חסד לרעותיה ולקרובותיה, כדי שיבואו הם לה - שאינה בבית הסהר עד שלא תצא ולא תבוא. אבל גנאי הוא לאשה שתהא יוצאה תמיד, פעם בחוץ פעם בקרובות; ויש לבעל למנע אשתו מזה, ולא יניחה לצאת אלא כמו פעם אחת בחדש או פעמים בחדש, כפי הצורך; שאין יפי לאשה אלא לישב בזוית ביתה, שכך כתוב: "כל כבודה בת מלך, פנימה".

דברי קלון. וכן אם הדינה שתהיה מתהפכת בשעת תשמיש כדי שלא תתעבר, או הדינה שתעשה מעשה שוטים ודברים שאינם אלא כשטות - הרי זה יוציא ויתן כתובה.

ו. המדיר את אשתו מתשמיש המטה - שבת אחת [שבוע], ממתינין לו; יתר על כן - יוציא ויתן כתובה, או יפר נדרו, ואפלו היה מלח שעונתו לששה חדשים; שכינן שנדר, הרי צערה ונתיאשה. וכיצד מדינה? אם אמר לה: 'תשמישי אסור עליך', או שנשבע שלא ישמש מטתו - לא נדר כלום, ואם נשבע - נשבע לשוא, מפני שהוא משעבד לה. אמר לה: 'הנאת תשמישך אסורה עלי' - הרי זה נדר, ואסור לשמש; שאין מאכילין את האדם דבר האסור לו.

ז. אסור לאדם למנע את אשתו עונתה; ואם מנע כדי לצערה - עבר בלא תעשה של תורה, שנאמר: "שארה כסותה ועונתה לא יגרע". ואם חלה או תשש כחו ואינו יכול לבעל - ימתין ששה חדשים עד שיבריא, שאין לך עונה גדולה מזו, ואחר כך - או יטל ממנה רשות, או יוציא ויתן כתובה.

ח. האשה שמנעה בעלה מתשמיש המטה - היא הנקראת 'מורדת'. ושואלין אותה מפני מה מרדה. אם אמרה: 'מאסתיהו, ואיני יכולה להבעל לו מדעתי' [מדצוני] - כופין אותו להוציא לשעתו [מיידי], לפי שאינה בשביה שתבעל לשנוי לה; ותצא בלא כתובה כלל, ותטל בליותיה [בגדים בלויים] הקניין, בין מנכסים שהכניסה לבעלה ונתחייב באחריותו, בין מנכסים שלא נתחייב באחריותו. ואינה נוטלת משל בעל כלום; ואפלו מנעל שברגליה ומטפחת שבראשה שלקחן לה, פושטת ונותנת לו. וכן כל שנתן לה מתנה, מחזרת אותן, שלא נתן לה על מנת שתטל ותצא.

ט. ואם מרדה מתחת בעלה כדי לצערו, ואמרה: 'הריני מצערת אותו בכך, מפני שעשה לי כך וכך', או 'מפני שקללני', או 'מפני שעשה עמי מריבה', וכיוצא בדברים אלו - שולחים לה מבית דין ואומרים לה: 'הוי יודעת, שאם את עומדת במרדך, אפלו כתבתך מאה מנה, הפסדת אותה'; ואחר כך מכריזין עליה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות בכל יום ארבע שבתות [שבועות] זו אחר זו, ואומרים: 'פלונית מרדה על בעלה'.

י. ואחר ההכרזה שולחין לה פעם שניה, ואומרים לה: 'אם את עומדת במרדך, הפסדת כתבתיך'. אם עמדה במרדה ולא חזרה - נמלכין בה, ותאבד כתבתה, ולא יהיה לה כתובה כלל; ואין נותנין לה גט עד שנים עשר חדש, ואין לה מזונות כל שנים עשר חדש. ואם מתה קדם הגט, בעלה יורשה.

יא. כסדר הזה עושין אם מרדה כדי לצערו - ואפלו היתה נדה או חולה שאינה ראויה לתשמיש, ואפלו היה בעלה מלח שעונתו לששה חדשים, ואפלו יש לו אשה אחרת.

מקום שרבו ישראל למקום שרבו גויים - מעלין. ואין מוציאין מארץ ישראל לחוצה לארץ, ואפלו מנה הרע שרבו גויים לנהו יפה שרבו ישראל.

כ. אמר האיש לעלות לארץ ישראל והיא אינה רוצה - תצא שלא בכתובה; אמרה היא לעלות והוא אינו רוצה - יוציא ויתן כתובה; והוא הדין לכל מקום מארץ ישראל עם ירושלים; שהכל מעלין לארץ ישראל, ואין הכל מוציאין משם; והכל מעלין לירושלים, ואין הכל מוציאין משם.

יום שישי

הלכות אישות פרק יד

א. עונה [תשמיש] האמורה בתורה - לכל איש ואיש כפי כחו וכפי מלאכתו. כיצד? בני אדם הבריאים הרפים והענגים [מפונקים] שאין להם מלאכה שמכשלת כחן אלא אוכלין ושותין ויושבין בבתיהן - עונתיהן בכל לילה. הפועלין - כגון החטיטין, והאורגין, והבונים, וכיוצא בהן - אם היתה מלאכתן בעיר, עונתיהן פעמים בכל שבת; ואם מלאכתן בעיר אחרת, עונתן פעם אחת בשבת. החמרים - פעם אחת בשבת; הגמלים - אחת לשלשים יום; המלחין - אחת לששה חדשים. תלמידי חכמים - עונתן פעם אחת בשבת, מפני שתלמוד תורה מתיש כחן; ודרך תלמידי חכמים לשמש משתן מלילי שבת ללילי שבת.

ב. יש לאשה לעכב על בעלה שלא יצא לסחורה אלא למקום קרוב, שלא ימנע מעונתה, ולא יצא אלא ברשותה; וכן יש לה למנעו לצאת ממלאכה שעונתה קרובה למלאכה שעונתה רחוקה, כגון חמר שבקש להעשות גמל, או גמל להעשות מלח. ותלמידי חכמים יוצאין לתלמוד תורה שלא ברשות נשותיהן שנים שלש שנים; וכן רף ונגנ שנעשה תלמיד חכמים, אין אשתו יכולה לעכב.

ג. נושא אדם כמה נשים, אפלו מאה, בין בבת אחת, בין בזו אחר זו, ואין אשתו יכולה לעכב; והוא שיהיה יכול לתן שאר כסות ועונה כראוי לכל אחת ואחת. ואינו יכול לכף אותן לשכן בחצר אחת, אלא כל אחת ואחת לעצמה.

ד. וכמה היא עונתן? לפי מנגנון. כיצד? פועל שהיו לו שתי נשים - יש לזו עונה אחת בשבת ולזו עונה אחת בשבת; היו לו ארבע נשים - נמצאת עונת כל אחת מהן פעם אחת בשתי שבתות. וכן אם היה מלח ויש לו ארבע נשים, תהיה עונת כל אחת מהן פעם אחת בשתי שנים. לפיכך צווי חכמים שלא ישא אדם יותר על ארבע נשים, אף על פי שיש לו מומן הרבה, כדי שתגיע להן עונה פעם אחת בחדש.

ה. המדיר את אשתו [מחזונו, עד] שתאמר לאחרים מה שאמר לה או מה שאמרה לו מדברי שחוק וקלות ראש שמדבר אדם עם אשתו על עסקי תשמיש - הרי זה יוציא ויתן כתובה; שאין זו יכולה להעזו פניה ולומר לאחרים

כ. מי שנשבת אשתו, והוא במדינת הים - בית דין יורדין לנכסיו ומוכרין בהכרזה [מכרו פומבי], ופודין אותה כדרך שהבעל פודה.

כא. המדיר את אשתו נדר שהיא חייב בגללו לגרשה ולתן כתובה, ונשבת אחר שהדירה - אינו חייב לפדותה; שמעת שהדירה נתחייב לגרשה ולתן כתובה.

כב. האשה שהיתה אסורה על בעלה מאסורי לאוין, ונשבת - אינו חייב לפדותה, אלא נותן לה כתובה והיא תפדה עצמה. והלא השבויה אסורה לכהן, והרי הוא פודה אותה - מפני שלא היתה אסורה מקדם, ואסור השביה הוא שגרה לה.

כג. מתה אשתו - חייב בקבורתה, ולעשות לה הספד וקנינים [לשכור מקוננות] כדרך כל המדינה; ואפלו עני שבין ישראל, לא יפחתו לו משני חליין ומקוננת. ואם היה עשיר, הכל לפי כבודו; ואם כבודה יותר מכבודו, קוברין אותה לפי כבודה; שהאשה עולה עם בעלה [לדוגמת עשירותו] ואינה יורדת, ואפלו לאחר מיתה.

כד. לא רצה לקבר את אשתו, ועמד אחד מדעת עצמו וקברה - מוציאין מבעלה בעל כרחו ונותנין לזה, כדי שלא תהיה זו משלכת לפלבים. היה במדינה אחרת כשמתה אשתו - בית דין יורדין לנכסיו ומוכרין בלא הכרזה [מכרו פומבי], וקוברין אותה לפי קמון הבעל, ולפי כבודו או לפי כבודה.

הלכות אישות פ"ק טו

א. האשה שהרשת את בעלה אחר הנשואין שימנע עונתה - הרי זה מתר. במה דברים אמורים? בשהיו לו בנים, שכבר קים מצות פריה ורבייה. אבל אם לא קים, חייב לבעל בכל עונה עד שיהיו לו בנים, מפני שהיא מצות עשה של תורה, שנאמר: "פרו ורבו".

ב. האיש מצוה על פריה ורבייה, אבל לא האשה. ומאימתי יתחייב האיש במצוה זו? מן שש עשרה שנה או מן שבע עשרה שנה. וכיון שעברו עשרים שנה ולא נשא אשה - הרי זה עובר ומבטל מצות עשה; ואם היה עוסק בתורה וטרוד בה, והנה מתגרר מלשא אשה כדי שלא יטרח במזונות ויבטל מן התורה - הרי זה מתר להתאחר, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, וכל שכן בתלמוד תורה.

ג. מי שחשקה נפשו בתורה תמיד, ושגה בה [עוסק בה תמיד] ככן עזאי ונדבק בה כל ימיו ולא נשא אשה - אין בידו עוון; והוא שלא יהיה יצרו מתגבר עליו; אבל אם היה יצרו מתגבר עליו - חייב לשא אשה, ואפלו היה לו בנים, שמא יבוא לידי הרהור.

ד. במה בנים יהיו לו לאיש, ותתקיים מצוה זו בידו? זכר ונקבה, שנאמר: "זכר ונקבה בראם". היה הבן סריס [עקר], או שהיתה הבת אילונית [עקרה] - לא קים מצוה זו.

ה. נולדו לו ומתו, והניחו בנים - הרי זה קים מצות פריה ורבייה; בני בנים הרי הן כבנים. במה דברים

יב. וכן ארוסה שהגיע זמנה להנשא, ומרדה כדי לצערו ולא נשאת - הרי זו מורדת מתשמיש. וכן יבמה שלא רצת להתגיבם כדי לצערו - כפטר הזה עושין להן.

יג. המורדת הזאת - כשהיא יוצאת אחר שנים עשר חדש בלא כתובה, תחזיר כל דבר שהוא של בעל. אבל נכסים שהכניסה לו ובליותיהן קימים - אם תפסה, אין מוציאיים מידה; ואם תפסן הבעל, אין מוציאין מידו. וכן כל מה שאבד מנכסיה שקבל הבעל אחריותו עליו, אינו משלם לה כלום. זה הוא דין התלמוד, במורדת.

יד. ואמרו הגאונים, שיש להן בכבל מנהגות אחרות במורדת; ולא פשטו אותן המנהגות ברב ישראל, ורבים וגדולים חולקין עליהן ברב המקומות. ובידין התלמוד ראוי לתפס ולדון.

טו. המורד על אשתו ואמר: 'הריני זן ומפרנס, אבל איני בא עליה מפני שאני שגאתיה' - מוסיפין לה על כתובה משקל שש ושלשים שוורה של כסף בכתובה ושבת; ונשב ולא ישמש כל זמן שתרצה היא לישוב. ואף על פי שכתובה הולכת ונוספת - הרי הוא עובר בלא תעשה, שנאמר: "לא יגרע"; שאם שנא ישלח, אבל לענות אסור. ולמה לא ילקה על לאו זה? מפני שאין בו מעשה.

טז. איש ואשתו שבאו לבית דין, הוא אומר: 'זו מורדת מתשמיש', והיא אומרת: 'לא כן, אלא כדרך כל הארץ אני עמו', וכן אם טענה היא ואמרה שהוא מורד מתשמיש, והוא אומר: 'לא כן, אלא כדרך כל הארץ אני עמה' - מחרימין תחלה [חרם סתמי] על מי שהוא מורד ולא יודה בבית דין; ואחר כך, אם לא הודו - אומרין להן: 'התיחדו בפני עדים'. נתחדו ועדין הן טוענין, מבקשין מן הנטען ועושין פשרה כפי כח הדין; אבל לבעל בפני אדם אי אפשר, לפי שאסור לבעל בפני כל בריה.

יז. האשה שחלתה - חייב לרפא אותה עד שתברי. ראה שהחלי ארץ ויפסיד קמון הרבה לרפואה, ואמר לה: 'הרי כתבתיך מנחת, או רפאי עצמך מכתבתיך, או הריני מגרשך ונותן כתובה והולך' - שומעין לו; ואין ראוי לעשות כן, מפני דרך הארץ.

יח. נשבת - חייב לפדותה. אם היה פהן שכבר נאסרה עליו - פודה, ומחזירה לבית אביה; ואפלו היה בעיר אחרת, מטפל בה עד שמחזירה למדינתה, ומגרשה, ונותן לה כל כתובה. היה בעלה ישראל שהשבויה מתרת לו, מחזירה לו לאשה כמות שהיתה; ואם רצה אחר כך, מגרשה ונותן לה כתובה.

יט. אין מחייבין את הבעל לפדות את אשתו ביתר על דמיה, אלא במה שהיא שוה כשאר השבויות. היו דמיה יותר על כדי כתובה, ואמר: 'הרי אני מגרשה וזו כתובה, תלך ותפדה את עצמה' - אין שומעין לו; אלא כופין אותו ופודה אותה, אפלו היו דמיה עד עשרה בכתובה, ואפלו אין לו אלא כדי פדיונה. במה דברים אמורים? בפעם ראשונה; אבל אם פדה ונשבת פעם שניה ורצה לגרשה - הרי זה מגרש ונותן כתובה, והיא תפדה את עצמה.

בעקרות; הוא אומר 'הפילה שנים', והיא אומרת 'שלשה' - נאמנת, שאינה מחזקת עצמה במפלת, ויוציא ויתן כתובה. ובכל זה משביעה שבועת הסת שלא הפילה, או שהפילה שלשה - שבטענה זו יתחייב לתן כתובה.

יד. נשאת לאחד ושהת עמו עשר שנים ולא ילדה והוציאה - מתרת להנשא לשני. שהת עם השני עשר שנים ולא ילדה - לא תנשא לשלישי; ואם נשאת לשלישי - תצא בלא כתובה, אלא אם כן יש לו אשה אחרת, או שקנס מצות פריה ורביה.

טו. האשה שבאה לבית דין ואמרה: 'בעלי אינו יכול לשמש כדרך כל הארץ שמוש שמוליד', או שאינו יורה כחץ - יעשו הדניין פשרה, ואומרין לה: 'ראוי לך שתנהגי עם בעליך עד שתשהי עשר שנים ולא תוליד, ואחר כך תתבעי'. ומגלגלין עמה בדרך, ואין כופין אותה לישוב; ולא דנין אותה דין המורדת, אלא מאריכים בדרך זה עד שייעשו פשרה.

טז. אף על פי שקנס אדם מצות פריה ורביה, הרי הוא מצוה מדברי סופרים שלא יבטל מלפרות ולרבות כל זמן שיש בו כח - שכל המוסיף נפש אחת מישראל, כאלו בנה עולם; וכן מצות חכמים היא, שלא ישב איש בלא אשה - שלא יבוא לידי הרהור, ולא תשב אשה בלא איש - שלא תחשד.

יז. וחובה על כל איש לקנות לאשתו [להתרות בה על התנהגות פרוצה]. אמרו חכמים: "אין אדם מקנא לאשתו אלא אם כן נכנסה בו רוח טהרה". ולא קנא לה ביותר מדי; ולא יאנס אותה, ויבעל בעל כרחה, אלא לדעתה, ומתוך שיחה ושמחה.

יח. וכן צווי חכמים על האשה שתהיה צנועה בתוך ביתה, ולא תרבה בשחוק וקלות ראש בפני בעלה, ולא תתבע תשמיש המטה בפיה, ולא תהיה מדברת בעסק זה; ולא תמנע מבעלה כדי לצערו עד שיוסיף באהבתה, אלא נשמעת לו בכל עת שירצה. ותזהר מקרוביו ובני ביתו, כדי שלא יעבר עליו רוח קנאה; ותתרחק מן הפעור ומן הדומה לכעור.

יט. וכן צווי חכמים, שיהיה אדם מכבד את אשתו יותר מגופו ואהבה כגופו; ואם יש לו ממוץ הרבה, יעשה בטובתה כפי הממון. ולא יטיל עליה אימה יתרה, ויהיה דבורו עמה בנחת, ולא יהיה עצב ולא רוגז.

כ. וכן צווי על האשה שתהיה מכבדת את בעלה ביותר מדי, ויהיה לו עליה מורא, ותעשה כל מעשיה על פיו, ויהיה בעיניה כמו שר או מלך; מהלכת בתאוות לבו, ומרחקת כל מה שישנא. וזה הוא דרך בנות ישראל ובני ישראל הקדושים, הטהורים בזוהרן; ובדרכים אלו, יהיה שיכון נאה ומשבח.

הלכות אישות פ"ק טז

א. הנכסים שמכנסת האשה לבעלה, בין קרקע בין עבדים בין משלטלין, אף על פי שהן נכתבין בשטר כתובה

אמורים? בש"היו בני הבנים זכר ונקבה, והיו באים מזכר ונקבה; אף על פי שהזכר בן בתו והנקבה בת בנו - הואיל והם משני בניו, הרי קנס מצות פריה ורביה; אבל אם היו לו בן ובת ומתו, והניח אחד מהן זכר ונקבה - צדין לא קנס המצוה.

ו. היו לו בנים בגיותו, ונתגיר הוא והם - הרי זה קנס מצוה זו. היו לו בנים והוא עבד [כנעני], ונשתחרר הוא והן - לא קנס מצות פריה ורביה, עד שיוליד אחר שנשתחרר; שהעבד אין לו יחוס [אין בניו מתייחסים אליו].

ז. לא ישא אדם עקרה וזקנה ואילונית [עקרה] וקטנה שאינה ראויה לילד, אלא אם כן קנס מצות פריה ורביה, או שהיתה לו אשה אחרת לפרות ולרבות ממנה. נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה - הרי זה יוציא ויתן כתובה, או ישא אשה הראויה לילד; ואם לא רצה להוציא, כופין אותו ומפין אותו בשוט עד שיוציא. ואם אמר: 'איני בועלה, והרי אני שוכן עמה בפני עדים כדי שלא אתיחד עמה', בין שאמרה היא כן, בין שאמר הוא - אין שומעין להן, אלא יוציא או ישא אשה הראויה לילד.

ח. שהת עשר שנים ולא ילדה, והרי הוא יורה שכבת זרע כחץ - חזקת החלי ממנה, ותצא שלא בכתובה, ויש לה תוספת [התחייבות שלקח על עצמו בכתובה לפי רצונו]; לא תהיה זו פחותה מאילונית שלא הפיר בה, שיש לה תוספת כמו שיתבאר. ואם אינו יורה כחץ, חזקת החלי ממנו בלבד; וכשיוציא - יתן הכתובה פלה, עקר [הסכום שקבעו חכמים בכתובה] ותוספת.

ט. הוא אומר: 'ממנה נמנע הולד', והיא אומרת: 'ממנו נמנע, מפני שאינו יורה כחץ' - היא נאמנת; ויש לו להתרים על מי שטוענת דבר שאינה יודעת אותו בודאי, ואחר כך יתן כתובה. ואם אמרה: 'איני יודעת אם ממני אם ממנו' - אין לה עקר כתובה, כמו שאמרנו; העמד ממון בחזקת בעלי, עד שתטען בודאי שאינו יורה כחץ. ולמה היא נאמנת בטענה זו? מפני שהיא מרגשת אם יורה כחץ או לא יורה כחץ, והוא אינו מרגיש.

י. האשה שבאה לתבע בעלה לגרשה אחר עשר שנים מפני שלא ילדה, והיא אומרת שאינו יורה כחץ - שומעין לה; אף על פי שאינה מצוה על פריה ורביה, צריכה היא לבנים לזקנותה. וכופין אותו להוציא, ויתן עקר כתובה בלבד; שלא כתב לה התוספת על מנת שתצא לרצונה ותטל.

יא. הלך בסחורה בתוך עשר שנים, או שהיה חולה, או שהיתה היא חולה, או שהיו חבושין בבית האסורים - אין עולה להן אותו זמן מן המגזן.

יב. הפילה - מונה מיום שהפילה. אם הפילה וחזרה והפילה שלשה פעמים - החזקה לנפלים, ושמה לא זכה להבנות ממנה; ויוציא ויתן כתובה.

יג. הוא אומר: 'הפילה בתוך עשר', כדי שיששה עמה, והיא אומרת: 'לא הפלתי' - נאמנת, שאינה מחזקת עצמה

וְיִשְׁנֶן בַּמַּטְלָטְלִין בְּקַרְקַע - חוץ מִכְתַּבַּת בְּגִין דְּכָרִין [בנינים זכרים - שירשו כתובת אמם], שְׁלֵא מְצָאנוּ מִנְהַג יִרְשָׁתָהּ פְּשׁוּט [מקובל] בְּכָל הַיְשִׁיבוֹת. לְפִיקֶף אָנִי אוֹמֵר, מְעַמִּידִין אוֹתָהּ עַל דִּין הַתְּלָמוֹד, שְׁאִין יוֹרְשִׁין כְּתַבַּת אִמָּן אֲלֵא מִן הַקְּרָע.

ח. כָּבֵר נִהְגוּ בְּכָל מְקוֹמוֹת שִׁדְעָנוּ וְשִׁמְעָנוּ שְׁמָעוּן, שִׁיכְתְּבוּ בְּכַתְּבָה 'בֵּין מְקַרְקְעֵי בֵּין מַטְלָטְלֵי'; וְדָבָר זֶה תְּקוּן גְּדוּל הוּא, וְאֲנָשִׁים נְבוֹנִים הִנְהִיגוּ בוֹ, שֶׁהָרִי זֶה תְּנָאֵי שְׁבָמֹון [שתקוף תמיד], וְנִמְצָאת הָאֲלֵמְנָה גּוֹבָה מִן הַמַּטְלָטְלִין [בכוחו של] בְּתָנָאֵי זֶה, לֹא בְּתַקְנַת אֲחֵרוֹנִים.

ט. הָרִי שְׁלֵא כְּתַב כָּף בְּשִׁטְר כְּתַבָּה, אֲלֵא נִשְׂא סָתָם - אִם הָיָה יוֹדֵעַ בְּתַקְנָהּ זֶה שֶׁל גְּאוֹנִים, גּוֹבָה. וְאִם לֹא, אוֹ נִסְתַּפֵּק לָנוּ הַדְּבָר - מִתְּיָשְׁבִין בְּדָבָר זֶה הַרְבָּה; שְׁאִין כַּח בְּתַקְנַת הַגְּאוֹנִים לְדוֹן בָּהּ אֵף עַל פִּי שְׁלֵא נִתְפָּרְשָׁה בְּדִין תְּנָאֵי כְּתַבָּה שֶׁהֵם תְּקַנְתָּ הַסְּנֵהֲדָרִין הַגְּדוּלָּה, עַד שֶׁנּוֹצִיא מִמּוֹן בָּהּ מִן הַיּוֹרְשִׁים.

י. וְעוֹד תְּקַנּוּ חֲכָמִים, שִׁיְהִיּוּ כָּל נְכָסֵי הַבַּעַל אַחֲרָאִין וְעַרְבָאִין [ערבים] לְכַתְּבָה; אֲפִלוּ כְּתַבָּתָהּ מִנָּה, וְיֵשׁ לוֹ קַרְקַע בְּאֲלָפִים זְהוּבִים - הַכֵּל תַּחַת שְׁעִבּוֹד הַכְּתַבָּה. וְכָל שִׁימְכָר אַחֵר הַנְּשׂוֹאִין מִנְכָּסֵיו, אֵף עַל פִּי שְׁמִכְרוּ קָנִים, וְיֵשׁ [מותור] לוֹ לְמַכֵּר כָּל נְכָסָיו אִם יִרְצֶה - יֵשׁ לָהּ לְטַרְף אוֹתָן בְּכַתְּבָתָהּ לְשִׁיגְרָשְׁנָה אוֹ כְּשִׁימוֹת, אִם לֹא תִמְצָא נְכָסִים בְּגִין חוֹרִין; וְכִשְׁתַּטְרֶף, לֹא תַטְרֶף אֲלֵא בְּשַׁבְעָה בְּנִקְיִטַת חֲפֶץ בְּדִין כָּל בַּעֲלֵי חוֹבוֹת. וְתַקְנָהּ זֶה, כְּדִי שְׁלֵא תִהְיֶה כְּתַבָּה קְלָה בְּעִינָיו.

יא. כְּשִׁמְשִׁבֵּיעִין בֵּית דִּין אוֹ הַיּוֹרְשִׁין אֶת הָאֲלֵמְנָה כְּשִׁתְּבוּא לְגִבוֹת כְּתַבָּתָהּ, אִין מְשִׁבֵּיעִין אוֹתָהּ אֲלֵא חוּץ לְבֵית דִּין, מִפְּנֵי שְׁבִתֵי דִינִין הָיוּ נִמְנָעִין מִלְּהַשְׁבִּיעָה, שְׁחֹוֹשִׁשִׁין לָהּ שְׁמָא לֹא תִדְקַדֵּק עַל עֲצָמָה בְּשַׁבְעָה. וְאִם רָצוּ הַיְתוֹמִים לְהַדִּירָהּ [שתידור הנאה מהמזונות אם קיבלה מהבעל], נוֹדְרַת לָהֶן כָּל מַה שִׁיִּרְצוּ; וּמְדִירִין אוֹתָהּ בְּבֵית דִּין, וְאַחֵר כָּף נוֹטְלַת כְּתַבָּתָהּ.

יב. מִתָּהּ הָאֲלֵמְנָה קָדָם שְׁתַּשְׁבַּע - אִין יוֹרְשִׁיהָ יוֹרְשִׁין מִכְּתַבָּתָהּ כְּלוּם, שְׁאִין לָהּ כְּתַבָּה עַד שְׁתַּשְׁבַּע. וְאִם נִשְׂאת קָדָם שְׁתַּשְׁבַּע - הָרִי זֶה נִשְׁבַּעַת אַחֵר הַנְּשׂוֹאִין, וְנוֹטְלַת כָּל זְמַן שְׁתַּרְצָה; אֲבָל אֵינָה נוֹדְרַת וְנוֹטְלַת, שְׁמָא יָכֵר הַבַּעַל. יג. יְחַד לָהּ קַרְקַע [מסויימת] בְּכַתְּבָתָהּ - בֵּין שִׁיחְדָּהּ [סימון] בְּאַרְבַּעַת הַמְּצָרִים [גבולות], בֵּין בְּמִצְרָא אַחַד - גּוֹבָה אֶת כְּתַבָּתָהּ מִמֶּנָּה בְּלֹא שַׁבְעָה. וְכֵן אִם כְּתַב לָהּ מַטְלָטְלִין וְהֵן עֲצָמָן קָנִים - נוֹטְלַת אוֹתָן בְּלֹא שַׁבְעָה. וְכֵן אִם נִמְכְּרוּ וְנִלְקַח בָּהֶן מַטְלָטְלִין אַחֲרֵים, וְנוֹדַע שְׁאֵלוֹ הַשְּׂנִיִּים מְדָמֵי הַמַּטְלָטְלִין הָרָאשׁוֹנִים - נוֹטְלַת בְּלֹא שַׁבְעָה.

יד. הַפּוֹגְמַת כְּתַבָּתָהּ - לֹא תַפְרַע אֲלֵא בְּשַׁבְעָה. כִּיצַד? הוֹצִיאָה שִׁטְר כְּתַבָּה שִׁישׁ בּוֹ אֶלְף זוּז, הַבַּעַל אוֹמֵר: 'תִּקְבְּלָה הַכֵּל', וְהִיא אוֹמֵרַת: 'לֹא תִקְבְּלֵתִי אֲלֵא כָּף וְכָף' - וְאֲפִלוּ יֵשׁ עֲלֶיהָ עֲדִים בְּמַקְצַת שְׁנִטְלָה, וְאֲפִלוּ דִקְדָּקָה בְּחֻשְׁבוֹן מַה שְׁנִטְלָה בְּחָצֵי חָצֵי פְרוּטָה, לֹא תִטַּל הַשְּׂאָר אֲלֵא בְּשַׁבְעָה.

- אִינָן נִקְרָאִין 'כְּתַבָּה', אֲלֵא 'נְדוּנָה' שְׁמָם. וְאִם קָבַל הַבַּעַל אַחֲרֵי הַנְּדוּנָה עָלָיו וְנַעֲשִׂית בְּרִשׁוֹתוֹ, אִם פְּתַחַתָּהּ [נפחת שוויה] פְּתַחַתָּהּ לוֹ [משלם הפחת כשמתגרשת] וְאִם הוֹתִירָהּ [התייקרה] הוֹתִירָהּ לוֹ [אינו מחזיר לה הרווח] - הָרִי זֶה נִקְרָאת 'נְכָסֵי צֵאן בְּרִזְל'. וְאִם לֹא קָבַל אַחֲרֵי הַנְּדוּנָה עָלָיו, אֲלֵא הָרִי הִיא בְּרִשׁוֹת הָאִשָּׁה, אִם פְּתַחַתָּהּ פְּתַחַתָּהּ לָהּ וְאִם הוֹתִירָהּ הוֹתִירָהּ לָהּ - הָרִי זֶה נִקְרָאת 'נְכָסֵי מְלוּג'.

ב. וְכֵן כָּל נְכָסִים שִׁישׁ לְאִשָּׁה שְׁלֵא הִכְנִיסָה אוֹתָן לְבַעֲלָהּ וְלֹא כְּתַבָּה אוֹתָן בְּכַתְּבָה, אֲלֵא נִשְׂאָרוֹ לָהּ לְעֲצָמָה, אוֹ נִפְלוּ לָהּ בִּירְשָׁה אַחֵר שְׁנִתְאַרְסָה, אוֹ נִתְּנוּ לָהּ בְּמִתְנָה - הַכֵּל נִקְרָאִין 'נְכָסֵי מְלוּג', שְׁכַלְן בְּרִשׁוֹתָהּ הֵן. וְאִין נִקְרָא 'כְּתַבָּה' אֲלֵא עַקֵר כְּתַבָּה שֶׁהִיא מְאָה אוֹ מְאֵתִים עִם הַתּוֹסֵפֶת בְּלָבָד.

ג. כָּבֵר הוֹדְעָנוּ שְׁחֲכָמִים תְּקַנּוּ כְּתַבָּה לְאִשָּׁה, וְדִין הַתּוֹסֵפֶת בְּדִין הַעֵקֶר; וְלֹא תְקַנּוּהָ לְגִבוֹתָהּ כָּל זְמַן שְׁתַּרְצָה, אֲלֵא הָרִי הִיא כְּחוּב שְׁקִבּוּעַ לוֹ זְמַן; אִין הַכְּתַבָּה נְגִיבִית, אֲלֵא לְאַחֵר מִיתַת הַבַּעַל אוֹ אִם גִּרְשָׁה. וְכֵן הַתְּקִינוּ שְׁאִם הָיוּ לְבַעַל שְׁדוֹת טוֹבוֹת וְרָעוֹת וּבִינּוֹנִיּוֹת, וּכְאֵה הָאִשָּׁה לְגִבוֹת כְּתַבָּתָהּ מִמֶּנּוּ, שְׁלֵא תִגְבֶּה אֲלֵא מִן הַרְעָה שְׁבִנְכָסֵיו, וְהִיא הַנִּקְרָאת 'זְבוּרִית'.

ד. וְכֵן הַתְּקִינוּ, שְׁכִשְׁתְּבוּא לְגִבוֹת אַחֵר מוֹתוֹ, לֹא תִגְבֶּה עַד שְׁתַּשְׁבַּע בְּנִקְיִטַת חֲפֶץ [אחיות חפץ קדוש] שְׁלֵא הֵנִיחַ אֲצִלָּה כְּלוּם, וְשְׁלֵא מְכָרָה וְלֹא מְחַלָּה אוֹתָהּ. וְשָׁמִין לָהּ כָּל [בגד שקנה לה] שְׁעָלֶיהָ, וּפּוֹחֲתִין אוֹתוֹ מִכְּתַבָּתָהּ. אֲבָל אִם גִּרְשָׁה לְרִצּוֹנוֹ, גּוֹבָה בְּלֹא שַׁבְעָה. וְאִין שְׁמִין כְּסוֹת שְׁעָלֶיהָ, שֶׁהָרִי לְקַחֵן לָהּ וְזָכַת בָּהֶן, וְהוּא רוֹצֵה לְהוֹצִיא לָהּ הַיָּא.

ה. וְכֵן הַתְּקִינוּ שְׁלֵא תִגְבֶּה הָאֲלֵמְנָה כְּתַבָּתָהּ אֲלֵא מִן הַקְּרָע, וְאֵינָה גּוֹבָה מְשַׁבַּח שֶׁשְׁבָחוּ נְכָסִים לְאַחֵר מִיתַת הַבַּעַל, וְאִין הַבְּנוֹת נְזוֹנוֹת לְאַחֵר מִיתַת אֲבִיָּהֶן מְשַׁבַּח שֶׁשְׁבָחוּ נְכָסִים לְאַחֵר מִיתַתוֹ, וְאֵינָה טוֹרְפַת [גובה] בְּכַתְּבָתָהּ מְשַׁבַּח שֶׁהִשְׁבִּיחַ הַלּוֹקַח [שקנה הקרקע מבעלה והשביח אותה], אֵף עַל פִּי שֶׁבַעַל חוּב גּוֹבָה אֶת הַשְּׁבַח. וְדְכָרִים אֵלוֹ מְקַלֵּי כְּתַבָּה הֵן.

ו. וְכֵן מְקַלֵּי כְּתַבָּה, שְׁתַּטַּל הָאִשָּׁה מִן הַפְּחוֹת שְׁבַמְטָבְעוֹת [גודל ומשקל]. כִּיצַד? נִשְׂא אִשָּׁה בְּמָקוֹם, וְגִרְשָׁה בְּמָקוֹם אַחֵר - אִם הָיוּ מְעוֹת מְקוֹם הַנְּשׂוֹאִין טוֹבוֹת מְעוֹת מְקוֹם הַגְּרוּשִׁין, נוֹתֵן לָהּ מְעוֹת מְקוֹם הַגְּרוּשִׁין טוֹבוֹת מְעוֹת מְקוֹם הַנְּשׂוֹאִין, נוֹתֵן לָהּ מְעוֹת מְקוֹם הַנְּשׂוֹאִין. בְּמָה דְכָרִים אֲמוּרִים? בְּשִׁהִיָּה בְּכַתְּבָתָהּ מְעוֹת סָתָם; אֲבָל אִם פָּרַשׁ בָּהּ מְטָבַע יְדוּעַ [מסוייט], בֵּין בַּעֲקָר בֵּין בַּתּוֹסֵפֶת - הָרִי הִיא בְּדִין הַמְּלוּגָה אֶת חֲבָרוֹ מְטָבַע יְדוּעַ, שְׁנוֹתָן לוֹ כְּמָה שֶׁהָלוּהָ, כְּמוֹ שִׁיתְּבָאָר בְּהִלְכוֹת הַלּוֹאָה.

ז. תְּקַנּוּ הַגְּאוֹנִים בְּכָל הַיְשִׁיבוֹת, שֶׁתִּהְיֶה הָאִשָּׁה גּוֹבָה כְּתַבָּתָהּ אַחֵר מִיתַת בַּעֲלָהּ אֵף מִן הַמַּטְלָטְלִין, כְּדָרְךָ שֶׁהַתְּקִינוּ לְבַעַל חוּב לְגִבוֹת מִן הַמַּטְלָטְלִין; וּפְשִׁטָּה תְּקַנּוּ זֶה כְּכָל יִשְׂרָאֵל. וְכֵן שְׂאָר תְּנָאֵי כְּתַבָּה כְּלָן בְּכַתְּבָה הֵן.

בבית אביה, עד עשרים וחמש שנה. ואם באה לתבוע אחר עשרים וחמש שנה, אין לה כלום, שאלו לא מחלה, לא שתקה כל זמן זה; והרי אינה עם היורשין, כדאי שתאמר: 'נכלמתי מלתבען, והן עמי בבית'.

כד. לפיכך אם היה היורש עצמו מוליך לה מזונותיה לבית אביה, ומטפל בה - יש לה לתבוע כתבתה אפלו אחר עשרים וחמש שנה; מפני שזה ששתקה ולא תבעה, מפני שהיא בוששה מן היורש.

כה. היא אומרת: 'בתולה נשאתי, ועקר כתבתי מאתי', והבעל או היורשין אומרים: 'בעולה נשאת, ואין לה אלא מאה' - אם יש עדים שראו שעשו לה המנהגות שנהגו אנשי אותה העיר לעשותן לכתולה, כגון מיני שמחה או מלבוש ידוע או כתרים או שאר דברים שאין עושין בן אלא לכתולה - הרי זו נוטלת מאתיים; ואם אין לה עדים בזה, הרי זו נוטלת מנה. ואם היה הבעל קנים - יש לה [יכולה] להשביעו שבועת התורה, שהרי הודה במקצת הטענה. ונאמן הקטן להעיד בגדלו ולומר: 'זכור אני כשהייתי קטן שנעשה לפלונית מנהג הבתולות'. וכל הדברים האלו, במקום שאין כותבין כתבה, כמו שאמרנו.

כו. האשה שאמרה לבעלה: 'גרשתני' - נאמנת, שאינה מעזה פניה [מחציפה] בפני בעלה; לפיכך האשה שהוציאה שטר כתבה ואין עמה גט, ואמרה לבעלה: 'גרשתני ואבד גטי, תן לי כתבתי', והוא אומר: 'לא גרשתני' - חייב לתן עקר כתבה; אבל אינו נותן התוספת, עד שתיביא ראיה שגרשה, או שיצא גט עם הכתבה מתחת ידה.

כז. אמר לה הבעל: 'בן היה, גרשתי ונתתי כל הכתבה עקר ותוספת, וכתבה לי שובר [כתב קבלה] ואבד שוברי' - מתוך שיכול לומר 'לא גרשתי' ולא יתחייב בתוספת, הרי זה נאמן; ומשביעה בנקיטת חפץ [תפיסת חפץ קדוש], ונותן לה את העקר, ונשבע הוא שבועת הסת על התוספת.

כח. הוציאה גט ואין בידה שטר כתבה - אם דרף אותה המקום שלא יכתבו שטר כתבה, גובה עקר כתבתה בגט שבידה. ואם דרפן לכתב כתבה, אפלו עקר אין לה, עד שתוציא שטר כתבה כמו שבארנו; ונשבע הבעל שבועת הסת על טענתה, ונפטר.

כט. הוציאה שני גטין ושתי כתבות - גובה שתי כתבות שתי כתבות וגט אחד - אינה גובה אלא כתבה אחת; ואיזו מהן גובה? אם שתיהן שוות [בטכוס] - בטלה אחרונה את הראשונה, ואינה טורפת [גובה] אלא מזמן אחרונה; ואם היה באחת משתיהן תוספת על חברתה - גובה באיזו מהן שתרצה, ותבטל השניה.

ל. הוציאה שני גטין וכתבה אחת - אין לה אלא כתבה אחת; שהמגרש את אשתו והחזירה, על דעת כתבתה הראשונה החזירה. הוציאה גט וכתבה אחר מיתת הבעל - אם גט קודם לכתבה, גובה בגט זה עקר כתבה, אם אין דרפן לכתב כתבה, וגובה כל מה שיש בכתבה, שהרי זכה

טו. אמר הבעל: 'נתקבלה הכל', והיא אומרת: 'לא נתקבלתי כלום', ועד אחד מעיד עליה שנתקבלה הכל, או מקצת - לא תפרע אלא בשבועה.

טז. הנפרעת שלא בפניו, לא תפרע אלא בשבועה. כיצד? הרי שגרש את אשתו והלך לו - בית דין יורדין לנכסיו אחר שתשבע, ומגבין אותה כתבתה; והוא שיהיה במקום רחוק, שיש להן טרח להודיעו; אבל אם היה קרוב הדרך להודיעו, שולחין לו ומודיעין אותו, ואם לא יבוא - תשבע ותטל.

יז. הפוחתת כתבתה - נפרעת שלא בשבועה. כיצד? הוציאה שטר כתבה באלף זוז, הוא אומר: 'נתקבלה הכל', והיא אומרת: 'לא נתקבלתי כלום, ואין לי אלא חמש מאות זוז, וזה שכתב לי אלף' - אמנה שהיתה ביני לבינו [האמין שלא אתבע יותר מה' מאות] - הרי זו נפרעת שלא בשבועה. אבל אם אמרה: 'אין בשטר כתבתי אלא חמש מאות' - אינה נפרעת בשטר זה שיש בו אלף כלום, שהרי בטלה אותו, וכאלו הודת שהוא שקר; לפיכך נשבע שבועת הסת [שבועה מדרבנן], ונפטר.

יח. כל מקום שאמרנו: 'לא תפרע אלא בשבועה' - אומרין לה בית דין: 'השבעי וטלי'. ומקום שאמרנו: 'תפרע שלא בשבועה' - אומרין לבעל: 'עמד ותן לה, ואין אתה נאמן בטענה זו עד שתיביא ראיה לדברך'.

יט. אמר הבעל מעצמו: 'תשבע לי על טענתי' - אומרין לה: 'השבעי וטלי'; ותשבע בנקיטת חפץ. התנה עמה שתגבה כתבתה בלא שבועה, או שהיא נאמנת בכל מה שתטען - גובה ממנו בלא שבועה כלל; אבל אם באת לפרע מיורשיו - תשבע ותטל.

כ. התנה עמה שתהיה נוטלת מיורשיו בלא שבועה, או שתהיה נאמנת על יורשיו - הרי זו נוטלת מהן בלא שבועה. אבל אם באה לטרף מנכסים משעבדים [שנמכרו ע"י בעלה] - לא תטרף אלא בשבועה, ואף על פי שהאמינה [האמין לה] הבעל; שאין תנאי הבעל מועיל אלא עליו ועל יורשיו, אבל להפסיד ממון אחרים אינו מועיל.

כא. אלמנה שהיה שטר כתבה יוצא מתחת ידה - נשבעת וגובה כתבתה לעולם, אפלו לאחר מאה שנה, בין שהיתה בבית בעלה, בין שהיתה בבית אביה. ואם אין שטר כתבה יוצא מתחת ידה - אין לה כלום, ואפלו עקר כתבה, ואפלו תבעה ביום מיתת בעלה; וכן הגרושה - אפלו עקר כתבה אין לה, עד שתוציא שטר כתבה.

כב. במה דברים אמורים? במקום שדרפן לכתב כתבה; אבל במקום שאין דרפן לכתב כתבה, אלא סומכין על תנאי בית דין - הרי זו גובה עקר כתבה אף על פי שאין בידה שטר כתבה, בין נתגרשה בין נתאלמנה, בין היתה בבית בעלה בין היתה בבית אביה. אבל תוספת אין לה בכל מקום אלא בראיה ברורה.

כג. ועד כמה תגבה האלמנה העקר במקום שאין כותבין כתבה? אם היתה בבית בעלה, גובה לעולם; ואם היתה

דין קדימה - האשה נדחית מפני בעל חוב, והוא גובה כל חובו תחלה.

ו. וכינן שתקנו הגאונים שתגבה האשה ובעל חוב מן המשלטלין, והדבר ידוע שאין דין קדימה במשלטלין - אם לא הניח משלטלין כדי לתן לשניהם, נותנין לבעל חוב כל חובו תחלה; ואם נשאר לאשה מה שתטל בכתבתה תטל, או תדחה.

ז. היו פתוכין בכתבתה נכסי צאן ברזל נכסי האשה שבאחריות הבעל וטענה שאבדו או שלקחן הבעל [לעצמו] - הרי היא בנכסי צאן ברזל שלה כשאר בעלי חובות; ונשבעת שלא לקחה אותן ולא נתנה ולא מקלה, וחולקת עם בעלי חובות.

ח. מי שמת או גרש, ויש לו נשים רבות, ואין שם דין קדימה, ואין לו כדי כל הכתבות - כיצד חולקות? רואין: אם כשיחלק המזון על מנין הנשים, יגיע לפחותה [לכתובה הזולה] שבהן כדי כתבתה או פחות - חולקות בשוה. ואם היה המזון יותר על זה - חולקין ממנו, כדי שיגיע לפחותה שבהן כשעור כתבתה, וחוזרות וחולקות את המותר בין הנותרות על הדרך הראשונה. כיצד? מי שהיה נשוי ארבע נשים, כתבתה של ראשונה ארבע מאות, ושל שניה שלש מאות, ושל שלישית מאתיים, ושל רביעית מאה, נמצא הכל אלף - וגרש פלן, או מת - אם הניח ארבע מאות או פחות, חולקות פלן בשוה, וכל אחת נוטלת מאה או פחות. הניח שמונה מאות - אם תחלק בין פלן בשוה, נמצאת הרביעית נוטלת מאתיים, והרי אין בכתבתה אלא מאה. אלא כיצד עושין? לוקחין ארבע מאות, וחולקין אותן ביניהן בשוה מאה מאה; ונמצאת הרביעית נוטלת כדי כתבתה, והלכה לה. ונשאר כאן ארבע מאות, ושלש נשים שביד כל אחת משלשתן מאה. אם תחלק הארבע מאות בין שלשתן בשוה, נמצאת השלישית נוטלת מאתיים ושלשים ושלשה ושלש, והרי אין בכתבתה אלא מאתיים. לפיכך לוקחין מארבע המאות שלש מאות, וחולקין בין שלשתן בשוה; שנמצאת השלישית נוטלת מאתיים שלה, והלכה לה. ונשאר כאן מאה, ושתי נשים. חולקין את המאה בשוה בין ראשונה ושניה; נמצא ביד הראשונה מאתיים וחמשים, וכן ביד השניה, ונמצא ביד השלישית מאתיים, וביד הרביעית מאה. ועל דרך זו חולקות לעולם, אפלו הן מאה.

ט. הערב לאשה בכתבתה, אף על פי שקנו מידו והתחייב בקנין סודר, אינו חייב לשלם, שמצוה עשה, והרי לא חסרה כלום [לא הוציאה מכספה]; ואם ערב של כתבת בנו הוא, וקנו מידו - חייב לשלם, שהאב בגלל בנו משעבד עצמו וגומר [בליבו] ומקנה. וקבלן של כתבת חייב לשלם, אף על פי שלא קנו מידו; ואיזה הוא קבלן? זה שאמר לאשה: 'הנשאי לזה, ואני נותן כתבתה זו'. אבל אם אמר לה: 'אני ערב כתבתה זו', 'אני פורע כתבתה זו', וכיוצא בזה - פטור, אלא אם כן היה אביו. המגרש את אשתו - ידירנה הגנה [שלא תהנה ממנו], ואחר כך תפרע מן הקבלן,

בה במיתתו; ואם כתבה קדמה את הגט - אין לה אלא כתבה אחת, שעל כתבתה הראשונה החזירה.

לא. האשה נאמנת לומר 'מת בעלי' כדי שתנשא, כמו שיתבאר בהלכות גרושין; ומתנאי הכתבה, שאם תנשא לאחר אחר מותו, תטל מה שכתב לה בכתבתה. לפיכך אם באה לבית דין ואמרה: 'מת בעלי, התירוני להנשא', ולא הזכירה שם כתבה בעולם - מתירין אותה, ומשביעין אותה ונותנין לה כתבתה. באה ואמרה: 'מת בעלי, תנו לי את כתבתי' - אף להנשא אין מתירין; שעל עסקי הכתבה באה, והרי זה בחזקת שלא מת; ואין דעתה להנשא, אלא לטל כתבה מחיים בלבד. באה ואמרה: 'מת בעלי, התירוני להנשא ותנו לי את כתבתי' - מתירין אותה ונותנין לה כתבתה, מפני שעקר דבריה על עסקי נשואין באה. אבל אם אמרה: 'תנו לי את כתבתי והתירוני להנשא' - מתירין אותה ואין נותנין לה כתבתה; ואם תפסה, אין מוציאין מידה.

שבת קודש

הלכות אישות פרק יז

א. מי שהיה נשוי נשים רבות ומת - כל שנשא בתחלה, קודמת לטל כתבתה; ואין אחת מהן נוטלת אלא בשבועה; ואין לאחרונה אלא מה ששירה שלפניה, וגם היא [האחרונה] נשבעת ונוטלת השאר. וכן אם היה עליו שטר חוב - אם היה החוב קודם, גובה בעל חוב תחלה; ואם הכתבה קדמה, גובה האשה תחלה, והשאר לבעל חוב.

ב. במה דברים אמורים? בשהיתה הקרקע שבאו לגבות ממנה נוניה לו בשעת הנשואין ובשעה שלוה - הוא שהדין נותן, שכל הקודם שטרו וכה תחלה; אבל אם נשא נשים זו אחר זו, ולוה בין קדם נשואין בין אחר נשואין, ואחר שנשא ולוה קנה קרקע - פלן חולקין כאחת, ששעבוד פלן כאחת בא, ששבועה שקנה היה משעבד לכל, ואין כאן דין קדימה.

ג. וכן אם היה זמן הכתבות והשטרות פלן יום אחד, או שעה אחת במקום שכותבים שעות - חולקין כאחת, שאין שם קודם; ולעולם כל שקדם וזכה במשלטלין כדי חובו או כדי כתבה - אין מוציאין מידו, שאין דין קדימה במשלטלין.

ד. מי שגרש את אשתו ועליו שטר חוב, ובה בעל חוב והאשה לגבות, והיה לו מעות וקרקע כדי החוב והכתבה - בעל חוב נוטל המעות, והאשה נוטלת כתבתה מן הקרקע. ואם אין לו אלא קרקע שאין בה כדי להגבות לשניהן, ולא היה בה דין קדימה - נותנין אותה לבעל חוב; ואם נשאר לאשה כלום [משהו] - תטל, ואם לאו - תדחה מפני בעל חוב; שבעל חוב הפסיד והוציא מעותיו, והאשה לא חסרה דבר, שיותר מה שהאיש רוצה לשא, אשה רוצה להנשא.

ה. וכן מי שמת והניח אשה ובעל חוב וקרקע שאין בה

טו. היתה כתבתה מאתים, ומכרה שנה מאה במאתים, או שנה מאתים במאה - נתקבלה כתבתה ואין לה כלום, ובלבד שתשבע שבועת אלמנה. היתה כתבתה מאה, ומכרה שנה מאה ודינר במאה - מכרה בטל. ואפלו אמרה: 'אני אחזיר את הדינר ליודשים' - מכרה בטל.

טז. היתה כתבתה ארבע מאות זוז, ומכרה לזה במנה ולזה במנה ולזה במנה ולזה במנה שנה בשנה, ולאחרון שנה מאה ודינר במאה - של אחרון בטל ושל כלם קנים.

יז. יש לאשה למכר כתבתה או לתנה במתנה. אם מת הפעל או גרשה - יבוא הלז (הקונה) וישל; ואם מתה היא בחיי בעלה או קדם שנשבעה (שלא קיבלה) - אין לו כלום.

יח. הרי שמכרה מקצת כתבתה, או משכנה מקצתה, או נתנה לאחר מקצתה - מוכרת מקרקע בעלה, ותגבה השאר בין בבית דין ממחין בין בשלשה נאמנין. ומוכרת לכתבתה אפלו בפעמים רבות, בין בבית דין, בין בשלשה נאמנין ויודעין שומת קרקע.

יט. המוכרת כתבתה, בין לאחרים בין לבעלה - לא אבדה שאר תנאי כתבה; ואם היה לה בן זכר, יורש כנגד כתבתה הזאת שנמכרה מנכסי אביו יותר על חלקו בדין תנאי זה. אבל המוחלת כתבתה לבעלה, אבדה כל תנאי כתבתה, ואפלו מזונות אין לה עליה. ומוחלת כתבתה אינה צריכה קנן ולא עדים - כשאר המוחלין, שאינן צריכין עדים ולא קנן, אלא בדרך כלל; והוא שיהיו דברים שהדעת סומכת עליהן, ולא יהיו דברי שחוק והתל ודברי תמה, אלא בדעת נכונה.

הלכות אישות פ"ק יח

א. אלמנה נזונת מנכסי יורשין כל זמן אלמנותה, עד שתטל כתבתה; ומשתתבע כתבתה בבית דין אין לה מזונות. וכן אם מכרה כתבתה בלה, או משכנה כתבתה, או עשתה כתבתה הפותימי לאחר (שיעבדה לבעל חוב שלה), והוא שתאמר לו: 'פה תקנה חובך' - בין שעשת דברים אלו בבית דין ממחין בין שלא בבית דין ממחין, בין שעשת בחיי בעלה בין שעשת לאחר מיתת בעלה - אין לה מזונות מן היודשים; אבל אם מכרה מקצתה, יש לה מזונות. ומשתתארכס האלמנה, אבדה מזונותיה.

ב. כשם שזוננת אחר מותו מנכסיו, כך נזונת לה כסות וכלי תשמיש ומדור (דירה) - יושבת במדור שהיתה בו בחיי בעלה, ומשתמשת בפרים וכסות שנשתמשה בהן בחיי בעלה, וכעבדים ושפחות שנשתמשה בהן בחיי בעלה. נפל המדור, אין היורשין חבין לבנותו. ואם אמרה: 'הניחו לי, ואני אבגנו משלי' - אין שומעין לה. וכן לא תחזק בך (וסדוק), ולא טחה אותו (בטיט), אלא תשב בו כמו שהוא או תצא. ויורשין שמכרו מדור אלמנה, לא עשו כלום.

ג. נפל הבית, או שלא היה לבעלה בית אלא בשכר - נזונת (שוכרים) לה מדור לפי כבודה; וכן מזונותיה וכסותה כפי כבודה. ואם היה כבוד הבעל גדול מכבודה,

או מן הערב אם היה אביו; שמה יחזיקנה (את גרושתו), ונמצאו עושין קניניה (תחבולה) על נכסיו של זה.

י. וכן המקדיש נכסיו (לבדק הבית) וגרש את אשתו - ידירנה הנזיה, ואחר כך תפרע מן הפודה מיד ההקדש; שמה געשו קניניה על ההקדש. אבל המגרש את אשתו ובאה לטרף מן הלוקחות - אין מחיבין אותו להדירה, אלא נשבעת וטורפת; ואם רצת, תחזר לבעלה, שפכר ידעו הלוקחות שיש עליו כתבת אשה, והם הפסידו על עצמן שלקחו נכסים שפחת שעבודה.

יא. הבעל שמכר נכסיו, ואחר כך כתבה אשתו ללוקח: 'דין ודברים אין לי עמך', והסכימה למעשיו, אף על פי שקנו ממנה - הרי זו טורפת, שלא כתבה לו אלא כדי שלא יהיה בינה ובין בעלה קטטה, ויש לה לומר: 'נחת רוח עשיתי לבעלי'; אבל אם קנו מיד האשה תחלה שאין לה שעבוד על מקום זה, ואחר כך מכר אותו הבעל - אינה טורפת אותו. וכן אם מכר הבעל ואמר לאשתו לכתב ללוקח 'דין ודברים אין לי עמך', ולא כתבה ולא הסכימה למעשיו, ונפסד המכר (התבטל), וחזר הבעל ומכר לאיש אחר, בין אותה השדה בין שדה אחרת, ואחר שמכר הבעל הסכימה למעשיו, וקנו מידה שאין לה שעבוד על שדה זו - אינה יכולה לטרף, שאינה יכולה לומר 'נחת רוח עשיתי לבעלי', שהרי בראשונה כשלא רצת לא הלכה ברצון בעלה.

יב. מי שהיו לו שתי נשים, ומכר את שדהו, וקנו מיד הראשונה (התחייבה בקנין סודר) שאין לה שעבוד על שדה זו, אינה טורפת אותה מן הלוקח, והיה קנן המועיל שאינה יכולה לטען לו ב'נחת רוח עשיתי לבעלי', ואחר כך מת הבעל, או גרש שתיהן - השניה מוציאה מיד הלוקח, שהרי לא קנו מידה ללוקח, והראשונה מוציאה מיד השניה, מפני שהיא קדמה ולא הסירה שעבודה אלא מעל הלוקח; וכשתחזר השדה לראשונה, חוזר הלוקח ומוציאה מידה, שהרי קנו מידה לו; וחוזרות חלילה, עד שיעשו פשרה ביניהן.

יג. אלמנה, בין מן הנשואין בין מן הארוסין - נשבעת [שלא קיבלה כתובתה מבעלה] ומוכרת מקרקע בעלה ונפרעת כתבתה, בין בבית דין ממחין, בין שלא בבית דין ממחין; והוא שיהיו השלשה אנשים נאמנין ויודעין בשומת הקרקע. ואחריות המכר [אם נמצא שגזולה היתה] - על נכסי יתומים. אבל הגרשה לא תמכר אלא בבית דין ממחין. וכל המוכרת בבית דין, לא תמכר אלא בהכרזה [מכרו פומבין]; ובהלכות הלואה יתבאר משפט מכירת בית דין היאך היא. אבל המוכרת שלא בבית דין - אינה צריכה הכרזה, ואף על פי שהן שלשה נאמנין ויודעין השומא.

יד. אלמנה שמכרה קרקע בכתבתה בינה לבין עצמה [ללא נוכחות ג' אנשים] - אם מכרה שנה בשנה, מכרה קנים; ונשבעת שבועת אלמנה אחר שמכרה; והוא שמכרה לאחר, אבל אם שמה לעצמה - לא עשת כלום, ואפלו הכריזה.

ואינה יכולה לעכב עליהן ולומר: 'יהיו המטלטלין מנחין בבית דין עד שאזון מהן, שמא יאבדו ולא יהיה לי מזונות'; ואפלו התנת עליו [על הבעל] בפרוש שתזון מן המטלטלין, אינה מעכבת. ויבזה דנין תמיד, בכל בתי דינין.

יג. אבל אם הניח קרקע, יכולה היא לעכב עליהן שלא ימכרו; ואם מכרו - אינה מוציאה מיד הלוקוחות, שאין האשה והבנות נזונות אלא מנכסים בני חורין.

יד. הניח נשים רבות, אף על פי שנסאן זו אחר זו, נזונות בשוה, שאין דין קדימה במזונות.

טו. אלמנה שנפלה לפני יבם - בשלשה חדשים הראשונים נזונת משל בעל; ואם הכר העבר, וכן אם הניחה מעברת - נזונת והולכת עד שתלד. ילדה בן של קימא - נזונת והולכת כל ימי אלמנותה כשאר הנשים. לא נמצאת מעברת אחר השלשה חדשים, או שהפילה - אינה נזונת לא משל בעל ולא משל יבם, אלא תובעת יבמה לכנס או לחלץ.

טז. תבעה יבמה לכנס או לחלץ, ועמד בדין ויכרח או שחלה, או שהיה היבם במדינת היבם - הרי זו נזונת משל יבם בלא שבועה כלל.

יז. נפלה לפני יבם קטן - אין לה מזונות עד שיגדל ויהיה כשאר היבמין.

יח. מי שיחד קרקע לאשתו בשעת מיתה למזונותיה ואמר: 'יהיה מקום פלוני למזונות' - הרי רבה לה מזונות. ואם היה שכרו פחות ממזונות הראויין לה, נוטלת השאר משאר נכסים; ואם היה שכרו יותר מן הראוי לה, נוטלת הכל. אבל אם אמר לה: 'יהיה מקום פלוני במזונות', ושתקה - אין לה אלא פרות אותו מקום בלבד, שהרי קצץ [קצב] לה מזונות.

יט. אלמנה שבאת לבית דין לתבע מזונות - יש מי שהורה שפוסקין לה מזונות ואין משביעין אותה; ואין ראוי לסמוך על הוראה זו, מפני שנתחלה לו הדבר באשה שהלך בעלה למדינת היבם. ורבבותי הורו שאין לה מזונות מבית דין עד שתשבוע, שהרי זו באה להפרע מנכסי יתומים, וכל הנפרע מנכסי יתומים אינו נפרע אלא בשבועה; ולזה דעתי נוטה, וכו' ראוי לדון.

כ. אלמנה שבאה לבית דין לתבע מזונות - משביעין אותה תחלה, ומוכרין בלא הכרזה, ונותנין לה מזונות; וכן יש לה למכר למזונות שלא בבית דין ממחין אלא בשלשה נאמנין, בלא הכרזה. וכן אם מכרה למזונות בינה לבין עצמה שוה בשוה, מכרה קנים; וכשיבואו היורשין להשביע אותה, נשבעת.

כא. וכמה מוכרין למזונות - כדי לזון מהם ששה חדשים או יתר על זה. ומוכרין על מנת שיהיה הלוקח נותן לה מזון שלשים יום, וחוזרת ומוכרת פעם שניה לששה חדשים; וכן מוכרת והולכת לעולם, עד שישאר מן הנכסים כדי כתבתה, וגובה כתבתה מן השאר והולכת לה.

נותנין לה לפי כבודו, מפני שעולה עמו, ואינה יורדת אפלו לאחר מיתה.

ד. 'ברכת הבית מרבה' ביצד? חמשה שהיה מזונות כל אחד מהן קב כשיאכל לבדו, אם היו חמשתן בבית אחד ואוכלין בערוב [יחד], מספיק להן ארבעת קבין; והוא הדין לשאר צרכי הבית. לפיכך אלמנה שאמרה: 'איני וזה מבית אבי, פסקו לי מזונות ותנו לי שם' - יכולין היורשין לומר: 'אם את אצלנו, יש לך מזונות; ואם לאו, אין אנו נותנים לך אלא כפי ברכת הבית'. ואם היתה טוענת מפני שהיא ילדה [צעירה] והם ילדים [וחוששת לשם רע] - נותנין לה מזונות המספיקין לה לברכה, והיא בבית אביה. ומותר מזונות האלמנה ומותר הפסות - ליורשין.

ה. אלמנה שחלתה - אם צריכה לרפואה שאין לה קצבה [שחולה תדיר], הרי זו כמזונות, ויורשין חייבין בה; ואם היא רפואה שיש לה קצבה, הרי זו מתרפאה מכתבתה. נשבת - אין היורשין חייבין לפדותה, אפלו היתה יבמה; ואפלו נשבת בחיי בעלה, ומת והיא בשביה - אין חייבין לפדותה מנכסיו, אלא נפדית משל עצמה, או תטל כתבתה ותפדה עצמה.

ו. מטה האלמנה, יורשי הבעל חייבין בקבורתה; ואם נשבעה שבועת אלמנה ואחר כך מתה - יורשיה יורשין כתבתה, והן חייבין בקבורתה, אבל לא יורשי הבעל. מעשה ידי האלמנה ליורשין. ויורש שאמר לאלמנה: 'טלי מעשה ידיך במזונותיך' [במקום דמי המזונות] - אין שומעין לו; אבל היא שרצת בה, שומעין לה.

ז. וכל מלאכות שהאשה עושה לבעלה, אלמנה עושה ליתומים - חוץ ממוזיגת הכוס, והצעת המטה, והרחצת פניו ידיו ורגליו.

ח. מציאת האלמנה ופרות נכסים שהכניסה לבעל - לעצמה, ואין ליורש בהם כלום.

ט. והנכסים עצמם שהם נדונייתה, נוטלת אותן בלא שבועה; ואין ליורשים בהם דין לעולם, אלא אם בן הותירו [התייקרו] בחיי הבעל והיו נכסי צאן ברזל שהמתיר לבעל. ואם מתה האלמנה בלא שבועה - יורשיה יורשין נדונייתה, ואף על פי שהיא נכסי צאן ברזל; ואם היה בהם מותר, המותר ליורשי הבעל.

י. אלמנה שתפסה מטלטלין כדי שתזון מהן - בין שתפסה מחיים בין שתפסה אחר מותו, אפלו תפסה כבר זקב - אין מוציאים מידה, אלא כותבין עליה בית דין מה שתפסה, ופוסקין לה מזונות ומחשבין עמה; והיא נזונת ממה שבידה עד שתמות, או עד שלא יהיו לה מזונות, ויגדלו היורשין את השאר.

יא. וכן אם תפסה מטלטלין בכתבתה מחיי בעלה ומת - גובה מהן; אבל אם תפסה אחר מותו לכתבתה, אינה גובה מהן. אף על פי שתקנו הגאונים שתגבה הכתבה ותנאי הכתבה מן המטלטלין. ולפיכך תזון האלמנה מן המטלטלין אף על פי שלא תפסה.

יב. אם הניח בעלה מטלטלין ולא תפסה אותן - היורשים נוטלין אותן, והן מעלין [משלמים] לה מזונות.

מן השנה יורש מאתים שבכתבת אמו, והשאר [ח' מאות
זוז] יורשים אותו בשנה. נמצא ביד בן הראשונה אסף
וארבע מאות, וביד בן השניה שש מאות.

ג. במה דברים אמורים? בשהניח יותר על כדי שתי
הכתבות דינר אחד או יותר, כדי שיחלקו השאר בשנה;
אבל אם לא הניח יותר דינר, חולקים הכל בשנה: שאם
יירשו אלו כתבת אמן ואלו כתבת אמן, ולא ישאר דינר
אחד לחלק אותו בין היורשים - נמצא תנאי זה מבטל
חלוק ירשה בין הפנים בשנה, שהוא מן התורה.

ד. והוא הדין למי שגשא נשים רבות, בין בזו אחר זו
בין בבת אחת, ומתו בלן בחייו, ולו מהן בנים זכרים, אם
היה שם יותר על כדי כל הכתבות דינר - כל אחד ואחד
יורש כתבת אמו, והשאר חולקין בשנה.

ה. אמרו התומים: 'הרי אנו מעלין [מוסיפים] על נכסי
אבינו יותר דינר, כדי שיטלו כתבת אמן' - אין שומעין
להם, אלא שמין את הנכסים בבית דין כמה היו שוין
בשעת מיתת אביהן; ואף על פי שנתרבו או נתמעטו
אחרי מיתת אביהן, קדם שיבואו לחלק - אין שמין אותן
אלא בשעת מיתת אביהן.

ו. היה שם יותר על כדי כל הכתבות, אף על פי שיש
עליו [על האב] שטר חוב כנגד היותר - אינו ממעט, אלא
כל אחד ואחד מהן יורש כתבת אמו.

ז. מי שהיה נשוי שתי נשים, ומתה אחת מהן בחייו
ואחת אחר מותו, ולו בנים משתייהן, אף על פי שלא הניח
יתר על שתי הכתבות - אם נשבעה השניה שבועת אלמנה
קדם שתמות, בניה קודמים לירש כתבתה, מפני שאינם
יורשין כתבת אמן בתנאי זה, אלא ירשה של תורה. ואחר
כך יורשין בני הראשונה כתבת אמן בתנאי זה [תקנת
בנים זכרים]; ואם נשאר שם כלום, חולקין אותו בשנה.
ואם מתה קדם שתשבע, בני הראשונה יורשים כתבת אמן
בלבד, והשאר חולקין בשנה.

ח. היה נשוי שתי נשים, ולו מהן בנים, ומת, ואחר כך
מתו הנשים - אם נשבעו הנשים ואחר כך מתו - כל אחד
ואחד יורש כתבת אמו בירשה של תורה, לא בתנאי זה;
לפיכך אין משגיחין אם יש שם מותר דינר או אין שם,
ויורשי הראשונה קודמין ליורשי השניה. ואם לא נשבעו
- חולקין הבנים הכל בשנה, ואין שם ירשת כתבה, לפי
שאין לאלמנה כתבה עד שתשבע.

ט. אחת נשבעה ואחת לא נשבעה - זו שנשבעה, בניה
יורשין כתבתה תחלה; והשאר, חולקין אותו בשנה. וכל
היורש כתבת אמו שמתה בחייו אביו, אינו טורף מנכסים
משעבדים [נכסים שנמכרו] אלא מבני חורין [נכסים שלא
נמכרו] ככל היורשין.

י. ומתנאי כתבה, שתהינה הבנות נזונות מנכסי אביהן
אחר מותו, עד שיתארסו או עד שיבגרו; בגרה הבת אף
על פי שלא נתארסה, או נתארסה אף על פי שלא בגרה
- אין לה מזונות. ובת הנזונת מנכסי אביה לאחר מותו -
מעשה ידיה ומציאתה לעצמה, לא לאחים.

כב. אלמנה שפסקו לה בית דין מזונות - אין מחשבין
עמה על מעשה ידיה [אם די לה במעשה ידיה], עד שיבואו
היורשים ויתבעוה; ואם מצאו לה מעשה ידיה, נוטלין
אותו, ואם לאו, הולכין לדרך. ואני אומר שאם היו
היורשים קטנים - בית דין מחשבין עמה [בדוקים אם
נותנת רווחיה ליתומים], ופוסקין לה [קובעים לה] מכסת
רווח [מעשה ידיה בדרך שפוסקין לה מזונות].

כג. אלמנה שאין שטר כתבה יוצא מתחת ידה, אין לה
מזונות - שמא מחלה כתבתה, או מכרה אותה, או משכנה
אותה; ואף על פי שלא טען יורש, טוענין לו ואומרים
לה: 'הביאי כתבתיך, והשבעי, וטלי מזונות' - אלא אם
אין דרכם לכתב כתבה.

כד. האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים, ובאה
ואמרה: 'מת בעלי' - רצת, נזונת כדין כל האלמנות, רצת,
נוטלת כתבתה. אמרה: 'גרשני בעלי' - אינה נאמנת;
ונזונת מנכסיו עד כדי כתבתה מפל פנים - שאם עדין היא
אשתו, יש לה מזונות, ואם גרשה כשאמרה, יש לה כתבה,
שהרי כתבתה בידה; לפיכך נוטלת מזונות עד כדי כתבתה
והולכת לה.

כה. האשה שהיה לה ספק גרושין ומת בעלה - אינה
נזונת מנכסיו, שאין מוציאין מיד היורש מספק; אבל בחיי
בעלה, יש לה מזונות עד שתתגרש גרושין גמורין.

כו. אלמנה עניה ששהתה שתי שנים ולא תבעה מזונות,
או עשירה ששהתה שלש שנים ולא תבעה - אין לה
מזונות בשנים שעברו, אלא משעה שתבעה; ואם שהתה
פחות מזה, אפלו ביום אחד - לא ותרה, אלא תובעת
ונוטלת מזון אותן השנים שעברו.

כז. אלמנה שתבעה מזונות מן היורשים - הם אומרים:
'תנאי, והיא אומרת: 'לא נטלתי' - כל זמן שלא נשאת,
על התומים להביא ראיה, או תשבע שבועת הסת
[מדרבנן] ותטל; ומשנשאת, עליה להביא ראיה, או לשבעו
היורשים שבועת הסת שנתנו לה.

כח. דין תוספת כתבה כדין העקר. לפיכך אלמנה
שתבעה, או מכרה, או מחלה, או משכנה תוספת כתבתה
עם העקר - אין לה מזונות; ואם תבעה מקצת, והניחה
מקצת - הרי זו כמי שתבעה מקצת העקר והניחה מקצתו.
וכל המוכרת או המוחלת סתם, מכרה ומחלה התוספת עם
העקר - ששניהם 'כתבה' שםם בכל מקום.

הלכות אישות פרק יט

א. מתנאי הכתבה, שיהיו בניו הזכרים יורשין כתבת
אמן, ונדוניתה [נכסים מבית אביה] שהכניסה בתורת נכסי
צאן ברזל [שהיה באחריות הבעל, לרווח ולהפסד], ואחר
כך חולקין שאר הירשה עם אחיהם בשנה.

ב. כיצד? נשא אשה כתבתה ונדוניתה אסף, וילדה בן
ומתה בחייו, ואחר כך נשא אשה אחרת כתבתה ונדוניתה
מאתים, וילדה בן ומתה בחייו, ואחר כך מת הוא, והניח
אלפים - בנו מן הראשונה יורש אסף שבכתבת אמו, ובנו

הנכסים, והם זנין את אחיותיהן עד שיבגרו או עד שיתארוסו. במה דברים אמורים? בשהניח נכסים שאפשר שיזונו מהן הבנים והבנות כאחד, עד שיבגרו הבנות; ואלו הן הנקראין 'נכסים מרבין'. אבל אם אין בנכסים שהניח אלא פחות מזה - מוציאין מהן מזונות לבנות עד שיבגרו, ונותנין השאר לבנים; ואם אין שם אלא כדי מזון הבנות בלבד - הבנות נזונות מהן עד שיבגרו או עד שיתארוסו, והבנים ישאלו על הפתחים.

יח. במה דברים אמורים? בשהניח קרקע. אבל אם הניח מטלטלין - הואיל ובתקנת הגאונים הוא שיזונו הבנות מן המטלטלין, הרי הבנים והבנות נזונות כאחת מן הנכסים האלו המועטין; שלא תקנו להן במטלטלין אלא שיהיו בבנים. וכזה הורו הגאונים.

יט. הניח קרקע, והיו הנכסים מרבין, ונתמעטו אחר בן - כבר זכו בהן יורשים; היו מועטין בשעת מיתה, ונתרבו אחר בן - הבנים יורשין אותן. ואפלו לא נתרבו, אם קדמו הבנים ומקרו נכסים מועטין, מכרן קנים.

כ. היו הנכסים מרבין, ויש עליו [על המת] חוב, או שהתנה עם אשתו שזונו את בתה - אין החוב ולא מזונות בת אשתו ממועטין בנכסים; אלא יירשו הבנים הכל, ויתנו לבעל חוב חובו, ויזונו בת אשת אביהם עד זמן שפסק, ויזונו אחיותיהן עד שיבגרו או עד שיתארוסו מתחת ידיהם.

כא. הניח אלמנה, ובת ממנה או מאשה אחרת, ואין בנכסים כדי שיזונו שתייהן - האלמנה נזונה, והבת תשאל על הפתחים. וכן אני אומר, שמזונות הבת קודמין לירשת הבן כתבת אמו שמתה בחיי אביו, ואף על פי ששניהם מתנאי כתבה; קל וחמר הדברים; ומה אם נדחית ירשה של תורה מפני מזונות הבת, לא תדחה ירשת הכתבה שהיא תנאי בית דין מפני מזונות הבת!?

כב. מי שמת והניח בנות גדולות וקטנות, ולא הניח בן - אין אומרי: 'יזונו הבנות הקטנות עד שיבגרו ויחלקו שאר הנכסים בשוה', אלא בלן חולקות בשוה.

יא. פוסקין לפת מזונות וקטות ומדור [דירה] מנכסי אביה, כדרך שפוסקין לאלמנה; ומוכרין למזון הבנות וקטותן בלא הכרזה נמכרה פומבית לכל המרבה, כדרך שמוכרין למזון האלמנה וקטותה: אלא שהאשה, פוסקין לה לפי כבודה וכבוד בעלה, ולבנות פוסקין להן דבר המספק להן בלבד; ואין הבנות נשבעות.

יב. אין הבנים יורשין כתבת אמן, ולא הבנות נזונות בתנאים אלו, עד שיהיה שטר כתבה יוצא מתחת ידם; אבל אם אין שם שטר כתבה - אין להם כלום, שמה מחלה אמן כתבתה. ואם אין דרכם לכתב כתבה, יש להן כפי התנאים.

יג. מי שצוה בשעת מיתתו לעקר אחד מתנאי כתבה, כגון שאמר: 'אל יזונו בנותי מנכסיו ואל תזון אלמנתו', או 'אל יירשו בניי כתבת אמן' - אין שומעין לו. ונתן כל נכסיו במתנה לאחרים - הואיל ומתנת שכיב קרע [אדם חולה] אינה קונה אלא לאחר מיתה, כמו שיתבאר - הרי המתנה וחיוב הנכסים בתנאים אלו באין כאחד; ולפיכך אלמנתו ובנותיו נזונות מנכסיו, ובניי יורשים כתבת אמן שמתה בחיי בעלה.

יד. בת [של] הממאנת [קטנה יתומה שהישיאה ומיאנה בנישואין] - הרי היא כשאר הבנות, ויש לה מזונות. אבל בת היבמה, ובת השנייה [ערוה מדרבנן], ובת הארוסה, ובת האנוסה - אין להן מזונות אחר מיתת אביהן בתנאי זה; אבל בחיי אביהן, הוא חייב במזונותן, כדין שאר הבנים והבנות בחיי אביהן.

טו. המאָרס בת הנזונה מן האחין, חייב במזונותיה משעת הארוסין - שהרי אין לה מזונות מאחיה משנתארוסה, ואינה בוגרת כדי שתזון עצמה אלא קטנה או נערה, ואין אדם רוצה שתתבזה ארוסתו ותלך ותשאל על הפתחים.

טז. נשאת הבת, ומאנה או נתגרשה או נתאלמנה, אפלו היא שומרת יבם [ממתנה לייבום], הואיל וזורה לבית אביה ועדין לא בגרה - הרי זו נזונה מנכסי אביה עד שתבגר או עד שתארוס.

יז. מי שמת והניח בנים ובנות - יירשו הבנים כל

שיעור רמב"ם פרק אחד ליום — כ"ג תשרי כ"ט תשרי ה'תשס"ז

ולשלום, והאירה עיני פן אישן המנות; ברוך אתה ה', המאיר לכל העולם;

ב. וקורא פְרָשָׁה ראשונה מקריית שמע, וישן. ואם אָנסתו שנה - קורא אפלו פסוק ראשון או פסוקי רחמים, ואחר כך יישן.

ג. בשעה שייקץ בסוף שנתו, מברך והוא על משתו כך: 'אלהי, הנשמה שנתת בי טהורה - אתה בראתה, ואתה יצרתה, ואתה נפתתה בי, ואתה משמרה בקרבך, ואתה עתיד לטלה ממני, ואתה עתיד להחזירה לי לעתיד לבוא; וכל זמן שהנשמה בקרבך, מודה אני לפניך ה' אלהי, רבון

יום ראשון

הלכות תפלה פּרָק ז

א. כשתקנו חכמים דברי תפלות אלו, תקנו ברכות אחרות לברך אותן בכל יום; ואלו הן: כשיבגס אדם למשתו לישן בלילה, מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, המפיל חבלי שנה על עיני, ומאיר לאישון בת עין; יהי רצון מלפניך ה' אלהי, שתצילני מיצר רע, ומפגע רע, ואל יבולוני תלומות רעות ולא הרהורים רעים, ותהיה משתי שלמה לפניך, ותעמידני ממנה לחיים

הכפורים ובתשעה באב, שאין שם רחיצה, אינו מברך על נטילת ידים, ולא 'המעביר שנה מעיני'. אם לא נכנס לבית הכסא, אינו מברך 'אשר יצר את האדם'. וכן בשאר ברכות אלו¹¹.

ט. נהגו העם ברב ערינו, לברך ברכות אלו כלן זו אחר זו בבית הכנסת, בין נתחייבו בהן, בין לא נתחייבו בהן. וטעות הוא, ואין ראוי לעשות כן. ולא יברך אדם ברכה, אלא אם כן נתחייב בה.

י. המשפכים לקרות בתורה קדם שיקרא קריית שמע, בין קרא בתורה שבכתב בין בתורה שבעל פה - נוטל ידיו תחלה, ומברך שלש ברכות, ואחר כך קורא; ואלו הן: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וצונו על דברי תורה'; 'הערכ נא, ה' אלהינו, את דברי תורתך בפנינו ובפיפיות עמך כל בית ישראל, ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך כל בית ישראל לעולם, יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה'; ברוך אתה ה', נותן התורה. 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו'; ברוך אתה ה', נותן התורה. יא. בכל יום חייב אדם לברך שלש ברכות אלו, ואחר כך קורא מעט מדברי תורה. ונהגו העם לקרות ברפת כהנים; ויש מקומות שקורין "צו את בני ישראל"; ויש מקומות שקורין שתייהן. וקורין פראים או הלכות מן המשנה או מן הבריתות.

יב. ושכחו חכמים למי שקורא זמירות מספר תלים בכל יום ויום, והן "תהלה לדוד", עד סוף הספר. וכבר נהגו העם לקרות פסוקים לפנייהן ולאחריהן; ותקנו חכמים ברכה לפני הזמירות, והיא 'ברוך שאמר', וברכה לאחריהן, והיא 'שתבח'. ואחר כך מברך על קריית שמע, וקורא קריית שמע.

יג. יש מקומות שנהגו לקרות בכל יום אחר שמברכין 'שתבח', שירת הים, ואחר כך מברכין על שמע; ויש מקומות שקורין שירת האזינו; ויש יחידים שקורין שתי השירות - הכל לפי המנהג.

יד. חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום, בין היום והלילה. ומה הן מאה ברכות אלו? שלש ועשרים ברכות שמנינו בפרק זה; ושבע ברכות של קריית שמע שחרית וערבית שלפניה ושלאחריה; וכשמתעטף בציצית, מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וצונו להתעטף בציצית'; וכשלושב תפלין, מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וצונו להניח תפלין'; ושלוש תפלות, בכל תפלה מהן שמונה עשרה ברכות - הרי ששה ושמונים ברכות. וכשהוא אוכל שתי סעודות בכל יום, מברך ארבע עשרה ברכות, שבע בכל סעודה - אחת כשנוטל ידיו תחלה, ועל המזון אחת בתחלה [המוציא] ושלש בסוף [ברכת המזון], ועל המים לפניו ולאחריו, הרי שבע.

טו. בזמן הזה שתקנו ברפת המינין בתפלה, והוסיפו 'הטוב והמטיב' בברפת המזון - נמצאו חמש ברכות

כל המעשים; ברוך אתה ה', המחזיר נשמות לפגרים מתים.

ד. כששומע קול התרנגול - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, הנותן לשכוי [תרנגול] בינה להבין בין יום ובין לילה'. כשלושב בגדיו - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, מלביש ערמית'. כשמניח סדינו על ראשו - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, עוטר ישראל בתפארה'. כשמעביר ידיו על עיניו - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, פוקח עורים'. כשישב על מטתו - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, מתיר אסורים'. כשמוריד רגליו מן המטה ומניחן על הארץ - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, רוקע הארץ על המים'. כשעומד - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, זוקף כפופים'. כשנוטל ידיו - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וצונו על נטילת ידים'. כשרוחץ פניו - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, המעביר שנה מעיני ותנומה מעפעפי; יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי, שתרגילני לדבר מצוה, ואל תרגילני לדבר עברה, ותשלט בי יצר טוב, ואל תשלט בי יצר רע, ותחזקני במצוותיך, ותתן חלקי בתורתך, ותתני לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי, ותגמלני חסדים טובים מלפניך; ברוך אתה ה', גומל חסדים טובים.

ה. וכל זמן שיכנס אדם לבית הכסא - אומר קדם שיכנס: 'התכבדו מכבדים קדושים, והמלאכים המלווין את האדם משרתי עליון, שמרני והמתינו לי עד שאכנס ואצא, כי זה הוא דרךן של בני אדם'. ואחר שיצא - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר יצר את האדם בתכמה, וברא בו נקבים ונקבים וחלולים וחלולים, מהן פתוחים ומהן סתומים, שאם יסתם אחד מהן או יפתח, אינו יכול להתקיים אפלו שעה אחת; ברוך אתה ה', רופא כל בשר ומפליא לעשות.

ו. כשחוגר חגורו - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אוזר ישראל בגבורה'. כשלושב מנעלו - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, שעשה לי כל צרכי'. כשמלהף לצאת לדרך - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, המכין מצעדי גברי'. ומברך אדם בכל יום - 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, שלא עשני גוי'; 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, שלא עשני עבד'; 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, שלא עשני אשה'.

ז. שמונה עשרה ברכות אלו, אין להן סדר, אלא מברך כל אחת מהן על דבר שהברכה בשבילו, בשעתו. כיצד? הרי שחגר חגורו והוא על מטתו, מברך 'אוזר ישראל בגבורה'; שמע קול התרנגול אחר כך, מברך 'הנותן לשכוי בינה'. וכל ברכה מהן שלא נתחייב בה, אינו מברך אותה.

ח. כיצד? לן בכסותו, אינו מברך כשעומד מלביש ערמית; הלא יחף, אינו מברך 'שעשה לי כל צרכי'. ביום

ד. וכיצד היא תפלת הצבור? יהיה אחד מתפלל בקול רם, והכל שומעין. ואין עושין בן בפחות מעשרה גדולים ובני חורין, ושליח צבור אחד מהם. ואפלו היו מקצתן כבר התפללו ויצאו ידי חובתן - משלימין בהן עשרה; והוא, שיהיו רב העשרה לא התפללו. וכן אין אומרין קדשה, ולא קוראין בתורה ומברך לפניו ולאחריה, ולא מפטירין בבכאים, אלא בעשרה.

ה. וכן לא יהיה אחד מברך ברפת שמע (הברכות שלפני קרא"ש) והכל שומעין ועונין אחריו 'אמן', אלא בעשרה; וזה הוא הנקרא 'פורס על שמע' (קורא לציבור את ברכות קריאת שמע). ואין אומרין קדיש אלא בעשרה; ואין הפהנים נושאים את ידיהן אלא בעשרה, והפהנים מן המנגן. שכל עשרה מישראל הן הנקראין 'עדה', שנאמר: "עד מתי לעדה", והיו עשרה, שהרי יצאו יהושע וכלב.

ו. וכל דבר שבקדשה - לא יהיה אלא בתוך עדה מישראל, שנאמר: "ונקדשתי בתוך בני ישראל". וכל אלו הדברים - אם התחילו בהן בעשרה, והלכו מקצתן, אף על פי שאין רשאים - יגמרו השאר.

ז. וצריך להיות העשרה כלן במקום אחד, ושליח צבור עמהן במקום אחד. חצר קטנה שנפרצה במלואה (ולכל אורכה) לחצר גדולה, והיו תשעה בגדולה ואחד בקטנה - מצטרפין; תשעה בקטנה, ואחד בגדולה - אין מצטרפין. צבור בגדולה, ושליח צבור בקטנה - יוצאין ידי חובתן; צבור בקטנה, ושליח צבור בגדולה - אין יוצאין ידי חובתן, שהרי הוא מפלג מהן ואינו עמהם במקום אחד; מפני שיש לגדולה פסין [מחיצות] מכאן ומכאן, הרי היא כמפלגת מן הקטנה; ואין הקטנה מפלגת מן הגדולה, אלא הרי היא כקרון זוית [פינה] שלה.

ח. וכן אם היתה צואה בגדולה, אסור להתפלל ולקרות קרית שמע בקטנה; היתה צואה בקטנה, מותר להתפלל ולקרות קרית שמע בגדולה, אם לא היה שם ריח רע, מפני שהיא מפלגת ממנה.

ט. שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתן. כיצד? בשעה שהוא מתפלל, והם שומעין ועונין 'אמן' אחר כל ברכה וברכה - הרי הן כמתפללין. במה דברים אמורים? במי שאינו יודע להתפלל; אבל היודע, אינו יוצא ידי חובתו אלא בתפלת עצמו.

י. במה דברים אמורים? בשאר הימים, חוץ מראש השנה, ויום הכפורים של יובל. אבל בשני ימים אלו, שליח צבור מוציא את היודע כשם שמוציא את מי שאינו יודע, מפני שהן ברכות ארכות, ואין רב היודעין אותן יכולין לבנו דעתן בהן לשליח צבור. לפיכך, אם רצה היודע, בשני ימים אלו, לסמוך על תפלת שליח צבור להוציאו ידי חובתו - הרשות בידו.

יא. אין ממנין שליח צבור, אלא גדול שבצבור בחכמתו ובמעשיו; ואם היה זקן, הרי זה משבח ביותר. ומשתדלין להיות שליח צבור, קולו ערב ורגיל לקרות. ומי שלא נתמלא זקנו - אף על פי שהוא חכם גדול - לא יהא שליח

קרות. בשבתות וימים טובים שהתפלה שבע ברכות, וכן אם לא נתחייב בשאר ימים בכל הברכות האלו, כגון שלא ישן כל הלילה, ולא התיר חגורו, ולא נכנס לבית הכסא, וכיוצא באלו - צריך להשלים מאה ברכות מברכות של פרות.

טז. כיצד? אוכל מעט ירק, ומברך לפניו ולאחריו; וחוזר ואוכל מעט מפרי זה, ומברך לפניו ולאחריו, ומעט מפרי זה, ומברך לפניו ולאחריו. ומונה כל הברכות, עד שמשלים מאה ברכות בכל יום.

יז. סדר תפלות, כך הוא: בשחר, משכים אדם ומברך ברכות אלו, וקורא הזמירות [פסוד"ז] ומברך לפניו ולאחריו. וקורא את שמע ומברך לפניו ולאחריו, ומדלג הקדשה [קדוש קדוש קדוש] מברכה ראשונה שלפניה, שאין היחיד אומר קדשה; וכשהוא חותם צאל ישראל, מיד יעמד כדי שייסמוך גאולה לתפלה, ומתפלל מעמד כמו שאמרנו. וכשישלים - ישב, ויפל על פניו, ומתחנן; ומגביה ראשו, ומתחנן מעט והוא יושב, בדברי תחנונים. ואחר כך יקרא "תהלה לך", ויתחנן כפי כחו, ויפטר למעשיו.

יח. ובתפלת המנחה, מתחיל לקרות "תהלה לך", וישב; ואחר כך עומד, ומתפלל תפלת המנחה; וכשישלים - נופל על פניו ומתחנן; ומגביה ראשו, ויתחנן מעט, ויפטר למעשיו.

יט. ובתפלת הערב, קורא קרית שמע ומברך לפניו ולאחריו, וסומך גאולה לתפלה, ומתפלל מעמד; וכשישלים, ישב מעט ויפטר. ואם התחנן אחר תפלת ערבית, הרי זה משבח; ואף על פי שמברך 'השכיבנו' אחר גאל ישראל, אינה הפסקה בין גאולה לתפלה, והרי שתיקה כברכה אחת ארבה.

יום שני

הלכות תפלה פרק ח

א. תפלת הצבור נשמעת תמיד; ואפלו היו בהן חטאים, אין הקדוש ברוך הוא מואס תפלתן של רבים. לפיכך, צריך אדם לשתף עצמו עם הצבור, ולא יתפלל יחידי, כל זמן שיכול להתפלל בצבור. ולעולם ישלים אדם ויעריב לבית הכנסת, שאין תפלתו של אדם נשמעת בכל עת, אלא בבית הכנסת. וכל מי שיש לו בית הכנסת בעירו, ואינו נכנס לתוכה להתפלל - נקרא 'שכן רע'.

ב. ומצוה לרוץ לבית הכנסת, שנאמר: "ונדעה נרדפה, לדעת את ה'"; וכשיצא מבית הכנסת, אל פסע פסיעה גסה, אלא ילך מעט מעט. וכשיכנס לבית הכנסת, יכנס שיעור שני פתחים [לחור ביהכ"ס] ואחר כך יתפלל, לקום "לשמור מזוזת פתחיו".

ג. בית המדרש גדול [בחשיבותו] מבית הכנסת. וחקמים גדולים - אף על פי שהיו להם בעירם בתי כנסיות הרבה, לא היו מתפללין אלא במקום שהיו עוסקין בו בתורה; והוא, שיתפלל שם תפלת הצבור.

"ואתה קדוש", "וקרא זה אל זה", וגומר הקדשה, והן עונין "קדוש קדוש קדוש" שלשה פעמים, וחוזר וקרא הקדשה תרגום, ואומר "ותשאני רחם", וקוראהו תרגום, ואומר "ה' ימלך לעולם ועד", וקוראהו תרגום, כדי להבין לעם.

ו. ואלו הפסוקים שלפני הקדשה, ושל אחריה, עם תרגומן - הן הנקראין 'סדר היום'. ואחר כך מתחנן בדברי תחנונים ובפסוקי רחמים, ואומר קדיש, וכל העם עונין בדרבן, ונפטרין.

ז. כל האומר בתחנונים: 'מי שרחם על קן צפור שלא יקח האם על הבנים', או 'שלא ישחט אותו ואת בנו ביום אחד, ירחם עלינו', וכיוצא בענין זה - משתקין אותו, מפני שמצוות אלו גזרת הכתוב הן ואינן רחמים, שאלו היו מפני הרחמים, לא התיר לנו שחטיה כל עקר. וכן לא ירבה בכנויים של שם ויאמר: 'האל הגדול הגבור והנורא החזק והאמיץ והעוזו', שאין כח באדם להגיע סוף שבחיו של הקדוש ברוך הוא - אלא אומר מה שאמר מלשה רבנו.

ח. במנחה - אומר שליח צבור "והוא רחום", "אשרי יושבי ביתך", "אשרי העם שפכה לו", "תהלה לדוד"; קורא הוא והעם מישוב, ועומד שליח צבור ואומר קדיש, והם עונין אחריו 'אמן' בדרבן, ומתפללין כלן בלחש; ואחר כך חוזר שליח צבור, ומתפלל בקול רם בדרבן שעשה בשחרית, עד שישלים כל התפלה. וישוב הוא והן, ונופלין על פניהן, ומתחנן ומגביה ראשו הוא והן, ומתחנן מעט מישוב בדרבן שעשה בשחרית. ועומד ואומר קדיש, וכל העם עונין בדרבן, ונפטרין למצטיהן.

ט. בערב - כל העם יושבין, והוא עומד ואומר "והוא רחום", 'ברכו את ה' המברך', והן עונין: 'ברוך ה' המברך לעולם ועד'. ומתחיל לפרס על שמע, ואומר קדיש, ואחר כך הכל עומדין ומתפללין בלחש. וקשמשלימין - אומר קדיש, והן נפטרין. ואינו חוזר להתפלל בקול רם ערבית, לפי שאין תפלת ערבית חובה, לפיכך לא יברך ברכות לבטלה, שאין פאן אדם שנתחייב בהן כדי להוציאו.

י. בלילי שבתות - חוזר שליח צבור אחר שמתפלל בלחש עם הצבור, ומתפלל בקול רם; אבל אינו מתפלל שבע, אלא ברכה אחת מעין השבע. וכך הוא אומר: 'ברוך אתה ה' אלהינו ואלהי אבותינו, אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב, האל הגדול הגבור והנורא, אל עליון, קונה ברחמי שמים וארץ, גומל חסדים טובים וקונה הכל, מגן אבות בדרך, מחיה מתים במאמרו, המלך הקדוש שאין כמוהו, המניח לעמו בשבת קדשו, כי כם רצה להניח להם; לפניו נעבד ביראה ופחד, ונודה לשמו בכל יום תמיד, מעון הברכות, אדון השלום, מברך השביעי ומקדש השבת ומניח בקדשה לעם מדשני ענג, וזכר למעשה בראשית; אלהינו ואלהי אבותינו, רצה נא במנוחתנו... ברוך אתה ה', מקדש השבת'. ואומר קדיש, וכל העם נפטרין.

צבור, מפני כבוד הצבור; אבל פורס הוא על שמע ומברך כש"ץ את ברכות ק"ש, משביא שתי שערות אחר שלש עשרה שנה.

יב. וכן העלג, כגון מי שקורא לעין אלה, או לאלף עין, וכל מי שאינו יכול להוציא את האותיות פתקונן - אין ממנין אותו שליח צבור. והרב ממנה אחד מתלמידיו להתפלל לפניו בצבור.

יג. הסומה [עיוור] פורס על שמע, ונעשה שליח צבור. אבל מי שכתפיו מגלות - אף על פי שהוא פורס על שמע, אינו נעשה שליח צבור לתפלה עד שיהיה עטוף.

יום שלישי

הלכות תפלה פרק ט

א. סדר תפלות הצבור, כך הוא: בשחר - כל העם יושבין, ושליח צבור יורד לפני התבה ועומד באמצע העם; ומתחיל ואומר קדיש, וכל העם עונים 'אמן', והא שמייה רבה מברך בכל כחן, ועונין 'אמן' בסוף קדיש; ואחר כך אומר: 'ברכו את ה' המברך', והן עונים אחריה: 'ברוך ה' המברך, לעולם ועד'. ומתחיל ופורס על שמע בקול רם [ומברך ברכות שלפני ק"ש], והן עונין 'אמן' אחר כל ברכה וברכה, והיודע לברך ולקרות קורא עמו, עד שמברך 'גאל ישראל'.

ב. והכל עומדין מיד, ומתפללין בלחש, ומי שאינו יודע להתפלל, עומד ושותק עד שיתפלל שליח צבור בלחש עם שאר העם; וכל שיגמר תפלתו מן הצבור, יפסע שלש פסיעות לאחוריו, ויעמד במקום שהגיע אליו בעת שיפסע.

ג. ואחר שיפסע שליח צבור שלש פסיעות לאחוריו, מתחיל ומתפלל בקול רם מתחלת הברכות, להוציא את מי שלא התפלל; והכל עומדין ושומעין, ועונין 'אמן' אחר כל ברכה וברכה, בין אלו שלא יצאו ידי חובתן, בין אלו שפכר יצאו ידי חובתן.

ד. ואומר קדשה בברכה שלישית; וכיון שהגיע שליח צבור לקדשה, יש רשות לכל אחד ואחד לחזור למקום שעמד בו בתפלה. וכשיגיע שליח צבור ל'מודים' וכורע, כל העם שוחין מעט, ולא ישחו יותר מדי; ואומרים: 'מודים אנחנו לך ה' אלהינו ואלהי כל בשר, יוצרנו יוצר בראשית, ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייטנו וקיימתנו, בן תחינו ותחננו, ותאסף גליותינו לחצרות קדשך, לשמר חקך ולעבדך ולעשות רצונך בלבב שלם, על שאנו מודים לך'. וכל האומר 'מודים מודים', משתקין אותו.

ה. ואחר שישלים כל התפלה, ישב ויפל על פניו, ויטה מעט הוא וכל הצבור, ויתחנן והוא נופל; וישוב ויגביה ראשו הוא ושאר העם, ומתחנן מעט בקול רם מישוב. ואחר כך יעמד שליח צבור לבדו, ואומר קדיש פעם שנייה, והן עונין בדרבן שעונין תחלה; ואומר "והוא רחום", "תהלה לדוד" - הוא עומד והן יושבין, והן קורין עמו; ואחר כך אומר "וכא לציון", "ואני, זאת ברייתי",

ה. האומר: 'איני יורד לפני התבה, מפני שבגדי צבועים' - אף בלבנים, לא יעבר באותה התפלה. אמר: 'איני עובר, מפני שיש בגלי סנדל' - אף יחף, לא יעבר.

ו. מי שנסתפק לו אם התפלל או לא התפלל - אינו חוזר ומתפלל, אלא אם כן התפלל תפלה זו על דעת שהיא נדבה; שאם רצה היחיד להתפלל כל היום פלו תפלת נדבה, יתפלל. מי שהיה עומד בתפלה, ונזכר שכבר התפלל - פוסק ואפלו באמצע הברכה; ואם הייתה תפלת ערבית - אינו פוסק, שלא התפלל אותה מתחלה אלא על דעת שאינה חובה.

ז. מי שטעה והתפלל של חל בשבת, יצא; ואם נזכר והוא בתוך התפלה - גומר ברכה שהתחיל בה, וחוזר ומתפלל של שבת. במה דברים אמורים? בערבית או בשחרית או במנחה. אבל במוסף, פוסק ואפלו באמצע הברכה; וכן אם השלים תפלה של חל על דעת (במחשבה) שהוא מוסף, חוזר ומתפלל מוסף - אחד שבת, ואחד יום טוב, ואחד ראש חודש.

ח. מי שטעה בימות הגשמים, ולא אמר 'מוריד הגשם' ולא 'מוריד הטל' - חוזר לראש; ואם הזכיר הטל, אינו חוזר. ואם טעה בימות החמה, ואמר 'מוריד הגשם' - חוזר לראש; ואם לא הזכיר טל, אין מחזירין אותו, שאין הטל נעצר, ואינו צריך בקשה.

ט. מי ששכח השאלה בברכת השנים - אם נזכר קדם 'שומע תפלה', שואל את הגשמים ב'שומע תפלה'. ואם נזכר אחר שברך 'שומע תפלה', חוזר לברכת השנים; ואם לא נזכר עד שהשלים כל תפלתו, חוזר ומתפלל שניה.

י. טעה ולא הזכיר 'עלה ויבוא' - אם נזכר קדם שישלים תפלתו, חוזר לעבודה ומזכיר. ואם נזכר אחר שהשלים תפלתו, חוזר לראש; ואם היה רגיל לומר דברי תחנונים אחר תפלתו [כגון אלוקי נצור לשוני וגו'], ונזכר אחר שהשלים תפלתו קדם שיעקר רגליו - חוזר לעבודה.

יא. במה דברים אמורים? פתחו של מועד, או בשחרית ובמנחה של ראשי חודשים; אבל ערבית של ראש חודש - אם לא הזכיר, אינו חוזר.

יב. כל מקום שהיחיד חוזר ומתפלל - שליח צבור חוזר ומתפלל, אם טעה כמותו בעת שמתפלל בקול רם; חוץ משחרית של ראש חודש, שאם שכח שליח צבור ולא הזכיר 'עלה ויבוא' עד שהשלים תפלתו, אין מחזירין אותו, מפני טרח צבור - שהרי תפלת המוספין לפניו, שהוא מזכיר בה ראש חודש.

יג. עשרת הימים שמראש השנה עד יום הכפורים - טעה וחתם בהם בברכה שלישית 'האל הקדוש', חוזר לראש. טעה וחתם באחת עשרה 'אוהב צדקה ומשפט', חוזר לתחלת הברכה, וחותם בה 'המלך המשפט', ומתפלל והולך על הסדר; ואם לא נזכר עד שהשלים תפלתו, חוזר לראש. אחד יחיד, ואחד צבור.

יד. טעה ולא הזכיר הבדלה ב'חונן הדעת' - אם נזכר קדם 'שומע תפלה', מבדיל ב'שומע תפלה'; ואם נזכר

יא. ולמה תקנו חכמים זה? מפני שרוב העם באין להתפלל ערבית בלילי שבת, ויהיה שם מי שנתאחר לבוא ולא השלים תפלתו; וישאר לבדו בבית הכנסת, ויבוא לידי סכנה. לפיכך חוזר שליח צבור ומתפלל, כדי שיתעבדו כל העם עד שישלים תפלתו המתאחר, ויצא עמהן.

יב. לפיכך, יום טוב שחל להיות בשבת, או יום הכפורים, או ראש חודש - אין שליח צבור היורד ערבית לפני התבה מזכיר ענין היום בברכה זו, אלא חותם בה 'מקדש השבת' בלבד, לפי שלא נתחייב היום בברכה זו.

יג. בשבתות וימים טובים - פשגומר שליח צבור תפלת שחרית בקול רם, ואמר קדיש, ואחר כך 'תהלה לך' וכו', ואמר קדיש, ומתפללין מוסף בלחש, וחוזר ומתפלל מוסף בקול רם כדרך שעושה בשחרית; ואמר קדיש אחר תפלת מוסף, והעם נפטרין. ואין אומרין קדיש ולא תחנונים אחר תפלת שחרית כשאר הימים, אלא אומר אותה קדם תפלת המנחה. כיצד? קורא 'תהלה לך' וכו', ואמר סדר היום ודברי תחנונים, ואמר קדיש; ומתפללין מנחה, וחוזר ומשמיע תפלת מנחה בקול רם, ואמר קדיש.

יד. בראשי חודשים ובחלו של מועד - אומר סדר היום אחר תפלת מוסף. במוצאי שבת אומר סדר היום גם אחר תפלת הערב, ואומר קדיש, ואחר כך מבדיל.

יום רביעי

הלכות תפלה פרק י

א. מי שהתפלל ולא כונן את לבו, יחזר ויתפלל בכונה; ואם כונן את לבו בברכה ראשונה, שוב אינו צריך. מי שטעה באחת משלש ברכות הראשונות, חוזר לראש; ואם טעה באחת משלש ברכות האחרונות, חוזר לעבודה [ו"זא"]; ואם טעה באחת מן האמצעיות, חוזר לתחלת הברכה שטעה בה, ומשלים תפלתו על הסדר. וכן שליח צבור שטעה כשהוא מתפלל בקול רם, על דרך זו הוא חוזר.

ב. אבל אם טעה שליח צבור כשהוא מתפלל בלחש, אני אומר שאינו חוזר ומתפלל בלחש פעם שניה, מפני טרח הצבור, אלא סומך על התפלה שמתפלל בקול רם; והוא שאם טעה בה, לעולם חוזר כמו שהיחיד חוזר.

ג. שליח צבור שטעה ונבהל, ולא ידע מהיכן יתחיל, ושהה טעה - יעמד אחר תחתיו. ואם טעה בברכת המינים, אין ממתינין לו, אלא מיד יעמד אחר תחתיו, שמא מינות נזקקה בו; והוא, שלא התחיל בה; אבל אם התחיל בה, ממתינין לו טעה. ולא יהא השני סרבן באותה טעה.

ד. ומהיכן הוא מתחיל? מתחלת הברכה שטעה בה הראשון, אם טעה באחת מן האמצעיות; אבל אם טעה באחת משלש ראשונות, מתחיל השני מן הראש, ואם טעה באחת מן האחרונות, יתחיל השני מן העבודה.

ד. כיצד העם יושבין בכתי פנסיות? הזקנים יושבין ופנייהן כלפני (כלפני) העם, ואחוריהן כלפי ההיכל; וכל העם יושבין שורה לפני שורה, ופני כל שורה לאחורי השורה שלפניה, עד שיהיו פני כל העם כלפני הקדש, וכלפני הזקנים וכלפני פני התבה. ובעת ששליח צבור עומד לתפלה, עומד בארץ לפני התבה, ופניו כלפני הקדש, כשאר העם.

ה. בתי פנסיות ובתי מדרשות - נוהגין בהן כבוד, מכבדין (מטאטאין) אותן ומרבצין אותן (מזלפין מים). ונהגו כל ישראל בספרד ובמערב (מדינות שמעבר לים התיכון) בשנער (בבל) וארץ הצבי (א"י), להדליק עששיות בכתי פנסיות, ולהציע בקרקען מחצלות כדי לישוב עליהן. ובערי אדום (ארצות הנוצרים), יושבין שם על הפסאות.

ו. בתי פנסיות ובתי מדרשות - אין נוהגין בהן קלות ראש, כגון שחוק והתל (הוללות) ושיחה בטלה. ואין אוכלין בהן, ואין שותין בהן, ואין גאותין (מתקשטים) בהן, ואין מטילין בהן. ואין נכנסין להן לא בחמה מפני החמה, ולא בגשמים מפני הגשמים. ונחמים ותלמידיהן - מתרין לאכל ולשתות בהן מדחק (כשמוכרחים).

ז. ואין מחשבין בהן חשבונות, אלא אם כן היו חשבונות של מצוה, כגון קפה של צדקה ופדיון שבויים, וכיוצא בהן. ואין מספידין בהן, אלא הספד של רבים, כגון שיהיה שם בהספד גדולי חכמי אותה העיר, שכל העם מתקבצין וקאין בגלן.

ח. היה לבית הפנסת או לבית המדרש שני פתחים - לא יעשונו דרך כדי שיפנס בפתח זה ויצא בפתח אחר שפנגדו לקרב הדרך; שאסור להפנס להן, אלא לדבר מצוה.

ט. מי שצריך להפנס לבית הפנסת לקרות תינוק או חברו - יפנס, ויקרא מעט או יאמר שמועה (הלכה), ואחר כך יקרא חברו, כדי שלא יפנס בשביל חפצו בלבד. ואם אינו יודע, יאמר לאחד מן התינוקות: 'קרא לי פסוק שאתה קורא בו'; או ישקה מעט בבית הפנסת, ואחר כך יצא, שהישיבה שם מעסקי מצוה היא, שגאמר: "אשרי יושבי ביה".

י. מי שנכנס לקרות או להתפלל בפתח זה, מתר לו לצאת בפתח שפנגדו כדי לקרב את הדרך; ומתר לאדם להפנס לבית הפנסת במקלו במנעלו ובאפנדתו (כשגופיה על גופו). ואם היה צריך לרק, רוקק בבית הפנסת.

יא. בתי פנסיות ובתי מדרשות שחרבו, בקדשתן הן עומדין, שגאמר: "והשמותי את מקדשיכם" - אף על פי שהן שוממין, בקדשתן הן עומדין. וכשם שנוהגין בהן בישובן, כך נוהגין בהן בחרבן - חוץ מכבוד ורבוץ [טיטוא וטטיפה], שאין מכבדין אותן ואין מרבצין אותן. עלו בהן עשבים, לא יתלש; ואם תלשו אותן, מניחין אותן במקומן, כדי שיראו אותן העם, ותעור רוחם וישתדלו לבנותן.

יב. אין סותרין בית הפנסת כדי לבנות אחר במקומו, או במקום אחר, אכל בונין אחר, ואחר כך סותרין זה - שגאמר

אחר 'שומע תפלה', משלים תפלתו ואינו צריך לחזור. וכן מי שלא הזכיר 'על הנסים' בחנכה ובפורים, ו'ענגו' בתפלת תענית - אינו חוזר ומתפלל; אחד יחיד ואחד צבור. ואם נזכר קדם שיעקר וגליו - אומר: 'ענגו אבינו... כי אתה שומע תפלה, פודה ומציל בכל עת צרה', "יהי לרצון אמרי פי".

טו. שכח ולא התפלל מנחה בערב שבת, יתפלל ערבית שתים של שבת; וכן ביום טוב. שכח ולא התפלל מנחה בשבת או ביום טוב - מתפלל במוצאיהן ערבית שתים של חול, מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה: ואם הבדיל בשתייהן, או לא הבדיל באחת מהן - יצא; אכל אם לא הבדיל בראשונה, והבדיל בשניה - חוזר ומתפלל תפלה שלישית, מפני שהראשונה לא עלתה לו, מפני שהקדימה לתפלה שהיא תפלת ערבית. וכל המתפלל שתי תפלות, אפלו שחרית ומוסף - לא יתפלל זו אחר זו; אלא ישקה בין תפלה לתפלה, כדי שתתחונן (תתיישב) דעתו עליו.

טז. אסור לו להתפלל בצבור, שיקדים תפלתו לתפלת הצבור. הנכנס לבית הפנסת, ומצא צבור מתפללין בלחש - אם יכול להתחיל ולגמר עד שלא יגיע שליח צבור לקדשה, יתפלל. ואם לאו, ימתין עד שיגיע שליח צבור להתפלל בקול רם, ויתפלל עמו בלחש מלה במלה, עד שיגיע שליח צבור לקדשה; ועונה הקדשה עם הצבור, ומתפלל שאר תפלה לעצמו. ואם התחיל להתפלל קדם שליח צבור, והגיע שליח צבור לקדשה - לא יפסיק, ולא יענה קדשה עמה. וכן לא יענה 'אמן', יהא שמיה רבה מברוך, והוא באמצע התפלה; ואין צריך לומר, בשאר ברכות.

יום חמישי

הלכות תפלה פרק יא

א. כל מקום שיש בו עשרה מישראל, צריך להכין לו בית שיפנסו בו לתפלה בכל עת תפלה; ומקום זה, הוא הנקרא 'בית הפנסת'. וכופין בני העיר זה את זה לבנות להן בית הפנסת, ולקנות להן ספר תורה נביאים וכתובים. ב. כשבונין בית הפנסת, אין בונין אותו אלא בגבהה של עיר, שגאמר: "בראש המיות תקרא". ומגביהין אותו עד שיהיה גבוה מכל חצרות העיר, שגאמר: "(ו)לרומם את בית אלהינו". ואין פותחין פתחי בית הפנסת אלא למזרח, שגאמר: "והחנים לפני המשכן קדמה". ובונין בו היכל שמניחין בו ספר תורה, ובונין היכל זה ברוח שמתפללין כנגדה באותה העיר, כדי שיהיו פניהן אל מול ההיכל כשיעמדו בתפלה.

ג. ומעמידין בימה באמצע הבית, כדי שיעלה עליה הקורא בתורה או מי שהוא אומר לעם דברי כבושין - כדי שישמעו בלן. וכשמעמידין התבה שיש בה ספר תורה, מעמידין אותה באמצע, ואחורי התבה כלפני [כלפני] ההיכל, ופניה כלפני העם.

כ. כִּשְׁם שְׁמַתָּר לְהֵן לְמַכַּר בֵּית הַכְּנָסֶת, כִּף נֹתָנִין אוֹתוֹ בְּמַתָּנָה, שְׁאֵלוֹ לֹא הִיָּה לָהֶם לְצַבּוֹר הַנִּיָּה בְּמַתָּנָה זֹה, לֹא נִתְּנָה; אֲבָל לֹא מִשְׁפִּירִין אוֹתָהּ, וְלֹא מִמְשַׁכְּנִין אוֹתָהּ. וְכֵן כְּשִׁסּוֹתְרִין בְּתֵי כְּנָסִיּוֹת לְבִנּוֹתָן, מִתְּרִין לְמַכַּר וְלִהְחַלִּיף וְלִתֵּן בְּמַתָּנָה הַלְּבָנִים וְהַעֲצִים וְהַעֲפָר שֶׁלָּהֶן; אֲבָל לְהַלּוֹתָן, אֲסוּר, שְׁאִין הַקְּדָשָׁה עוֹלָה מֵהֵן אֲלֵא בְּדָמִים, אוֹ בְּהִנְיָה שֶׁהִיא בְּדָמִים.

כא. רְחוּבָה שֶׁל עֵיר - אֵף עַל פִּי שְׁהָעָם מִתְּפַלְּלִין בּוֹ בְּתַעֲנִיּוֹת וּבְמַעֲמָדוֹת, מִפְּנֵי שֶׁהַקְּבוּץ רַב, וְאִין בֵּית הַכְּנָסֶת מְכִיל אוֹתָן - אִין בּוֹ קְדָשָׁה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא עֲרָאִי וְלֹא נִקְבַּע לְתַפְלָה; וְכֵן בְּתֵים וְחִצְרוֹת שֶׁהָעָם מִתְּכַנְסִין לָהֶן לְתַפְלָה - אִין בָּהֶם קְדָשָׁה; מִפְּנֵי שֶׁלֹּא קָבַעוּ אוֹתָן לְתַפְלָה בְּלַבָּד, אֲלֵא עֲרָאִי מִתְּפַלְּלִין בָּהֶן, כְּאָדָם שֶׁמִּתְּפַלֵּל בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ.

יום שישי

הַלְּכוֹת תַּפְלָה פֶּרֶק יב

א. מִשֶּׁה רַבְּנוּ תַקֵּן לָהֶן לְיִשְׂרָאֵל, שִׁיְהִיו קוֹרִין בְּתוֹרָה בְּרַבִּים בְּשַׁבָּת וּבְשַׁנַּי וּבְחַמִּישֵׁי בְּשַׁחֲרִית, כְּדִי שְׁלֹא יִשְׁהוּ שְׁלֹשָׁה יָמִים בְּלֹא שְׁמִיעַת תּוֹרָה. וְעֲזָרָא הַסּוֹפֵר תַקֵּן שִׁיְהִיו קוֹרִין כֵּן בְּמִנְחָה בְּכָל שַׁבָּת, מִשּׁוּם יוֹשְׁבֵי קְרָנוֹת נְסוּחָרִים שְׁאִינֶם בָּאִים לְשִׁמּוּעַ בְּשַׁנַּי וְחַמִּישִׁין; וְגַם הוּא תַקֵּן שִׁיְהִיו הַקּוֹרִין בְּשַׁנַּי וּבְחַמִּישֵׁי שְׁלֹשָׁה בְּנֵי אָדָם, וְלֹא יִקְרְאוּ פָחוֹת מֵעֶשְׂרֵה פְּסוּקִין.

ב. וְאֵלוֹ הֵן הַיָּמִים שֶׁקּוֹרִין בָּהֶם בְּתוֹרָה בְּצַבּוֹר: בְּשַׁבָּתוֹת, וּבְמוֹעֲדִים, וּבְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים, וּבְתַעֲנִיּוֹת, וּבְחִנּוּכָה וּפְזוּרִים, וּבְשַׁנַּי וּבְחַמִּישֵׁי שֶׁבְכָל שַׁבּוּעַ וְשַׁבּוּעַ. וְאִין מִפְּטוּרִין בְּנַבִּיא, אֲלֵא בְּשַׁבָּתוֹת וּבְיָמִים טוֹבִים וּבְיוֹם הַכַּפּוּרִים וּבְתַשְׁעָה בְּאָב בְּלַבָּד.

ג. אִין קוֹרִין בְּתוֹרָה בְּצַבּוֹר, בְּפָחוֹת מֵעֶשְׂרֵה אָנָשִׁים גְּדוּלִים בְּנֵי חוֹרִין; וְאִין קוֹרִין פָּחוֹת מֵעֶשְׂרֵה פְּסוּקִים, וְ"וַיְדַבֵּר" עוֹלָה מִן הַמִּנְחָה. וְלֹא יִהְיוּ הַקּוֹרִין פָּחוֹת מִשְׁלֹשָׁה אָנָשִׁים, וְאִין מִתְּחִילִין בְּפִרְשָׁה [חדשה] פָּחוֹת מִשְׁלֹשָׁה פְּסוּקִין, וְאִין מְנִיחִין בְּפִרְשָׁה פָּחוֹת מִשְׁלֹשָׁה פְּסוּקִין, וְלֹא יִקְרָא הַקּוֹרָא פָּחוֹת מִשְׁלֹשָׁה פְּסוּקִין.

ד. שְׁלֹשָׁה שֶׁקְּרָאוּ עֶשְׂרֵה פְּסוּקִין, שְׁנַיִם קוֹרְאִין שְׁלֹשָׁה שְׁלֹשָׁה, וְאֶחָד אַרְבָּעָה. וּבֵין שְׁנֵיהֶם הַקּוֹרָא אַרְבָּעָה רֵאשׁוֹן, אוֹ אַחֲרוֹן, אוֹ אֲמֻצְעֵי - הָרִי זֶה מִשְׁבַּח.

ה. כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִן הַקּוֹרִין, פּוֹתֵחַ סֵפֶר תּוֹרָה, וּמִבֵּית בְּמָקוֹם שֶׁהוּא קוֹרָא בּוֹ, וְאַחַר כִּף אוֹמֵר: 'בְּרַכּוּ אֵת ה' הַמְּבַרְךְ', וְכָל הָעָם עוֹנִין: 'בְּרוּךְ ה' הַמְּבַרְךְ, לְעוֹלָם וָעֶד; וְחוֹזֵר וּמְבַרְךְ: 'בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר בָּחַר בְּנוּ מִכָּל הָעַמִּים, וְנָתַן לָנוּ אֵת תּוֹרָתוֹ - בְּרוּךְ אַתָּה ה', נוֹתֵן הַתּוֹרָה; וְכָל הָעָם עוֹנִין 'אָמֵן'. וְאַחַר כִּף קוֹרָא, עַד שִׁשְׁלִים לְקָרוֹת; וְגוֹלֵל הַסֵּפֶר, וּמְבַרְךְ: 'בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר נָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת, חַיֵּי עוֹלָם נְטֻעָה בְּתוֹכֵנוּ - בְּרוּךְ אַתָּה ה', נוֹתֵן הַתּוֹרָה.'

ו. אִין הַקּוֹרָא רֵשָׁאִי לְקָרוֹת בְּתוֹרָה, עַד שִׁכְלָה 'אָמֵן' מִפִּי הַצַּבּוֹר. קָרָא וְטָעָה, אֲפִלּוּ בְּדִקְדוּקָה אוֹת אַחַת - מִחֲזִירִין

יֵאָרַע לָהֶן דְּבַר אָנָס, וְלֹא יִבְנוּ. נֶפֶל כְּתוֹל אֶחָד מִמֶּנּוּ - בּוֹנָה [כותל] חֲדָשׁ בְּצַד הַיָּשׁוֹן, וְאַחַר כִּף סוֹתֵר הַיָּשׁוֹן.

יג. בְּמָה דְּבָרִים אֲמוּרִים? שְׁלֹא חָרְבוּ יְסוּדוֹתָיו. אֲבָל אִם חָרְבוּ יְסוּדוֹתָיו, אוֹ שָׁנְטוּ כְּתָלָיו לִפְל - סוֹתְרִין אוֹתוֹ מִיָּד, וּמִתְּחִילִין לְבִנּוֹתוֹ בְּמַהֲרָה בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, שְׁמָא תִדְחַק הַשָּׁעָה, וְיִשְׁאַר חֲרֹב.

יד. מִתֵּר לַעֲשׂוֹת בֵּית הַכְּנָסֶת, בֵּית הַמְּדֻרָשׁ; אֲבָל בֵּית הַמְּדֻרָשׁ, אִין עוֹשִׁין אוֹתוֹ בֵּית הַכְּנָסֶת, שֶׁקְּדָשֶׁת בֵּית הַמְּדֻרָשׁ יִתְרָה עַל קְדָשֶׁת בֵּית הַכְּנָסֶת, וּמַעֲלִין בְּקְדָשׁ וְלֹא מוֹרִידִין. וְכֵן בְּנֵי הָעֵיר שֶׁמְכָרוּ בֵּית הַכְּנָסֶת, יֵשׁ לָהֶן לְקַח בְּדָמֵי תְּבָה [לס"ת]; מְכָרוּ תְּבָה, יֵשׁ לָהֶן לְקַח בְּדָמֵיהֶּ מִטְּפָחוֹת [מַעֲלִים] אוֹ תֵיק [בֵּית] לְסַפֵּר תּוֹרָה; מְכָרוּ מִטְּפָחוֹת אוֹ תֵיק, לוֹקְחִין בְּדָמֵי חֲמִשִּׁין [גְּלוּנוֹת שֶׁל חֲמִשָּׁה חוֹמְשֵׁי תוֹרָה נְפֻרְדִים]; מְכָרוּ חֲמִשִּׁין, לוֹקְחִין סֵפֶר תּוֹרָה. אֲבָל אִם מְכָרוּ סֵפֶר תּוֹרָה - אִין לוֹקְחִין בְּדָמֵי אֲלֵא סֵפֶר תּוֹרָה אַחַר, שְׁאִין שֵׁם קְדָשָׁה לְמַעֲלָה מִקְּדָשֶׁת סֵפֶר תּוֹרָה. וְכֵן בְּמוֹתְרִיָּהֵן [מוֹתֵר הַכֶּסֶף מִמָּה שֶׁמְכָרוּ].

טו. וְכֵן אִם גָּבוּ מִן הָעָם מַעוֹת לְבִנּוֹת בֵּית הַמְּדֻרָשׁ, אוֹ בֵּית הַכְּנָסֶת, אוֹ לְקָנוֹת תְּבָה, אוֹ מִטְּפָחוֹת וְתֵיק, אוֹ סֵפֶר תּוֹרָה, וְרָצוּ לְשַׁנּוֹת כָּל מָה שֶׁגָּבוּ - אִין מְשַׁנִּין אוֹתוֹ אֲלֵא מִקְּדָשָׁה קְלָה לְקְדָשָׁה חֲמוּרָה מִמֶּנָּה. אֲבָל אִם עָשׂוּ מָה שֶׁגָּבוּ לַעֲשׂוֹתוֹ וְהוֹתִירוֹ - מְשַׁנִּין הַמּוֹתֵר לְכָל מָה שִׁיִּרְצוּ. וְכָל כְּלֵי בֵּית הַכְּנָסֶת, כְּבֵית הַכְּנָסֶת; פְּרֻכָּת [וּיְלוּן] שֶׁעַל הָאָרוֹן שֶׁמְנִיחִין בּוֹ הַסֵּפֶרִים, כְּמִטְּפָחוֹת הַסֵּפֶרִים. וְאִם הִתְנוּ עֲלֵיהֶן, הָרִי הֵן כְּפִי הַתְּנָאִי.

טז. בְּמָה דְּבָרִים אֲמוּרִים, שְׁמַתָּר לְמַכַּר בֵּית הַכְּנָסֶת? בְּבֵית הַכְּנָסֶת שֶׁל כְּפָרִים, שְׁלֹא עָשׂוּ אוֹתוֹ אֲלֵא עַל דַּעַת בְּנֵי הַכֶּפֶר לְבָדָם, שִׁיְהִיָּה לָהֶם לְהַתְּפַלֵּל בּוֹ, וְהוּא שְׂאֵם רָצוּ בְּלֵן לְמַכְרוֹ, מוֹכְרִין. אֲבָל בֵּית הַכְּנָסֶת שֶׁל כְּרִכִּין [עָרִים גְּדוּלוֹת] - הוּאִיל וְעַל דַּעַת כָּל אָנָשִׁי הָעוֹלָם נַעֲשֶׂה, שִׁיְבֹא וְיִתְפַלֵּל בּוֹ כָּל הַבָּא אֶל הַמְּדִינָה - נַעֲשֶׂה שֶׁל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִין מוֹכְרִין אוֹתוֹ לְעוֹלָם.

יז. בְּנֵי הַכֶּפֶר שֶׁרָצוּ לְמַכַּר בֵּית הַכְּנָסֶת שֶׁלָּהֶן, אוֹ לְבִנּוֹת בְּדָמִים בֵּית הַכְּנָסֶת אַחַר, אוֹ לְקָנוֹת בְּדָמִים תְּבָה אוֹ סֵפֶר תּוֹרָה - צְרִיכִין לְהִתְנַחֵם עַל הַלּוֹקַח, שְׁלֹא יַעֲשֶׂה אוֹתוֹ לֹא מְרַחֵץ, וְלֹא בְּרֻסְקִי, וְהוּא הַמָּקוֹם שֶׁמַּעֲבִדִין בּוֹ הָעוֹרוֹת, וְלֹא בֵּית הַטְּבִילָה, וְלֹא בֵּית הַמֵּיִם. וְאִם הִתְנוּ שְׁבָעָה טוֹבִי [נִכְבְּדֵי-נִבְחָרִין] הָעֵיר בְּמַעֲמָד אָנָשִׁי הָעֵיר בְּשַׁעַת מְכִירָה, שִׁיְהִיָּה הַלּוֹקַח רֵשָׁאִי לַעֲשׂוֹת בּוֹ כָּל אֵלוֹ - מִתֵּר.

יח. וְכֵן אִם הִתְנוּ שְׁבָעָה טוֹבֵי הָעֵיר בְּמַעֲמָד אָנָשִׁי הָעֵיר עַל מוֹתֵר הַדָּמִים, שִׁיְהִיו חֲלִין - הָרִי אֵלוֹ חֲלִין. וְכִשְׁלוֹקְחִין הַדָּמִים וּבוֹנִין מֵהֵן בֵּית הַכְּנָסֶת אַחַר, אוֹ שֶׁקָּנוּ מֵהֶם תְּבָה אוֹ מִטְּפָחוֹת וְתֵיק, אוֹ סֵפֶר תּוֹרָה אוֹ חֲמִשִּׁין - וְהִשְׁאַר יִהְיוּ חֲלִין כְּמוֹ שֶׁהִתְנוּ, וְיַעֲשׂוּ בּוֹ מָה שִׁיִּרְצוּ.

יט. וְכֵן אִם קָבְלוּ עֲלֵיהֶן כָּל אָנָשִׁי הָעֵיר, אוֹ רַבָּם, אָדָם אֶחָד [שִׁיְהִיָּה אַחֲרָאִי עַל עֵינֵי בֵּית הַכְּנָסֶת] - כָּל מָה שֶׁעָשָׂה, עָשׂוּי, וְהוּא מוֹכֵר וְנוֹתֵן לְבָדוֹ כְּפִי מָה שִׁיִּרְאָה, וְיִתְנָה כְּפִי מָה שִׁיִּרְאָה.

שנים מתרגמין. ומדלג מענין לענין אחר; ואינו מדלג מנביא לנביא, אלא מנביאים של שנים עשר בלבד - ובלבד שלא ידלג מסוף הספר לתחלתו; וכל המדלג, לא ישהה בדלוג אלא כפי [שיעור זמן] שישלים המתרגם תרגומו.

יד. הקורא מנביא - יש לו לקרות לתרגמן שלשה פסוקין, והמתרגם מתרגם שלשתן זה אחר זה. ואם היו שלשה פסוקין שלש פרושות, לא יקרא לתרגמן אלא אחד אחד.

טו. המפטר מנביא, מברך לפניו ברכה אחת: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר בחר מנביאים טובים'. ומברך לאחרי ארבע ברכות - ברכה ראשונה, חותם בה 'האל הנאמן בכל דבריו'; שניה, חותם בה 'בונה ירושלים'; שלישית, חותם בה 'מגן דוד'; רביעית, חותם בה 'פענן קדשת היום, כמו שחותם בתפלה. וכן אם חל ראש חדש להיות בשבת, המפטר מנביא מנפיר ראש חדש בברכה זו, וחותם בה מקדש השבת וישאל ויראשי תדשים.

טז. כמה הן הקוראין [בתורה]? בשבת בשחרית, קוראין שבעה; וביום הכפורים, ששה; ובימים טובים, חמשה: אין פוחתין ממנין זה, אבל מוסיפין עליהן. בראשי תדשים ובחלו של מועד, קוראין ארבעה; בשבת וביום הכפורים במנחה, ובשני ובחמישי שבכל שבוע ובמנחה, ופורים בשחרית, ובימי התעניות בשחרית ובמנחה, קוראין שלשה: אין פוחתין ממנין זה, ואין מוסיפין עליו. יז. אשה לא תקרא בצבור, מפני כבוד הצבור. קטן היודע לקרות יודע למי מברכין, עולה ממנין הקוראין. וכן המפטר עולה מן המנין, שהרי קרא בתורה; ואם הפסיק שליח צבור בקדיש בין המשלים ובין המפטר, אינו עולה [המפטר למנין הקוראים]. צבור שלא היה בהן יודע לקרות אלא אחד - עולה וקורא ויורד ויושב, וחוזר וקורא שניה ושלישית, עד שיגמר מנין הקוראין של אותו היום.

יח. בכל קריאה מאלו, כהן קורא ראשון, ואחרי לוי, ואחרי ישראל. ומנהג פשוט הוא היום, שאפלו כהן עם הארץ קודם לקרות לפני חכם גדול ישראל; וכל מי שהוא גדול מחברו בחכמה, קודם לקרות. והאחרון שגולל ספר תורה, נוטל שכר כנגד הכל; לפיכך עולה משלים, אפלו גדול שבצבור.

יט. אין שם כהן, עולה ישראל; ולא יעלה אחרי לוי כלל. אין שם לוי, כהן שקרא ראשון חוזר הוא עצמו, וקורא פעם שניה במקום לוי; אבל לא יקרא אחרי לוי אחר, שמא יאמרו: 'הראשון פסול, ולפיכך עלה כהן אחר'. וכן לא יקרא לוי אחר לוי, שמא יאמרו: 'אחד משניהן פסול'.

כ. כיצד סדר הקריאה בתורה עם התפלה? כל יום שיש בו תפלת מוסף - אחר שיגמר שליח צבור תפלת שחרית, ואמר קדיש, ומוציא ספר תורה וקורא לאחד אחד מן

אותו, עד שיקראנה בדרדוק. ולא יקראו שנים בתורה, אלא האחד לבדו. קרא ונשתתק - יעמד אחר תחתיו, ויתחיל ממקום שהתחיל הראשון שנשתתק; ומברך בסוף. ז. אין הקורא רשאי לקרות, עד שיאמר לו גדול שבצבור לקרות. ואפלו חזן הכנסת [ש"ץ], או ראש הכנסת [הגבאי] - אינו קורא מעצמו, עד שיאמרו לו הצבור או גדול שבהן לקרות. צריך אחד לעמד עמו [עם החזן] בשעה שהוא קורא, כדרך שהחזן עומד עם הקוראין.

ח. הקורא, יש [מוחר] לו לדלג ממקום למקום בענין אחד, כגון "אחרי מות" ו"אף בעשור" שבפרשת אמר אל הכהנים; והוא, שלא יקרא על פה, שאסור לקרות שלא מן הכתב אפלו תבה אחת; ולא ישהה בדלוג, אלא כפי [שיעור זמן] שישלים התרגמן תרגום הפסוק.

ט. כיון שהתחיל הקורא לקרות בתורה, אסור לספר אפלו בדבר הלכה - אלא הכל שותקין ושומעין, ומשימין לבן למה שהוא קורא, שגומר: "ואני כל העם אל ספר התורה". ואסור לצאת מן הצבור [מביהכ"ס] בשעה שהקורא קורא. ומתיר לצאת בין איש לאיש [בין עליה לעליה]. ומי שהוא עוסק בתורה תמיד, ותורתו אמנתו - מתיר לו לעסק בתלמוד תורה בשעה שהקורא קורא בתורה.

י. מימות עזרא נהגו, שיהא שם תרגמן מתרגם לעם מה שהקורא קורא בתורה - כדי שיענו העם ענין הדברים. והקורא קורא פסוק אחד בלבד, ושותק עד שיתרגם אותו התרגמן; וחוזר וקורא פסוק שני. ואין הקורא רשאי לקרות לתרגמן יתר מפסוק אחד.

יא. אין הקורא רשאי להגביה קולו יותר מן המתרגם, ולא יגביה המתרגם קולו יותר מן הקורא. ואין המתרגם רשאי לתרגם, עד שיכלה הפסוק מפי הקורא; ואין הקורא רשאי לקרות פסוק אחר, עד שיכלה התרגום מפי המתרגם. ואין המתרגם נשען לא לעמוד ולא לקורה, אלא עומד ביראה ואימה; ולא יתרגם מתוך הכתב, אלא על פה. ואין הקורא רשאי לסייע לתרגמן; שלא יאמרו: 'תרגום כתוב בתורה'. והקטן מתרגם על ידי [קריאת] הגדול [קטן וגדול בחשיבות], ואין כבוד לגדול שיתרגם על ידי קטן. ולא יהיו המתרגמין שנים כאחד, אלא אחד קורא ואחד מתרגם.

יב. ולא כל המקראות מתרגמין בצבור: מעשה ראובן, וברכת כהנים, ומעשה העגל מן "ויאמר משה אל אהרן" עד "וירא משה את העם", ועוד פסוק אחד "ויגף ה' את העם" - נקראין, ולא מתרגמין. ובמעשה אמנון, במקום שגומר: "אמנון בן דוד" - לא נקרא, ולא מתרגם.

יג. המפטר מנביא, צריך לקרות בתורה תחלה - אפלו שלשה פסוקין, חוזר וקורא מה שקרא לפניו; ולא יפטר מנביא, עד שיגלל ספר תורה. ולא יפחות מאחד ועשרים פסוקין; ואם שלם [הסתיים] הענין בפחות מאלו, אינו צריך. ואם קרא עשרה פסוקין, ותרגמן המתרגם - דיו, ואף על פי שלא שלם הענין. ובנביא - אחד קורא, ואפלו

במנחה, ובשני ובחמישי, ולשבת הבאה. ביצד? שבת ראשונה, קורין בשחרית בסדר "בראשית"; במנחה, קורין "אלה תולדת נח" עשרה פסוקין או יותר; וכן בשני ובחמישי; וכן לשבת הבאה בשחרית, מתחילין מ"אלה תולדת נח", וקורא עד סוף הסדר. ועל דרך זו קוראין כל השנה. ומפטירין בכל שבת ושבת בבבאי מעין שקראו בתורה.

ד. בראשי חודשים - הראשון קורא שלשה פסוקין מפרשת "צו"; והשני חוזר וקורא פסוק שלישי שקרא הראשון ושני פסוקין שאחריו, כדי שישיר בפרשה שלשה פסוקין; והשלישי קורא שלשה פסוקין ששיר השני עם "וביום השבת"; והרביעי קורא "ובראשי חודשיכם". ואם חל ראש חודש להיות בשבת, מוציאין שני ספרים בשחרית: אחד, קורין בו סדר אותה שבת; והשני, קורא בו המשלים [השביעי] "ובראשי חודשיכם". ואם קרא ענין ראש חודש בשבת, המפטיר קורא, ומפטירין "היה מדי חודש בחודשו". וראש חודש אב שחל להיות בשבת, מפטירין "חודשיכם ומועדיכם שגאה נפשי". וראש חודש שחל להיות באחד בשבת, מפטירין בשבת שלפניו "ויאמר לו? הונתן, מחר חודש".

ה. כל העולה לקרות בתורה - פותח בדרך טוב, וחותם בדרך טוב. אבל בפרשת "האזינו" - הראשון קורא עד "זכור זמות עולם", והשני מתחיל מ"זכור זמות עולם" עד "ירכיבהו", והשלישי מ"ירכיבהו" עד "וירא ה' וינאץ", והרביעי מן "וירא ה'" עד "לח חכמו", והחמישי מן "לח חכמו" עד "כי אשא אל שמים ידי", והששי מן "כי אשא אל שמים ידי" עד סוף השירה. ולמה פוסקין בה בענינות אלו? מפני שהיא תוכחה, כדי שיחזרו העם בתשובה.

ו. שמונה פסוקין שבסוף התורה, מתר לקרות אותן בבית הכנסת בפחות מעשרה; אף על פי שהכל תורה, ומפי משה מפי הגבורה הן, הואיל ומשמען שהן אחר מיתת משה רבנו, הרי נשתנו; ולפיכך מתר ליחיד לקרות אותן.

ז. קללות שבתורת כהנים - אין מפסיקין בהן, אלא אחד קורא אותן; מתחיל בפסוק שלפניהן, ומסיים בפסוק שלאחריהן. וקללות שבמשנה תורה - אם רצה לפסק בהן, פוסק; וכבר נהגו העם שלא לפסק בהן, אלא אחד קורא אותן.

ח. מפסיקין למועדות, וליום הכפורים, וקוראין בענין המועד, לא בסדר השבת. ומשה תקן להן לישראל, שיהיו קוראין בכל מועד, ענינו; ושואלין ודורשים בענינו של יום, בכל מועד ומועד. ומה הן קורין? בפסח, בפרשת המועדות שבתורת כהנים. וכבר נהגו העם לקרות ביום טוב ראשון "משכו", ומפטירין בפסח גלגל; וביום טוב שני, "שור או כשב", ומפטירין בפסח יאשיהו. בשלישי, "קדש לי"; ברביעי, "אם כסף תלוה"; בחמישי, "פסל לך"; בששי, "וינעשו בני ישראל את הפסח במועדו". ביום טוב אחרון, "ויהי בשלח" עד סוף השירה, ומפטירין

הצבור, ועולין וקורין בתורה; וכשגומרין, מחזיר ספר תורה למקומו, ואומר קדיש, ומתפללין תפלת מוסף. וימים שיש בהן מפטיר ומוסף, נהגו לומר קדיש קדם שיעלה המפטיר; ויש מקומות שנהגו לומר קדיש אחר המפטיר.

כא. במנחה של שבת יום הכפורים, אחר שייגמר שליח צבור "תהלה לדוד" וסדר היום, [ובא לציון] אומר קדיש, ומוציא ספר תורה וקורין בו ומחזירו, ואומר קדיש, ומתפללין מנחה. וכן בתעניות - קוראין במנחה, ואחר כך אומר קדיש, ומתפללין תפלת מנחה; אבל ביום טוב, לא נהגו לקרות במנחה.

כב. ויום שאין בו מוסף - כשגומר תפלת שחרית, אומר קדיש, ומוציא ספר תורה וקוראין בו ומחזירו, ואומר קדיש; ואחר כך אומר "תהלה לדוד" וסדר היום, בדרך שאומרים בכל יום; ואומר קדיש, והעם נפטריין.

כג. אין קוראין בחמשים - גילוי קלף לכל חומש בפני עצמו] בתי פנסיות, משום כבוד הצבור; ואין גוללין ספר תורה בצבור, מפני טרח הצבור, שלא יטריח עליהם להיותן עומדין עד שיגלל. לפיכך, אם צרכו לקרות שני ענינים, מוציאין שני ספרי תורות; ולא יקרא איש אחד ענין אחד בשתי תורות, שמא יאמרו: 'ספר ראשון פגום היה, ולפיכך קרא בשני'.

כד. כל הגולל ספר תורה, גוללו מבחויך [מתחיל הקשירה מהצד החיצוני שאחורי הכתב], וכשהוא מהדקו [את הקשר], מהדקו מבפנים [מהצד של הכתב]; וצריך להעמידו על התפר. מקום שמוציאין ספר תורה אחר שקוראין בו, ומוליכין אותו לבית אחר להצניעו - אין הצבור רשאים לצאת, עד שיצא ספר תורה; וילוו אותו והן אחריו, עד המקום שמצניעין אותו בו.

שבת קודש

הלכות תפלה פרק יג

א. המנהג הפשוט בכל ישראל, שמשלימין את התורה בשנה אחת: מתחילין בשבת שאחר חג הסוכות, וקורין בסדר "בראשית", בשנה "אלה תולדת נח", בשלישית "ויאמר ה' אל אברהם", וקוראין והולכין על הסדר הזה, עד שגומרין התורה בחג הסוכות. ויש מי שמשלים את התורה בשלש שנים, ואינו מנהג פשוט.

ב. עזרא תקן להן לישראל, שיהיו קורין קללות שבספר 'ויקרא', קדם עצרת; ושבת השנה תורה [פ' כי תבא], קדם ראש השנה. והמנהג הפשוט, שיהיו קוראין "במדבר סיני", קדם עצרת; ו"אתחנן", אחר תשעה באב; ו"אתם נצבים", קדם ראש השנה; ו"צו את אהרן", קדם הפסח בשנה פשוטה. לפיכך, יש שבתות שקורין בשחרית שני סדרין, כגון: "אשה כי תזריע" ו"זאת תהיה", ו"בהר סיני" ו"אם בחקתי", וכיוצא בהן - כדי שישלימו בשנה, ויקראו אותן הסדרים בעונתן.

ג. מקום שמפסיקין בשבת בשחרית - שם קוראין

מפסירין בשבת ראשונה בגרות זכריה, ובשנה בגרות שלמה. והקורא בענין חנכה, הוא שמפסיר בנביא. בפורים, קורין בשחרית "ויבא עמלק".

יח. בתשעה באב, קורין בשחרית "כי תוליד בנים" ומפסירין "אסף אסיפם"; ובמנחה קורין "ויחל משה", כשאר ימי התעניות. וכשאר התעניות שאנו מתעניין על מה שארע לאבותינו, קורין בשחרית ומנחה: הראשון, קורא "ויחל" ארבעה פסוקים; וקורא השני והשלישי, מ"פסל לך" עד "אשר אני עשה עמך". ובתעניות שגזרין אותן הצבור מפני הצרות, כגון בצרת ודבר וכיוצא בהן, קורין ברכות וקללות [שבפ' בחוקות], כדי שישבו העם ויפגע לבכם כשישמעו אותן.

יט. נהגו כל ישראל, להיות מפסירין קדם לתשעה באב בשלש שבתות, בדברי תוכחה - שבת ראשונה, מפסירין "דברי ירמיהו"; שניה, "חזון ישעיהו"; שלישית, "איכה היתה לזונה". וכן שבת שאחר תשעה באב, מפסירין "נחמו נחמו, עמי". ומנהג פשוט בעירנו, להיות מפסירין בגמרות ישעיהו, מאחר תשעה באב עד ראש השנה; ושבת שבין ראש השנה ליום הכפורים, מפסירין "שובה, ישראל".

כ. ראש חדש אדר שחל להיות בשבת, קורין בפרשת שקלים, ומפסירין ב"יהונדע הכהן". וכן אם חל ראש חדש אדר להיות בתוף השבת [באמצע השבוע], ואפלו בערב שבת, מקדימין וקורין בשבת שלפניו בפרשת שקלים. בשנה, קורין פרשת "זכור", ומפסירין: "זה אמר ה' צבאות, פקדתי". ואי זו היא שבת שניה? כל שחלו פורים להיות בתוכה, ואפלו בערב שבת. בשלישית, קורין "פרה אדמה", ומפסירין: "וורקתי עליכם מים טהורים". ואי זו היא שבת שלישית? הסמוכה לרביעית. ברביעית, קורין "החדש הזה", ומפסירין: "בראשון באחד לחדש". ואי זו היא רביעית? כל שחל ראש חדש ניסן להיות בתוכה, ואפלו בערב שבת.

כא. נמצאת אומר, שפעמים תהיה הפסקה בין שבת ראשונה ושניה, או בין שניה ושלישית; ופעמים תהיה שתי הפסקות, בין ראשונה לשניה ובין שניה לשלישית. אבל בין שלישית לרביעית, אין מפסיקין.

כב. כל פרשה מארבע פרשיות האלו, אחד קורא אותה בספר שני, אחר שקורין סדר אותה שבת בספר שהוציאו ראשון. חל ראש חדש אדר להיות בשבת, והיה סדר אותה שבת "ואתה תצוה" - קורין ששה מ"ואתה תצוה" עד "ועשית פיור נחשת", והשביעי חזר וקורא מ"פי תשא" עד "ועשית פיור נחשת". ואם היה סדר אותה שבת "כי תשא" עצמה, קורין ששה מ"פי תשא" עד "ויקהל", והשביעי חזר וקורא בספר שני מ"פי תשא" עד "ועשית פיור נחשת".

כג. ראש חדש אדר שחל להיות בשבת, מוציאין שלשה ספרים - אחד, קורין בו בסדר [פרשת] היום; והשני, קורין בו ענין ראש חדש; והשלישי, קורין בו "פי תשא". וכן

"וידבר דוד"; ובשמיני, "כל הבכור", ומפסירין "עוד היום בנב לעמד".

ט. בעצרת, קורין "שבועה שבועות". ומנהג פשוט, שקורין ביום טוב ראשון "בחדש השלישי", ומפסירין במרפכה; ובשני קורין בפרשת המועדות, ומפסירין בחבוקים.

י. בראש השנה, קורין "בחדש השביעי באחד לחדש". ומנהג פשוט, שקורין ביום ראשון "וה' פקד את שרה", ומפסירין "ויהי איש אחד מן הרמתיים"; ובשני קורין "והאלהים נסה", ומפסירין "הבן יקיר לי אפרים".

יא. ביום הכפורים בשחרית קורין "אחרי מות", ומפסירין "כי כה אמר רם ונשא"; במנחה קורין בעריות שב"אחרי מות", כדי שיזכר ויכלם כל מי שנכשל באחת מהן, ויחזור בתשובה; והשלישי שקורא בתורה, מפסיר מהנה.

יב. בסכות, בשני ימים הראשונים קורין בפרשת מועדות, ומפסירין ביום ראשון "הנה יום בא לה", וביום שני "ויקהלו אל המלך שלמה"; וביום טוב אחרון קורין "כל הבכור", ומפסירין "ויהי ככלות שלמה"; ולמחר קורין "וזאת הברכה", ומפסירין "ויצמד שלמה", ויש מי שמפסיר "ויהי אחרי מות משה". ובשאר ימות החג, קורין בקרבנות החג.

יג. כיצד? בכל יום ויום מחלו של מועד, קורא שתי פרשיות: ביום השלישי, שהוא תחלת חלו של מועד, קורא הכהן "וביום השני", ולוי קורא "וביום השלישי", וישאל קורא "ביום השלישי", והרביעי חזר וקורא "ביום השני" "וביום השלישי". וכן ביום הרביעי, שהוא שני של חלו של מועד, קורין "וביום השלישי" "וביום הרביעי" על דרך זו.

יד. בכל יום ויום מימים טובים, וכן ביום הכפורים ובשבועת ימי הפסח - מוציאין שני ספרים בשחרית: האחד, קורין בו תחלה אלו הענינות שאמרנו; והשני, קורין בו קרבן אותו היום האמור בחמש הפקודים. והקורא ענין הקרבן, הוא המפסיר בנביא.

טו. בכל יום שמוציאין שני ספרים, או שלשה, אם הוציאו זה אחר זה, כשמחזיר את הראשון אומר קדיש ומוציא השני; וכשמחזיר את האחרון, אומר קדיש. וכבר אמרנו, שהמנהג הפשוט, לומר קדיש אחר שקורא המשלים לעולם, ואחר כך מפסירין בנביא.

טז. שבת שחלה להיות בחלו של מועד, בין בפסח בין בסכות, קורין באותה שבת "ראה אתה אמר אלי"; ומפסירין בפסח "העצמות היבשות", ואם היתה בתוף החג, "ביום בא גוג".

יז. בחנכה - ביום ראשון, קורין מברכת כהנים עד סוף קרבן המקריב ביום הראשון; וביום שני, קורין קרבן נשיא שהקריב בשני; וכן עד יום השמיני, קורין מיום השמיני עד סוף כל הקרבנות, עד סוף הסדר. ומפסירין בשבת של חנכה, בגרות זכריה; ואם היו שתי שבתות,

כה. אף על פי שאדם שומע כל התורה בלה בכל שנתו בצבור, חייב לקרות לעצמו בכל שבוע ושבוע, סדר של אותה שבת - שנים מקרא, ואחד תרגום; ופסוק שאין לו תרגום, קורא אותו שלשה פעמים; עד שישלים פשוטיו עם הצבור [יסיים התורה בשמע"צ].

שיעורי רמב"ם ספר המצוות - כ"ג תשרי-כ"ט תשרי ה'תשס"ז

יתעלה: "אל-תחלל את-בתך להזנותה" (ויקרא יט, כט). ולשון ספרא (פרשת קדושים): "אל-תחלל את-בתך" — זה המוסר בתו פנויה שלא לשם אישות, וכן המוסרת עצמה שלא לשם אישות. ושמע ממני למה כפל לאו זה בלשון זה ואיזה ענין נוסף יש בו, והוא: שכבר קדם במשפטיו יתעלה, שהבועל בתולה בין שהיה מפתה או אוגס — אינו חייב שום ענש מן-הענשים אלא תשלום ממון בלבד ושישא אותה אשה שפגע, כמו שנתבאר בכתוב. והיה עולה בדעתנו, בין שאין בדבר זה אלא קנס ממון הרי הוא נוהג ככל-דבר שבממון, וכשם שרשאי אדם למסור לחברו מממונו כל-מה שירצה או למחול לו במה-שהוא חייב לו, כך גם יהיה רשאי לקחת בתו הנערה ולמסרה לאיזה אדם לבוא עליה וימחול לו בכך בין שזה זכות מזכיותו, כלומר: החמשים כסף (שנקנס האוגס או המפתה) שהם לאבי הנערה; או שימסרנה לו על מנת שיתן לו כך וכך דינרים. לפיכך הזהר על זה ונאמר לו: "אל-תחלל את-בתך להזנותה" (ויקרא שם), לפי שזה שדנתי בו בתשלומי ממון בלבד אינו אלא אם קרה שפתה או אוגס; אבל שיעשה הדבר ברצון שניהם ובהתר — אין דרך לכך. וגלה את-הטעם לכך ונאמר: "ולא-תזנה הארץ ומלאה הארץ זמה" (שם). לפי שהאוגס והפתוי קורה מעט, ואם יהיה הדבר ברצון ובהתר — יתרבה ויתפשט בארץ. וזה טעם יפה ונאה לפסוק זה, והוא מתאים לכל-מה-שהזכירו חכמים ולמה שיתייבו משפטי התורה. ולא זו, כלומר: לאו דפנויה — לוקין עליו. וכבר נתבאר דיני מצוה זו בכתבות וקדושין.

ראש חדש ניסן שחל להיות בשבת - קורין סדר היום, באחד; וענין ראש חדש, בשני; ו"החדש הזה", בשלישי. כד. ראש חדש טבת שחל להיות בשבת, מוציאין שלשה ספרים - הראשון, קוראין בו סדר היום; והשני, קוראין בו ענין ראש חדש; והשלישי, קוראין בו ענין חגכה. חל להיות באמצע השבת, שלשה קורין בענין ראש חדש, והרביעי קורא ענין חגכה.

יום ראשון

הלכות מגילה וחנוכה פרק ג-ד

נדפס לעיל עמוד לא

מצות עשה ריג.

המצוה הרי"ג — הצווי שנצטוונו לבעול בקדושין ובמתן דבר ביד האשה, או בשטר, או בביאה — וזוהי מצות קדושין. והרמז על כך אמרו: "כיי-קח איש אשה ובעלה" (דברים כד, א), — משמע שקונה בביאה. ואמר "ויצאה והיתה" (שם, ב) — כשם שיציאתה בשטר (גט) כך ההויה (הנשואין) בשטר. וכן למדנו שהיא נקנית בכסף ממה-שנאמר באמה עבריה: "אין כסף" (שמות כא, יא), אמרו: אין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר, ומנו? (מיהו?) אב. וזהו כאשר קידשו בתו בכסף אבל קדושין דאורייתא הם בביאה, כמו שנתבאר בכמה מקומות בכתבות (ג) וקדושין (פרק א משנה א) ונדה (פרק ה משנה ד). וכבר נתבארו דיני מצוה זו בשלמות במסכתא המיחדת לכך, כלומר: מסכת קדושין. ובפרוש אמרו על קדושין בביאה שהם דאורייתא הנה נתבאר שמצות קדושין דאורייתא.

יום שני

מצות עשה ריג.

המצוה הרי"ג נדפסה לעיל ביום הקודם.

יום שלישי, יום רביעי, יום חמישי.

מצות לא תעשה שנה.

המצוה השנ"ה — האזהרה שהזהרנו מלבועול בלא כתבה וקדושין, והוא אמרו יתעלה: "לא-תהיה קדשה מבנות ישראל" (דברים כג, יח), וכבר כפל האזהרה בענין זה בלשון אחר והוא אמרו

יום שישי, שבת קודש

מצות לא תעשה רסב.

המצוה הרס"ב — האזהרה שהזהר קונה אמה עבדיה מלהציק לה אם נשאה. פונתי באמרי להציק לה. שלא יצמצם לה מזונותיה או כסותה או ימנע ממנה עונתה בכדי להציק לה ולצער, והוא אמרו יתעלה: "שארה כסותה וענתה לא יגרע" (שמות כא, י). ולא זו בעצמו, כולל כל-הנושא בת ישראל שלא יציק לה באחד משלשת הדברים האלה כדי לצער ולענותה,

והוא אמרו יתעלה באמה עבדיה שהזהיר מלמנוע ממנה שארה כסותה וענתה, כמשפט הבנות יעשה-לה (שם, ט), מכאן למדנו שמשפט הבנות הוא: שלא ימנע שאר כסות ועונה, והוא אמרם במקלתא (פרשת משפטים): "וכי מה-למדנו למשפט הבנות מעתה? הרי זה בא ללמד ונמצא למד. ושם אמרו: "שארה — אלו מזונותיה; כסותה — כמשמעו; עונתה — זו דרך ארץ" (אישות).

אגרות קודש

ב"ה, כ"ח תשרי, תשי"ח

ברוקלין.

שלום וברכה!

במענה למכתבו, בו כותב ראשי פרקים מאשר עבר עליו ובעיקר לאחרונה מפשיטת הרגל של אחת הפירמעס וכו'

והנה פשוט אשר אין כל מקום ליאוש ח"ו ובפרט לאנשי דורנו זה אשר נשארנו כאודים מוצלים מאש ע"י נסי השי"ת בגלוי ממש, שע"י נתחזקה בשכלו של כל אחד יותר וביותר האמת המוחלטת אשר ממנו - השי"ת - לא יבצר כל דבר, אלא שרצה בורא העולם שיעשו כלים בדרך הטבע, ואז שולח ברכתו והצלחתו גם למעלה מדרך הטבע, וכמה שכתוב וברוך ה' אלקינו בכל אשר תעשה, אשר עפ"י עצתי שישתדל בעניני מסחר או משרה דוקא באם תהיי בסוג שיכול לנצל כשרונותיו או ידיעותיו, ויעשה זה מתוך חוזק הבטחון,

וכיון שעפ"י הנ"ל אין זה אלא כלי מובן שעליו להוסיף בעניני תורה ומצות, ויוסיף השי"ת נותן התורה והמצוה בברכותיו בהמצטרך לו, ובזה גם החלטתו להפריש יותר מעט ממעשר מהרווחים שלו לצדקה, ומה טוב שיתן מיד איזה סכום ע"ח הרווחים שימציא לו השי"ת בקרוב והרי זה משמש הוכחה על בטחונו בהזן ומפרנס לכל.

ע"פ המבואר בכ"מ, מזמנים המסוגלים לנתינת צדקה הוא בכל יום חול לפני תפלת הבקר.

בטח יודע משלשת השיעורים השוים לכל נפש מתקנת כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, בחומש תהלים ותניא הידועים ועכ"פ ישמור עליהם מכאן ולהבא.

בברכה,

בשם כ"ק אדמו"ר שליטי"א

מזכיר

לקוטי תורה (מבואר) אתם נצבים (פרק ה)

והיינו משום שהם אנשים כמותו, שהרי אין שייך שם מלוכה על האבנים (דומם), אילנות (צומח) או בהמות, דרך על המדבר שכמותו שייך לשון מלוכה, אלא שלהיות המלך איש מורם מעם וגבוה במדרגה משאר האנשים לכן הוא מלך עליהם.

משא"כ לנבי קוב"ה בעצמו וכבודו אין ערוך אליו, וכמשל אלו נאמר שמלך על עצים ואבנים, שאינם מן המין והסוג שיתייחס ותפול עליהם שם המלך להיות מלכותו נקרא עליהם.

ולפי זה יש להבין איך יתכן כל גדר המלוכה אצל הקב"ה שאין שום ערך ודמיון ח"ו בין כל הנבראים כולם, גם הנברא היותר רוחני, עם הקב"ה. ובמילא ה"ז כמו להבדיל אדם ביחס לרכוש של עצים ואבנים, שלא שייך לומר שהוא מלך עליהם, ואיך אפשר לומר שהקב"ה הוא "מלך ישראל"?

אבל הוא הברית אשר כרת ה' עמנו, כמו במשל הנ"ל שעושה מצד הברית וההתקשרות, אשר הכריח את עצמו להיות לו לאוהב נאמן אף שעל פי השכל אינו כדאי לו, כך הנה עשה ה' לנו, שהכריח את עצמו כביכול לקשר נפשתינו בו ית' להיות ישראל עלו במחשבה ושיתגלה אור פנימיות מלכותו עלינו.

אלא זהו ענין הברית אשר כרת ה' עם ישראל, דכמו "ברית" בין שני אנשים להבדיל הוא קשר כזה שאינו מיוסד על פי טעמים ושיקולים שכליים, שהרי כל ענין הברית הוא, דגם אם יבוא מצב שע"פ שכל ה"י צ"ל חלישות באהבתם, הנה מכריחים א"ע להשאר באהבתם, כך הוא ענין ה"ברית" למעלה, שהקב"ה התקשר עם בני"א ע"פ שאין לו מקום בשכל וטעם ודעת.

דאע"פ שאין תפיסת מקום לאיזו מציאות היא במהותו ועצמותו יתברך, מכל מקום, קישר הקב"ה אותנו עם פנימיותו, כך שבני"א קשורים במחשבתו ית' והם בבחינת "חלק ה' עמו".

ונמצא, שגדר המלכות אצלו יתברך תלוי בענין הברית שבין הקב"ה ובין בני"א, שרק מצד הברית ניתן לומר שישראל הם "עמו" של הקב"ה שהוא מולך עליהם.

וזהו לעברך בברית, על דרך שכתוב עד יעבור עמך

תוכן הפרק: למען הקים אותך גו' לו לעם - הטעם שצריכים להקים ולהגביר את בני ישראל שיהיו עם קרובו

[בפרק זה חוזר לבאר בפרטיות יותר את הקשר בין "מלכות" ל"זכרונות ושופרות", וכפי שנתבאר לעיל, דזה שבני ישראל יכולים לעורר כביכול למעלה את הרצון להיות מלך עליהם הוא בגלל הברית שכתת הקב"ה עם בני"א, ולכן ע"י זכרון הברית פועלים ענין המלכות.

והדבר דורש ביאור, מדוע זה תלוי בברית? למה לא מספיק זה שבני"א מקבלים עליהם עול מלכותו יתברך, כדי שהקב"ה יתרצה להיות מלך עלינו?

וזהו שממשך:]

אך הדבר הגורם ההמשכה מבחינת אש אוכלה, בחינת קדשו ובחינת אל עליון, ולהיות ישראל עלו במחשבה וחלק ה' עמו שיוכלו לעורר התגלות פנימיות מלכותו ית' מעצמותו ומהותו כנ"ל.

אך הענין, הנה כדי לעורר אצל הקב"ה רצון למלוכה, צריכים "להגיע" לעצמותו ומהותו יתברך ("א"ל עליון"), ולפעול כביכול שהוא יתברך ישפיל את עצמו להיות מלך ישראל ומלך העולם, ובמילא צריך לומר שיש איזה קשר ושייכות בין נשמות ישראל ועצמותו ומהותו יתברך.

ואע"פ שנתבאר לעיל שבני"א "עלו במחשבה" וכתוב "חלק ה' עמו", מכל מקום הא גופא צריך ביאור, שהרי במהותו ועצמותו יתברך אין שום תפיסת מקום וחשיבות לאיזו מציאות שהיא, ואם כן איך שייך לומר שיש לבני"א איזה יחס וערך למהותו ועצמותו ית' עד שהם מעוררים אצלו יתברך רצון להיות מלך עליהם?

הנה הוא להיות אין מלך בלא עם, פירוש, שהם נקראו במדרגות עמו שהם אנשים כמותו, ומתייחסים אליו בערך מה, רק שהם הפחותים שבמדרגות והוא גבוה מעליהם, ולכן נקרא מלך עליהם.

ויובן זה ע"פ המאמר הידוע "אין מלך בלא עם", דעצם מציאות המלך מחייבת שיש "עם", שעליהם הוא מולך ושולט. דזה גופא שנקראים "עמו" של המלך מורה שיש איזה יחס וקירוב ביניהם, וזהו גם א' הפירושים בלשון "עם" - מלשון עם (בע' חרוקה), עימו ואיתו.

לומר שאנו "עמו" של הקב"ה והוא מלכנו, על כן קשר זה גופא תלוי בענין ה"ברית", שהשם ית' כרת אתנו "ברית" להעלות אותנו להיות קשורים אתו (אף שמצד השכל אין מקום לקשר כזה).

אך הנה כתיב משפט לאלקי יעקב, שיש משפט למעלה מי יזכה להיות במדרגה זו להיות גילוי אלהותו עליו ושיתקשר נפשו בקשר אמין וחזק בה'.

מלשון הכתוב "משפט לאלקי יעקב" משמע, שיש משפט על "אלקי יעקב". והענין, שהמשפט דראש השנה הוא מי יזכה להתגלות אלקות בנפשו ("אלקי יעקב"), באופן שנפשו תתקשר עם הקב"ה בקשר האמין הנ"ל.

כלומר: התוכן הפנימי של הדין ומשפט דראש השנה הוא - אם תתקבלנה בקשות ותפלות בני"י שהקב"ה "יסכים" ל"השפלה" זו להיות מלך עלינו ("שתמליכוני עליכם"); אשר גילוי מלכותו יתברך תלוי בגילוי הקשר והיחוד בין הקב"ה ובני"י באופן של "ברית" כנ"ל.

לכן צריך לעורר זה בראש השנה תחלת מעשיך, ואז הוא בחינת ויהי בישורון מלך.

וזהו מה שראש השנה נקרא "תחלת מעשיך", על שם שביום זה המליך אדם הראשון את הקב"ה למלך, כי ה"משפט לאלקי יעקב" דראש השנה תלוי בענין המלכות (כנ"ל), וזהו שבראש השנה ממליכים הקב"ה, בחינת "ויהי בישורון מלך".

וזהו אמרו לפני מלכיות כדי שתמליכוני עליכם, שתוכלו להמליכו מפנימיות מלכותו ית' ויתעלה. וזהו קשר שלשת הענינים דמלכיות זכרונות ושופרות, דראשית הענין כדי לזכות ב"משפט" זה שיהי גילוי אלקות בנפשו של אדם, תלוי בענין ה"מלכיות", שחייבים להמליך את הקב"ה עלינו, כי רק מצד גדר המלכות - "אין מלך בלא עם" - נוצר קשר זה בינינו ובינו יתברך.

ויעלה זכרוניכם לפנינו לטובה, שייזכר ויעורר בחינת הברית והקשר שישאל עלו במחשבתה.

וכיצד מעוררים אנו מלכותו יתברך עלינו - והלא אין לנו שום ערך ויחס אליו יתברך - לכן אומרים "זכרונות", לעורר את ה"ברית" שכרת ה' אתנו, שזהו הקשר העצמי בינינו ובין הקב"ה שלמעלה מטעם ודעת, שמחמת קשר זה שייך לומר שאנו במדרגת "עמו".

ה', דהיינו לעבור ממדרגה למדרגה ממטה למעלה, מאהבה שלמטה מן הדעת עד אהבה העליונה שלמעלה מן הדעת.

זהו גם פירוש לשון הכתוב "לעברך בברית", ד"העברה" זו היא "ממטה למעלה", כמו "עד יעבור עמך ה'", שהיא עליית בני"י ממטה למעלה. וענין עלי' זו הוא, שגילוי ברית זו בין הקב"ה ובני"י מגבי ומרומם את ישראל לבוא לידי אהבה עצומה להקב"ה שלמעלה מן השכל.

שהיא רק בחינת ברית אשר כרת ה' למען הקים אותך להיות לו לעם, פירוש, כי אין מלך בלא עם, וצריך לבריתות ברית להקים ולרומם אותך כדי שתהיה בבחינת עם, להיות ישראל עלו עד בחינת מחשבה העליונה.

בהמשך "לעברך בברית גו'" נאמר "למען הקים אותך היום לו לעם", דלכאורה אינו מובן לשון הכתוב "הקים אותך גו' לעם", אולם ע"פ משנת"ל מדוייק היטב, כי אצל הקב"ה באמת לא שייך לומר שאנו "עמו", מאחר שאין שום ערך ויחס בין בורא לנברא, ורק הכריתת ברית היא אשר הקימה והגביהה את ישראל להיות בבחינת "עם".

וזהו גם דיוק לשון חז"ל "ישראל עלו במחשבה", כלומר, שהקב"ה העלה והגבי' אותם עד בחינת מחשבה העליונה.

והוא ית' השפיל את עצמו כביכול להיות לך לאלהים.

ואח"כ נאמר "והוא יהי לך לאלקים", דכשם שיצירת קשר זה בין ישראל להקב"ה מחייבת "הקמת" בני"י להיות לו לעם, כך היא קשורה עם השפלה מצידו יתברך "להיות לך לאלקים", כי מאחר שלגבי קוב"ה בעצמו ובכבודו אין ערוך אליו כנ"ל, הרי עצם הענין שהוא יתברך מלך על ישראל הוי ירידה והשפלה לגבי'.

ובזו הבחינה הוא הקישור והיחוד בינו ית' ובין ישראל עם קרובו.

ונמצא, שכל הקשר והיחוד בין הקב"ה ובני"י הוא רק בבחינה זו, שהקב"ה משפיל את עצמו כביכול להיות מלך עלינו ו"מגבי" את ישראל להיות לו לעם. [היוצא מכל האמור, שכל הקשר בין הקב"ה ובני"י נוצר על ידי ענין המלוכה, היות ד"אין מלך בלא עם", שענין המלוכה מחייב שיהי קשר וחיבור בין העם והמלך; ומאחר שאין שום ערך כלל בין בורא לנברא ולא שייך

צריכה להיות העבודה דפנימיות הלב ("בקשו פני"), דכשהאדם שב אל ה' מעומקא דלבא, ומתחרט על עונותיו (שהם מבדילין ביניכם ובין ה' אלכיכם) בעקירת הרצון מנקודת האמת שבלב, אזי, "באתערותא דלתתא אתערותא דלעילא" (לפי ההתעוררות מלמטה גורמים התעוררות כזו מלמעלה), שזוכים לגילוי "פניך הוי", הקשר הפנימי שבין ישראל והקב"ה.

וגם כי עתה רחק ממנו בעונינו ועונותיכם מבדילין בו, מ"מ על ידי אתערותא דלתתא אתערותא דלעילא, ובמה בשופר, דהיינו על ידי פנימיות הלב כנ"ל, לעורר מעומקא דליבא להתחרט בעקירת הרצון מנקודת אמיתית שבלב בו, ואזי יתגלה בו כנ"ל.

"ובמה בשופר", פירוש, שכדי לעורר את ה"ברית" - שהוא גילוי "פנימיות" האלקות ("פניך הוי") -

משולחן ערוך אדמו"ר הזקן – הלכות השכמת הבוקר סימן ד"ה

ד דיני נטילת ידים סעיפים יחכא:

יט המקיז דם מהכתפים ולא נטל ידיו אחר-כך — מפחד שבקעה ימים ואינו יודע ממה מפחד. המגלח שערו ולא נטל ידיו — מפחד שלשה ימים. הנוטל צפרניו ולא נטל ידיו — מפחד יום אחד:

כ הרוחץ פניו ולא נגבם יפה — פניו מתבקעות, או עולה בקהם שחין, ורפואתו לרוחץ הרבה במי תרדין:

כא רוחץ אדם פניו ורגליו בכל יום — בשביל כבוד קונו, שנאמר: "כי בצלם אלהים עשה את האדם":

יח אלו דברים שהן צריכין נטילה במים דוקא, ולא בכל מידי דמנאי, אבל אין צריך לערות על ידיו שלש פעמים, אלו הן: הקם מהמטה, והיוצא מבית הכסא ומבית המרחץ, והנוטל צפרניו, והחולץ מנעליו בידיו, והנוגע ברגליו, והנוגע בגופו בידו, והחופף ראשו, והנוגע בכנה, והמשמש משתו, ומי שמפלה כליו אפלו לא נגע בכנה שלא מצא, וההולך בין הקברות, ומי שנגע במת. אבל אם הלך אצל מת — אין צריך נטילה, ומיהו נהגו לטל אפלו נכנס למת אחד, והוא הדין המליין אותו. ומי שעשה אחת מכל אלו ולא נטל ידיו, אם תלמיד חכם הוא — תלמודו משתפח, ואם אינו תלמיד חכם — יוצא מדעתו:

ה דיין פונת הברכות ובו ג סעיפים:

ב"ח טף פתח, כי כן הוא נקוד במקרא. אבל במקום שפתיבתו הוא ביו"ד ה"א — יש קורין האל"ף ב"שכ"א", כנקדת היו"ד מן שם הוי"ה ברוף הוא, ויש קורין האל"ף ב"חטף פתח", כנקדת האל"ף בשם אל"ף דל"ת:

ג וכשנזכיר שם אלקים — כגון שהוא תקיף ואמין, אשר לו היכלת בעליונים ובתחתונים:

א צריך לבנו בברכות פרוש המלות שמוציא מפיו וכשנזכיר השם — כגון פרוש קריאתו באל"ף דל"ת — לשון אדנו"ת, שהוא אדון הכל. ויכונן עוד פרוש פתיבתו ביו"ד ה"א — לשון הוי"ה, שהוא: הנה הנה ויהיה. אבל במקום שגם פתיבתו הוא באל"ף דל"ת — אין צריך לבנו אלא שהוא אדון הכל:

ב במקום שפתיבת השם היא באל"ף דל"ת — קורין האל"ף

ב"ה, כ"ח תשרי, תשי"ח
ברוקלין.

שלום וברכה!

במענה למכתבו בו כותב ראשי פרקים מאשר עבר עליו עד אשר סוף סוף הגיע לשיבת תומכי תמימים אשר בלוד ולומד שם.

ויהי רצון אשר כיון שאמרו רבותנו ז"ל שכל התחלות קשות, הרי כבר עבר תקופת ההתחלה, הנה מכאן ולהבא יתמעטו הקישוים אשר בדרכו וילך בה לבטח מעלה מעלה בהצלחה, ועל פי הודעת רבותנו אין הדבר תלוי אלא **ברצונו**, באם ירצה בתוקף המתאים יתעלה בכל הנ"ל דרגא אחר דרגא, ובטח גם ימי חדש תשרי אשר מהם באנו ניצל אותם להתחזק בהחלטתו הכי טובה ונכונה להיות יהודי בריא בנשמתו ובגופו גם יחד, ועל דרך מאמר רבותנו ז"ל: רמ"ח מצות עשה הם כנגד רמ"ח אברים שס"ה מצות לא תעשה כנגד שס"ה גידים, אשר פשוט שאין זה בדרך מקרה, אלא - שזה בזה תלוי.

בטח יודע משלשת השיעורים בחומש תהלים ותניא הידועים ועכ"פ ישמור עליהם מכאן ולהבא.

בברכה להצלחה בלימודו הן בתורת הנגלה והן בתורת החסידות ולקיום המצות בהידור ולבשו"ט בכל האמור לעיל

ספר הזכרונות מכ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מליובאוויטש

הישיבה של גולדה לאה פרק קל"ה

מלבד שתי הישיבות, שעליהן סופר לעיל, היתה בפניסק ישיבה שלישית על שמה של הצדקנית גולדה לאה.

גולדה לאה היתה באמת אשה מיוחדת במינה. קראו לה, "גולדה לאה המיילדת", "הסבתא גולדה לאה", וכן - "גולדה לאה המטבילה".

בעלה היה זלמן הירש החייט. החייטות שלו לא הספיקה לפרנסתו, וגולדה לאה סייעה לפרנסת הבית. היא היתה מיילדת, ורבים מבני העיר, גברים ונשים, צעירים ומבוגרים, קראו לה "סבתא", משום שהם עצמם, יולדו על ברכיה.

עיסוקה הנוסף כמטבילה במקוה היה ללא תשלום. היא היתה מדריכה ומסייעת לנשים לטבול כפי ההלכה.

היא עסקה במצוה נוספת, גם בזה לשם שמים, היא מצוות ביקור חולים. במצוה זו סייע בידה בעלה. הם התמסרו שניהם לבקר חולים עניים. הם לא הסתפקו בביקור ובהתעניינות בשלום החולה, כי אם שירתו אותם לפי הצורך. כאן בישלה גולדה לאה תבשיל חם כדי להשיב נפש החולה. כאן הסיקו את התנור כדי לחמם את הבית, וכאן ניקו וסידרו את הבית.

כשהחולנית היתה עקרת הבית טיפלה גולדה לאה בכל עניני הבית. היא היתה מכינה אוכל לבעל ולילדים, רוחצת ומלבישה את הקטנים ומוליכם ל"חדר". כשהיה צורך לתקן גרב - עשתה זאת במו ידיה, אך כשהיה צורך להטליא בגד - טיפל בזה זלמן הירש.

כשהחולה היה המפרנס, ראש המשפחה, דאגה גולדה לאה לסיפוק כל צרכי הבית. ודאי שדאגה לסיפוק התרופות הדרושות לחולה עצמו.

מה שלא יכלה גולדה לאה לספק ממעשה ידיה או ידי בעלה - אספה מאחרים. כך הפכו גולדה לאה ובעלה לכתובת ומשען לכל החולים העניים, שידעו כי שני בני זוג אלה לא יתנו להם ליפול, חלילה, בעת צרתם. "הקב"ה למעלה וגולדה לאה ובעלה למטה עוזרים לנו" - היה פתגם הנפוץ של כל הנדכאים.

כמה שהיתה גולדה לאה עסוקה הרי מיד כשנודע לה על עני שנפל למשכב - אצה רצה לביתו כשהיא מושכת אתה את בעלה. היא היתה מנתקת את זלמן הירש ממלאכתו, בטענה כי "המלאכה יכולה להמתין אך החולה - לא".

בעת הטבלת הנשים לא הסתפקה רק בנושא הטבילה, כי אם היתה מספרת לנשים סיפורים על האמהות הקדושות ועל הנשים הצדקניות האחרות שבתולדות ישראל. בכך התכוונה להשפיע עליהן שתתנהגנה כפי הדרוש על פי התורה. היא היתה מלמדת את הנשים מדות טובות ומדריכה אותן כיצד להתנהג עם הבעל, הילדים, השכנות ובשוק. דגש מיוחד היתה שמה על התרחקות ממחלוקת ומגרימת רעה לזולת. "שמרו לשונכן" - היתה משננת באזני הנשים - "אל תקללו, ודברו במתינות, בזהירות ובנועם".

כך, הודות לגולדה לאה, קיבל המקוה אופי של "בית מדרש". במקום שהנשים תעסוקנה בו בלשון הרע, רכילות ודברי ריב - היו שומעות את תורתה והדרכתה של גולדה לאה.

בצאת האשה מן המקוה היתה זוכה לברכותיה של גולדה לאה. במשך הזמן הוסכם בין הנשים כי ברכותיה של "הסבתא" מתקיימות, ומשום כך השתוקקו לקבל את ברכתה. במיוחד הצליחו ברכותיה

לילדים בריאים ומוצלחים. נשים שהיו מפילות בעבר, או שילדיהן לא התקיימו, זכו לזרע חי וקיים בגלל ברכותיה של גולדה לאה.

שמה של גולדה לאה יצא לתהלה על פני כל פינסק והסביבה כולה. מקרוב ומרחוק באו נשים להתברך אצלה. גם עקרות באו לקבל ברכותיה, והן, אכן, נפקדו בילדים מוצלחים.

הנשים היו מביאות לה כסף רב. גולדה לאה סירבה לקבל מהן פרוטה, חרף הפצרותיהן הרבות. הנשים היו מתחננות לפנייה שתגרום להן נחת רוח ותקח מהן מתנת ידן, אך גולדה לאה סירבה. היא היתה אומרת שקיום משאלות לבן באו להן מידו הפתוחה והמלאה של הקב"ה, ולו הן צריכות להודות. היו, איפוא, נשים פקחות תוקעות לה מטבעות בידה ומשיבות לה: "קחי, איפוא, בשביל הקב"ה...". במקרה כזה היתה נותנת את הכסף לצדקה, לסיפוק צרכי החולים.

כסף רב ממה שהצטבר אצלה לצדקה היתה מעבירה לצרכי הישיבה החדשה שנוסדה בפינסק. שתי הישיבות הקודמות היו מיועדות בעיקר לאברכים נשואים, שפרשו מבתיהם או שהיו סמוכים על שולחן חותנם, ואילו הישיבה החדשה היתה מיועדת לבחורים. כיוון שהיתה זו ישיבה חדשה לא היה לה מקור לקיומה. גולדה לאה הופיעה כמלאך מושיע להחזקת הישיבה.

בינתיים גדלו הסכומים שזרמו אל גולדה לאה מיד הנשים. ככל שגדל פרסומה - כך התרבו התרומות שהגיעו לידה. גולדה לאה לא נהנתה אפילו בפרוטה אחת מן הכסף הרב שהגיע אליה. את ביתה ניהלה בצמצום רב משכרה המועט כמיילדת ומהכנסות בעלה כחייט. כמיילדת נטלה תשלום מבעלי יכולת בלבד. מן העניים לא לקחה כסף.

כיוון שאת מרבית התרומות היתה מעבירה לצרכי הישיבה - התפתחה הישיבה מיום ליום וגדלה באיכות ובכמות, עד שתפסה מקום מכובד בין הישיבות. שמה של הישיבה החל להיות בפי כל על שמה של הצדקנית המחזיקה אותה: "ישיבתה של הסבתא גולדה לאה".

בשנת שע"ה התמנה הגאון ר' זונדל כראש ישיבת הסבתא גולדה לאה. ר' זונדל היה מתנגד לקבלה ולשיטת הנסתרים, ובכך השתווה אל מנהיגי שאר ישיבותיה של פינסק. כך היתה פינסק למרכז של מתנגדים, והשפיעה בכך על ערים אחרות.

פינסק היתה עיר ואם בישראל, ובאמצעות שלוש הישיבות הגדולות שהוציאו מקרבן אברכים, שהתפזרו על כל הסביבה וקהלות ישראל, גדלה, השפעתה מיום ליום.

לישיבה היה תמיד ערך משמעותי בחיי עם ישראל, וכאשר התרכזו בעיר אחת שתיים או שלש ישיבות שנהגו ופעלו בשיטה אחת היתה הקהלה צוברת עוצמה רבה של השפעה להפצת שיטתה. במקרה שלפנינו הביא הדבר להפצת והגדלת כוח ההתנגדות לקבלה. המקובלים והנסתרים נוכחו לדעת כי פינסק מהווה מכשול רציני בדרך התפשטות דרכם הקדושה וכדי להתגבר על ההתנגדות היה עליהם להתגבר על פינסק.

התקופה האמורה, שבה תפסו שלוש הישיבות בפינסק מעמד מרכזי ורב השפעה, היתה התקופה שבה חי ופעל רבי אליהו בעל-שם, מי שהיה תחלה בוורמייזא ולאחר מכן בפראג והיה אביה של תנועת המקובלים והנסתרים, זו שקדמה ושימשה יסוד לתנועת החסידות (ראה חלק א' של ספר הזכרונות, פרקים כ"ה והלאה).

רבי אליהו בעל-שם חש שכדי להביא לידי כך שדרך הקבלה תמצא אחיזה בליטא ובפולין עליו "לכבוש" תחלה את פינסק וישיבותיה. ברם, היתה זו משימה לא קלה. הישיבות הללו עמדו תחת השפעת גאוני תורה גדולים וידועים שהחזיקו בעקשנות רבה בהתנגדותם.

רבי אליהו החליט, איפוא, להופיע בכבודו ובעצמו בפינסק.

א בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם
וְאֶת הָאָרֶץ כִּשׁ"י: ב וְהָאָרֶץ הִיְתָה תְהוֹ וְכָהוּ
וְחֶשֶׁךְ עַל-פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת
עַל-פְּנֵי הַמַּיִם כִּשׁ"י: ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי-אוֹר
וַיְהִי-אוֹר: ד וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאֹר כִּי-טוֹב

א בקדמין ברא יי ית שמיא וית
ארעא: ב וארעא הות צדיא
וריקניא וחשוכא על-אפי תהומא
ורוחא מן-קדם יי מנשכא על-
אפי מיא: ג ואמר יי יהי נהורא
והוה נהורא: ד וחזא יי ית
נהורא ארי טב ואפרש יי בין

רש"י

שִׁמְקֻצָּרִים לְשׁוֹנָם וּמְמַעְטִים תְּבַה אַחַת, כְּמוֹ: "כִּי
לֹא סָגַר דְּלַתִּי בְּטַנְי", וְלֹא פָּרַשׁ מִי הַסּוּגָר, וְכְמוֹ:
"יִשָּׂא אֶת חֵיל דְּמַשְׁק", וְלֹא פָּרַשׁ מִי יִשְׂאָנוּ, וְכְמוֹ:
"אִם יַחְרַשׁ בְּבִקְרִים" וְלֹא פָּרַשׁ אִם יַחְרַשׁ אָדָם
בְּבִקְרִים, וְכְמוֹ: "מַגִּיד מְרֵאשִׁית אַחֲרִית" וְלֹא פָּרַשׁ
מַגִּיד מְרֵאשִׁית דְּבַר אַחֲרִית דְּבַר. אִם כֵּן, תָּמַח עַל
עֲצָמָךְ, שְׁהָרִי הַמַּיִם קָדְמוֹ, שְׁהָרִי כְּתִיב: (לְקַמֵּן א,
ב) "וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם", וְעַדִּין לֹא
גָּלַה הַמַּקְרָא, בְּסִדּוּר הַקּוּדְמִים וְהַמְּאַחֲרִים כְּלוּם,
בְּרֵיאַת הַמַּיִם מִתִּי הִיְתָה, הָא לְמַדָּת, שְׁקַדְמוֹ הַמַּיִם
לְאָרֶץ, וְעוֹד שֶׁהַשָּׁמַיִם מֵאֵשׁ וּמַמִּים נִבְרָאוּ, עַל
כְּרַחֵף לֹא לְמַד הַמַּקְרָא בְּסִדּוּר הַמַּקְדָּמִים וְהַמְּאַחֲרִים
כְּלוּם: בְּרֵא אֱלֹהִים. וְלֹא אָמַר בְּרֵא ה', שֶׁבְּתַחֲלָה
עָלָה בְּמַחְשָׁבָה לְבְרֵאתוֹ בְּמַדַּת הַדִּין, וְרָאָה שְׂאִין
הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם, וְהַקְדִּים מַדַּת רַחֲמִים וְשִׁתְפָּה
לְמַדַּת הַדִּין, וְהִינּוּ דְכָתִיב "בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים
אָרֶץ וְשָׁמַיִם": (ב) תְהוֹ וְכָהוּ. תְהוֹ, לְשׁוֹן תְּמַח
וְשִׁמְמוֹן, שְׂאָדָם תּוֹהָה וּמִשְׁתּוֹמֵם עַל בְּהוֹ שְׂבָה:
תְהוֹ. אֲשֶׁטוּרְדִישׁוּן בְּלַע"ז: בְהוֹ. לְשׁוֹן רִיקוּת
וְצָדוֹ (בְּסִפְרִים אַחֲרִים אֵינוֹ): עַל פְּנֵי תְהוֹם. עַל
פְּנֵי הַמַּיִם שֶׁעַל הָאָרֶץ: וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת. כִּסָּא
הַכְּבוֹד עוֹמֵד בְּאוֹר וּמְרַחֵף עַל פְּנֵי הַמַּיִם בְּרוּחַ פִּיו
שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וּבְמַאֲמָרוֹ, כִּיּוֹנָה הַמְרַחֶפֶת
עַל הַקֶּן, אֲקוּבִטִי"ר בְּלַע"ז: (ד) וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת
הָאוֹר כִּי טוֹב וַיַּבְדֵּל. אֵף בְּזָה אָנוּ צְרִיכִים לְדַבְּרֵי
אֲגָדָה: רָאָהוּ שְׂאִינוֹ כְּדָאִי לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ רְשָׁעִים
וְהַבְדִּילוֹ לְצַדִּיקִים לְעֵתִיד לְבָא, וּלְפִי פְשׁוּטוֹ, כֵּף
פָּרְשָׁהוּ: רָאָהוּ כִּי טוֹב וַאֲיִן נָאָה לוֹ וְלַחֶשֶׁךְ שִׁיְהִי

(א) בְּרֵאשִׁית. אָמַר רַבִּי יְצַחְקָה: לֹא הָיָה צְרִיף
לְהַתְחִיל אֶת הַתּוֹרָה אֶלָּא מִ"הַחֲדָשׁ הַזֶּה לְכֶם",
שְׁהִיא מִצְנָה רֵאשׁוֹנָה שְׁנֻצְטוּוּ יִשְׂרָאֵל. וּמָה טַעַם
פִּתַח בְּבְרֵאשִׁית? מִשׁוּם (תְּהִלִּים קי"א): "כַּחַ מַעֲשֵׂיו
הִגִּיד לְעַמּוֹ לְתַת לָהֶם נִחְלַת גּוֹיִם", שְׂאֵם יֹאמְרוּ
אֲמוֹת הָעוֹלָם לְיִשְׂרָאֵל: לְסֻטִּים אַתֶּם שְׁכַבְשַׁתֶּם
אֲרָצוֹת שְׁבַעָה גּוֹיִם, הֵם אוֹמְרִים לָהֶם: כָּל הָאָרֶץ
שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, הִיא. הוּא בְּרֵאָה וְנִתְנָה
לְאֲשֶׁר יִשָּׁר בְּעֵינָיו, בְּרֻצּוֹנוֹ נִתְנָה לָהֶם, וּבְרֻצּוֹנוֹ
נִטְלָה מֵהֶם וְנִתְנָה לָנוּ: בְּרֵאשִׁית בְּרֵא. אֵינן הַמַּקְרָא
הַזֶּה אוֹמֵר אֶלָּא דְרִשׁוֹנִי, כְּמוֹ שֶׁדְרִשׁוּהוּ חֲכָמֵינוּ
זְכָרוֹנָם לְבִרְכָה: בְּשִׁבִיל הַתּוֹרָה שְׁנִקְרָאת (מִשְׁלִי ח)
"רֵאשִׁית דְּרַכּוֹ", וּבְשִׁבִיל יִשְׂרָאֵל שְׁנִקְרָאוּ (יִרְמִיָּה
ב): "רֵאשִׁית תְּבוּאָתָה", וְאֵם כָּאֵת לְפָרְשׁוֹ כְּפִשׁוּטוֹ,
כֵּף פָּרְשָׁהוּ: בְּרֵאשִׁית בְּרֵיאַת שָׁמַיִם וְאָרֶץ, וְהָאָרֶץ
הִיְתָה תְהוֹ וְכָהוּ וְחֶשֶׁךְ וְגו', וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִי
אוֹר", וְלֹא בָּא הַמַּקְרָא לְהוֹרוֹת: סִדּוּר הַבְּרֵיאָה,
לוֹמֵר שְׂאֵלוֹ קָדְמוֹ, שְׂאֵם בָּא לְהוֹרוֹת כֵּף, הָיָה לוֹ
לְכַתֵּב בְּרֵאשׁוֹנָה, בְּרֵא אֶת הַשָּׁמַיִם וְגו', שְׂאֵין לָךְ
'רֵאשִׁית' בְּמַקְרָא שְׂאֵינוֹ דְּכוּק לְתַבָּה שְׁלֵאֲחֲרִינוּ,
כְּמוֹ: "בְּרֵאשִׁית מַמְלַכַת יְהוּנְקִים", "רֵאשִׁית
מַמְלַכַתוֹ", "רֵאשִׁית דְּגָנְךָ". אֵף כָּאֵן אַתָּה אוֹמֵר:
"בְּרֵאשִׁית בְּרֵא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְגו'", כְּמוֹ
בְּרֵאשִׁית בְּרֵא, וְדוּמָה לוֹ: "תַּחֲלַת דְּבַר ה' הִי
בְהוֹשֵׁעַ", כְּלוֹמֵר תַּחֲלַת דְּבוּרוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ
הוּא, בְּהוֹשֵׁעַ: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל הוֹשֵׁעַ וְגו'". וְאֵם
תֹּאמֵר לְהוֹרוֹת בָּא, שְׂאֵלוֹ תַחֲלָה נִבְרָאוּ, וּפְרוּשׁוֹ
בְּרֵאשִׁית הַכֹּל בְּרֵא אֵלוֹ, וַיֵּשׁ לָךְ מַקְרָאוֹת

וַיִּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ כס"י:
 ה וַיִּקְרָא אֱלֹהִים א לְאֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא
 לַיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד כס"י: פ לוי
 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהִי
 מִבְּדִיל בֵּין מַיִם לַמַּיִם כס"י: ז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים
 אֶת־הַרְקִיעַ וַיִּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת
 לַרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לַרָקִיעַ וַיְהִי־
 כֵן כס"י: ח וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַרְקִיעַ שָׁמַיִם וַיְהִי־
 עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי כס"י: פ יִשְׂרָאֵל ט וַיֹּאמֶר
 אֱלֹהִים יִקְוּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם
 אֶחָד וְתִרְאֶה הַיַּבְשָׁה וַיְהִי־כֵן כס"י: י וַיִּקְרָא
 אֱלֹהִים א לַיַּבְשָׁה אֶרֶץ וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא
 יַמִּים וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב כס"י: יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תִּדְשָׂא הָאָרֶץ דָּשָׂא

נהורא ובין חשוכא: ה וקרא יי
 לנהורא וממא ולחשוכא קרא
 ליליא ונהו רמש ונהו צפר
 יומא חד: ו ואמר יי יהי רקיעא
 במציעות מיא ויהי מפריש בין
 מיא למיאי: ז ועבד יי ית רקיעא
 ואפריש בין מיא די מלרע
 לרקיעא ובין מיא די מעל
 לרקיעא ונהו כן: ח וקרא יי
 לרקיעא שמיא ונהו רמש ונהו
 צפר יום תנין: ט ואמר יי
 יתבנשון מיא מתחות שמיא
 לאתר חד ותתחזי יבשתא ונהו
 כן: י וקרא יי ליבשתא ארעא
 ולבית פנישות מיא קרא יממי
 וחזא יי ארי טב: יא ואמר יי
 תדאית ארעא דיתאה עסבא דבר

תדאית ארעא דיתאה עסבא דבר

רש"י

לרקיע. על הרקיע לא נאמר, אלא "מעל לרקיע",
 לפי שהן תלויים באויר, ומפני מה לא נאמר: "כי
 טוב" ביום שני? לפי שלא היה נגמר מלאכת
 המים עד יום שלישי, והרי התחיל בה בשני ודבר
 שלא נגמר אינו במלואו וטובו, ובשלישי שנגמרה
 מלאכת המים והתחיל וגמר מלאכה אחרת, כפל
 בו "כי טוב", שתי פעמים, אחד לגמר מלאכת
 השני ואחד לגמר מלאכת היום: (ח) ויקרא
 אלהים לרקיע שמים. שא מים, שם מים, אש
 ומים שערבן זה בזה ועשה מהם שמים. (בספרים
 אחרים: שמים, שם מים, דבר אחר: אש ומים):
 (ט) יקוו המים. שטוחין היו על פני כל הארץ
 והקום באוקיגנוס, הוא היס הגדול שבכל הימים:
 (י) קרא ימים. והלא גם אחד הוא? אלא אינו
 דומה טעם דג העולה מן היס בעפו לדג העולה
 מן היס באספמיא: (יא) תדשא הארץ דשא
 עשב. לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא,

משפתשין בערבוביא, וקבע לזה תחומו ביום,
 ולזה תחומו בלילה: (ה) יום אחד. לפי סדר
 לשון הפרשה היה לו לכתב יום ראשון, כמו
 שכתוב בשאר הימים: שני, שלישי, רביעי. למה
 כתב אחד? לפי שהיה הקדוש ברוך הוא יחיד
 בעולמו, שלא נבראו המלאכים עד יום שני, כך
 מפרש בבראשית רבה: (ו) יהי רקיע. יחזק
 הרקיע, שאף על פי שנובראו שמים ביום הראשון,
 עדין לחים היו, וקראו בשני מגערת הקדוש ברוך
 הוא, באמרו: "יהי רקיע", וזהו שכתוב: "עמודי
 שמים ירופפו" כל יום ראשון, ובשני: "ויתמהו
 מגערתו", כאדם שמשתומם ועומד מגערת המאים
 עליו: בתוך המים. באמצע המים, שיש הפרש בין
 מים העליונים לרקיע, כמו בין הרקיע למים שעל
 הארץ. הא למדת, שהם תלויים במאמרו של מלך:
 (ז) ויעש אלהים את הרקיע. תקנו על צמדו,
 והיא עשיתו, כמו: "ועשתה את צפרניה" מעל

עֶשֶׂב מִזְרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֵשָׂה פְּרִי לְמִינֹו
 אֲשֶׁר זָרְעוּבוּ עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן כִּסְ"י: יב וַתּוֹצֵא
 הָאָרֶץ דְּשֵׂא עֶשֶׂב מִזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ
 עֵשָׂה־פְּרִי אֲשֶׁר זָרְעוּבוּ לְמִינֵהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים
 כִּי־טוֹב כִּסְ"י: יג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם
 שְׁלִישִׁי: פ ע"ב בחול יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֶת
 בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה
 וְהָיוּ לְאֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וּשְׁנָיִם כִּסְ"י:
 טו וְהָיוּ לְמְאֹרֹת בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל־
 הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן כִּסְ"י: טז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי

זרעה מזרע אילן פירין עבד
 פירין לזנה די בר זרעה בה על
 ארעא וקהו כן: יב ותוצא
 ארעא דיתאה עסבא דבר זרעה
 מזרע לזנהי ואילן עבד פירין
 דבר זרעה בה לזנהי וחזא יי
 ארי טב: יג וקהו רמש וקהו
 צפר יום תליתאי: יד ואמר יי
 יהון נהורין ברקיעא דשמאי
 לאפרשא בין ימא ובין לילא
 ויהון לאתין ולזמנין ולממני
 בהון יומין ושנין: טו ויהון
 לנהורין ברקיעא דשמאי
 לאנהרא על ארעא וקהו כן:
 טז ועבד יי ית תרין נהוראי

רש"י

לרבות תולדותיהם, "ואת הארץ", לרבות
 תולדותיה: יהי מארת. חסר וי"ו כתיב, על שם
 שהוא יום מארה, לפל אספרה בתינוקות, הוא
 ששנינו: ברביעי, היו מתענים על אספרה, שלא
 תפל בתינוקות: להבדיל בין היום ובין הלילה.
 משנגזו האור הראשון, אכל בשבעת ימי בראשית,
 שמשו האור והחשך הראשונים יחד, בין ביום,
 ובין בלילה: והיו לאתת. כשהמאורות לוקין,
 סימן רע הוא לעולם, שנאמר (ירמיה י'): "ומאורות
 השמים אל תחתו", בעשותכם רצון הקדוש ברוך
 הוא, אין אתם צריכין לדאג מן הפרענות:
 ולמועדים. על שם העתיד, שעתידים ישאל
 להצטוות על המועדות, והם נמנים למולד הלבנה:
 ולמים. שמוש החמה חצי יום ושמוש הלבנה
 חציו, הרי יום שלם: ושנים. לסוף שס"ה ימים
 (ספרים אחרים: ורביע יום), יגמרו מהלכן בייב
 מזלות המשרתים אותם, והיא שנה. (ספרים
 אחרים: והוא שס"ה יום ורביע יום), וחזורים
 ומתחילים פעם שניה לסבב בגלגל כמהלכן
 הראשון: (טו) והיו למאורת. עוד זאת ישמשו,
 שיאירו לעולם: (טז) המארת הגדלים וגו'.

ולא הנה לשון המקרא לומר תעשיב הארץ, שמיני
 דשאין מחלקין כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני,
 ואין לשון למדבר לומר דשא פלוני, שלשון דשא
 הוא לבישת הארץ בעשבים כשהיא מתמלאת
 בדשאים: תדשא הארץ. תתמלא ותתכסה לבוש
 עשבים, בלשון לע"ז נקרא דשא ארכאזי, כלן
 בערבוביא וכל שרש לעצמו נקרא עשב: מזריע
 זרע. שיגדל בו זרע לזרע ממנו במקום אחר: עץ
 פרי. שיהא טעם העץ כטעם הפרי. והיא לא
 עשתה כן, אלא "ותוצא הארץ וגו' ועץ עשה פרי"
 ולא ועץ פרי, לפיכך כשנתקלל אדם על עונו,
 נפקדה גם היא על עוניה ונתקללה. (ספרים אחרים
 אינו, ודו"ק): אשר זרעו-בו. הן גרעיני כל פרי
 שמהן האילן צומח כשנוטעים אותו: (יב) ותוצא
 הארץ וגו'. אף על פי שלא נאמר למינהו בדשאין
 בצווייהן, שמעו שנצטוו האילנות על כך, ונשאו
 קל וחמר בעצמן, כמפרש באגדה בשחיטת חליו:
 (יד) יהי מארת וגו'. מיום ראשון נבראו וברביעי
 צוה עליהם להתלות ברקיע, וכן כל תולדות שמים
 וארץ נבראו ביום ראשון, וכל אחד ואחד נקבע
 ביום שנגזר עליו, הוא שכתוב: "את השמים",

בְּרַבְרָא יֵת נְהוֹרָא רַבָּא לְמַשְׁלַט
 בִּימְמָא וְיֵת נְהוֹרָא זַעְרָא לְמַשְׁלַט
 בְּלִילְיָא וְיֵת פּוֹכְבָּיִא: יז וְיֵהֵב
 יִתְהוֹן יְיָ בְּרַקִּיעָא דְשָׁמַיָא
 לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא: יח וְלְמַשְׁלַט
 בִּימְמָא וּבְלִילְיָא וְלֹאֲפָרְשָׂא בֵּין
 נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׂוֹכָא וְחִזָּא יְיָ אַרְי
 טָב: יט וְהוּהוּ רְמֵשׁ וְהוּהוּ צִפּוֹר
 יוֹם רְבִיעָאִי: כ וְאָמַר יְיָ יִרְחֲשׁוּן
 מִיָּא רְחֵשׁ נִפְשָׂא חֵיתָא וְעוֹפָא
 יִפְרַח עַל אַרְעָא עַל אִפִּי רְקִיעָא
 דְשָׁמַיָא: כא וּבְרָא יְיָ יֵת תְּנִינָיָא
 רַבְרָבִיָּא וְיֵת כָּל נִפְשָׂא חֵיתָא
 דְרַחֲשָׂא דִי אֲרַחֲשׁוּ מִיָּא לְזַנְיָהוּן
 וְיֵת כָּל עוֹפָא דְפָרַח לְזַנְיָהוּ וְחִזָּא
 יְיָ אַרְי טָב: כב וּבְרִיף יִתְהוֹן יְיָ
 לְמִימְרָא פּוֹשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוּ יֵת מִיָּא
 בִּימְמָיָא וְעוֹפָא יִסְגִי בְּאַרְעָא:
 כג וְהוּהוּ רְמֵשׁ וְהוּהוּ צִפּוֹר יוֹם
 חֲמִישָׁאִי: כד וְאָמַר יְיָ תִפְק
 אַרְעָא נִפְשָׂא חֵיתָא לְזַנְיָה בְּעִיר
 וּרְחֵשׁ וְחֵתוּ אַרְעָא לְזַנְיָה וְהוּהוּ

אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה וְרֶמֶשׂ וְחַיֵּיתוֹ-אָרֶץ

הַמְּאֹרֶת הַגְּדֹלִים אֶת-הַמְּאֹר הַגְּדֹל לְמַמְשַׁלֶּת
 הַיּוֹם וְאֶת-הַמְּאֹר הַקָּטָן לְמַמְשַׁלֶּת הַלַּיְלָה
 וְאֵת הַפּוֹכְבָּיִם רַש"י: יז וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בְּרַקִּיעַ
 הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל-הָאָרֶץ: יח וְלְמַשֵּׁל בַּיּוֹם
 וּבְלַיְלָה וְלַהֲבַדִּיל בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיִּרְא
 אֱלֹהִים כִּי-טוֹב: יט וַיְהִי-עֶרֶב וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם
 רְבִיעִי: כ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׂרְצוּ הַמַּיִם שָׂרָץ
 נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל-הָאָרֶץ עַל-פְּנֵי
 רַקִּיעַ הַשָּׁמַיִם רַש"י: כא וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-
 הַתְּנִינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל-נֶפֶשׁ הַחַיָּה |
 הַרְמֵשֶׁת אֲשֶׁר שָׂרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת
 כָּל-עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיִּרְא אֱלֹהִים כִּי-טוֹב רַש"י:
 כב וַיְבַרֵךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֹאוּ
 אֶת-הַמַּיִם בַּיַּמִּים וְהָעוֹף יִרֶב בָּאָרֶץ רַש"י:
 כג וַיְהִי-עֶרֶב וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם חֲמִישִׁי: כד וַיֹּאמֶר

רַש"י

נֶפֶשׁ חַיָּה. נֶפֶשׁ שְׂיֵשׁ בְּהַ חַיִּית: (כב) וַיְבַרֵךְ
 אֹתָם. לְפִי שְׂמַחְסָרִים אוֹתָם, וְצָדִין מֵהֶם וְאוֹכְלִין
 אוֹתָם, הַצָּרְכוּ לְבָרְכָה, וְאִף הַחַיִּית הַצָּרְכוּ לְבָרְכָה,
 אֲלָא מִפְּנֵי הַנֶּחֱשׁ שְׁעֵתִיד לְקַלְלָהּ, לְכֹף לֹא בְּרַכּוּ,
 שְׂלֹא יְהֵא הוּא בְּכָלֵל: פְּרוּ. לְשׁוֹן פְּרִי, כְּלוֹמֵר עֲשׂוּ
 פְּרוֹת. וּרְבוּ. אִם לֹא אָמַר אֲלָא "פְּרוּ", הֵיךְ אֶחָד
 מוֹלִיד אֶחָד וְלֹא יוֹתֵר, וּבָא "וּרְבוּ", שְׂאֶחָד מוֹלִיד
 הַרְבֵּה: (כד) תּוֹצֵא הָאָרֶץ. הוּא שְׂפָרְשֵׁתִי, שְׂהַכֵּל
 נְבָרָא מִיּוֹם רֵאשׁוֹן, וְלֹא הַצָּרְכוּ אֲלָא לְהוֹצִיאֵם:
 נֶפֶשׁ חַיָּה. שְׂיֵשׁ בְּהַ חַיִּית: וְרֶמֶשׂ. הֵם שְׂרָצִים,
 שְׂהֵם נְמוֹכִים וְרוֹמְשִׁים עַל הָאָרֶץ וְנִרְאִים כְּאֵלוּ
 נְגַרְרִים, שְׂאִין הַלוֹכֵן נִכְר. כָּל לְשׁוֹן רְמֵשׁ וְשָׂרָץ

שׁוּיִם נְבָרָאוּ וְנִתְמַעְטָה הַלְבָנָה עַל שְׂקֻטְרָגָה
 וְאָמְרָה: "אִי אֶפְשָׁר לְשַׁנֵּי מַלְכִים שְׂיִשְׁתַּמְשׂוּ בְּכִתְרָה
 אֶחָד": וְאֵת הַפּוֹכְבָּיִם. עַל יְדֵי שְׂמַעַט אֶת הַלְבָנָה,
 הַרְבֵּה צְבָאִיָּה לְהַפִּיס דַּעְתָּה: (כ) נֶפֶשׁ חַיָּה.
 שְׂיֵהָא בְּהַ חַיִּית: שָׂרָץ. כָּל דְּבַר חַי שְׂאִינוּ גְבַהּ מִן
 הָאָרֶץ קְרוּי שָׂרָץ: בְּעוֹף, כְּגוֹן זְבוּבִים. בְּשָׂקְצִים,
 כְּגוֹן נְמָלִים וְחַפּוּשִׁים וְתוֹלְעִים, וּבְכַרְיֹת כְּגוֹן חִלְדַּ
 וְעַכְבָּר וְחַמְט וְכִיּוֹצָא בְּהֵם, וְכָל הַדְּגָיִם:
 (כא) הַתְּנִינִם. דְּגָיִם גְּדוֹלִים שְׂבִיִם, וּבְדַבְרֵי אַגְדָּה
 הוּא לְוִיתָן וּבֵין זִוְגוּ, שְׂבָרָאִם זָכָר וּנְקֵבָה, וְהָרַג אֶת
 הַנְּקֵבָה וּמְלַחָה לְצַדִּיקִים לְעֵתִיד לְבָא, שְׂאֵם יִפְרוּ
 וַיְרִבּוּ לֹא יִתְקַיֵּם הָעוֹלָם בְּפְנִיָּהֶם. הַתְּנִינִם כְּתִיב:

לְמִינֵהּ וַיְהִי־כֵן כִּשׁׁי׃ כה וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־חַיֵּית הָאָרֶץ לְמִינֵהּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה לְמִינֵהּ וְאֶת־כָּל־רֶמֶשׂ הָאָדָמָה לְמִינֵהּ וַיִּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב כִּשׁׁי׃ כו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֵׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ וַיְרִדוּ בְדִגַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְבִהֵמָה וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הַרְמֵשׁ הַרְמֵשׁ עַל־הָאָרֶץ כִּשׁׁי׃ כז וַיִּבְרָא אֱלֹהִים א אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם כִּשׁׁי׃ כח וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת־הָאָרֶץ הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַיַּה הַרְמֵשׂת

כן: כה ועבד יי ית חות ארעא לזנה וית בעירא לזנה וית כל רחשא דארעא לזנהי וחזא יי ארי טב: כו ואמר יי בעביד אינשא בצלמנא כדמותנא וישלטון בנוני ימא ובעופא דשמיא ובבעירא ובכל-ארעא ובכל-רחשא דרחש על ארעא: כז וברא יי ית-אדם בצלמה בצלם אלהין ברא יתה דכר ונקבא ברא יתהון: כח וברייך יתהון יי ואמר להון יי פושו וסגו ומלו ית ארעא ותקופו עלה ושלוטו בנוני ימא ובעופא דשמיא ובכל חיתא דרחשא על וכבשה ורדו ברגת

רש"י

את האדם" ולא כתב 'ויבראו': בצלמנו. בדרפוס שלנו: כדמותנו. להבין ולהשפיל: וירדו ברגת הים. יש בלשון הזה לשון רדוי ולשון ירידה: זכה, רודה בחיות ובבהמות, לא זכה, נעשה ירוד לפניהם והחיה מושלת בו: (כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו. בדרפוס העשוי לו, שהכל נברא במאמר והוא נברא בדיים, שנאמר (תהלים קל"ט): "ותשת עלי פככה", נעשה בחותם כמטבע העשויה על ידי רשם, שקורין קוני"ו בלע"ז, וכן הוא אומר: "תתהפך כחמר חותם": בצלם אלהים ברא אתו. פרש לך שאותו צלם המתקן לו, צלם דיוקן יוצרו הוא: זכר ונקבה ברא אתם. ולהלן הוא אומר: "ויקח אחת מצלעתיו וגו'". מדרש אגדה, שנבראו שני פרוצופים בכריאה ראשונה, ואחר כך חלקו. ופשוטו של מקרא: כאן הודיעך שנבראו שניהם בששי, ולא פרש לך כיצד ברייתו, ופרש לך במקום אחר: (כח) וכבשה. חסר וי"ו, ללמדך שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יצאנית, ועוד ללמדך שהאישי, שדרכו לכבש,

בלשוננו קונמוברי"ש: (כה) ויעש. תקנם בצביונם, בתקונן ובקומתן: (כו) נעשה אדם. ענותותו של הקדוש ברוך הוא למדנו מכאן: לפי שהאדם הוא בדרמות המלאכים ויתקנאו בו, לפיכך נמלך בהם, וכשהוא דן את המלאכים הוא נמלך בפמליא שלו, שכן מצינו באחאב, שאמר לו מיכה: "ראיתי את ה' יושב על פסאו, וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו". וכי יש ימין ושמאל לפניו? אלא אלו מימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה, וכן "בגזרת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא". אף כאן בפמליא שלו נטל רשות, אמר להם: יש בעליונים כדמותי. אם אין כדמותי בפתחונים, הרי יש קנאה במעשה בראשית: נעשה אדם. אף על פי שלא סיעוהו ביצירתו ויש מקום לאפיקורסים לרדות, לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה, שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן, ואם כתב "אעשה אדם", לא למדנו שהיה מדבר עם בית דינו, אלא עם עצמו, ותשובתו כתב בצדו: "ויברא אלהים

ארעא: כט ואמר יי הא יתבית
 לכון ית כל עסבא דבר זרעה
 מזדרע די על אפי כל ארעא וית
 כל אילנא די בה פירי אילנא
 דבר זרעה מזדרע לכון יהא
 למיכל: ל ולכל חות ארעא
 ולכל עופא דשמאי ולכל דרחש
 על ארעא די בה נפשא חיתא ית
 כל ירוק עסבא למיכל ויהוה בן:
 לא ויחזא יי ית כל די עבד והא
 תקין לחדא ויהוה רמש ויהוה
 צפר יום שתימאי: א ואשתכללו
 שמאי וארעא וכל חיליהון:
 ב ושיצי יי ביומא שביעאה
 עבדתה די עבד ונח ביומא
 שביעאה מכל עבדתה די עבד:
 ג ובריק יי ית יומא שביעאה
 וקדיש יתה ארי בה נח מכל
 עבדתה די ברא יי למעבד:
 ד אלין תולדת שמאי וארעא

על הארץ כס"י: כט ויאמר אלהים הנה נתתי
 לכם את כל עשב ו זרע זרע אשר על פני
 כל הארץ ואת כל העץ אשר בו פרי עץ
 זרע זרע לכם יהיה לאכלה כס"י: ל ולכל חית
 הארץ ולכל עוף השמים ולכל ו רמש
 על הארץ אשר בו נפש חיה את כל ירק
 עשב לאכלה ויהי בן: לא וירא אלהים את
 כל אשר עשה והנה טוב מאד ויהי ערב
 ויהי בקר יום הששי כס"י: פ ב א ויכלו
 השמים והארץ וכל צבאם: ב ויכל אלהים
 ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת
 ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה כס"י:
 ג ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו
 כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים
 לעשות כס"י: פ שני ד אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום

ביום

רש"י

"יום הששי" בה"א, אותו יום ו' בסיון) המוכן
 למתן תורה: (ב) ויכל אלהים ביום השביעי.
 רבי שמעון אומר: בשר ודם שאינו יודע עתיו
 ורגעיו, צריך להוסיף מחל על הקדש, אבל הקדוש
 ברוך הוא, שידע עתיו ורגעיו, נכנס בו פחות
 השערה ונראה כאלו כלה בו ביום. דבר אחר: מה
 היה העולם חסר? מנוחה. באת שבת, באת מנוחה,
 פלטה ונגמרה המלאכה: (ג) ויברך ויקדש. ברכו
 במן, שכל ימי השבוע ירד להם עמר לגלגלת,
 ובששי לחם משנה, וקדשו במן שלא ירד כלל
 בשבת, והמקרא פתב על העתיד: אשר ברא
 אלהים לעשות. המלאכה שהיתה ראויה לעשות
 בשבת, כפל ועשאה בששי, כמו שמפרש
 בבראשית רבה: (ד) אלה. האמורים למעלה:

מצנה על פריה ורביה ולא האשה: (כט) לכם
 יהיה לאכלה ולכל חית הארץ. השנה להם
 בהמות וחסיות למאכל ולא הרשה לאדם ולאשתו
 להמית ברירה ולאכל בשר, אף כל ירק עשב יאכלו
 יחד כלם, וכשבאו בני נח, התיר להם בשר,
 שנאמר: "כל רמש אשר הוא חי וגו'", "כניקק
 עשב", שהתיתי לאדם הראשון, "נתתי לכם את
 כל": (לא) יום הששי. הוסיף ה' בששי, בגמר
 מעשה בראשית, לומר שהתנה עמהם על מנת
 שיקבלו עליהם ישראל חמשה חמשי תורה. דבר
 אחר: "יום הששי", כלם תלויים ועומדים עד "יום
 הששי", הוא ששי בסיון. (ספרים אחרים, שביום
 ו' בסיון, שקבלו ישראל התורה, נתחזקו כל יצירת
 בראשית, ונחשב כאלו נברא העולם עתה, וזהו

עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם כְּשֵׁי: ה וְכָל א
 שֵׁיחַ הַשָּׂדֶה טָרֵם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ וְכָל-עֵשֶׂב
 הַשָּׂדֶה טָרֵם יִצְמַח כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה
 אֱלֹהִים עַל-הָאָרֶץ וְאָדָם אֵין לַעֲבֹד אֶת-
 הָאֲדָמָה כְּשֵׁי: ו וְאָדָם יַעֲלֶה מִן-הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה
 אֶת-כָּל-פְּנֵי הָאֲדָמָה כְּשֵׁי: ז וַיִּיצֹר יְהוָה אֱלֹהִים
 אֶת-הָאָדָם עֹפֶר מִן-הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאָפָיו
 נְשֻׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה כְּשֵׁי:

כד-אתבריאנו ביום די עבד יי
 אלהים ארעא ושמיא: ה וכל
 אילני חקלא עד-לא הוו בארעא
 וכל עסבא דחקלא עד-לא צמח
 ארי לא אחית מטרא יי אלהים
 על-ארעא ואנש לית למפלח ית-
 אדמתא: ו ועננא הנה סליק מן-
 ארעא ואשקי ית כל-אפי
 אדמתא: ז וברא יי אלהים ית
 אדם עפרא מן-אדמתא ונפח
 באנפוהי נשמתא דחיי והות

רש"י

ה' אלהים. ה' הוא שמו. אלהים, שהוא שליט
 ושופט על כל, וכן פרוש זה בכל מקום לפי
 פשוטו: ה' שהוא אלהים: (1) ואד יעלה. לענין
 בריתו של אדם. העלה התהום והשקה עננים
 לשרות העפר, ונברא אדם, כגבל זה, שנותן מים
 ואחר כך לש את העסה, אף כאן "והשקה", ואחר
 כך "וייצר": (2) וייצר. שתי יצירות, יצירה
 לעולם הזה ויצירה לתחית המתים, אבל בבהמה,
 שאינה עומדת לדין, לא נכתב ביצירתה שני
 יודיים: עפר מן האדמה. צבר עפרו מכל האדמה
 מארבע רוחות, שבכל מקום שימות, שם תהא
 קולטתו לקבורה. דבר אחר: נטל עפרו ממקום
 שנאמר בו: "מזבח אדמה תעשה לי", אמר:
 הלואי תהיה לו כפרה ויוכל לעמד: ויפח באפיו.
 עשאו מן התחתונים ומן העליונים: גוף מן
 התחתונים ונשמה מן העליונים, לפי שביום ראשון
 נבראו שמים וארץ, בשני, ברא רקיע לעליונים,
 בשלישי, "תראה היבשה" לתחתונים, ברביעי,
 ברא מאורות לעליונים, בחמשי, "ישרצו המים"
 לתחתונים, הזקק בששי לבראות בו בעליונים
 ובתחתונים, ואם לאו, יש קנאה במעשה בראשית,
 שיהיו אלו רבים על אלו בבריאת יום אחד: נפש
 חיה. אף בהמה וחיה נקראו: "נפש חיה", אף זו

תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות
 ה'. ללמדך שכלם נבראו בראשון. דבר אחר:
 בהבראם, בה"א בראם, שנאמר: "ביה ה' צור
 עולמים", בב' אותיות אלו של השם, יצר שני
 עולמים, ולמדך פאן, שהעולם הזה נברא בה"א.
 (ספרים אחרים: רמז כמו שהה"א פתוחה למטה,
 כך העולם פתוח לשבים בתשובה, ועולם הבא
 נברא ביו"ד, לומר שצדיקים שבאותו זמן מועטים
 כמו י' שהיא קטנה באותיות) רמז שירדו הרשעים
 למטה לראות שחת, כה"א זאת שסתומה מכל
 צדדיה ופתוחה למטה, לרדת דרך שם: (ה) טרם
 יהיה בארץ. כל טרם שבמקרא לשון 'עד לא' הוא
 ואינו לשון קדם, ואינו נפעל, לומר הטרים, כאשר
 יאמר הקדים, וזה מוכיח, ועוד אחר: "כי טרם
 תיראון", עדין לא תיראון, ואף זה תפרש: עדין
 לא היה בארץ, כשנגמרה בריאת העולם בששי
 קדם שנברא אדם: וכל עשב השדה. עדין לא
 צמח, ובשלישי שכתוב "ותוצא הארץ", לא יצאו,
 אלא על פתח הקרקע עמדו עד יום ו', ולמה?: כי
 לא המטיר. ומה טעם לא המטיר? לפי ש"אדם
 אין לעבד את האדמה" ואין מכיר בטובתן של
 גשמים, וכשבא אדם ונדע שהם צריך לעולם,
 התפלל עליהם וירדו וצמחו האילנות והדשאים:

בְּאָדָם לְרוּחַ מְמַלְלָא: ח וְנָצִיב יְיָ
 אֱלֹהִים גִּינְתָא בְּעֵדן מְלַקְדָּמִין
 וְאֲשׁוּי תַמְן ית־אָדָם דִּי בְרָא:
 ט וְאֲצַמַח יְיָ אֱלֹהִים מִן־אֲרָעָא
 כַּל־אֵילָן דְּמַרְגַּג לְמַחְזִי וְטַב
 לְמִיכַל וְאֵילָן חַיָּא בְּמַצִּיעוֹת
 גִּינְתָא וְאֵילָן דְּאֶכְלִין פִּירוּהִי
 חֲפִימִין בֵּין טַב לְכִישׁ: י וְנִהְרָא
 הָיָה נְפִיק מֵעֵדן לְאֲשַׁקָּא ית־
 גִּינְתָא וּמִתַּמְן יתְפָּרֵשׁ וְהוּי
 לְאֲרַבְעָה רִישֵׁי־נְהָרִין: יא שׁוּם
 חַד פִּישׁוֹן הוּא מְקִיף ית כַּל־אֲרָע
 דְחַוִּילָה דִּי תַמְן דְּהִבָּא:
 יב וְדִהִבָּא דְאֲרָעָא הֵהִיא טַב תַּמְן
 בְּדִלְחָא וְאֶבְנֵי בּוֹרְלָא: יג וְשׁוּם
 נִהְרָא תַנְנָא גִיחֹן הוּא מְקִיף ית
 כַּל־אֲרָעָא דְכוּשׁ: יד וְשׁוּם נִהְרָא
 תְּלִיתָא דִּיגְלַת הוּא מְהַלֵּף
 לְמַדְנָחָא דְאֲתוּר וְנִהְרָא רְבִיעָא
 הוּא פָּרַת: טו וְדָבָר יְיָ אֱלֹהִים ית
 אָדָם וְאֲשֶׁרָה בְּגִינְתָא־דְעֵדן

ח וַיִּטֵּעַ יְהוָה אֱלֹהִים גֵּן־בְּעֵדן מִקְדָּם וַיִּשֶׂם
 שָׁם אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר יָצַר כְּשׁׁי: ט וַיִּצְמַח יְהוָה
 אֱלֹהִים מִן־הָאָדָמָה כַּל־עֵץ נֹחַמֵד לְמִרְאָה
 וְטוֹב לְמֵאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגֵּן וְעֵץ
 הַדַּעַת טוֹב וְרַע כְּשׁׁי: י וְנִהְרָא יָצָא מֵעֵדן
 לְהַשְׁקוֹת אֶת־הַגֵּן וּמִשָּׁם יִפְרֹד וְהָיָה לְאַרְבַּעַה
 רִאשִׁים: יא שָׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן הוּא הַסּוֹכֵב אֶת
 כַּל־אֶרֶץ הַחַוִּילָה אֲשֶׁר־שָׁם הוּזָהב כְּשׁׁי: יב וְזָהַב
 הָאֶרֶץ הַהוּא טוֹב שָׁם הַבְּדִלָּה וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם:
 יג וְשָׁם־נִהְרָא הַשְּׁנַי גִּיחֹן הוּא הַסּוֹכֵב אֶת
 כַּל־אֶרֶץ כּוּשׁ כְּשׁׁי: יד וְשָׁם־נִהְרָא הַשְּׁלִישִׁי
 חֹדְקַל הוּא הַהֶלֶף קְדַמַת אֲשׁוּר וְהַנְּהָר
 הַרְבִּיעִי הוּא פָּרַת כְּשׁׁי: טו וַיִּקַּח יְהוָה אֱלֹהִים
 אֶת־הָאָדָם וַיְנַחֲהוּ בְּגֵן־עֵדן לְעַבְדָּה

רש"י

(ט) וַיִּצְמַח. לענין הגן הכתוב מדובר: בתוך הגן.
 בְּאֲמַצַע הַגֵּן: (יא) פִּישׁוֹן. הוא נילוס נהר
 מִצְרַיִם, וְעַל שֵׁם שְׁמִימִי מִתְבָּרְכִין וְעוֹלִין וּמִשְׁקִין
 אֶת הָאֶרֶץ, נִקְרָא פִישׁוֹן, כְּמוֹ "וּפְשׁוֹ פְרָשׁוֹ". דָּבָר
 אַחֵר: "פִּישׁוֹן", שֶׁהוּא מְגַדֵּל פֶּשֶׁתִּין, שְׁנֹאמֵר אֶצֶל
 מִצְרַיִם: "וּבּוֹשׁוּ עוֹבְדֵי פֶשֶׁתִּים": (יג) גִּיחֹן.
 שֶׁהִיא הוֹלֵף וְהוֹמָה וְהִמְתָּה גְדוּלָה מְאֹד, כְּמוֹ:
 "וְכִי יֵצֵא", שְׁמִנְגַת וְהוֹלֵף וְהוֹמָה: (יד) חֹדְקַל.
 שְׁמִימִי חֲדִין וְקִלִּין: פָּרַת. שְׁמִימִי פְרִין וְרִבִּין,
 וּמְבָרִין אֶת הָאָדָם: כּוּשׁ וְאֲשׁוּר. עֵדִין לֹא הָיָה,
 וְכַתֵּב הַמְקַרָּא עַל שֵׁם הָעֵתִיד: קְדַמַת אֲשׁוּר.
 לְמַזְרְחָה שֶׁל אֲשׁוּר: הוּא פָּרַת. הַחֲשׁוֹב עַל כָּלֵם,
 הַנּוֹכֵחַ עַל שֵׁם אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל: (טו) וַיִּקַּח. לְקַחוּ
 בְּדַבְרִים נְאִים וּפְתָחוּ לִיכְנֹס. ב"ר:

שֶׁל אָדָם, — חָזָה שְׁבַכְלָן, שְׁנַתּוֹסֵף לוֹ דַּעַה וְדַבּוּר:
 (ח) מִקְדָּם. בְּמִזְרְחוֹ שֶׁל עֵדִין נִטַע אֶת הַגֵּן, וְאִם
 תֹּאמַר, וְהָרִי כְּתִיב: "וַיִּבְרָא וְגו'" אֶת הָאָדָם וְגו'"?
 רִאשִׁית בְּבְרִיתָא שֶׁל רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹסִי
 הַגְּלִילִי, מַל"ב מִדּוֹת שֶׁהַתּוֹרָה נִדְרָשֶׁת, וְזוֹ אַחַת
 מֵהֵן, כָּלֵל שְׁלֹאֲחֶרְיוֹ מַעֲשֶׂה, הוּא פָּרַטוֹ שֶׁל
 רֵאשׁוֹן: "וַיִּבְרָא וְגו'" אֶת הָאָדָם" זֶהוּ כָּלֵל, סַתֵּם
 בְּרִיאָתוֹ מֵהִיכָן וְסַתֵּם מַעֲשָׂיו. חֲזוֹר וּפְרֹשׁ "וַיִּצְרָא ה'
 אֱלֹהִים וְגו'" וַיִּצְמַח לוֹ גֵּן עֵדִין וַיְנַחֲהוּ בְּגֵן עֵדִין,
 וַיִּפֹּל עָלָיו תְּרַדְמָה. הַשּׁוֹמֵעַ סְבוּר שֶׁהוּא מַעֲשֶׂה
 אַחֵר, וְאִינוֹ אֵלָּא פָּרַטוֹ שֶׁל רֵאשׁוֹן. וְכֵן אֶצֶל
 הַבְּהֵמָה, חֲזוֹר וְכַתֵּב: "וַיִּצְרָא ה' וְגו'" מִן הָאָדָמָה כָּל
 חַיַּת הַשָּׂדֶה" כְּדִי לְפָרֵשׁ "וַיִּבְרָא אֶל הָאָדָם" לְקִרּוֹת
 שֵׁם וּלְלַמֵּד עַל הַעוֹפוֹת שְׁנִבְרָאוּ מִן הָרִקֵּק:

וְלִשְׁמֵרָה כִּשׁׁי׃ טו וַיֵּצֵא יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָדָם
 לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ־הַגָּן אֲכַל תֹּאכְל׃ יז וּמִעֵץ
 הַדַּעַת טוֹב וְרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְיוֹם
 אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת׃ יח וַיֹּאמֶר יְהוָה
 אֱלֹהִים לֹא־טוֹב הִיזֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה־לוֹ
 עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ כִּשׁׁי׃ יט וַיֵּצֵר יְהוָה אֱלֹהִים מִן־
 הָאָדָמָה כָּל־חַיֵּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל־עוֹף
 הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם לִרְאוֹת מַה־יִּקְרָא־לוֹ
 וְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא־לוֹ הָאָדָם נָפֶשׁ חַיָּה הוּא
 שְׁמוֹ כִּשׁׁי׃ כ וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת לְכָל־
 הַבְּהֵמָה וְלַעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכָל חַיֵּת הַשָּׂדֶה
 וְלָאָדָם לֹא־מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ כִּשׁׁי׃ כא וַיִּפֹּל יְהוָה
 אֱלֹהִים אֶת־רִדְמָה עַל־הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אֶחָת
 מִצְלָעֹתָיו וַיִּסְגֵּר בָּשָׂר תַּחְתָּנָה כִּשׁׁי׃ כב וַיִּבֶן
 יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הַצֶּלַע אֲשֶׁר־לָקַח מִן־

למפלחה ולמטרה: טו ופקיד יי
 אלהים על אדם למימר מכל
 אילן-גינתא מיכל תיכול:
 יז ומאילן דאכלין פירוהי
 חכימין בין טב לביש לא תיכול
 מנה ארי ביומא דתיכול מנה
 מימת תמות: יח ויאמר יי אלהים
 לא תקין למהוי אדם בלחודוהי
 אעביד לה סמך לקבלה:
 יט וברא יי אלהים מן-ארעא
 כל-חיות ברא וית כל עופא
 דשמיא ואיתה לות אדם למחזי
 מה-יקרי לה וכל די תנה קרי-לה
 אדם נפשא חיתא הוא שמה:
 כ וקרא אדם שמחן לכל-בעירא
 ולעופא דשמיא ולכל חות ברא
 ולאדם לא-אשפח סמך לקבלה:
 כא ורמא יי אלהים שנתא על-
 אדם ודמך ונסיב חדא מעלעוהי
 ומלי בשרא תחותה: כב ובנא יי
 אלהים ית-עלעא דנסיב מן-אדם
 לאתתא ואיתה לות אדם:

רש"י

ופרשהו: "כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם,
 הוא שמו לעולם": (כ-כא) ולאדם לא מצא
 עזר. ויפל ה' אלהים תרדמה. כשהביאן, הביאן
 לפניו כל מין ומין זכר ונקבה, אמר: לכלם יש בן
 זוג, ולי אין בן זוג, מיד: "ויפל": מצלעתיו.
 מסטרי, כמו: "ולצלע המשפן", זהו שאמרו:
 "שני פרצופין נבראו": ויסגר. מקום החתך: ויישן
 ויקח. שלא יראה חתיכת הבשר שממנו נבראת,
 ותבזה עליו: (כב) ויבן. כבנין, רחבה מלמטה
 וקצרה מלמעלה, לקבל הולד, כאוצר של חטים,
 שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה, שלא יכביד
 משאו על קירותיו: ויבן וגו' את הצלע וגו'
 לאשה. להיות אשה, כמו: "ויעש אותו גידעון

(יח) לא-טוב היות וגו'. שלא יאמרו שתי
 רשיות הן, הקדוש ברוך הוא יחיד בעליונים ואין
 לו זוג, וזה בתחתונים ואין לו זוג: עזר כנגדו.
 זכה - עזר, לא זכה - כנגדו להלחם: (יט) ויצר
 וגו' מן האדמה. היא יצירה, היא עשיה האמורה
 למעלה: "ויעש אלהים את חית הארץ וגו'", אלא
 בא ופרש שהעופות נבראו מן הרקק. לפי שאמר
 למעלה, מן המים נבראו, וכאן אמר, מן האדמה
 נבראו, ועוד, למדך פאן, שבשעת יצירתן מיד בו
 ביום הביאם אל האדם לקרות להם שם, ולדברי
 אגדה: יצירה זו, לשון רדוי וכבוש, כמו: "כי
 תצור אל עיר", שכבשן תחת ידו של אדם: וכל
 אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו'. סרסוהו

כג ואמר האדם הוּא זמנא גרמא
מגרמי ובסרא מבסרי לְדא יתקרי
אתתא ארי מבעלא נסיבא דא:
כד על פן ישבוק גבר בית-
משפכי אבוהי ואמה וידבק
באתתה ויהון לבסרא חד:
כה והוּו תרוניהון ערטילאין אדם
ואתתה ולא מתפלמין: א וְחוּיָא
הוּו חפים מכל חות ברא דעבד
י אללים ואמר לאתתא בקושטא
ארי אמר י לא תיכלון מכל
אילן גינתא: ב ואמרת אתתא
לחוּיָא מפירי אילן-גינתא ניכול:
ג ומפירי אילנא די במציעות-
גינתא אמר י לא תיכלון מנה
ולא תקרבון בה דילמא תמותון:
ד ואמר חוּיָא לאתתא לא מות
תמותון: ה ארי גלי קדם-י ארי
ביומא דתיכלון מנה ויתפתחון
ביום אכלכם מִמֶּנּוּ

הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיְבֹאֶהָ אֶל-הָאָדָם כס"י: כג וַיֹּאמֶר
הָאָדָם זֹאת הַפֶּעַם עֵצִים מִעֲצָמַי וּבִשָּׂר
מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לִקְחָהּ
זֹאת כס"י: כד עַל-כֵּן יִעֲזֹב-אִישׁ אֶת-אָבִיו וְאֶת-
אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד כס"י:
כה וַיְהִי שְׁנִיחָם עֲרוּמִים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא
יִתְבַּשְׂשׂוּ כס"י: ג א וְהִנְחֹשׁ הָיָה עָרוֹם מְכַלֵּ
חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר
אֶל-הָאִשָּׁה אַף כִּי-אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ
מִכָּל-עֵץ הַגֶּן כס"י: ב וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל-הִנְחֹשׁ
מִפְּרֵי עֵץ-הַגֶּן נֹאכַל: ג וּמִפְּרֵי הָעֵץ אֲשֶׁר
בְּתוֹךְ-הַגֶּן אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא
תִגְעוּ בוֹ פֶּן-תָּמוּתוּן כס"י: ד וַיֹּאמֶר הִנְחֹשׁ אֶל-
הָאִשָּׁה לֹא-מוֹת תָּמוּתוּן כס"י: ה כִּי יִדַּע אֱלֹהִים כִּי בְיוֹם אָכַלְתֶּם מִמֶּנּוּ

רש"י

מאיזו סבה קפץ הנחש עליהם, ראה אותם ערמים
ועוסקים בתשמיש לעין כל ונתאנה לה: ערום
מכל. לפי ערמתו וגדלתו, היתה מפלתו: "ערום
מכל", "ארור מכל" (בראשית רבה): אף פי-אמר
וגו'. שמא אמר לכם: "לא תאכלו מכל וגו'", ואף
על פי שראה אותם אוכלים משאר פרות, הרבה
עליה דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו
העץ: (ג) ולא תגעו בו. הוסיפה על הצווי, לפיכך
באה לידי גרעון, הוא שנאמר: (משלי ל) "אל-תוסף
על דבריך": (ד) לא-מות תמתון. דחפה עד
שנגעה בו, אמר לה: 'כשם שאין מיתה בנגיעה, כך
אין מיתה באכילה' (בראשית רבה): (ה) פי ידע.
כל אמן שונא בני אמונתו, מן העץ אכל וכרא את
העולם (בראשית רבה): והייתם כאלהים. יוצרי

לאפוד", להיות אפוד: (כג) זאת הפעם. מלמד
שבא אדם על כל בהמה וחייה, ולא נתקרה דעתו
עד שבא על חנה: לזאת יקרא אשה כי מאיש
וגו'. לשון נופל על לשון, מכאן שנברא העולם
בלשון הקדש: (כד) על פן יעזב-איש. רוח
הקדש אומרת פן, לאסור על בני נח את העריות:
לבשר אחד. הולד נוצר על ידי שניהם, ושם נעשה
בשרם אחד: (כה) ולא יתבששו. שלא היו
יודעים דרך צניעות, להבחין בין טוב לרע, ואף על
פי שנתנה בו דעה לקרות שמות, לא נתן בו יצר
הרע עד אכלו מן העץ, ונכנס בו יצר הרע, וידע
מה בין טוב לרע: (א) והנחש הנה ערום. מה
ענן זה לכאן, הנה לו לסמך: "ויעש לאדם
ולאשתו פתנות עור וילבשם"? אלא ללמדך,

וּנְפַקְחוּ עֵינֵיכֶם וְהִייתֶם כְּאֱלֹהִים יִדְעֵי טוֹב
 וְרַע כִּשׁ"י: ו וַתֵּרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמֵאֲכָל
 וְכִי תֹאווֶה-הוּא לְעֵינָיו וְנִחְמַד הָעֵץ לְהִשְׁפִּיל
 וְתִקַּח מִפְּרִיו וְתֹאכַל וְתִתֵּן גַּם-לְאִישָׁה עִמָּה
 וַיֹּאכַל כִּשׁ"י: ז וַתִּפְקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיִּדְעוּ כִּי
 עֵרְמָם הֵם וַיִּתְּפְרוּ עָלֶיהָ תְּאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם
 חֲגֹרֹת כִּשׁ"י: ח וַיִּשְׁמְעוּ אֶת-קוֹל יְהוָה אֱלֹהִים
 מִתְּהִלָּךְ בְּגִן לְרוּחַ הַיּוֹם וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם
 וַאֲשֵׁתוֹ מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגֵּן כִּשׁ"י:
 ט וַיִּקְרָא יְהוָה אֱלֹהִים אֶל-הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ
 אֵיכָה כִּשׁ"י: י וַיֹּאמֶר אֶת-קִלְכֶּךָ שָׁמַעְתִּי בְּגִן
 וַאֲיָרָא כִּי-עֵרַם אָנֹכִי וְאַחְבָּא: יא וַיֹּאמֶר מִי
 הִגִּיד לְךָ כִּי עֵרַם אֶתָּה הֲמוֹן-הָעֵץ אֲשֶׁר

עֵינֵיכוֹן וְתִהְיוֹן כְּרַבְרָבִין סְפִימִין
 בִּין-טַב לְבִישׁ: ו וְחֻזַּת אֶתְתָּא
 אָרִי טַב אֵילָן לְמִיכָל וְאָרִי אָסִי
 הוּא לְעֵינִין וּמְרַגַּג אֵילָנָא
 לְאֶסְתְּכָלָא בַּהּ וְנִסְיַבַּת מֵאִמְבַּה
 וְאָכַלְת וַיִּהְבַּת אַף לְבַעֲלָה עִמָּה
 וְאָכַל: ז וְאֶתְפַּתְחָא עֵינֵי תְרוּיְהוֹן
 וַיִּדְעוּ אָרִי עֲרִטִילָאִין אֵינִין
 וְחִשְׁטוּ לְהוֹן טְרַפִּי תְאִנִין וְעַבְדוּ
 לְהוֹן זְרוּזִין: ח וְשָׁמְעוּ יִתְקַל
 מִימְרָא דִּי אֱלֹהִים מִתְּהִלָּךְ בְּגִינְתָּא
 לְמִנְחָ יוֹמָא וְאִיטְמַר אָדָם וְאֶתְתָּה
 מִן-קָדָם יִי אֱלֹהִים בְּגוֹ אֵילָן-
 גִּינְתָּא: ט וַיִּקְרָא יִי אֱלֹהִים לְאָדָם
 וַאֲמַר לֵיה אֵן אָתָּ: י וַאֲמַר יִתְקַל
 מִימְרָךְ שָׁמַעִית בְּגִינְתָּא וְדַחִילִית
 אָרִי-עֲרִטִילָאִי אָנָּא וְאִיטְמַרִית:
 יא וַאֲמַר מִן חוּי לָךְ אָרִי
 עֲרִטִילָאִי אָתָּ הֲמוֹן אֵילָנָא

רש"י

עולמות: (ו) ותרא האשה. ראתה דבריו של
 נחש והנאו לה והאמינתו (בראשית רבה): כי טוב
 העץ. להיות כאלהים: וכי תאוה-הוא לעינים.
 כמו שאמר לה: "ונפקחו עיניכם": ונחמד
 להשפיל. כמו שאמר לה "יודעי טוב ורע":
 ותתן גם לאישה. שלא תמות היא, ויחיה הוא
 וישא אחרת: גם. לרבות בהמה וחייה:
 (ז) ותפקחנה וגו'. לענן החכמה דבר הפתוח
 ולא לענן ראיה ממש, וסוף המקרא מוכיח:
 וידעו כי עירמם הם. אף הסומא יודע פשהוא
 ערם, אלא מהו "וידעו כי ערמם הם"? מצוה
 אחת היתה בידם ונתערטלו הימנה (בראשית רבה):
 עלה תאנה. הוא העץ שאכלו ממנו, בדבר
 שנתקלקלו, בו נתקנו (סנהדרין ע), אבל שאר
 העצים מנעום מלטל עליהם, ומפני מה לא
 נתפרסם העץ? שאין הקדוש ברוך הוא חפץ
 להונות בריה, שלא יכלימוהו ויאמרו: זהו

שלקה העולם על ידו' (מדרש רבי תנחומא):
 (ח) וישמעו. יש מדרשי אגדה רבים, וכבר
 סדרום רבותינו על מכונם בבראשית רבה ובשאר
 מדרשות, ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא,
 ולאגדה המישבת דברי המקרא דבר דבור על
 אפניו: וישמעו. מה שמעו? שמעו את קול
 הקדוש ברוך הוא, שהיה מתהלך בגן: לרוח
 היום. לאותו רוח שהשמש באה משם (ספרים
 אחרים: לשם, ודו"ק כי כן עקר), וזו היא
 מערבית, שלפנות ערב חמה במערב, והם (שם
 לח) סרחו בעשירית: (ט) איפה. יודע היה היכן
 הוא, אלא לכנס עמו בדברים, שלא יהא נבהל
 להשיב אם יענישהו פתאם (בראשית רבה). וכן
 בקין אמר לו: (בראשית ד) "אי הבל אחיד"? וכן
 בבלעם: (במדבר כב) "מי האנשים האלה עמך"?
 לכנס עמקם בדברים, וכן בחזקיהו, בשלוחי
 מרודך בלאדן (ישעיה לט): (יא) מי הגיד

צויתך לבלתי אכל ממנו אכלת כס"י: יב ויאמר
 האדם האשה אשר נתתה עמדי הוא נתנה
 לי מן העץ ואכל כס"י: יג ויאמר יהוה אלהים
 לאשה מה זאת עשית ותאמר האשה הנחש
 השיאני ואכל כס"י: יד ויאמר יהוה אלהים |
 אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה מכל
 הבהמה ומכל חית השדה על גחונך תלך
 ועפר תאכל כל ימי חיך כס"י: טו ואיבה |
 אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה
 הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב כס"י: ס
 טז אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך
 והרנך בעצב תלדי בנים ואל אישך
 תשוקתך והוא ימשל בך כס"י: ס ז ולאדם
 אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ

דפקדתך בדיל דלא למיכל מנה
 אכלת: יב ואמר האדם אתתא
 דיהבת עמי היא יהבת לי מן
 אילנא ואכלית: יג ואמר יי
 אלהים לאתתא מה דא עבדת
 ואמרת אתתא חווא אטעינית
 ואכלית: יד ואמר יי אלהים
 לחווא ארי עבדת דא ליט את
 מכל בעירא ומכל חות ברא על
 מעד תיזיל ועפרא תיכול כל
 יומי חיך: טו ודכבו אשוי בינך
 ובין אתתא ובין בנך ובין בנהה
 הוא יהי דכיר לך מה דעבדת לה
 מלקדמין ואת תהי נטיר לה
 לסופא: טז לאתתא אמר אסגאה
 אסגי צעריכי ועדויכי בצער
 תלדי בנין ולות בעלך תהא
 תאובתיך והוא ישלט בך:
 ז ולאדם אמר ארי קבילת
 למימר אתתך ואכלת מן אילנא
 די פקידתך למימר לא תיכול

רש"י

ויודעות לפתות את בעליהן, לפיכך: "ואיבה
 אשית": ישופך. (סוטה ט) כפתך, כמו: (דברים ט)
 "ואכת אותו" ותרגומו: וישפית תהי: ואתה
 תשופנו עקב. לא יהא לך קומה ותשכנו בעקבו,
 ואף משם תמיתנו, ולשון 'תשופנו', כמו: (ישעיה
 מ) "נשף בָּהֶם", כשהנחש בא לנשף הוא נושף
 כמין שריקה. ולפי שהלשון נופל על הלשון, כתב
 לשון נשיפה בשניהם: (טז) עצבונך. זה צער
 גדול בנים: והרנך. זה צער העבור: בעצב תלדי
 בנים. זה צער הלדה: ואל אישך תשוקתך.
 לתשמיש, ואף על פי כן אין לך מצח לתבעו בפה,
 אלא "הוא ימשל בך", הכל ממנו ולא ממך:
 תשוקתך. תאותך, כמו: (ישעיה כט) "ונפש
 שוקקה": (יז) ארוחה האדמה בעבורך. תעלה
 לך דברים ארוכים, כגון: זבובים, ופרעושים

לך. מאין לך לדעת מה בשת יש בעומד ערם?:
 המן העץ. בתמיהה: (יב) אשר נתתה עמדי.
 (ע"ז ה) כאן כפר בטובה: (יג) השיאני. הטעני,
 כמו: (ישעיה לו) "אל ישיא לכם חזקיהו": (יד) כי
 עשית זאת. מפאן שאין מהפכים בזכותו של
 מסית, שאלו שאלו: למה עשית זאת? הנה לו
 להשיב: דברי הרב ודברי התלמיד, דברי מי
 שומעין? (סנהדרין כט): מכל הבהמה ומכל חית
 השדה. אם מבהמה נתקלל, מחיה לא כל שכן?
 העמידו רבותינו מדרש זה במסכת בכורות (דף ח),
 ללמד שימי עבורו של נחש שבע שנים: על גחונך
 תלך. רגלים היו לו ונקצצו: (טו) ואיבה אשית.
 אתה לא נתפונת אלא שימות אדם, כשיאכל הוא
 תחלה, ותשא את חנה, ולא באת לדבר אל חנה
 תחלה, אלא לפי שהנשים דעתן קלות להתפתות

אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אַרְוֶרָה
הָאֲדָמָה בְּעִבּוּרְךָ בְּעִצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כֹּל יְמֵי
חַיֶּיךָ כִּי י: וְקוֹץ וְדַרְדַּר תִּצְמִיחַ לְךָ וְאִכְלַתְ
אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה כִּי: יט בְּזַעַת אֶפְיֶיךָ תֹאכַל
לֶחֶם עַד שׁוֹבֶיךָ אֶל־הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לִקְחַתְ
כִּי־עֵפֶר אֶתָּה וְאֶל־עֵפֶר תָּשׁוּב כִּי: כ וַיִּקְרָא
הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הוּא הִיְתָה אִם
כָּל־חַי כִּי: כא וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים לָאָדָם
וְלִאִשְׁתּוֹ כַּתְּנוֹת עֹזר וַיְלַבְּשֵׁם כִּי: פ רַבִּיעִי
כב וַיֹּאמֶר אֵלֹהִים הֵן הָאָדָם הוּא כְּאֶחָד
מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וְרַע וְעַתָּה אֶפְנֶי־שִׁלַּח יָדוֹ
וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וַחֲיֵי לְעַלְמֵי: כג
כג וַיִּשְׁלַחֵהוּ יְהוָה אֱלֹהִים מִגֶּן־עֵדֶן לְעִבְדֵי

מגה ליטא ארעא בְּדִילְךָ בְּעַמֵּל
תִּיכְלִינָה כֹּל יוֹמֵי חַיֶּיךָ:
יח וְכוּבִין וְאַטְדִּין תִּצְמַח לְךָ
וְתִיכּוֹל יְתַּ עֲסָבָא דְחִקְלָא:
יט בְּזַעַתָּא דְאַפְךָ תִּיכּוֹל לְחַמָּא
עַד דְּתִיתּוּב לְאַרְעָא דְמִנְהָ
אֲתִבְרִיתָא אַר־יִעֲפֹרָא אֲתָ וְלַעֲפֹרָא
תִּתּוּב: כ וַיִּקְרָא אָדָם שֵׁם אֶתְתָּה
חַוָּה אֲרִי הִיא הִוַּת אִמָּא דְכָל בְּנֵי
אֲנָשָׁא: כא כַּא וְעַבְדֵי יְיָ אֱלֹהִים
לְאָדָם וְלִאֶתְתָּה לְכוּשִׁין דִּיקָר
עַל־מִשְׁךָ בְּשָׂרִיהוֹן וְאַלְבִּישֶׁנּוּךָ:
כב וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָאָדָם הוּא
יְחִידִי בְּעַלְמָא מִגַּה לְמִידַע טַב
וּכְיִשׁ וּכְעַן דִּילְמָא יוֹשִׁיט יָדָהּ
וַיִּסַּב אֶף מֵאִילָן חַיָּא וַיִּכּוֹל וַיְחַיֵּי
לְעַלְמֵי: כג וְשִׁלַּחֵהּ יְיָ אֱלֹהִים
מִגֶּן־עֵדֶן דְּעַדָּן לְמַפְלַח בְּאַרְעָא

רש"י

מִצָּא עֹזר כְּנִגְדּוֹ. לְפִיכָף: "וַיִּפְלַח... תְּרַדְמָה", וְעַל
יְדֵי שְׁכַתּוֹב: "וַיְהִי־יּוֹם שְׁנִיָּהּ עָרוּמִים", סְמַךְ לּוֹ פֶּרֶשֶׁת
הַנְּחֻשׁ, לְהוֹדִיעַךָ שְׁמַתּוֹךָ שְׂרָאָה אוֹתָם עָרוּמִים וְרָאָה
אוֹתָם עָרוּמִים בְּתַשְׁמִישׁ, נִתְאַוָּה לָהּ וּכְאֵל עֲלִיָּהּ
בְּמַחְשָׁבָה וּבְמִרְמָה: חַוָּה. נוֹפֵל עַל לְשׁוֹן חַיָּה,
שְׁמַחְיָה אֶת וְלְדוֹתֶיהָ, כְּאִשֶּׁר תֹּאמַר (קֹהֶלֶת ב כב):
"מָה הוּא לְאָדָם" בְּלִשׁוֹן חַיָּה: (כא) כְּתַנּוֹת עֹזר.
יֵשׁ דְּבָרֵי אֲגָדָה אוֹמְרִים: חֲלָקִים כְּצַפְרָן הָיוּ
מְדַבְּקִים עַל עוֹרָן, וַיֵּשׁ אוֹמְרִים: דְּבַר הַבָּא מִן
הָעוֹר, כְּגוֹן צִמְרֵי הָאֲרָנְבִים שֶׁהוּא רַךְ וְחַם, וְעָשָׂה
לָהֶם כְּתַנּוֹת מִמֶּנּוּ: (כב) חַיָּה כְּאֶחָד מִמֶּנּוּ. הָרִי
הוּא יְחִיד בְּתַחְתּוֹנִים, כְּמוֹ שְׂאֵנֵי יְחִיד בְּעֲלִיוֹנִים,
וּמָה הִיא יְחִידָתָהּ? "לְדַעַת טוֹב וְרַע", מָה שְׂאֵין בֶּן
בְּבִהְמָה וְחַיָּה: וְעַתָּה פְּנֵי־יִשְׁלַח יָדוֹ וְגוֹ'. וּמִשְׁיַחְיָה
לְעוֹלָם, הָרִי הוּא קְרוֹב לְהַטְעוֹת הַבְּרִיּוֹת אַחֲרָיו,
וְלוֹמַר אֶף הוּא אֵלּוּהַ. וַיֵּשׁ מְדַרְשֵׁי אֲגָדָה, אֲכַל אֵין

וּנְמָלִים. מְשַׁל לְיוֹצֵא לְתַרְבוֹת רַעָה, וְהַבְּרִיּוֹת
מְקַלְלוֹת שְׂדִים שְׁיִנֵּק מֵהֶם: (יח) וְקוֹץ וְדַרְדַּר
תִּצְמִיחַ לְךָ. הָאֲרֵץ, כְּשֶׁתִּזְרַעְנָה מִיְּנֵי זְרַעִים, תִּצְמִיחַ
קוֹץ וְדַרְדַּר, קוֹנְדֵס וְעַבְבִּיּוֹת, וְהֵן נֹאכְלִים עַל יְדֵי
תְּקוּן (בִּיצֵה לֹד): וְאִכְלַתְ אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה. וּמָה
קָלְלָהּ הִיא זו, וְהִלָּא בְּבִרְכָה נֹאמַר לוֹ: "הִנֵּה נִתְתִּי
לְכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע וְגוֹ"? אֵלָּא מָה אָמַר
כְּאֵן בְּרֹאשׁ הָעִנְיָן: "אַרְוֶרָה הָאֲדָמָה בְּעִבּוּרְךָ
בְּעִצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה", וְאַחַר הָעִצְבוֹן: "וְקוֹץ וְדַרְדַּר
תִּצְמִיחַ לְךָ", כְּשֶׁתִּזְרַעְנָה קִטְנִיּוֹת, אוֹ יְרִקוֹת גִּנְהָ,
הִיא תִצְמִיחַ לְךָ קוֹצִים, וְדַרְדְּרִים וְשְׂאֵר עֵשְׂבֵי
הַשָּׂדֶה, וְעַל כְּרַחֲךָ תֹאכְלֶם: (יט) בְּזַעַת אֶפְיֶיךָ.
לְאַחַר שְׁתַּטְרִיחַ בּוֹ הַרְבֵּה: (כ) וַיִּקְרָא הָאָדָם.
חַוָּה הַכְּתוּב לְעִנְיָנוּ הָרִאשׁוֹן: "וַיִּקְרָא הָאָדָם
שְׁמוֹת", וְלֹא הִפְסִיק אֵלָּא לְלַמְּדֵךְ שֶׁעַל יְדֵי קְרִיאַת
שְׁמוֹת נִזְדוּגָה לּוֹ חַוָּה, כְּמוֹ שְׁכַתּוּב "וְלִאָדָם לֹא

דאיתברי מפתן: כד ותרין ית
 אדם ואשרי מלקדמין לגינתא
 דעדן ית פרוביא וית שגון חרבא
 דמתהפכא למיטר ית אורח אילן
 חייא: א ואדם ידע ית חוה
 אתתה ועדיאת וילידת ית-
 קין ואמרת קניתי גברא (מן)
 קדם י: ב ואוסיפת למילד ית-
 אחוהי ית-הבל וחוה הבל רעי
 ענא וקין הוה פלח בארעא:
 ג וחוה מסוף יומין ואיתי קין
 מאבא דארעא תקרבתא קדם י:
 ד והבל איתי אף-הווא מבפירי
 ענה ומשמנהון והות רעוא מן-
 קדם יי להבל ולקורבנה:
 ה ולקין ולקורבנה לא הות רעוא
 ותקף לקין לחדא ואתכבישו
 אפוהי: ו ואמר יי לקין למא
 תקיף לך ולמא אתכבישו אפיך:
 ז הלא אם תיטיב עובדך ישתבק
 לך ואם-לא תיטיב עובדך ליום
 דינא חטאת נטיר ודעתיד

את-האדמה אשר לקח משם: כד ויגרש את-
 האדם וישכן מקדם לגן-עדן את-הפרדים
 ואת להט החרב המתהפכת לשמר את-דרך
 עץ החיים כס"י: ס ד א והאדם ידע את-חוה
 אשתו ותהר ותלד את-קין ותאמר קניתי
 איש את-יהוה כס"י: ג ותסף ללדת את-אחיו
 את-הבל ויהי-הבל רעה צאן וקין היה עבד
 אדמה כס"י: ג ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי
 האדמה מנחה ליהוה כס"י: ד והבל הביא גם-
 הוא מבכרות צאנו ומחלבהן וישע יהוה
 אל-הבל ואל-מנחתו כס"י: ה ואל-קין ואל-
 מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפלו פניו:
 ו ויאמר יהוה אל-קין למה חרה לך ולמה
 נפלו פניך: ז הלא אם-תיטיב שאת ואם לא
 תיטיב לפתח חטאת רבץ ואלריך תשוקתו

רש"י

נולדה עם קין, ועם הבל נולדו שנים, לכך נאמר
 "ותסף" (בראשית רבה): (ב) רעה צאן. לפי
 שנתקללה האדמה פרש לו מעבודתה: (ג) מפרי
 האדמה. מן הגרוע, ויש אגדה שאומרת: זרע
 פשתן היה. (דבר אחר: מפרי, מאיזה שבא לידו,
 לא טוב ולא מבחר): (ד) וישע. ויפן, וכן: "ואל
 מנחתו לא שעה", לא פנה, וכן "ואל ישעו", לא
 יפנו, וכן: (איוב יד) "שעה מעליו", פנה מעליו:
 וישע. ירדה אש ולחכה מנחתו: (ז) הלא אם
 תיטיב. פתגמו פרושו: לפתח חטאת רבץ.
 לפתח קברך חטאך שמור: ואלריך תשוקתו. של
 חטאת, הוא יצר הרע, תמיד שוקק ומתאנה
 להכשילך: ואתה תמשלבו. אם תרצה, תתגבר

מישבין על פשוטו: (כד) מקדם לגן עדן.
 במזרחו של גן עדן, חוץ לגן: את-הפרדים.
 מלאכי חבלה: החרב המתהפכת. ולה להט לאים
 עליו מלפנס עוד לגן. פתגום להט, שגון, כמו שלף
 שגנא, ובלשון לע"ז לאמ"ה (קלינגט), ומדרשי
 אגדה יש, ואני איני בא אלא לפשוטו:
 (א) והאדם ידע. כבר קדם הענין של מעלה
 קדם שחטא ונטרד מגן עדן, וכן ההריון והלדה,
 שאם כתוב "וידע אדם", נשמע שלאחר שנטרד
 היו לו בנים: קין. על שם "קניתי": את ה'. כמו
 עם ה', כשבא אותי ואת אישי, לבדו בראנו, אבל
 בזה, שתפס אנו עמו (נדה לא): את-קין את-אחיו
 את-הבל. ג' אתים רבויים הם, מלמד שתאומה

לֹא תִפְרָעַא מִנָּךְ אִם לֹא תִתּוּב וְאִם
תִּתּוּב יִשְׁתַּבַּק לָךְ: ח וַיֹּאמֶר קִיִּן
לְהֵבֶל אַחֻוּי וְהָיָה בְּמַהוּיָהוּן
בְּחִקְלָא וְקָם קִיִּן בְּהֵבֶל אַחֻוּי
וְקִטְלָה: ט וַיֹּאמֶר יי לְקִיִּן אֵן הֵבֶל
אַחֻוּךְ וַיֹּאמֶר לֹא יִדְעֵנָא הֲנִטֵּר אַחֻי
אַנָּא: י וַיֹּאמֶר מָה עֲבָדְתָּא קַל דָּם
זִרְעִין דְּעִתִּידִין לְמַפְק מִן אַחֻוּךְ
קִבְלִין קִדְמִי מִן אַרְעָא: יא וַיִּכְעַן
לִיט אֶת מִן אַרְעָא דְּפִתְחַת יַת
פּוּמָה וְקִבְלִילַת יַת דְּמָה דְּאַחֻוּךְ מִן
יָדְךָ: יב אַרִי תִפְלַח בְּאַרְעָא לֹא
תוּסִיף לְמַתָּן חִילָה לָךְ מִטְּלִטֵּל
וְגַלִּי תְהִי בְּאַרְעָא: יג וַיֹּאמֶר קִיִּן
קִדְם יי סְגִי חוֹכִי מִלְּמַשְׁבַּק:
יד הָא תְּרִיכְתָּא יְתִי יוֹמָא־דִּין
מִעַל אִפִּי אַרְעָא וּמִן קִדְמָךְ לִית
אַפְשָׁר לְאַטְמָרָא וְאַחֻי מִטְּלִטֵּל
וְגַלִּי בְּאַרְעָא וְיִהִי כָל דִּישְׁכַּחְנִי
יִקְטְלִינִי: טו וַיֹּאמֶר לָהּ יי לְכִן

וְאַתָּה תִּמְשָׁל-בּוֹ כְּשׁ"י: ח וַיֹּאמֶר קִיִּן אֶל-הֵבֶל
אָחִיו וַיְהִי בְּהִיּוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיִּקָּם קִיִּן אֶל-הֵבֶל
אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ כְּשׁ"י: ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-קִיִּן אִי
הֵבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי הִשְׁמַר אָחִי
אֲנִכִי כְּשׁ"י: י וַיֹּאמֶר מָה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמִי אָחִיךָ
צִעֲקִים אֵלַי מִן-הָאֲדָמָה כְּשׁ"י: יא וְעַתָּה אָרוּר
אַתָּה מִן-הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת-פִּיהָ
לְקַחַת אֶת-דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדְךָ כְּשׁ"י: יב כִּי תֵעַבֵד
אֶת-הָאֲדָמָה לֹא-תֹסֵף תִּתֶּן-כֹּחָהּ לָךְ נֶעַ וְנָד
תְּהִיָּה בָאָרֶץ כְּשׁ"י: יג וַיֹּאמֶר קִיִּן אֶל-יְהוָה גְּדוֹל
עוֹנֵי מַנְשׂוֹא כְּשׁ"י: יד הֵן גִּרְשַׁת אֹתִי הַיּוֹם מִעַל
פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפְּנֵיךְ אֶסְתֵּר וְהִיִּיתִי נֶעַ וְנָד
בָּאָרֶץ וְהִיָּה כָל-מִצְאֵי יַהַרְגֵנִי: טו וַיֹּאמֶר לוֹ

רש"י

מַנְשׂוֹא. בְּתַמִּיחָה, אֶתָּה טוֹעֵן עֲלִיּוֹנִים וְתַחְתּוֹנִים,
וְעוֹנֵי אִי אֶפְשָׁר לָךְ לְטַעֵן? (ב"ר): (טו) לְכִן
כָּל-הַרְגַּ קִיִּן. זֶה אֶחָד מִן הַמִּקְרָאוֹת שֶׁקָּצְרוּ
דְּבָרֵיהֶם, וְרָמְזוּ וְלֹא פָּרְשׁוּ: "לְכִן כָּל-הַרְגַּ קִיִּן",
לְשׁוֹן גְּעָרָה, כִּהַ יַעֲשֶׂה לוֹ כֶּף וְכֶף עָנְשׁוּ, וְלֹא פָּרַשׁ
עָנְשׁוּ: שְׂבַעֲתִים יָקָם. אֵינִי רוֹצֵה לְהַנְקָם מִקִּיִּן
עֲכָשׁוּ, לְסוּף שְׂבַעֲהַ דּוֹרוֹת אֲנִי נוֹקֵם נִקְמַתִי מִמֶּנּוּ,
שֶׁיַּעֲמֵד לְמֶךְ מִבְּנֵי בְּנֵי וַיַּהַרְגֵהוּ, וְסוּף הַמִּקְרָא
שֶׁאָמַר: "שְׂבַעֲתִים יָקָם", וְהוּא נִקְמַת הֵבֶל מִקִּיִּן.
לְמַדְנֵהוּ שֶׁתַּחֲלַת הַמִּקְרָא לְשׁוֹן גְּעָרָה הִיא שְׁלֹא תִּהְיֶה
בְּרִיָּה מִזִּיקְתּוֹ, וְכִיּוֹצֵא בּוֹ (שְׁמוּאֵל ב ה): "וַיֹּאמֶר דָּוִד
כָּל מִכָּה יְבוּסִי וַיִּגַּע בְּצַנּוֹר", וְלֹא פָּרַשׁ מָה יַעֲשֶׂה
לוֹ, אֲבָל דְּבַר הַפְּתוּב בְּרָמְזוֹ, "כָּל מִכָּה יְבוּסִי וַיִּגַּע
בְּצַנּוֹר וַיִּקְרַב אֶל הַשַּׁעַר וַיִּכְבְּשֵׁנּוּ, וְאֵת הָעוֹרִים
וְגו'", וְגַם אוֹתָם יָכָה, עַל אֲשֶׁר אָמְרוּ: 'הָעוֹר
וְהַפֶּסֶס לֹא יָבֵא אֶל תּוֹךְ הַבַּיִת', הַמִּכָּה אֶת אֱלוֹהִי,

עֲלָיו: (ח) וַיֹּאמֶר קִיִּן. נִכְנָס עִמּוֹ בְּדַבְרֵי רִיב
וּמִצָּה, לְהַתְּעוֹלֵל עֲלָיו לְהַרְגּוֹ, וַיֵּשׁ בְּזֶה מִדְּרָשִׁי
אֲגָדָה, אִךְ זֶה יִשׁוּבוּ שֶׁל מִקְרָא: (ט) אִי הֵבֶל
אָחִיךָ. לְהַכְנִס עִמּוֹ בְּדַבְרֵי נַחַת, אוֹלֵי יִשׁוּב, וַיֹּאמֶר:
'אֲנִי הַרְגַּתִּי וְחִטַּאתִי לָךְ': לֹא יִדְעַתִּי.
נַעֲשֶׂה כְּגוֹנֵב דַּעַת הָעֲלִיּוֹנָה: הִשְׁמַר אָחִי. לְשׁוֹן
תַּמָּה הוּא, וְכִן כָּל ה"א הַנִּקְוָה בְּחִטָּף פֶּת"ח:
(י) דְּמִי אָחִיךָ. דְּמִי וְדָם זִרְעִיּוֹתָיו. דְּבַר אַחֵר,
שֶׁעָשָׂה בּוֹ פְּצָעִים הַרְבֵּה, שְׁלֹא הָיָה יוֹדֵעַ מֵהִיכֵן
נִפְשׁוֹ יוֹצֵאָה (סְנַהֲרִין לו): (יא) מִן הָאֲדָמָה. יוֹתֵר
מִמָּה שֶׁנִּתְקַלְלָה הִיא כְּכֹר בְּעוֹנָה, וְגַם כְּזוֹ הוֹסִיפָה
לְחַטֵּא: אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת-פִּיהָ לְקַחַת אֶת-דְּמֵי
אָחִיךָ וְגו'. וְהִנְנִי מוֹסִיף לָהּ קִלְלָה אֲצִלְךָ: "לֹא
תֹסֵף תִּתֶּן-כֹּחָהּ" (סְפָרִים אַחֲרִים: הַכֹּל דְּבוּר אֶחָד,
מ"מִן הָאֲדָמָה" עַד כְּאֵן): (יב) נֶעַ וְנָד. אֵינִן לָךְ
רְשׁוֹת לְדוֹר בְּמִקּוֹם אֶחָד: (יג) גְּדוֹל עוֹנֵי

כַּל-קָטִיל קִינָה לְשֹׁבְעָא דְרִין
 יתְפַרַע מִנָּה וְשׁוּי יִי לְקִינָה אֶתָּא
 בְּדִיל דְּלֹא לְמַקְטִיל יִתָּה כַּל
 דִּישְׁכַּחְנָה: טו וַיִּנְפֹק קִינָה מִן קָדָם
 יִי וַיִּתֵּיב בְּאַרְעָא גְּלִי וּמַטְלִטִל
 דִּתְהוּ עֲבִידָא עֲלוּהִי מִלְּקַדְמִין
 דִּגִּינְתָא דְעֵדָן: יז וַיִּדַע קִינָה יִת
 אֶתְתָּה וְעַדִּיאֵת וַיִּלְיֵדֵת יִת חֲנוּךְ
 וַהֲוָה בְּנֵי קַרְתָּא וַיִּקְרָא שְׁמָא
 דְקַרְתָּא כְּשׁוּם בְּרָה חֲנוּךְ:
 יח וְאֶתְיֵלִיד לְחֲנוּךְ יִת עֵירָד
 וְעֵירָד אֹלִיד יִת מְחַוְיָאֵל
 וּמְחַוְיָאֵל אֹלִיד יִת מְתוּשָׁאֵל
 וּמְתוּשָׁאֵל אֹלִיד יִת לְמָךְ:
 יט וַיִּנְסִיב לָהּ לְמָךְ תְּרַתִּין נָשִׁין

יְהוָה לָכֵן כָּל-הֲרֹג קִינָה שְׁבַע־תִּים יָקָם וַיִּשָּׂם
 יְהוָה לְקִינָה אֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת-אֹתוֹ כָּל-
 מִצָּאוֹ כִּשׁ"י: טו וַיֵּצֵא קִינָה מִלְּפָנָי יְהוָה וַיֵּשֶׁב
 בְּאַרְץ-נֹד קַדְמַת-עֵדָן כִּשׁ"י: יז וַיִּדַע קִינָה אֶת-
 אֶשְׁתּוֹ וַתְּהַר וַתֵּלֶד אֶת-חֲנוּךְ וַיְהִי בְנֵה עֵיר
 וַיִּקְרָא שֵׁם הָעֵיר כְּשֵׁם בְּנוֹ חֲנוּךְ כִּשׁ"י: יח וַיֵּלֶד
 לְחֲנוּךְ אֶת-עֵירָד וְעֵירָד יָלַד אֶת-מְחַוְיָאֵל
 וּמְחַוְיָאֵל יָלַד אֶת-מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל יָלַד
 אֶת-לְמָךְ כִּשׁ"י: חֲמִישִׁי יִת וַיִּקְחָהּ לּוֹ לְמָךְ שְׁתֵּי נָשִׁים
 שֵׁם הָאֶחָת עֵדָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית צִלָּה כִּשׁ"י:

כִּשׁ"י

שֶׁהוּא אֹמֵר בְּזֵכֶר 'הוֹלִיד', וַיֵּשׁ מְקוֹם שֶׁהוּא
 אֹמֵר 'יָלַד', שֶׁהִלְדָּה מִשְׁמֵשֶׁת שְׁתֵּי לְשׁוֹנוֹת:
 לְדַת הָאִשָּׁה, נִישְׁטֵר"א בְּלַע"ז, וְזָרִיעַת תּוֹלְדוֹת
 הָאִישׁ, אִינְזִינְד"ר בְּלַע"ז. כִּשֶׁהוּא אֹמֵר 'הוֹלִיד',
 בְּלִשׁוֹן הַפְּעִיל, מְדַבֵּר בְּלִדַת הָאִשָּׁה: פְּלוּנִי
 הוֹלִיד אֶת אֶשְׁתּוֹ, בֵּן אוֹ בַת, וְכִשֶׁהוּא אֹמֵר
 'יָלַד', מְדַבֵּר בְּזָרִיעַת הָאִישׁ, וְהוּא בְּלַע"ז
 אִינְזִינְדֵר"ר: (יט) וַיִּקַּח לּוֹ לְמָךְ. לֹא הָיָה
 לוֹ לְפָרֵשׁ כֹּל זֶה, אֲלֵא לְמַדְנֵה מִסּוּף הָעֲנִיָּן
 שְׁקִיָּם הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא הַכְּתוּבָה שְׁאָמַר:
 "שְׁבַע־תִּים יָקָם קִינָה", וְעַמַּד לְמָךְ לְאַחַר שֶׁהוֹלִיד
 בְּנִים וְעָשָׂה דוֹר שְׁבִיעִי וְהֲרֹג אֶת קִינָה, זֶהוּ
 שְׁאָמַר "כִּי אִישׁ הֲרֹגְתִי לְפָצְעִי וְגו'" שְׁתֵּי
 נָשִׁים. (כ"ד) כִּי הָיָה דְרָכָן שֶׁל דוֹר הַמְּבוּל:
 אַחַת לְפָרְיָה וּרְבִיָּה וְאַחַת לְתַשְׁמִישׁ, זֹה שֶׁהִיא
 לְתַשְׁמִישׁ מִשְׁקָה כּוּס שֶׁל עֲקָרִין (סְפָרִים אַחֲרִים
 אִינוֹ), בְּדִי שְׁתַּעְקֶר, וּמְקַשְׁטֵת כְּכֹלָה וּמְאֲכִילָה
 מְעַדְנִים, וְחֲבַרְתָּה נְזוּפָה וְאַבְלָה כְּאַלְמָנָה. וְזֶהוּ
 שְׁפָרֵשׁ אִיּוֹב (כ"ד כ"א): "רוּעָה עֲקָרָה לֹא תֵלֵד,
 וְאַלְמָנָה לֹא יֵיטִיב", כְּמוֹ שְׁמִפְרָשׁ בְּאַגְדַת חֶלֶק:
 עֲדָה. הִיא שֶׁל פְּרִיָּה וּרְבִיָּה, עַל שֵׁם שְׁמַגְנָה
 עֲלִיו וּמוֹסְרַת מְאָצְלוֹ (סְפָרִים אַחֲרִים: מִמְּאָכְלוֹ).
 עֲדָה תְּרַגְוִים שֶׁל סוּרָה: צִלָּה. הִיא שֶׁל

אֲנִי אֶעֱשֶׂנוּ רֹאשׁ וְשֵׁר, כְּאֵן קֶצֶר דְּכָרִיו, וּבְדָבְרֵי
 הַיָּמִים א' (יא ו) פֶּרֶשׁ יְהִיָּה לְרֹאשׁ וּלְשֵׁר: וַיִּשָּׂם
 ה' לְקִינָה אֹת. חֶקֶק לוֹ אֹת מִשְׁמוֹ בְּמִצְחוֹ,
 (סְפָרִים אַחֲרִים): "כָּל מוֹצְאֵי יְהֲרַגְנִי", הַבְּהֵמוֹת
 וְהַחַיּוֹת, אֲכָל בְּנֵי אָדָם עֲדִין לֹא הָיוּ שְׁיִירָא
 מֵהֶם, רַק אֲבִיו וְאִמּוֹ, וּמֵהֶם לֹא הָיָה יָרָא
 שְׁיִהְרַגוּהוּ, אֲלֵא אָמַר: עַד עַכְשָׁו הָיָה פְּתוּדִתִּי
 עַל כָּל הַחַיּוֹת, כְּמוֹ שְׁכָתוּב: "וּמוֹרָאֲכֶם וְגו'",
 וְעַכְשָׁו, בְּשִׁבְלֵי עוֹן זֶה לֹא יִירָאוּ מִמֶּנִּי הַחַיּוֹת
 וְיִהְרַגוּנִי, מִיָּד: "וַיִּשָּׂם ה' לְקִינָה אֹת", הַחֲזִיר
 מוֹרָאוֹ עַל הַכֹּל: (טז) וַיֵּצֵא קִינָה. יָצָא
 בְּהַכְּנָעָה, כְּגוֹנֵב דַּעַת הָעֲלִיּוֹנָה: בְּאַרְץ נֹד.
 בְּאַרְץ שְׁפֵל הַגּוֹלִים נָדִים שֵׁם: קַדְמַת עֵדָן. שֵׁם
 גְּלָה אֲבִיו כְּשֶׁגָּרֵשׁ מִגֵּן עֵדָן, שְׁנֵאֲמַר: "וַיִּשְׁכַּן
 מִקְדָּם לְגֵן עֵדָן וְגו'", לְשִׁמְרָת אֶת שְׁמִירַת דְּרָף
 מְבוֹא הַגֵּן, שֵׁשׁ לְלַמֵּד שֶׁהָיָה אָדָם שֵׁם, וּמְצִינּוֹ
 רוּחַ מְזַרְחִית קוֹלְטֵת בְּכָל מְקוֹם אֶת הַרוּצְחָיִם,
 שְׁנֵאֲמַר: (דְּבָרִים ד') "אֲזוּ יְבַדִּיל מֹשֶׁה וְגו' מְזַרְחָה
 שְׁמֵשׁ". דְּבָר אַחֲרָה: "בְּאַרְץ נֹד", כָּל מְקוֹם
 שֶׁהִלָּךְ הָיְתָה הָאֲרֶץ מְזוּדְעוּזַת תַּחְתָּיו, וְהַבְּרִיּוֹת
 אֹמְרִים: "סוּרוּ מְעֲלִיו, זֶהוּ שֶׁהֲרֹג אֶת אֲחִיו":
 (יז) וַיְהִי. קִינָה בְּנֵה עֵיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעֵיר
 לְזֵכֶר בְּנוֹ חֲנוּךְ: (יח) וְעֵירָד יָלַד. יֵשׁ מְקוֹם

כ וַתֵּלֶד עֵדָה אֶת־יִבְל הוּא הָיָה אָבִי יֵשֶׁב
 אֱהֶל וּמִקְנָה כס"י: כא וְשֵׁם אָחִיו יוֹבֵל הוּא הָיָה
 אָבִי כָל־תַּפֵּשׁ בְּנֹר וְעוֹגֵב: כב וַצֵּלָה גַם־הוּא
 יֵלְדָה אֶת־תּוֹבֵל קִין לְמִישׁ כָּל־חַרֵּשׁ נְחֻשֶׁת
 וּבְרֹזֶל וְאַחֹת תּוֹבֵל־קִין נַעֲמָה כס"י: ששי
 כג וַיֹּאמֶר לְמֶדָה לְנִשְׂיֵי עֵדָה וַצֵּלָה שְׁמַעַן קוֹלִי
 נִשְׂי לְמֶדָה הָאֻנָּה אִמְרָתִי כִּי אִישׁ הֲרַגְתִּי
 לְפַצְעֵי וַיֵּלֶד לְחַבְרָתִי כס"י: כד כִּי שִׁבְעָתַיִם

שום חד עדה ושום תניחא צלה: כ וילידת עדה ית יבל הוא הוה רבהון דכל דיתבי משפנין ומרי בעיר: כא ושום אחוהי יובל הוא הוה רבהון דכל דמנגן על פום נבלא ידעי זמר פנורא ואבובא: כב וצלח גם הוא הוה רבהון דכל דעבידת נחשא ופרזלא ואחתה דתובל קין נעמה: כג ואמר למד לנשוי עדה וצלח שמען קלי נשי למד אציחא לממרי לא גברא קטלית

דבדילה אנא סביל חובי ואף לא עולימא חבלית דבדילה ישתיצי זרעי: כד ארי לשבעא דרין איתלין

רש"י

והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפיסן: שמען קולי. להשמע לי לתשמיש: וכי איש אשר הרגתי, לפצעי הוא נהרג, וכי אני פצעתי מזיד, שיהא הפצע קרוי על שמי? וילד אשר הרגתי, לחברתי נהרג? כלומר על ידי חברתי, בתמיהה. והלא שוגג אני ולא מזיד, לא זהו פצעי ולא זהו חברתי: פצע. מפת חרב, או חץ, מקאדור"ה בלע"ז: (כד) כי שבעתים יקם קין. קין, שהרג מזיד, נתלה לו עד שבעה דורות, אני שהרגתי שוגג, לא כל שכן שיתלה לי שביעיות הרבה?: שבעים ושבעה. לשון רבוי שביעיות אחז לו, כף דרש רבי תנחומא, ומדרש בראשית רבה: לא הרג למד כלום, ונשיו פורשות ממנו משקימו פריה ורביה, לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות, אמרו: 'מה אנו יולדות לבהלה. למחר המבול בא ושוטף את הכל'. והוא אומר להן: 'וכי איש הרגתי לפצעי', וכי אני הרגתי את הכל שהיה איש בקומה וילד בשנים, שיהא זרעי כלה באותו עון? ומה קין שהרג, נתלה לו שבעה דורות, אני שלא הרגתי, לא כל שכן שיתלו לי שביעיות הרבה? וזהו קל וחומר של שטות. אם כן, אין הקדוש ברוך הוא גובה את חובו ומקיים את

תשמיש, על שם שיושבת תמיד בצלו, דברי אגדה הם בבראשית רבה: (כ) אבי ישב אהל ומקנה. הוא היה הראשון לרועי בהמות במדברות, ויושב אהלים, חדש פאן וחדש פאן בשביל מרעה צאנו, וכשפלה המרעה במקום זה, הולך ותוקע אהלו במקום אחר. ומדרש אגדה: בונה בתים לעבודת אלילים, כמה דאת אמר (יחזקאל ח ג): 'סמל הקנאה המקנה', וכן אחיו: 'תפש פנור ועוגב' לזמר לעבודת אלילים: (כב) תובל קין. תובל אמנותו של קין, תובל, לשון תבלין, תובל והתקין אמנותו של קין, לעשות כלי זין לרוצחים: למיש כל-חרש נחשת וברזל. מחדד אמנות נחשת וברזל, כמו (איוב טו ט): 'ילטש עיניו לי'. חרש, אינו לשון פועל (בסגו"ל) אלא לשון פועל (בצירי), שהרי נקוד קמץ קטן וטעמו למטה, כלומר מחדד ומצחצח כל כלי אמנות נחשת וברזל: נעמה. היא אשתו של נח, בבראשית רבה: (כג) שמען קולי. שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש, לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו, שהיה למד סומא ותובל קין מושכו, וראה את קין ונדמה לו פתיה, ואמר לאביו למשך בקשת, והרגו, וכיון שידע שהוא קין זקנו, הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו,

לְקַיֵּץ הַלַּיְלָה לְלַמֵּךְ בְּרַחֲמֵי שְׂבָעִין
 וְשִׁבְעָא: כה וידע אדם עוד ית
 אתה וילידת בר וקרת ית שמה
 שת ארי אמר ית לי יי בר אחרון
 חלף הכל דקטלה קיין: כו ולשת
 אף הוא אתיליד בר וקרא ית
 שמה אנוש בכך בימיהי חלו בני
 אנשא מלצלאה בשמא די: א
 דין ספר תולדת אדם ביומא
 דברא יי אדם בדמות אלהים
 עבד יתה: ב דבר ונוקבא בראנון
 ובריף יתהון וקרא ית שמהון
 אדם ביומא דאתבריאו: ג ותיא
 אדם מאה ותלתין שנין ואוליד
 בדמותה דדמי לה וקרא ית שמה
 שת: ד ויהו יומי אדם בטר
 דאוליד ית שת תמני מאה שנין
 ואוליד בנין ובנין: ה ויהו כל
 יומי אדם דתיא תשע מאה
 ותלתין שנין ומית: ו ותיא שת
 מאה וחמש שנין ואוליד ית
 אנוש: ז ותיא שת בטר דאוליד
 ית אנוש תמני מאה ושבע שנין
 ואוליד בנין ובנין: ח ויהו כל
 יומי שת תשע מאה ותרתא עשרי
 שנין ומית: ט ותיא אנוש

עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְתִשְׁעַ מֵאוֹת שָׁנָה וַיְמָת: ס וַיְחִי אָנוּשׁ תִּשְׁעִים שָׁנָה

יְקַיֵּץ וְלַמֵּךְ שְׂבָעִים וְשִׁבְעָה כס"ז: כה וידע
 אדם עוד את-אשתו ותלד בן ותקרא את-
 שמו שת כי שת-לי אלהים זרע אחר תחת
 הכל כי הרגו קיין כס"ח: כו ולשת גם-הוא
 ילד-בן ויקרא את-שמו אנוש אז הוהל לקרא
 בשם יהוה כס"ט: ס ה א זה ספר תולדת אדם
 ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה
 אתו כס"י: ב זכר ונוקבה בראם ויברך אתם
 ויקרא את-שם אדם ביום הבראם: ג ויחי
 אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו
 בצלמו ויקרא את-שמו שת כס"א: ד ויהיו ימי
 אדם אחרי הולידו את-שת שמנה מאת שנה
 ויולד בנים ובנות: ה ויהיו כל-ימי אדם
 אשר-חי תשע מאות שנה ושלושים שנה
 וימת: ס ויחי-שת חמש שנים ומאת שנה
 ויולד את-אנוש: ז ויחי-שת אחרי הולידו
 את-אנוש שבע שנים ושמנה מאות שנה
 ויולד בנים ובנות: ח ויהיו כל-ימי-שת שתים
 עשרה שנה ותשע מאות שנה וימת: ס ט ויחי אנוש תשעים שנה

רש"י

תאנותו (בראשית רבה): (כו) אז הוחל. לשון חלין,
 לקרא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו
 של הקדוש ברוך הוא, לעשותן אלילים ולקרובתן
 אלהות: (א) זה ספר תולדת אדם. זו היא ספירת
 תולדות אדם, ומדרשי אגדה יש רבים: ביום ברא
 וגו'. מגיד שביום שנברא, הוליד: (ג) שלשים
 ומאת שנה. עד כאן פרש מן האשה (ב"ר):

דברו: (כה) וידע אדם וגו'. בא לו למך אצל
 אדם הראשון וקבל על נשיו, אמר להם: יכני עליכם
 לדקדק על גזרתו של מקום? אתם עשו מצותכם,
 והוא יעשה את שלו. אמרו לו: קשט עצמך
 תחלה, והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלושים
 שנה, משנקנסה מיתה על ידך, מיד: "וידע אדם
 וגו'", ומהו עוד? ללמד, שנתוספה לו תאנה על

וַיֹּלֶד אֶת־קַיִן: וַיְחִי אָנוּשׁ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
 אֶת־קַיִן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת
 שָׁנָה וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: יא וַיְהִי כָּל־יְמֵי אָנוּשׁ
 חֲמֵשׁ שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: ס
 יב וַיְחִי קַיִן שִׁבְעִים שָׁנָה וַיֹּלֶד אֶת־מֶהֱלָאֵל:
 יג וַיְחִי קַיִן אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מֶהֱלָאֵל
 אַרְבָּעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיֹּלֶד בָּנִים
 וּבָנוֹת: יד וַיְהִי כָּל־יְמֵי קַיִן עֶשְׂרִי שָׁנִים וּתְשַׁע
 מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: טו וַיְחִי מֶהֱלָאֵל חֲמֵשׁ
 שָׁנִים וּשְׁשִׁים שָׁנָה וַיֹּלֶד אֶת־יֶרֶד: טז וַיְחִי
 מֶהֱלָאֵל אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־יֶרֶד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה
 וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: יז וַיְהִי
 כָּל־יְמֵי מֶהֱלָאֵל חֲמֵשׁ וּתְשַׁעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה
 מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: טח וַיְחִי־יֶרֶד שְׁתַּיִם
 וּשְׁשִׁים שָׁנָה וּמֵאֵת שָׁנָה וַיֹּלֶד אֶת־חֲנוּךְ:
 יט וַיְחִי־יֶרֶד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־חֲנוּךְ שְׁמֹנֶה
 מֵאוֹת שָׁנָה וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: כ וַיְהִי כָּל־
 יְמֵי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וּשְׁשִׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת
 שָׁנָה וַיָּמָת: כא וַיְחִי חֲנוּךְ חֲמֵשׁ וּשְׁשִׁים
 שָׁנָה וַיֹּלֶד אֶת־מְתוּשֶׁלַח: כב וַיְתֵהֱלֶךְ חֲנוּךְ
 אֶת־הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מְתוּשֶׁלַח
 שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: כג וַיְהִי
 כָּל־יְמֵי חֲנוּךְ חֲמֵשׁ וּשְׁשִׁים שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה: כד וַיְתֵהֱלֶךְ חֲנוּךְ

תשעין שנין ואליד ית קינן:
 י וחיא אנוש בטר דאליד ית
 קינן תמני מאה וחמש עשרי
 שנין ואליד בנין ובנן: יא והוו
 כל יומי אנוש תשע מאה וחמש
 שנין ומית: יב וחיא קינן שבעין
 שנין ואליד ית מהללאל:
 יג וחיא קינן בטר דאליד ית
 מהללאל תמני מאה וארבעין
 שנין ואליד בנין ובנן: יד והוו
 כל יומי קינן תשע מאה ועשר
 שנין ומית: טו וחיא מהללאל
 שתין וחמש שנין ואליד ית
 ירד: טז וחיא מהללאל בטר
 דאליד ית ירד תמני מאה
 ותלתין שנין ואליד בנין ובנן:
 יז והוו כל יומי מהללאל תמני
 מאה ותשעין וחמש שנין ומית:
 יח וחיא ירד מאה ושתין ותרתיין
 שנין ואליד ית חנוך: יט וחיא
 ירד בטר דאליד ית חנוך תמני
 מאה שנין ואליד בנין ובנן:
 כ והוו כל יומי ירד תשע מאה
 ושתין ותרתיין שנין ומית:
 כא וחיא חנוך שתין וחמש שנין
 ואליד ית מתושלח: כב והליך
 חנוך בדחלתא דני בטר דאליד
 ית מתושלח תלת מאה שנין
 ואליד בנין ובנן: כג והוה כל
 יומי חנוך תלת מאה ושתין
 וחמש שנין: כד והליך חנוך
 בדחלתא דני וליתוהי ארי (לא)

רש"י

(כד) ויתהלך חנוך. (כ"ר) צדיק הנה וקל (ספרים) מהר הקדוש ברוך הוא וסלקו והמיתו קדם זמנו, אחרים: וקבל) בדעתו לשוב ולהרשיע. לפיכך, וזהו ששנה הכתוב במיתתו לכתב: "ואיננו"

אֲמִית יְתֵהּ יי: כה וְחָזָא מְתוּשֶׁלַח
מָאָה וּתְמַנָּן וּשְׁבַע שָׁנִין וְאוּלִיד
יְת־לְמָךְ: כו וְחָזָא מְתוּשֶׁלַח בְּתֵר
דְּאוּלִיד יְת־לְמָךְ שְׁבַע־מָאָה
וּתְמַנָּן וּתְרַתִּין שָׁנִין וְאוּלִיד בְּנִין
וּבָנָן: כז וְהוּוּ כְּל־יוֹמֵי מְתוּשֶׁלַח
תְּשַׁע מָאָה וְשִׁתִּין וְתִשַׁע שָׁנִין
וּמִית: כח וְחָזָא־לְמָךְ מָאָה וּתְמַנָּן
וּתְרַתִּין שָׁנִין וְאוּלִיד בְּר: כט
וְקָרָא יְת־שְׁמָה נַח לְמִימְרָ דִּין
יְנַחֲמֵנָּא מְעוּבְדָּנָא וּמְלֵאוֹת יְדָנָא
מִן אַרְעָא דִּי לְטָטָה יי: ל וְחָזָא־
לְמָךְ בְּתֵר דְּאוּלִיד יְת־נַח חֲמִשׁ־
מָאָה וְתִשְׁעִין וְחֲמִשׁ שָׁנִין וְאוּלִיד
בְּנִין וּבָנָן: לא וְהוּוּ כְּל־יוֹמֵי לְמָךְ
שְׁבַע־מָאָה וְשִׁבְעִין וּשְׁבַע שָׁנִין
וּמִית: לב וְהוּוּ נַח בְּר־חֲמִשׁ
מָאָה שָׁנִין וְאוּלִיד נַח יְת־שֵׁם
יְת־חַם וְיְת־יִפֶּת: א וְהוּוּ כְּד־
שְׁרִיאָוּ בְּנֵי־אֲנָשָׁא לְמִסְגֵּי עַל־אִפֵּי
אַרְעָא וּבְנָתָא אֲתִילִידוּ לְהוּן:

א וְיִהְיֶה כִּי־יִחַל הָאָדָם

*הקורא יטעים הגריש קודם התלישא

אֶת־הָאֱלֹהִים וְאֵינָנוּ כִּי־לָקַח אֹתוֹ
אֱלֹהִים כִּסִּי: ס שְׁבִיעֵי כה וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח שִׁבְעַ
וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וּמֵאֵת שָׁנָה וַיֹּלֶד אֶת־לְמָךְ:
כו וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח אַחֲרָי הוּלִידוֹ אֶת־לְמָךְ
שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיֹּלֶד
בָּנִים וּבָנוֹת: כז וַיְהִיו כְּל־יְמֵי מְתוּשֶׁלַח תִּשַׁע
וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וְתִשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: ס
כח וַיְחִי־לְמָךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וּמֵאֵת שָׁנָה
וַיֹּלֶד בֶּן כִּסִּי: כט וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ נַח לֵאמֹר זֶה*
יְנַחֲמֵנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמִעֲצָבוֹן יְדִינוּ מִן־הָאָדָמָה
אֲשֶׁר אִירָרָה יְהוָה כִּסִּי: ל וַיְחִי־לְמָךְ אַחֲרָי
הוּלִידוֹ אֶת־נַח חֲמִשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וְחֲמִשׁ־
מֵאֵת שָׁנָה וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: לא וַיְהִי כְּל־יְמֵי־
לְמָךְ שִׁבְעַ וְשִׁבְעִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה
וַיָּמָת: ס לב וַיְהִי־נַח בֶּן־חֲמִשׁ מֵאוֹת שָׁנָה
וַיֹּלֶד נַח אֶת־חַם וְאֶת־יִפֶּת: כס"ו: ו

רש"י

לחמש מאות? אמר הקדוש ברוך הוא: אם
רשעים הם, יאבדו במים ורע לצדיק זה (ספרים
אחרים: לזרע של צדיק זה), ואם צדיקים הם,
אטריח עליו לעשות תבות הרבה? כבש את מעיני
ולא הוליד עד חמש מאות שנה, כדי שלא יהא
יפת, הגדול שבבניו, ראוי לענשין לפני המבול
(כ"ר), דכתיב: (ישעיה סב) "כי הנער בן מאה שנה
ימות", ראוי לענש לעתיד, וכן לפני מתן תורה:
את־שם את־חם ואת־יפת. והלא יפת הגדול
הוא?! אלא בתחלה, אפה דורש את שהוא צדיק,
ונולד כשהוא מהול ושאברהם יצא ממנו וכו'.

בעולם למלאות שנותיו: כי לקח אתו. לפני זמנו,
כמו: (יחזקאל כד) "הנני לוקח ממך את מחמד
עיניך": (כח) ויולד בן. שממנו נבנה העולם:
(כט) זה ינחמנו. ניח ממנו את עצבון דינו. עד
שלא בא נח, לא היה להם כלי מחרשה, והוא הכין
להם, והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים
כשזורעים חטים מקללתו של אדם הראשון, וכימי
נח נחה. וזהו "ינחמנו". ואם לא תפרשהו כך, אין
טעם הלשון נופל על השם, ואתה צריך לקרות
שמו מנחם: (לב) בן חמש מאות שנה. אמר רבי
יודן: מה טעם כל הדורות הולידו לק' שנה, וזה

לְרַב עַל־פְּנֵי הָאָדָמָה וּבְנוֹת יִלְדוּ לָהֶם:
 ב וַיֵּרְאוּ בְנֵי־הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנוֹת הָאָדָם כִּי
 טַבֹּת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכָּל אֲשֶׁר
 יִבְחָרוּ כִּסְ"י: ג וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־יִדּוֹן רוּחִי בָאָדָם
 לְעַלְמָם בְּשָׁגֶם הוּא בָשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה
 וְעֶשְׂרִים שָׁנָה כִּסְ"י: ד הַנְּפִלִים הָיוּ בָאָרֶץ בַּיָּמִים
 הָהֵם וְגַם אַחֲרֵי־כֵן אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים
 אֶל־בְּנוֹת הָאָדָם וַיִּלְדוּ לָהֶם הֵמָּה הַגִּבֹּרִים
 אֲשֶׁר מַעֲוֹלָם אַנְשֵׁי הַשָּׁמַיִם כִּסְ"י: פ מִפְּטִיר ה וַיֵּרָא
 יְהוָה כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל־יִצְרַח
 מַחְשַׁבְתָּ לִבּוֹ רַק רָע כָּל־הַיּוֹם: ו וַיִּנְחָם יְהוָה

ב וַחֲזוּ בְנֵי־דְבָרָבָא ית־בְּנֵי
 אַנְשָׁא אַרְי שְׁפִירָן אַנְיָן וְנִסִּיבּוּ
 לְהוֹן גְּשִׁין מִכָּל דִּי אַתְרָעִיאָו:
 ג וַאֲמַר יְיָ לֹא־יִתְקַיֵּם דְרָא בִישָׁא
 הָרִין קְדָמִי לְעַלְמָם בְּדִיל דְאֲנּוּן
 בְּשָׂרָא וְעוֹבְדִיהוֹן בִּישָׁא אַרְכָּא
 יְהִיבַת לְהוֹן מָאָה וְעֶשְׂרִין שָׁנִין
 אַם־יִתּוּבּוּן: ד הַגִּבֹּרִים הָיוּ
 בְּאַרְעָא בַּיּוֹמָא הָאֲנּוּן וְאַף־בְּתֵר־
 כֵּן דִּי עַלְיָן בְּנֵי דְבָרָבָא לְוֹת בְּנֵי
 אַנְשָׁא וַיִּלְדוּן לְהוֹן אַנּוּן גִּבֹּרִים
 דְמַעֲלָמָא אַנְשִׁין דְשָׁמַא: ה וַחֲזָא
 יְיָ אַרְי־סְגִיַּאת בִּישַׁת אַנְשָׁא
 בְּאַרְעָא וְכָל־יִצְרָא מַחְשַׁבַת לִבָּהּ
 לְחוּד בִּישׁ כָּל־יוֹמָא: ו וַתֵּב יְיָ
 בְּמִימְרָה אַרְי־עֶבֶד ית־אַנְשָׁא

רש"י

וְאִם לֹא יָשׁוּבוּ, אָבִיא עֲלֵיהֶם מְבוּל. וְאִם תֹּאמַר
 מִשְׁנוּלְד יִפֹּת עַד הַמְּבוּל אֵינוֹ אֵלָא מָאָה שָׁנָה, אֵין
 מְקַדָּם וּמֵאַחַר בְּתוּרָה (פסחים ו). כְּכַר הֵיטָה הַגְּזֵרָה
 גְּזוּרָה עֲשָׂרִים שָׁנָה קָדָם שְׁהוּלִיד נַח תּוֹלְדוֹת, וְכֵן
 מְצִינוּ בְּסֵדֶר עוֹלָם. וַיֵּשׁ מְדַרְשֵׁי אַגְּדָה רַבִּים בְּ"לֹא
 יְדוֹן", אַכְּל זֶה הוּא צְחָצוּחַ פְּשׁוּטוֹ: (ד) הַנְּפִלִים.
 עַל שֵׁם שֶׁנִּפְּלוּ וְהִפִּילוּ אֶת הָעוֹלָם, וּבְלִשׁוֹן עֵבְרִית,
 לְשׁוֹן עֲנָקִים הוּא: בְּיָמִים הָהֵם. (ב"ר) בַּיָּמִי דוֹר
 אֲנוּשׁ וּבְנֵי קִיָּן: וְגַם אַחֲרֵי־כֵן. אַף עַל פִּי שְׂרָאוּ
 בְּאַבְדָּן שֶׁל דוֹר אֲנוּשׁ, שֶׁעָלָה אוֹקְיָנוֹס וְהִצִּיף שְׁלִישׁ
 הָעוֹלָם, לֹא נִכְנַע דוֹר הַמְּבוּל לְלִמּוּד מֵהֶם: אֲשֶׁר
 יָבֹאוּ. הָיוּ יוֹלְדוֹת עֲנָקִים כְּמוֹתֶם: הַגִּבֹּרִים. לְמַרְד
 בְּמָקוֹם: אַנְשֵׁי הַשָּׁמַיִם. אוֹתָם שְׁנָקְבוּ בְּשִׁמוֹת: עִירַד,
 מַחוּיָאֵל, מְתוּשָׁאֵל שְׁנָקְבוּ עַל שֵׁם אַבְדָּן, שְׁנַמּוּחוּ
 וְהוֹתִישׁוּ. דְּבָר אַחַר: אַנְשֵׁי שְׁמֹמוֹן, שְׁשִׁמּוֹן אֶת
 הָעוֹלָם: (ו) וַיִּנְחָם ה' כִּי־עָשָׂה. נִחָמָה הֵיטָה
 לְפָנָיו שְׂבָרָאוּ בְּתַחַתּוֹנִים, שְׂאֵלוּ הֵיטָה מִן הָעֲלִיוֹנִים,
 הֵיטָה מְמַרְיָדָן. בְּבְרָאשִׁית רַבָּה: וַיִּתְעַצֵּב. הָאָדָם:
 אֶל־לִבּוֹ. שֶׁל מָקוֹם. עָלָה בְּמַחְשַׁבְתּוֹ שֶׁל מָקוֹם
 לְהַעֲצִיבוֹ, זֶה תְּרַגּוּם אוֹנְקֵלוֹס. דְּבָר אַחַר: "וַיִּנְחָם",

(בכראשית רכה): (ב) בְּנֵי־הָאֱלֹהִים. בְּנֵי הַשָּׁרִים
 וְהַשּׁוֹפְטִים. דְּבָר אַחַר: בְּנֵי הָאֱלֹהִים, הֵם הַשָּׁרִים
 הַהוֹלְכִים בְּשְׁלִיחוֹתוֹ שֶׁל מָקוֹם, אַף הֵם הָיוּ
 מִתְעַרְבִים בָּהֶם. כָּל 'אֱלֹהִים' שְׁבַמְקָרָא לְשׁוֹן מְרוּת,
 וְזֶה יוֹכִיחַ: (שמות ד) "וַאֲתָה תִּהְיֶה לוֹ לְאֱלֹהִים",
 (שם י) "רְאֵה נִתְתִּיךָ אֱלֹהִים": פִּי טַבַּת הֵנָּה. אָמַר
 רַבִּי יוֹדָן: טַבַּת כְּתִיב, כְּשֶׁהָיוּ מִיטִיבִין אוֹתָהּ
 מְקַשְׁטֵת לִיכְנָס לַחֲפָה, הֵיטָה גְּדוֹל נִכְנָס וּבוֹעֲלָה
 תַּחֲלָה (ב"ר): מִכָּל אֲשֶׁר בְּחָרוּ. אַף בְּעוֹלַת בַּעַל,
 אַף הַזֵּכֶר וְהַבְּהֵמָה (ב"ר): (ג) לֹא־יִדּוֹן רוּחִי
 בָּאָדָם. לֹא יִתְרַעַם וְיָרִיב רוּחִי עָלַי בְּשִׁבִיל הָאָדָם:
 לְעַלְמָם. לְאַרְךָ יָמִים, הֵנָּה רוּחִי גְּדוֹן בְּקַרְפֵּי אִם
 לְהַשְׁחִית וְאִם לְרַחֵם, לֹא יִהְיֶה מְדוֹן זֶה בְּרוּחִי
 לְעוֹלָם, כְּלוֹמַר, לְאַרְךָ יָמִים: בְּשָׁגֶם הוּא בָשָׂר.
 כְּמוֹ בְּשָׁגֶם בְּסָגוּל, כְּלוֹמַר, בְּשִׁבִיל שָׁגֶם זֹאת בּוֹ,
 שֶׁהוּא בָשָׂר וְאַף עַל פִּי כֵּן אֵינוֹ נִכְנַע לְפָנָי, וּמָה אִם
 יִהְיֶה אֵשׁ, אוֹ דְּבָר קָשָׁה? פִּיּוּצָא בּוֹ: (שופטים ה)
 "עַד שְׁקַמְתִּי דְּבוּרָה", כְּמוֹ שְׁקַמְתִּי, וְכֵן "שֶׁאֲתָה
 מְדַבֵּר עִמִּי", כְּמוֹ שֶׁאֲתָה, אַף "בְּשָׁגֶם" כְּמוֹ בְּשָׁגֶם:
 וְהָיוּ יָמָיו וְגו'. עַד ק"כ שָׁנָה אַאֲרִיךְ לָהֶם אַפִּי,

בְּאַרְעָא וְאִמְרֵי בְּמִימְרָה לְמַתְבַּר
תְּקַפְּהוּן פְּרַעוֹתָהּ: ז וְאָמַר יי
אִמְחִי ית־אַנְשָׁא דִּי־בְרֵאתִי מֵעַל
אִפִּי אַרְעָא מֵאַנְשָׁא עַד־בְּעִירָא
עַד־רַחֲשָׂא וְעַד־עוֹפָא דְשָׂמְיָא
אַרְיֵי־תְּבִית בְּמִימְרֵי אַרְיֵי־עַבְדְּתַנּוּן:
ח וְנַח אֲשַׁפַּח רַחֲמִין קָדָם יי:

פ פ פ

כִּי־עָשָׂה אֶת־הָאָדָם בְּאָרֶץ וַיִּתְּעַצֵּב אֶל־
לְבוֹ רַשׁ"י: ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֲמַחֶה אֶת־הָאָדָם
אֲשֶׁר־בְּרֵאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־
בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמַיִם כִּי נַחֲמָתִי
כִּי עָשִׂיתָם רַשׁ"י: ח וְנַח מֵצָא חָן בְּעֵינַי יְהוָה:

פפכ

קמ"ו פסוקים, אמציה, יהוהו סימן.

רש"י

אָמַר לוֹ: יומָה עָשִׂיתָ? אָמַר לוֹ: שְׂמַחְתִּי
וְשְׂמַחְתִּי אֶת הַכֹּל. אָמַר לוֹ: וְלֹא הָיִיתָ יוֹדֵעַ
שְׂסוּפוֹ לְמוֹת? אָמַר לוֹ: בְּשַׁעַת חֲדוּתָא –
חֲדוּתָא, בְּשַׁעַת אַבְלָא – אַבְלָא. אָמַר לוֹ: כִּף
מַעֲשֵׂה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֵף עַל פִּי שְׁגָלוֹי לְפָנָיו
שְׂסוּפֵן לַחֲטָא וּלְאַבְדָן, לֹא נִמְנַע מִלְּבַרְאָן (וְעֵיז
בְּרֵא"ם) בְּשִׁבִיל הַצְּדִיקִים הַעֲתִידִים לַעֲמֹד מִהֶם:
(ז) וַיֹּאמֶר ה' אֲמַחֶה אֶת־הָאָדָם. הוּא עֶפְרָא,
וְאָבִיא עָלָיו מַיִם וְאֲמַחֶה אוֹתוֹ, לְכִף נֹאמַר לְשׁוֹן
מַחוּי: מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה. אֵף הֵם הַשְּׁחִיתוּ דְרָכָם
(ב"ר). דְּבַר אַחַר: הַכֹּל נִבְרָא בְּשִׁבִיל אָדָם, וְכִינּוּן
שֶׁהוּא כְּלָה, מַה צְרִיךְ בְּאֵלוֹ? כִּי נַחֲמָתִי כִּי
עָשִׂיתָם. חֲשַׁבְתִּי מַה לַּעֲשׂוֹת עַל אֲשֶׁר עָשִׂיתָם:

חסלת פרשת בראשית

נְהַפְכָה מַחֲשַׁבְתּוֹ שֶׁל מְקוֹם מַמְדַת רַחֲמִים לְמַדַּת
הַדִּין, עָלָה בְּמַחֲשַׁבָה לְפָנָיו מַה לַּעֲשׂוֹת בְּאָדָם
שֶׁעָשָׂה בְּאָרֶץ. וְכֵן כָּל לְשׁוֹן נַחוּם שֶׁבְּמִקְרָא, לְשׁוֹן
נִמְלֵךְ מַה לַּעֲשׂוֹת: (במדבר כג) "וּבֶן־אָדָם
וַיִּתְּנָחֵם", (דברים לב) "וְעַל עַבְדְּךָ יִתְּנָחֵם", (שמות
לב) "וַיִּנְחָם ה' עַל הָרַעָה", (שמואל א טו) "נַחֲמָתִי
כִּי הִמְלַכְתִּי". כָּלֵם לְשׁוֹן מַחֲשַׁבָה אַחֲרַת הֵם:
וַיִּתְּעַצֵּב אֶל־לְבוֹ. נִתְּאָבַל עַל אַבְדָן מַעֲשֵׂה יְדָיו,
כְּמוֹ: (שמואל ב יט) "נִעֲצַב הַמֶּלֶךְ עַל בְּנוֹ", וְזֶה
כְּתַבְתִּי לְתִשׁוּבַת אֶפִיקוֹרוֹס אַחַד שֶׁשָּׂאל אֶת רַבִּי
יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קַרְחָה, אָמַר לוֹ: אֵינְךָ אֲתָם מוֹדִים
שֶׁהַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא רוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד? אָמַר לוֹ:
'הֵן', אָמַר לוֹ: וְהָא כְּתִיב 'וַיִּתְּעַצֵּב אֶל־לְבוֹ'?
אָמַר לוֹ: נּוֹלָד לָךְ בֶּן זָכַר מִמְּיַד? אָמַר לוֹ: 'הֵן',

הפטרה לשנים מקרא ואחד תרגום בישעיה פרק מב

מב ה כה־אָמַר הָאֵל יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטִיחֵם רַקַּע הָאָרֶץ וְצֹאצְאֵיהָ נִתָּן נִשְׁמָה לְעַם עֲלִיָּה וְרוּחַ
לְהַלְכִים בָּהּ: וְאֲנִי יְהוָה קָרְאתִיךָ בְּצַדֵּק וְאֶחָזֵק בְּיָדְךָ וְאֶצְרֶךְ וְאֶתְנַנֶּךָ לְכַרִּית עִם לְאוֹר גּוֹיִם: ז לְפַקֵּחַ
עֵינַיִם עוֹרוֹת לְהוֹצִיא מִמִּסְגָּר אֶפִיר מִבַּיִת כְּלָא יִשְׁבִי חֲשֵׁךְ: ח אֲנִי יְהוָה הוּא שְׂמִי וְכַבּוּדִי לְאַחַר לֹא־אֶתֵּן
וְתַהֲלִתִּי לְפָסִילִים: ט הָרֵאשֻׁנוֹת הִנְהַבְּאוּ וְחַדְשׁוֹת אֲנִי מַגִּיד בְּטָרִם תִּצְמַחְנָה אֲשִׁמְיעַ אֲתֻכְּם: י שִׁירוּ
לִיהוָה שִׁיר חֲדָשׁ תַּהֲלִתוּ מִקְצֵה הָאָרֶץ יוֹרְדֵי הַיָּם וּמְלֹאוּ אַיִם וַיִּשְׁבִּיחֵם: יא יִשְׂאוּ מִדְּבַר וְעָרְוּ חֲצִרִים
תִּשְׁבַּ קֶדֶר יִרְגּוּ יִשְׁבִי סֹלַע מֵרֵאשׁ הָרִים יִצְחוּ: יב יִשְׁימוּ לִיהוָה כְּבוֹד וְתַהֲלִתוּ בְּאִיִם יַגִּידוּ: יג יְהוָה
כְּגִבּוֹר יֵצֵא כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יַעִיר קִנְיָה יִרְיעַ אַף־יִצְרִיחַ עַל־אִבְיוֹ וְתִגְפֹר: יד הַחֲשִׁיתִי מֵעוֹלָם אַחֲרִישׁ
אֶתְאַפֵּק כִּיּוֹלָדָה אֶפְעָה אֲשֶׁם וְאֲשַׁאֵף יָחַד: טו אַחֲרִיב הָרִים וּגְבֻעוֹת וְכַל־עֲשָׂבִים אוֹבִישׁ וְשִׁמְתִי נְהִרוֹת
לְאִיִם וְאֲנַמִּים אוֹבִישׁ: טז וְהוֹלַכְתִּי עוֹרוֹם בְּדַרְךְ לֹא יִדְעוּ בְּנֵי־כּוֹת לֹא־יִדְעוּ אֲדַרְיִכֶם אֲשִׁים מַחֲשֵׁךְ

לפניהם לאור ומעקשים למישור אלה הדברים עשיתם ולא עובתים: יז נסגו אחר יבשו בשת הפתחים בפסל האמרים למסכה אתם אלהינו: יח החרשים שמעו והעורים הביטו לראות: יט מי עור כפי אם-עבדי וחרש כמלאכי אשלה מי עור כמשלם ועור כעבד יהוה: כראות רבות ולא תשמר פקוח אונים ולא ישמע: כא יהוה חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

בשנה מעוברת נוהג כ"ק אדמו"ר שליט"א לומר עד ואחרי לא יהיה

כב והוא עם-בזו ושסוי הפח בחורים כלם ובבתי כלאים החבאו היו לבו ואין מציל משפה ואין-אמר השב: כג מי בכס יאזן זאת יקשב וישמע לאחור: כד מי נתן למשיפה יעקב וישראל לבזוים הלוא יהוה זו חטאנו לו ולא-אבו בדרכיו הלוח ולא שמעו בתורתו: כה וישפך עליו חמה אפו ועזו מלחמה ותלהטו מסביב ולא ידע ותבער-בו ולא-ישים על-לב:

כזג א ועתה כה-אמר יהוה בראך יעקב ויצרך ישראל אל-תירא כי גאלתיך קראתי בשמך לראתה: כח ב-תעבר במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך בירתך במו-אש לא תבוה ולהבה לא תבער-כך: כט כי אני יהוה אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך: ד מאשר יקרת בעיני נכפדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך: ה אל-תירא כי אתך-אני ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך: ו אמר לצפון תני ולתימן אל-תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ: ז כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף-עשיתיו: ח הוציא עם-עור ועינים יש וחרשים ואזנים למו: ט כל-הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים מי בהם יגיד זאת וראשנות ישמיענו ותנו עדיהם ויצדקו וישמעו ויאמרו אמת: י אתם עדי נאם-יהוה ועבדי אשר בחרתי למען תדעו ותאמינו לי ותבינו ב-יאני הוא לפני לא-נוצר אל ואחרי לא יהיה:

בעת הגבהת הספר תורה ואמירת וזאת התורה – אין מנהגנו להראות באצבע. * מנהגנו: מגביה הספר תורה ולאחרי שמראה אותה לקהל חוזר ומניחה על הבימה וגוללה בעצמו. ואז יושב על הספסל ואחר כורך המפה (= חוגר באבנט ועוטף במעיל). * כשמגביהין הספר תורה להראות הכתב לעם, כל אדם ישתדל לקרב עצמו לבימה כדי שיוכל לקרא מה שכתוב בספר תורה בעת הגבהת הספר תורה, ויאמר:

וזאת התורה, אשר-שם משה לפני בני ישראל:

עץ-חיים היא למחזיקים בה, ותמכה מאשר. דרכיה דרכי-נעם, וכל-נתיבותיה שלום. אךד ימים בימינה, בשמאלה עשר וכבוד. יהוה חפץ למען צדקו, יגדיל תורה ויאדיר:

מדדיקים לגלול הספר תורה נגד התפר, שמקום התפר יהיה באמצע הספר תורה מבחוקי. * האבנט חוגרים בתחילת שלישי התחתון של הספר תורה. * לא יתחיל המפטיר להפטיר עד שיגמור הגולל לגלול הספר תורה, כדי שגם הגולל יוכל להבין ולשמוע ממנו, שחובה היא על הכל לשמוע ההפטרה כמו הפרשה שבספר תורה.

ברכת ההפטרה לפנייה

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בְּנַבִּיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְּדַבְרֵיהֶם הַנְּאֻמָּרִים בְּאוֹתָם בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַבוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבַמִּשְׁנָה עַבְדּוֹ וּבִישְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבְנַבִּיאֵי הָאֱמֻנָה וְצַדִּיק:

הפטרה לשנים מקרא ואחד תרגום ולקריאה בציבור שמואל א פרק כ

וַיֹּאמְרוּ לוֹ יְהוֹנָתָן מִחַר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפְקַד מוֹשֶׁבֶךְ: יט וְשִׁלְשֶׁת תָּרַד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמְּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָׁם בַּיּוֹם הַמַּעֲשֵׂה וַיִּשְׁכַּתְּ אֶצֶל הָאֲבֵן הָאֵוֶל: כ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחֲצִיִּים צִדָּה אוֹרָה לְשִׁלְחִי לְמִטְרָה: כא וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנֶּעַר לְךָ מֵצֵא אֶת־הַחֲצִיִּים אִם־אָמַר אָמַר לְנֶעַר הִנֵּה הַחֲצִיִּים | מִמֶּךָ וְהִנֵּה קָחְנוּ | וּבָאָה כִּי־שְׁלוֹם לְךָ וְאִין דָּבָר חִי־יְהוּה: כב וְאִם־כָּה אָמַר לְעֹלָם הִנֵּה הַחֲצִיִּים מִמֶּךָ וְהִלָּאָה לְךָ כִּי שְׁלַחְךָ יְהוּה: כג וְהִדְבַּר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וְאַתָּה הִנֵּה יְהוּה בֵּינִי וּבֵינֶךָ עַד־עוֹלָם: כד וַיִּסְתַּר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ אֶל־הַלְחָם לֶאֱכֹל: כה וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כַּפֶּעַם | כַּפֶּעַם אֶל־מוֹשֶׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אֲבָנָר מֵצֵד שְׂאוּל וַיִּפְקַד מְקוֹם דָּוִד: כו וְלֹא־דָבַר שְׂאוּל מְאוּמָּה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרָה הוּא בִלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר: כז וַיְהִי מִמַּחֲרַת הַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי וַיִּפְקַד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שְׂאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנֹו מִדוּעַ לֹא־בָא בְּנִי־יִשִׁי גַם־תְּמוּל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלְחָם: כח וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שְׂאוּל נִשְׂאָל נִשְׂאָל דָּוִד מֵעַמְדֵי עַד־בֵּית לָחֶם: כט וַיֹּאמֶר שְׁלַחְנִי נָא כִּי זָבַחַ מִשְׁפָּחָה לָנוּ בְּעִיר וְהוּא צוּה־לִּי אָחִי וְעַתָּה אִם־מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמְלִטָה נָא וְאַרְאֶה אֶת־אָחִי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שְׁלַחַן הַמֶּלֶךְ: ל וַיַּחֲרֵאֵף שְׂאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בְּנֵעוֹת הַמַּרְדּוֹת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בָחַר אֶתָּה לְבְנֵי־יִשִׁי לְבִשְׁתֶּךָ וּלְבִשְׁתֵּי עֲרוֹת אִמְךָ: לא כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בְּנִי־יִשִׁי חָי עַל־הָאָדָמָה לֹא תָכוֹן אֶתָּה וּמִלְכוּתְךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֶתְּךָ אֵלָי כִּי בְנֵי־מֹתֶה הוּא: לב וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שְׂאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוֹמַת מִה עָשָׂה: לד וַיִּטַּל שְׂאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיִּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מַעַם אָבִיו לְהַמִּית אֶת־דָּוִד: לה וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעַם הַשְׁלַחַן בַּחֲרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בַּיּוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי לָחֶם כִּי נַעֲצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלָמוּ אָבִיו: לו וַיְהִי בַּפֶּקֶד וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנֶעַר קָטָן עִמּוֹ: לו וַיֹּאמֶר לְנַעְרֹו רֵץ מֵצֵא נָא אֶת־הַחֲצִיִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרָה הַנֶּעַר רֵץ

והוא ירה החצי להעבירו: ז ויבא הנער עד מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלאה: ח ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל תעמד וילקט נער יהונתן את החצים ויבא אל אדניו: ט והנער לא ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את הדבר: י ויתן יהונתן את כליו אל הנער אשר לו ויאמר לו לך הביא העיר: יא הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וישקו א איש את רעהו ויבכו איש את רעהו עד דוד הגדיל: יב ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה יהיה א ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד עולם:

לאחר שמסיים ההפטרה יאמר המפטיר ברכות אלו

ברוך אתה יהוה, אלהינו מלך העולם, צור כל העולמים, צדיק בכל הדורות, האל הנאמן האומר ועושה, המדבר ומקים, שכל דבריו אמת וצדק:

נאמן, אתה הוא יהוה אלהינו ונאמנים דבריה, ודבר אחד מדבריה אחר לא ישוב ריקם, כי אל מלך נאמן ורחמן אתה. ברוך אתה יהוה, האל הנאמן בכל דבריו:

רחם, על ציון כי היא בית חיינו, ולעלוכת נפש תושיע ותשמח במהרה בימינו. ברוך אתה יהוה. משמח ציון בכניה:

שמחנו, יהוה אלהינו, באלהינו הנביא עבדך, ובמלכות בית דוד משיחך, במהרה יבוא ויגל לבנו, על כסאו לא ישב זר, ולא ינחלו עוד אחרים את כבודו. כי בשם קדשך נשבעת לו, שלא יכבה נרו לעולם ועד: ברוך אתה יהוה, מגן דוד:

על התורה, ועל העבודה ועל הנביאים ועל יום השבת הזה, שנתת לנו יהוה אלהינו לקדשה ולמנוחה, לכבוד ולתפארת. על הכל, יהוה אלהינו אנחנו מודים לך, ומברכים אותך. יתברך שמך בפני כל חי תמיד לעולם ועד: ברוך אתה יהוה, מקדש השבת:

תפלת הדרך

צריך לאומרה כשהחזיק בדרך חוץ לעיר ביום ראשון כשנוסע מביתו, וטוב לומר מעומד אם אפשר בקל. ובשאר הימים שמתעכב בדרך עד שובו לביתו יאמר אותה בכל בוקר אפילו במלון ויחתום ברוך אתה שומע תפלה בלי הזכרת שם:
יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו, שתוליכנו לשלום ותצעידנו לשלום ותדריכנו לשלום ותסמכנו לשלום, ותגיענו למחוז חפצנו לחיים ולשמחה ולשלום, (ואם דעתו לחזור מיד אומר ותחזירנו לשלום), ותצילנו מכל פלאיב ואורב ולסטים וחיות רעות בדרך ומכל פורעניות המתרגשות וקאות לעולם. ותשלח ברכה בכל מעשה ידינו, ותתני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואינו, ותגמלנו חסדים טובים ותשמע קול תפלתנו כי אתה שומע תפלת כל־פה: ברוך אתה יי, שומע תפלה:

לזכות

לוי שי' הלוי בן חנה

וזוגתו **שרח (אולגה)** בת תמר

ויוצאי חלציהם

צבי' ובעלה דוד הלוי אליעזרוב

שלום הלוי וזוגתו אורלי

רות ובעלה אפרים הלוי יליזרוב

זבולון הלוי וזוגתו רות

חגית, שמעי' הלוי, אילת, יהושע הלוי ואור אבנר הלוי שיחיו

לבייב

ניתן להשיג שיחות קודש ומאמרי דא"ח אלו

FAX: (972) 3 9606108

P.O.B 373 Kfar Chabad 72915 Israel - ת.ד. 373 כפר חב"ד 72915 ישראל

E-mail: orhachasidus@dvarmalchus.org

Internet: www.otzar770.com * www.lahak.org

הערות ותיקונים ניתן לשלוח ל:

E-mail: chazak@zahav.net.il 08-8502772 פקס